

ISSN 2227-1864

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ**

ВІСНИК

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «ФІЛОЛОГІЯ»

ВИПУСК 97

Заснована 1965 р.

Харків-2025

УДК 81+82

Засновник і видавець: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Заснована 1965 р.

Періодичність видання – 2 рази на рік.

Вісник містить оригінальні статті, присвячені актуальним проблемам сучасного літературознавства та мовознавства. Для науковців, аспірантів, докторантів, студентів філологічного напрямку та всіх, хто цікавиться проблемами філології.

Вісник є фаховим виданням в галузі філологічних наук (спеціальність 035 Філологія), Категорія "Б" (Наказ Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р.)

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 30 від 24.11.2025)

Редакційна колегія:

Головний редактор: Радчук О. В., д. філол. н., проф., Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Україна)

Відповідальний секретар: Шеховцова Т. А., д. філол. н., проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Бондаренко Є. В., д. філол. н., проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Гармаш Л. В., д. філол. н., проф., Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Україна)

Гетка Й., д. гуман. н., проф., Варшавський університет (Польща)

Зельдович Г. М., д. філол. н., проф., Варшавський університет (Польща)

Колвін С., д. філософії, проф., Кембриджський університет (Велика Британія)

Лінґе І., д. філософії, доц., Ексетерський університет (Велика Британія)

Сердега Р. Л. канд. філол. наук, доц., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Фінін Р., д. філософії, проф., Кембриджський університет (Велика Британія)

Шмід М., д. філософії, проф., Единбурзький університет (Велика Британія)

Щепаняк М., д. гуман. наук, проф., Університет Казимира Великого (Польща)

Технічний редактор: Галенко О. О., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, філологічний факультет, кімн. II-36, тел. 707-53-54.

E-mail: philology@karazin.ua

Web-pages: <http://periodicals.karazin.ua/philology>

http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/Visnyk_Philology.html (Open Journal System)

Статті пройшли подвійне сліпе рецензування.

Ідентифікатор медіа у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-04475 (Рішення № 1538 від 09.05.2024 р Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Протокол № 15)

ISSN 2227-1864

**MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE**

The Journal

OF

**V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

Series **PHILOLOGY**

ISSUE 97

Founded in 1965

Kharkiv-2025

UDC 81+82

Founder and publisher: V.N. Karazin Kharkiv National University. Founded in 1965

Published twice a year.

The Journal publishes original articles on topical issues in contemporary linguistics and literary studies.

It is intended for scholars, postgraduate and doctoral researchers, philology students, and all readers interested in problems of philology.

The Journal is a professional publication in the field of philological sciences (Specialty 035 «Philology»), category B (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 409 from 17.03.2020)

Approved for publication by the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University decision (protocol № 30 24.11.2025)

Editorial board:

Editor-in-chief: Radchuk O. V., Doctor of Philology, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)

Executive Secretary: Shekhovtsova T. A., Doctor of Philology, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Bondarenko I. V., Doctor of Philology, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Harmash L. V., Doctor of Philology, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)

Getka J., Doctor of Humanistic, Professor, University of Warsaw (Poland)

Zeldovich G. M., Doctor of Philology, Professor, University of Warsaw (Poland)

Colvin S., Doctor of Philosophy, Professor, University of Cambridge (United Kingdom)

Linge I., Doctor of Philosophy, Associate Professor, University of Exeter (United Kingdom)

Serdeha R. L., Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Finnin R., Doctor of Philosophy, Professor, University of Cambridge (United Kingdom)

Schmid M., Doctor of Philosophy, Professor, University of Edinburgh (United Kingdom)

Szczepaniak M., Doctor in Humanities, Professor, Kazimierz Wielki University (Poland)

Technical editor: Halenko O. O., V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Editorial address: 61022, Ukraine, Kharkiv, Svobody Square, 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, School of Philology, office 2-36, tel. (057) 707-53-54.

E-mail: philology@karazin.ua

Web-pages: <http://periodicals.karazin.ua/philology>

http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/Visnyk_Philology.html

All articles are double-blind peer-reviewed.

Media identifier in the Register of the field of Media Entities: R30-04475 (Decision № 1538 dated May 9, 2024 of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine, Protocol № 15)

ЗМІСТ

Шістдесятництво як чинник мовно-літературного розвитку України

<i>Губарєва Галина</i> Сміх як вияв свободи: засоби творення комічного в поетичній мові Івана Світличного.....	10
<i>Даниленко Людмила</i> Письменство 1960-х у художніх структурах пам'яті (роман М. Гримич «Юра»).....	15
<i>Ісіченко Ігор</i> Вавилонська вежа в символічному просторі Євгена Сверстюка.....	21
<i>Калашиник Юлія</i> «Ти так далеко, аж нема...»: заперечні конструкції в поетичній мові Миколи Вінграновського.....	28
<i>Літвінова Інна</i> Концепт «Україна» крізь призму лінгвософії шістдесятництва.....	34
<i>Матюценко Анжела</i> Духовно-етичний дискурс шістдесятництва в українській драматургії 1960-1980-х років.....	40
<i>Приліпко Ірина</i> Проблема пам'яті та ідентичності в світлі концепту «Я та Інший» у повісті Валерія Шевчука «Мор».....	45

Мовознавство

<i>Анютіна Ганна</i> Часткова модифікація дієслівної семантики сталих дієслівно-субстантивних словосполучень порівняно з семантикою відповідних моноксемних дієслів в англійській мові.....	53
<i>Бардин Надія</i> Корпусне дослідження переносного вживання імен античних героїв у сучасних онлайн-медіа.....	58
<i>Бобро Марія, Скрипнік Діана</i> Проблема мовного бар'єру у процесі навчання іноземною мовою: досвід міжнародних студентів англійської і німецькомовних програм.....	64
<i>Гаврилюк Оксана, Конєєва Олена</i> Компаративні конструкції в поезії Віталія Білозіра як елементи ідіостилю митця: семантико-тематична класифікація об'єкта.....	70
<i>Донець Карина</i> Феномен білінгвізму та інтерференції у перекладах між каталанською та іспанською мовами.....	78
<i>Кохан Юрій</i> Семантичне навантаження епітета «п'яний» у поезії Т. Шевченка.....	82
<i>Крапива Юлія, Медведь Олена</i> Фразеологічні одиниці тематичної групи «Дозвілля» в аспекті проблеми перекладності / неперекладності (на матеріалі англійської й української мов).....	88

Попов Сергій

Гештальтпсихологія у когнітивно-еволюційному висвітленні та доцільність використання у мовознавчих дослідженнях гештальтпсихологічних понять фігури та фону 94

Хо Сяоянь

Концепт «Мудрий» у художньому дискурсі 100

Шопін Павло

Переклад публіцистичних текстів в освітній практиці 106

Літературознавство

Борбунюк Валентина

Наукова дискусія «про манеру Потебні цитувати» (за матеріалами періодичних видань 1920-х років) 119

Залозна Ксенія

Фікціональність і рутина: тропи відчуженого насильства в романі О. Сальникова «Відділ» 126

Краснящих Андрій

Міфологіка оповідання «Німрод» у контексті «Корицевих крамниць» Б. Шульца 133

Плетньова Ганна

Еволюція жіночих персонажів в історичній прозі А. Кащенко 139

TABLE OF CONTENTS

The Sixties as a Factor in the Linguistic and Literary Development of Ukraine

<i>Halyna Hubarivna</i> Laughter as a Manifestation of Freedom: Means of Creating the Comic in the Poetic Language of Ivan Svitlychnyi.....	10
<i>Liudmyla Danylenko</i> The literature of the 1960s in artistic structures of memory (M. Hrymych's novel "Yura")	15
<i>Ihor Isichenko</i> The Tower of Babel in Yevhen Sverstyuk's Symbolic Space	21
<i>Yuliya Kalashnyk</i> "You are so far away, you don't even exist...": Negative Constructions in the Poetic Language of Mykola Vinhranovsky	28
<i>Inna Litvinova</i> The Concept of "Ukraine" through the Lens of the Linguophilosophy of the Sixties	34
<i>Angela Matyushchenko</i> Spiritual and ethical discourse of the sixties in Ukrainian dramaturgy of the 1960s-1980s	40
<i>Iryna Prylipko</i> The Problem of Memory and Identity in the Light of the Concept of "I and the Other" in Valerii Shevchuk's Story "The Plague"	45

Linguistics

<i>Hanna Aniutina</i> Partial modification of verbal semantics of set verbal substantive phrases compared to the semantics of corresponding monolexeme verbs in the English language	53
<i>Nadiia Bardyn</i> A corpus study on the figurative usage of ancient hero names in contemporary online media	58
<i>Mariia Bobro, Diana Skrypnyk</i> Language Barrier Problem while Studying in a Foreign Language: Experience of International Students of English-Language and German-Language Programs	64
<i>Oksana Havryliuk, Olena Konieieva</i> Comparative constructions in Vitaliy Bilozir's poetry as elements of the artist's idiosyncrasy: semantic and thematic classification of an object	70
<i>Karina Donets</i> The Phenomenon of Bilingualism and Interference in translations between Catalan and Spanish	78
<i>Yurii Kokhan</i> The Semantic Load of the Epithet "Drunk" in the Poetry of T. Shevchenko	82
<i>Yuliia Krapyva, Olena Medved</i> Phraseological units of the thematic group "Leisure" in the aspect of translatability / untranslatability (on the material of the English and Ukrainian languages)	88

Sergiy Popov

Gestalt psychology in a cognitive-evolutionary light and the expediency of using Gestalt psychological terms “figure” and “ground” in linguistic research94

Xiaoyan Huo

The Concept of “Wise” in Artistic Discourse 100

Pavlo Shopin

Translating Popular Texts as an Educational Practice..... 106

Study of Literature

Valentyna Borbyniuk

Scientific discussion “On Potebnia’s Manner of Citation” (based on materials from periodicals of the 1920s) 119

Kseniya Zalozna

Fictionalism and Routine: Tropes of Alienated Violence in A. Salnikov’s “The Department” 126

Andrii Krasniashchykh

The Mythologics of the Story «Nimrod» in the Context of B. Schulz’s “The Cinnamon Shops” 133

Ganna Pletnyova

The evolution of female characters in the historical prose of A. Kaschenko 139

Шістдесятництво як чинник мовно-літературного розвитку України

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-01>
УДК 811.161.2'38(092)Світличний

Сміх як вияв свободи: засоби творення комічного в поетичній мові Івана Світличного

Галина Губарева

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: hubareva@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3090-3441>*

У статті розглянуто провідні прийоми й засоби творення комізму в мові поезій Івана Світличного. Підкреслено, що сміх стає спротивом системі, а тюремна лірика автора не має пафосу трагізму. Контраст є наскрізним прийомом творення комічного на всіх рівнях. Високий, книжний лексик, що відповідає класичному жанру сонета, протиставлено тюремний жаргон, знижені, згрубілі розмовні елементи. Особливу експресію створює зіткнення стилістично різнопланових одиниць у найближчому контексті. Автор часто вводить до поетичного тексту розмовну фразеологію, яка своєю стилістичною маркованістю підтримує колорит комічного в різних його виявах, і загалом майстерне обігрування усталених виразів слугує творенню саркастичного та сатиричного ефектів. Авторські перифрази й евфемістичні вислови на означення представників влади й каральних органів підтримують викривальний пафос поезій. Їх антиосемія, антифразис, алюзія — прийоми, якими передано прямі авторські оцінки. На рівні синтаксису механізми появи комічного увиразнено антитезами, риторичними питаннями й окликами, градацією, ампліфікацією, «рубаним» синтаксисом, короткими реченнями, діалогізацією викладу, що створюють емоційність, інвективність, полемичність поетичної фрази. Наголошено, що ключовий у поезії І. Світличного концепт СВОБОДА має амбівалентний характер, залежно від того, чи йдеться про особистий вимір духовної свободи ліричного героя навіть за ґратами, чи про вибір тих, хто обирає «свободу» в тоталітарному суспільстві. З концептом СВОБОДА корелює такий же амбівалентний за змістовим наповненням концепт МОВЧАННЯ: з одного боку, мовчання — це покора системі, а з іншого, — вимушене мовчання як спротив системі. Глибину змістову іронію зумовлено також інтертекстуальною взаємодією з читачем, відсиланням передусім до поезики викривальних творів Т. Шевченка. Світличному так само майстерно вдається розгортати комічне від іронії, самоіронії, гумору до глузливого сарказму чи їдкої політичної сатири й гротеску.

Ключові слова: поетична мова, іронія, сарказм, сатира, антитеза, антифразис, розмовна лексика і фразеологія.

І як літературний критик, і як письменник Іван Світличний доволі іронічний, а часто саркастичний. Як відомо, у його доробку є неперевершеної майстерності рецензії-фейлетони (згадаймо геніальні «Революційно-демократичні займенники»). «Оптимістично-іронічним» колоритом, за влучною характеристикою М. Коцюбинської [4, с. 30], забарвлені його листи з неволі, та й загалом дослідниця називає органічною рисою ідіостилію митця «універсальну всеприсутність іронії» [там само]. Якщо ж говорити про поезію, то цей струмінь помітний відразу,

на що звертали увагу й інші дослідники творчості Світличного: Л. Веневцева [1], В. Калашник [2], І. Кошелівець [5], Т. Салига, Г. Токмань [9; 10]. Іронію, як і інші вияви поезики комічного, можна вважати наскрізним прийомом табірної лірики. У статті ставимо за мету визначити провідні прийоми й засоби творення комізму в мові поезій автора.

У передмові до діаспорного видання «Ґратовані сонети» І. Кошелівець зауважує, що у виборі форми сонета Іван Світличний явився як людина творча за абсолютно не людських обставин: «Так Світличний, ув'язнений панівною силою ненависти й нищення,

© Губарева Г., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

мережачи сонети і сатирично зображуючи її купно з наглядачами, слідчими, стукачами й іншими її слугами, підноситься над нею своєю людською правдою. Та це не все. У поезіях цієї збірки є щось багато більше: у ній відбився власний світ поета, людини, що зберегла свою гідність у граничній ситуації насильства» [5, с. 12]. Пишучи про «Гратовані сонети» Івана Світличного як «своєрідний тюремний щоденник», М. Коцюбинська наголошує на «внутрішній суперечності між вишуканою поетичною формою і тюремним «дном» – зіткнення цих, здавалося б, непоєднаних стихій викрешує поетичний ефект. Суворі одноманітність буднів, «загратованість ґратами вікон» мовби відповідали сонетній формі вірша, з її підвладністю правилам, суворою нормативністю» [4, с. 22]. Тож контраст на рівні форми та змісту вже постає кодом, що задає іронічну домінуючу поетичних інтенцій, а тюремні сонети Світличного варто розглядати як «засіб протистояння владній ідеології» [8, с. 45] і як вияв особистої свободи.

Контраст є наскрізним прийомом творення комічного на всіх рівнях. Високій, книжній лексиці, що відповідає класичному жанру сонета, протиставлено тюремний жаргон, знижені, згрубілі розмовні елементи: у такий спосіб ліричний герой ніби «іронічно відсторонюється від «естетства», приміряє стилістичну маску грубуватого, бувалого каторжника, далекого від рафінованої культури» [3, с. 80]. Особливої експресії поетичному тексту надає зіткнення стилістично різнопланових одиниць у найближчому контексті, що показово для всієї поезії: «Насуцні хліб і сіль, престижні / Для лицарів і для паскуд», «мудрі муштрою мінти», «неблагонадійний естетизм» [7, с. 138], «бидло стане паном» [7, с. 146]. На такому стилістичному міксуванні часто побудовано весь поетичний текст: «Ганебний зек, державний злодій / І волею богів естет... / Живцем вмурований у склеп, / Я влип по вуха. Годі! Годі! / Але в мені ожив естет, / Забаг евфоній і мелодій» («Інтродукція») [7, с. 138]. У цій заголовній поезії в'язничної лірики показова самоіронія, творенню якої підпорядковане нагнітання поетичної лексики образного ядра естет, що різко контрастує за емоційно-оцінним наповненням із констатованим на початку статусом – зек.

У поезії з промовистою назвою «Шмон» іронія гостріша. Творенню іронії передусім слугують максимально контрастні різностильові мовні одиниці: «Стою – як мати народила: / Без трусиків, без панталон, / Точнісінько, як Аполлон / Безличний. А сержант без мила / Поліз у рот, у афедрон, / Пильнує, стерво, щоб бацила / Антирежимності не звила / Гнізда

крамоли. Шмон є шмон. / Сержант шмонає по порядку / І кожну латку, кожну складку, / І кожен рубчик, кожен шов. / Штани, труси, матню, холосі. / Немов – пардон – шукає воші... / Та чорта пухлого знайшов» [7, с. 138]. І заголовок сонета, і знижена розмовна лексика та фразеологія аж ніяк не відповідають сонетному жанру, від якого, власне, лишилася майже сама форма й образ Аполлона. Самоіронію в першому реченні творять евфемістичний фразеологізм, побутовізви й посилене порівняння, в центрі якого античний образ, що мав би символізувати красу й велич людського тіла, та в ситуації приниження людської гідності сприймається недоречно. У дальшому тексті, де описано тюремника та процес обшуку, іронія стає дедалі гострішою, переходячи в сарказм: на мовному рівні це відчутно через нагнітання згрубілих, лайливих слів і висловів упереміш з архаїзмами, пародіювання високого стилю. Окрім того, знущальності іронічній оцінці додає біблійний епіграф «Ищите и обряцете...», зміст якого буквалізується.

Як у цій поезії, так і в наступній «Вічний шмон», що продовжує й виводить в'язничну тему за межі реальної тюрми, ліричний герой вивищується над ситуацією, з презирством згадуючи представників влади й каральних органів: «Не ті, сержанте, вже шмонали, / Ти проти них шмаркач еси, / Спецнатреновані носи / Винюхували кримінали, / Редактори – сановні пси, / І цензори – старі шакали, / Не в заді – в задумах шукали. / А це й аматори краси / В цивільному... Та шкода й праці. / Собачий труд – під хвіст собаці. / А може, той... бацил нема. / І нас на понт беруть даремне? / Бо що як скажуть: «Діло темне: / І служба йде, й пуста тюрма» [7, с. 139]. У процитованій поезії привертає увагу низка виразно оцінних перифраз, зокрема й алюзивного, але легко вгадуваного змісту (спецнатреновані носи, аматори краси в цивільному). Засобами сарказму постають також численні вульгаризми та мовна гра на їхній основі.

Творенню різних виявів комічного, як можна спостерігати, підпорядковане часте вживання розмовної фразеології: «Якщо тобі, бува, присниться / Якась смішна гала-бала: / Скажімо, море все до тла / Спалила глібівська синиця, / Чи до халепи довела / Тебе сусідська молодиця, / Чи анекдотом спокуситься / Язик твій, довший помела, / У сні – свобода: без цензури, / Без кодексу й прокуратури / Твори, мели, варнякай все, / Що хочеш... Поки твій сусіда / Про ту крамолу не провідав. / А там... Макап телят пасе...» («Свобода сну») [7, с. 152]. На початку вірша фразеологізми створюють гумористичний, удавано несерйозний колорит, але далі він стає гостро сатиричним (цей перехід добре позначено пунктуаційно: тире перед ключовим словообразом і двокрапкою після нього), адже йдеться про тотальну систему контролю й доносів, у якій навіть свобода сну примарна. Кінцевий рядок поезії містить евфемістичний вислів, який промовисто натякає на місце ув'язнення.

Очевидно, що в поезії І. Світличного ключовим постає концепт СВОБОДА, але художня семантика ядерної лексеми має амбівалентний характер, залежно від того, чи йдеться про особистий вимір духовної свободи ліричного героя навіть за ґратами, чи про вибір тих, хто обирає іншу «свободу» в тоталітарному суспільстві. У сонеті «Моя свобода» низкою гостро іронічних епітетів створено виразно енантіосемічний образ – несвободи: «<...> Свободу за любов мою / Хоч і накласти головою, / А бути все ж самим собою, / Не промінню на твою, / **Ліверйну, жебрану, ледачу, / Вертку, замацану, як здачу, / Свободу хама й холоуя**» [7, с. 151]. Ампліфікований ряд авторських епітетів, інтенсифікований образним порівнянням, викликає асоціації із запроданством і прислужництвом, що далі прямо акцентовано синекдохою *свобода хама й холоуя*. Гірку іронію простежуємо в оксиморонному образі: «**Несу свободу в суд, за ґрати, / Мою від мене не забрати – І здохну, а вона – моя**» [там само]. Ліричний герой усвідомлює, що за вільнодумство буде ув'язнений, але самого себе не зрадить.

З концептом СВОБОДА корелює такий же амбівалентний за змістовим наповненням концепт МОВЧАННЯ. З одного боку, мовчання – це покора системі, а з іншого, – вимушене мовчання як спротив системі, як «вимірювання істинності мовлення» [6, с. 113]. Афористична фраза «*Потрібен Київ без'язиким! / Як язикатим – Соловки!*» [7, с. 145] із сонета «Язык» виразно передає семантику головних концептів, контекстуально протиставляючи топографічно далекі *Київ – Соловки*, посилюючи їх узагальненими ключовими образами *язикатий – без'язикий*.

Поезія І. Світличного має полемічний пафос. Цим зумовлений переважно діалогічний характер текстотворення. У поезії «Заздрощі» автор веде уявну розмову зі співгромадянами-обивателями, тими, кого все влаштовує в тогочасному суспільному устрої: «*Я вам не заздрю. Та й чому там заздрити? <...> Такі засмикані!.. І чим зарадити / Цій гуртовій множинній одини?*» [7, с. 148]. У першому реченні з'являється ключова оцінна характеристика – *засмикані*, що корелює з наступним риторичним питанням, образність якого побудована на оксимороні, посиленому тавтологією. Поет іронізує, але ця іронія видається гіркою: *гуртова множинна одиница – узагальнений образ тотального страху та неспроможності протистояти системі, відсутності власної думки*. Полемічності додають прямі питання до опонентів: «*А ви мені? Не заздрите?*» [там само]. Причому іронічне значення з'являється саме тому, що по суті одне питання розділено на два речення: акцент посилюється в другому питанні, і зміст

стає риторичним. Автор ніби кидає поблажливу репліку «*Та годі вам?*» і намагається далі навести аргументи, у яких оцінка посилюється антифразисом: «*Звичайно: нерви – струнами й терпуг / Замість смичка – така терпка мелодія / **Не для божистих та шляхетних вух***» [там само]. Письменник наділяє тих, хто мовчки сприймає життя, вже гостро іронічною характеристикою, підсиленою відповідним лексичним рядом: «*Та що базарити / Над чередою слинявих років? / **Воли!.. Я заздрю тим, хто вміє заздрити***» [там само]. Риторичний оклик «*Воли!..*» сприймається як емоційний осуд ліричним героєм бездумної покори.

Гіркою іронією сповнено «Жалісний сонет», за змістом якого жалість у звинуваченого має викликати суддю, бо це така, мовляв, у нього робота: «*Умій суддю свого жаліти, / Тяжкі гріхи йому прости <...>*» [7, с. 143]. Автор наділяє християнськими рисами звинуваченого: саме він повинен уміти прощати, хоча усвідомлює, що гріхи судді справді «*тяжкі*»: «*І треба – ніде правди діти – / **З лайна собачого зуміти / Державний злочин довести***» [там само]. Лайливий вислів *собаче лайно* в поєднанні зі стилістично й дискурсивно контрастним термінологічним сполученням *довести державний злочин* породжують сарказм, який далі стає ще дошкульнішим. У подальшому контексті з'являється низка риторичних питань, побудованих на фразеологічній образності: «*Хотів би ти в тій шкурі бути? / В дугу свій горб і совість гнути? / **Собача доля!***» [там само]. Автор обіграє вислів *зігнути в дугу*, створюючи метафоричний образ продажності, довершений удавано співчутливим риторичним окликом. Вражають іронічним одкровенням завершальні рядки поезії, теж побудовані на прийомі антифразису: «*Зрозумій / І не топчи багно в болото. / Жалій суддю свого достоту, / Як ми жаліємо повій!*» [там само]. Тавтологія *багно й болото*, порівняння *суддя – повія* загострюють оцінку, виражають презирство до тих, хто вершить несправедливий суд.

Поетові властиво поступово загострювати оцінку. Показовим щодо цього є також «Душевний сонет»: «*Душа до вічності п'ялася, / І серце билось в унісон / Із правдою. І снівся сон / Про те, як злидня-свинопаса / Коронуватимуть на трон / **І бидло стане паном. Маса / Найтсья хліба, сала, м'яса, / Тож буде правда і закон. / І сталося. На скором ласа, / Душа найлась, напилася. / І... рохкає. І в лад, і в тон. / І з апетитом (мало! мало!) / **Йй сниться сало. Сало з салом. / І на похмілля – самогон*****» [7, с. 146]. Грайлива іронічність назви поезії і першого рядка різко переходить у політичну сатиру з прозорою аллюзією («*бидло стане паном*»), засудження обивательства («*маса найтсья хліба, сала, м'яса*», «*Душа найлась, напилася. / І... рохкає*»), що далі передано гротесково («*Йй сниться сало. Сало з салом*»).

Отже, у поезії Івана Світличного сміх – це спротив системі, поет вивищується над своїми тюремними ґратами, обмеженням фізичної свободи виходом у творчу свободу. Його лірика не має пафосу трагізму, попри обставини створення. На рівні лексичному в ній контрастують висока, книжна лексика й тюремний жаргон, знижені, лайливі розмовні слова. Енантіосемія, антифразис, алюзія – прийоми, якими передано прями авторські оцінки. Іван Світличний часто вводить до поетичного тексту розмовну фразеологію, яка стилістичною маркованістю підтримує колорит комічного в різних його виявах,

і загалом майстерне обігрування усталених виразів слугує творенню саркастичного та сатиричного ефектів. На рівні синтаксису механізми появи комічного увиразнено антитезами, риторичними питаннями й окликами, градацією, ампліфікацією, «рубаним» синтаксисом, короткими реченнями, діалогізацією викладу, що створюють емоційність виразів, інвективність поетичної фрази. Глибинну змістову іронію зумовлено також інтертекстуальною взаємодією з читачем, відсиланням передусім до поезики викривальних творів Т. Шевченка. Світличному так само майстерно вдається розгортати комічне від іронії до глузливого сарказму і їдкої сатири.

Список використаної літератури

1. Веневцева Л. В. Стилістична роль фразеологізмів у поетичній мові Івана Світличного. *Тенденції розвитку української літератури та літературної критики нових часів: тези доп. та повідом. наук. конф.* Харків, 1996. С. 92–93.
2. Калашник В. С. Інтертекстуальність як стилетвірний чинник у поемах Івана Світличного. *Калашник В. С. Людина та образ у світі мови: вибрані статті.* Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. С. 221–226.
3. Колошук Н. «Сонет вагомий, як стилет»: табірні лірика І. Гнатюка та І. Світличного в контексті української сонетної традиції (стаття друга). *Волинська філологічна: текст і контекст.* 2018. № 16: *Мова і віри.* С. 80–89.
4. Коцюбинська М. Світло Світличних: Іван і Надія [передмова]. *Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів.* Київ: Грамота, 2008. С. 5–44.
5. Кошелівець І. [Передмова]. *Світличний І. Гратовані сонети.* Мюнхен: Сучасність. 1977. С. 7–12.
6. Салига Т. «...В мільйонних митях жити як в одній...» (Іван Світличний без часових кордонів). *Українське літературознавство.* 2011. Вип. 73. С. 11–27.
7. Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд.: М. Х. Коцюбинська, О. І. Неживий; авт. передм., авт. прим. М. Х. Коцюбинська. Київ: Грамота, 2008. 816 с.
8. Семків Р. Іронічна структура: типи іронії в художній літературі. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 135 с.
9. Токмань Г. Л. Інтерпретація ліричного циклу «Пленер» Івана Світличного як тексту в тексті. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2024. Том 35 (74). № 4. Ч. 2. С. 109–114. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/18>.
10. Токмань Г. Образ тюрми в «камерних мотивах» Івана Світличного. *Збірник наук. праць за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті».* Львів, 2020. С. 447–450.

Надійшла до редакції 19 червня 2025 р.

Переглянута 10 серпня 2025 р.

Прийнята до друку 19 вересня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Venievteva, L. V. (1996). Stylistic role of phraseological units in the poetic language of Ivan Svitlychnyi. In *Trends in the development of Ukrainian literature and literary criticism of modern times: Abstracts of reports* (pp. 92–93). Kharkiv. [in Ukrainian].
2. Kalashnyk, V. S. (2011). Intertextuality as a style-forming factor in the poems of Ivan Svitlychnyi. In V. S. Kalashnyk, *The human being and the image in the world of language: Selected articles* (pp. 221–226). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. [in Ukrainian].
3. Koloshuk, N. (2018). “A sonnet weighty as a stiletto”: The camp lyrics of I. Hnatyuk and I. Svitlychnyi in the context of the Ukrainian sonnet tradition (Article two). *Volyn Philological Studies: Text and Context*, (16), 80–89. [in Ukrainian].
4. Kotsiubynska, M. (2008). The light of the Svitlychnys: Ivan and Nadiia [Preface]. In I. O. Svitlychnyi & N. O. Svitlychna, *From the enduring tribe of Don Quixotes* (pp. 5–44). Kyiv: Hramota. [in Ukrainian].
5. Koshelivets, I. (1977). [Preface]. In I. Svitlychnyi, *Chiseled sonnets* (pp. 7–12). Munich: Suchasnist. [in Ukrainian].
6. Salyha, T. (2011). “...To live in million moments as in one...” (Ivan Svitlychnyi beyond temporal boundaries). *Ukrainian Literary Studies*, (73), 11–27. [in Ukrainian].
7. Svitlychnyi, I. O., & Svitlychna, N. O. (2008). *From the enduring tribe of Don Quixotes* (M. Kh. Kotsiubynska & O. I. Nezhvyvi, Eds.; M. Kh. Kotsiubynska, Pref.). Kyiv: Hramota. [in Ukrainian].

8. Semkiv, R. (2004). The structure of irony: Types of irony in fiction. Kyiv: KM Academia Publishing House. [in Ukrainian].
9. Tokman, H. L. (2024). Interpretation of Ivan Svitlychnyi's lyric cycle Plein Air as a text within a text. *Scholarly Notes of V. I. Vernadskyi Tavria National University. Series: Philology. Journalism, 35(74)(4, Pt. 2)*, 109–114. [in Ukrainian].
10. Tokman, H. (2020). The image of prison in Ivan Svitlychnyi's "Cell Motifs." In *Totalitarianism as a system for destroying national memory: Proceedings of the All-Ukrainian scholarly-practical conference* (pp. 447–450). Lviv. [in Ukrainian].

Submitted June 19, 2025.

Revised August 10, 2025.

Accepted September 19, 2025.

Published December 30, 2025.

Halyna Hubarieva, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, V. N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: hubareva@karazin.ua; <http://orcid.org/0000-0002-3090-3441>

Laughter as a Manifestation of Freedom: Means of Creating the Comic in Ivan Svitlychnyi's Poetic Language

The article examines the main techniques and devices used to create comic effects in the poetry of Ivan Svitlychnyi. It emphasizes that laughter becomes a form of resistance to the system, and his prison lyrics lack a pathos of tragedy. Contrast serves as a pervasive device for generating the comic on all levels. Elevated, bookish vocabulary typical of the classical sonnet genre is juxtaposed with prison slang and lowered, coarse colloquial elements. The collision of stylistically diverse units within the closest context gives the poetic text particular expressiveness. The author frequently incorporates colloquial phraseology, whose stylistic markedness enhances the comic tone in its various manifestations; overall, the skillful play on set expressions contributes to the creation of sarcastic and satirical effects. Enantiosemy, antiphrasis, and allusion are techniques used to convey direct authorial evaluations. At the syntactic level, the mechanisms of comic expression are highlighted through antitheses, rhetorical questions and exclamations, gradation, amplification, fragmented syntax, short sentences, and dialogization of the narrative – all of which create emotionality, invectiveness, and polemical nature of the poetic phrase. It is emphasized that the key concept of FREEDOM in I. Svitlychnyi's poetry has an ambivalent nature, depending on whether it concerns the personal dimension of the lyrical hero's spiritual freedom, even behind bars, or the choice of those who opt for "freedom" in a totalitarian society. The concept of FREEDOM is correlated with the equally ambivalent concept of SILENCE, in terms of its semantic content: on the one hand, silence is seen as submission to the system (compliance); on the other hand, silence represents forced silence as a form of resistance against the system. Deep semantic irony also arises from the intertextual interaction with the reader, with references primarily to the poetics of Shevchenko's socially critical and denunciatory works. Svitlychnyi masterfully succeeds in deploying the comic spectrum, ranging from irony, self-irony, and humour to scornful sarcasm or trenchant political satire and grotesque.

Keywords: poetic language, irony, sarcasm, satire, antithesis, antiphrasis, colloquial vocabulary and phraseology.

Як цитувати: Губарева, Г. (2025). Сміх як вияв свободи: засоби творення комічного в поетичній мові Івана Світличного. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 10-14. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-01>

In cites: Hubarieva, H. (2025). Laughter as a Manifestation of Freedom: Means of Creating the Comic in Ivan Svitlychnyi's Poetic Language. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 10-14. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-01> [in Ukrainian]

Письменство 1960-х у художніх структурах пам'яті (роман М. Гримич «Юра»)

Людмила Даниленко

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій;
(м. Київ, вулиця Солом'янська, 7, 03110);
докторантка,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: ladadana17@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8617-6378>*

Один з головних образів-явищ у романі М. Гримич «Юра» — літературний процес 1960-х років в Україні. Його художня реконструкція важлива для усвідомлення проблем національного самозбереження в колоніальних умовах СРСР. Стаття присвячена авторському осмисленню проблеми творчості, самовизначення українських митців у протистоянні з радянською пропагандистською залежністю. В естетизації проблем часу помітна логіка відносин з колективною та індивідуальною пам'яттю. На основі наукового дискурсу щодо «контекстів» пам'яті описано художньо-сміслові структури оповіді про письменство шістдесятих. Ідеться про апелювання до історії, художні інтерпретації, авторський міф, місця пам'яті, а також про концепти «своє», «самовизначення», «інтимність».

М. Гримич як свідок обстановки в Києві 1960-х оживила події такими, якими вони збереглися в індивідуальній пам'яті і відгукнулися в пам'яті колективній. Втілення ідеї проявило концепт «своє» — «моя пам'ять». Осягнення літературного життя 1960-х активувало інтерпретації з вимислами, що не порушують історичної правди і забезпечують драматизм сюжетів. У художній картині добре помітні енергетичні точки, «сигнали» до національної самоповаги. Авторському міфотворенню притаманно переосмислення долі відомих постатей, процесів і явищ, в яких вони перебували; окреслення характерів засобами психологізації; наближеність до реалістичності; використання символів. Картини життя письменників сповнені інтимності, оскільки ретрансляція ведеться з позиції носіїв родинних цінностей. Сакральними вбачаються місця пам'яті, пов'язані з літературним життям у Києві 1960-х. Розпізнання структур пам'яті в романі М. Гримич «Юра» дає можливість всебічно вивчити художні можливості тексту про минуле.

Ключові слова: література, Київ 1960-х, інтерпретація, авторський міф, місця пам'яті.

Постановка проблеми. Одна з визначальних сторінок української історії — літературне життя в СРСР 1960-х рр., яке, наклавшись на контрверсію світоглядів і політики, зазнало ідеологічного насилля і розправи. Нині пам'ять про той літературний процес опирається на розсекречені архіви КДБ, дослідження істориків, мемуари письменників, спогади свідків, а також на перекази, інтерпретації та міфи. Отож, ведеться про колективну пам'ять. Перетікання її в емоційний стан тих, хто згадує, потребує оприявлення в іншому вимірі — естетичному. Художня література дає можливість реконструювати минуле, а отже відтворити подробиці подій, передати атмосферу, оживити простір. Важливий тут досвід автора, його стосунки з минулим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У пошуках ідентичності свідомо людина апелює до досвіду попередніх поколінь, шукаючи цінних доказів історичної тяглості. Знання про минуле стають ресурсом створення «історій-оповідей». Американський вчений П. Коннертон стверджував, що на відміну від історичних

реконструкцій «історіям-оповідям» притаманний «неформальний вигляд» і постають вони «основною формою діяльності для характеристики людських вчинків» [4, с. 36]. Цілісність пам'ятання об'єднує покоління, облаштовуючи простір зі спільними знаками, смислами й цінностями. Але відстані в часі між поколіннями визначають певні розбіжності. Покоління нащадків адаптує пережите батьками у своєму, іншому, просторі. «Пам'ять не архівує інертно те, що колись існувало, а присвоює певні елементи минулого і пристосовує до теперішнього саме через присвоєння», — пише польський дослідник М. Голька [3, с. 25].

Історична наука бере на себе основну відповідальність за трактування минулого, однак не в площині культурної пам'яті. М. Тамм назвав історіографію важливим носієм пам'яті, але «не обов'язково найвпливовішим» [10, с. 463]. Науковець надав значення мнемоісторії, головними питаннями якої є «не перське значення минулих подій, а те, як ці події виявляються в конкретних випадках та поширеннях і як вони інтерпретуються з плином часу...» [10, с. 464]. Осмислюючи сферу пам'яті як світ уявлень, історик Л. Нагорна вказала

на «розуміння Іншого і толерантності в оцінках» [6, с. 15]. Постає питання наративу, якому, на відміну від історіографії, притаманні «канони циклічності», «політичний інтерес», «легкість у поводженні з фактами», «метафоризація на грані міфотворення й абсолютизацією незгод» [6, с. 169–170].

Художня література має багато ресурсів для опанування знань про минуле та його естетизації. Літературознавиця Л. Лавринович пропонує розглядати пам'ять як систему координат. На прикладах постмодерної літератури вона описала кілька сугнісних категорій-«локусів»: час («універсальна форма людського буття та пізнання, умова сприйняття дійсності»), історія (як основа інтерпретацій, адже історія «сприймається як така, що її не можна вважати абсолютно істинною»), «інший» («пошуки „чужої пам'яті“, „чужої мудрості“, „чужого сакрального простору»»), міф (різновид актуалізації інтертекстуальності), симулякри («правдоподібні подоби, які не просто симулюють удаване, віртуальне, а множать його до безкінечності»), містифікація («видавання нереального явища чи факту за дійсність»), самоідентифікація (визнання, «без якого людина відчувається розгубленою, дезорієнтованою»), автентичність («екзистенційний пошук», «зустріч з собою минулим»), місце (насамперед «звернення до теми малої вітчизни»), сакральне («те, що по-справжньому інтимне і водночас сентиментальне») [5, с. 56–59].

Подібні структурні елементи проглядаються у творі М. Гримич «Юра» (2020). Це книга про (не)можливості самопізнання і самовизначення в умовах суспільно-культурних і політичних колізій на початку «брежневського застою». У дослідженнях роману літературознавці (О. Юрчук, О. Чаплінська, Л. Башманівська [9], Я. Поліщук [7; 8]) звернули увагу якраз на контроверсійне історичне тло та авторські версії складних подій минулого. Я. Поліщук підкреслив, що «переоцінку радянської спадщини» М. Гримич «робить делікатно і локально – в межах літературно-культурного середовища, яке їй добре відоме» [7, с. 205]. Тож обраний письменницею аспект пам'ятання дозволив говорити про колишнє з «інтимної перспективи» [7, с. 205].

У запропонованій статті мова йде про репрезентацію письменницького середовища в романі М. Гримич «Юра». Розпізнання структур історії-оповіді, що перегукується з описами систем наративу про минуле Л. Нагороною і Л. Лавринович, стали **метою дослідження**.

Виклад основного матеріалу.

Концепт «своє» (автобіографічність). У романі «Юра» відмежування від колоніальної пам'яті відбувається в проживанні колоніальної дійсності, у прогортанні не лише травматичних

(визначальних у суспільно-історичному масштабі), а й меланхолійних (особистісних) сторінок. Письменниця зосередилася на опозиційності «шістдесятництва» (символу духовного поступу в умовах стагнації) та «соцреалізму» (символу підкорення стагнації). Проблема добре зрозуміла авторці, адже з дитинства виховувалася в оточенні київських письменників і видавців. Дитяча пам'ять найбільш визначальна і тривка, тож авторські спогади стали доброю основою для створення художніх картин.

Дійсність у творі показано не як факт, що вже отримав оцінку в сучасній історіографії, а як процес, що залежать від вчинків і почувань його учасників саме в моменті входження в історію. Це занурення в простір «тут і тепер» з відповідними людськими вчинками і стосунками, музикою, одягом, їжею, екстер'єрами та інтер'єрами, тобто реалістичним проживанням усього, що відбувалося. Якщо для творів про історичне минуле з точки зору зовнішнього спостерігача притаманні пошуки «чужої пам'яті», «чужої мудрості», «чужого сакрального простору (концепт «інший»), то в романі «Юра» переважає концепт «своє» – моя пам'ять, (не)мудрість батьків, наш сакральний простір. Авторська причетність до часу уможливила створення його естетичної версії засобами автобіографічності.

Апелювання до історії. Основний час оповіді авторка звузила в один рік, 1968-ий, активувавши історичні події-знаки та реакцію на них персонажів. Ідеться про вторгнення радянських військ у Чехословаччину й придушення «Празької весни», самоспалення Василя Макуха в центрі Києва на протест тим подіям, вихід двох романів про знакові храмові споруди («Собор» Олеся Гончара і «Диво» П. Загребельного) тощо. Звісно не обійшлося без екскурсів. Характеристиці суспільства сприяли спогади про резонансні події, як-от, прем'єра фільму «Тіні забутих предків» 1965 року. Поєднання художності з документальністю (використання конкретних фактів, дат, імен, назв) та біографічністю (історії життя відомих персоналій) забезпечили правдоподібність та чутливість роману. Окрім того, осягнення минулого на основі історії поживило авторські інтерпретації та міфотворення.

Модель інтерпретації. У художній версії літературного життя 1960-х рр. помітний конфлікт, бінарні опозиції якого (прихильники творчості – адепти цензури) вибудовують свої істини та світоглядні напрями. Точкою спостереження за роздвоєним світом обрано позицію головної героїні Клавки, причетної до обох сторін (вона «своя» у творчому колі, бо працює редакторкою видавництва «Молодь», і водночас «інакша», бо є дружиною компартійного керівника). Клавка приваблива зовнішніми і внутрішніми рисами, цікава компетентністю у професійних і побутових справах, що є результатом її попереднього життєвого досвіду. Варто зауважити: образ цієї

жінки яскраво представлений у романі «Клавка» (2019), перший із незалежно пов'язаних книг М. Гримич («Клавка» – «Юра» – «Лара»), присвяченій письменництву Києва перших повоєнних років.

Літературний досвід Клавки виявлено в її роздумах, аналітиці, спогадах, участі в дискусіях. Це художній вимір, у якому історія літературного процесу зчитується саме з місця її творення. Акцентовано увагу на фактах: звільнення з роботи Івана Дзюби за книжку «Інтернаціоналізм і русифікація»; «розпинання» редакції «Молодь» за те, що «не врахувала зауваження Головліту» (державної цензури); зняття з уже надрукованого номера журналу «Дніпро» «крамольної» кіноповіді «Число» Івана Драча; пониження із завідувача редакцією до старшого редактора Сергія Плачинди за те, що в романі «Ревучий» підняв питання «дніпровської екології» в час будівництва каскадів гідроелектростанцій.

Для проживання минулого авторка максимально подбала про емоційність – зосередилася на психологізації обстановки, відтворила конфліктні сцени. Клавка сердиться на «героя-інформатора» Шарова через висміювання ним роману Сергія Плачинди і мислить: «Не його, Шарова, собаче діло що робиться в її редакції» [1, с. 88]. У ситуації, коли директор видавництва попросив її підготувати доповідню про прогули Григора Тютюнника, червоніє, але обурюється лише в думках: «Щоб вона... та на Тютюнника?..» [1, с. 90]. Внутрішній стан героїні, що апелює до оточення, пояснено без демонстрації відкритої дії. Водночас М. Гримич дає зрозуміти, що Клавка на стороні чесних талановитих письменників. Вимисел, «легке поводження з фактами», не порушують історичної правди як основи художнього контексту і водночас забезпечує драматизм розповіді.

Концепт «самовизначення» (подолання комплексу національної меншовартості). Заради виразності сприйняття колоніального минулого проблему українського «шістдесятництва» представлено у смисловому протистоянні з «шістдесятництвом» російським. Розстановка ідей та образів слугували моделі конфлікту з нерівноправними складовими: одна *пріоритетна*, інша *меншовартісна*. Сенси контрастів пояснено обставинами: «у російських шістдесятників немає тієї гирі на ногах, що в українських: як тільки з'являється більш-менш хороша книжка українською – на неї відразу спливають звинувачення у націоналізмі» [1, с. 175]. Такою є зовнішня оцінка письменства в СРСР. Це конотація факту. Внутрішня оцінка заряджена смислами мистецької справедливості, визнанням самодостатності української літератури на протигагу «модній» російській: «На Україні – також поетичний бум: Драч,

Вінграновський, Павличко, Ліна Костенко, Борис Олійник» [1, с. 175]. У колізіях літературної творчості «шістдесятників» показано енергетичні точки, «сигнали» до національної самоповаги. Цей авторський підхід до інтерпретації минулого помітний і в інших конфліктах роману.

Авторський міф. На документальному тлі роману М. Гримич зреалізувала авторські міфи про події, що залишилися малопомітними в широкому обговоренні, але сутнісно доповнюють картину часу і варті пам'ятання. Розбудова непроговореного потребувала вражаючого дійства, особливого персонажа, ідеї, символів, психологізації характерів та зацікавленого оповідача. Цікава репрезентація історії про редакторку Ніну Іванівну Тищенко, яку було звільнено з роботи через звинувачення в підготовці «крамольної» збірки (вона підтримала свого редактора і не підкорилась Головліту). Встановлено дві точки ретрансляції вражень про ту подію – політична (чоловік Клавки Бакланов, секретар ЦК) й особистісна (син Юра, студент університету). Для обох визначено певні позиції, обсяг спостережень і міру впливу. Бакланов-старший, який досконально знає справу Ніни Іванівни, в'їдливо іронізує та дорікає і видавництву, і письменникам, що, мовляв, ніколи й не згадають про редакторку. В образі партійного функціонера сконцентровано політичну зневагу до національного письменства сучасників, саме до «шістдесятників». Позиція Бакланова-молодшого під час нищівної промови батька непоказна, опирається на різкі картини спогадів: гостини в Ніни Іванівни на дачі в дитинстві та розбитий стан мами в день звільнення редакторки. Обсяг спостережень Юри – особисті стосунки, а міра впливу на ситуацію – лише співчуття і самозаглиблення. Вражаюча історія Ніни Іванівни Тищенко як особливого персонажа в художньому тексті потребувала делікатних інтерпретацій. Для цього М. Гримич вибудувала модель оповіді з контроверсійними частинами (скандал – меланхолійні спогади). Емоційна зарядженість опозицій оприявлена деталями-символами, що є контекстуальними антитезами: дорога «боржомі», яку кілька разів наливає й видудлює надмірно збуджений Бакланов-старший, і «малина впереміш зі смородиною в гранчастій склянці» – дитячий спогад Юри про гостювання в садибі Ніни Іванівни.

Справжня історія редакторки цікава художніми переосмисленнями. В одному з інтерв'ю М. Гримич пояснила, як відтворювала подію: «Там оця знаменита редакторка, Ніна Іванівна Тищенко, вона справді була і ми з батьком їздили до неї додому. І не Юра, а я їла оту склянку, у яку вона мені наварла з куців малини і смородини» [2]. Така трансформація подій втілюється в авторський міф, увіразнивши проблеми минулого як основу колективної пам'яті.

Інтимність. Атмосфера минулого в романі сповнена сентиментів, оскільки ретрансляція ведеться переважно з позиції носіїв родинних

цінностей. Особисті стосунки персонажів осмислені з метою наближення до умов часу, а зображення їхніх неpubлічних перипетій позначене драматизмом та інтимністю. М. Гримич переповіла невідомі назагал історії про дружин і дітей письменників та змалювала колективний жіночий портрет з рисами фатальності, умиротвореності, відданості: «...Такі дівчатка – дружини Гримича, Дончика, Мушкетика, Харчука, Плачинди – прийшли в їхнє життя, щоб терпіти всі інтелектуальні вибрики, які ті собі дозволяли, думаючи, що хрущовська „відлига” вічна, а вони невразливі й виплутаються з будь-яких ситуацій...» [1, с. 171]. Традиційні турботи (спільні святкування Нового року) та виняткові події (підтримка родини Гуцалів після самогубства їхньої доньки) – настрої простору, наповнені відвертістю потаємних зізнань.

Для достовірності оповіді М. Гримич описала одну з драматичних історій своєї сім'ї – зняття батька з посади головного редактора видавництва. Подія транслюється з позиції Клавки як усезнаючого співчутливого спостерігача, а деталі вказують на безпосередню причетність самої авторки, її бажання пережити моменти минулого. Емоційність картини забезпечена контрастністю образів: Гримич, «знесилений і виснажений після засідання секретаріату ЦК», – молода дружина і «саме ті слова, яких він потребував у той момент: „Не журись! Нехай вони там усі покажуться!”» [1, с. 173].

Авторська пам'ять актуалізована у площині приватності, тож картини часу демонструють будні, побут, певну конфіденційність творчого середовища. Інтимність простору насичено відповідними образами: «симпатичні донечки у червоних платячках з білими горошинками», «синочки у матросочках», власно пошиті жінками модні беретики з клаптиків хутра [1, с. 172].

Місця пам'яті. Координата пам'яті «зустріч з собою минулим» асоціюється із «сакральними» місцями – місцями пам'яті. У романі «Юра» чимало таких місць пов'язані з літературним життям у Києві 1960-х і концептуально розділені – представляють офіційну та інтимну площини.

Серед «офіційних місць» – видавництво «Молодь», створене задля «обслуговування українського комсомолу» [1, с. 77]. Атмосфера середовища літераторів передана в описах бюрократичних засідань, планувань, обговорень книжкових пропозицій та в аналізі їх пропагандистського змісту. Письменниця зосередилась також на фактах, цінних для національного усвідомлення, розповівши про деякі редакційні інновації «за часів Чайковського і Гримича»: «рукописів, що діймали своєю соціалістичною мертвотною занудністю і схоластикою, помітно поменшало»,

«збільшувалася кількість „метеликів”, тобто перших книжок молодих авторів, створювалися альманахи» [1, с. 77].

Серед «інтимних літературних місць» – Будинок творчості в Ірпені, «віддушина для українських письменників» [1, с. 168]. Його описи як фотофактаж дають уявлення про побутове облаштування, природний ландшафт навколо, розміщення будівель. Картини особливого місця наскрізно емоційні, з близькими і віддаленими планами, кольористикою і звукописами, запаховими відтінками. Задля деталізації довкілля суб'єктом спостереження вкотре обрано Клавку, уважну чуттєву натуру: «А в Будинку творчості вона могла поблукати по лісу, понюхати грибні місця, погуляти по лузі, порозглядати незабутки, ... пірнути в Ірпін-ріку рано-вранці до сніданку, заснути рано ввечері і прокинутися вночі під гуркіт електрички» [1, с. 171]. Естетизація довкілля з позиції героїні, – це враження самої авторки, відтворення картин її дитячої пам'яті. Опозиційність місць пам'яті добре помітна в авторській стилістиці. Якщо в характеристиці усталених норм видавництва переважає публіцистичність (інформативність, перелік офіційних подій і явищ), то в описі Будинку творчості – образне мовлення (поетизація уявлень, почуттів, настроїв).

Увага до образів ландшафту Києва 1960-х сконцентрована якраз на їх художньому протиставленні. Це дало можливість виявити риси часу, окремішність світів в одному й тому самому просторі. Засобами контрасту відтворено образи осель, що інформують про життя номенклатури та письменників: Клавчина «чотирикімнатна простора квартира у відомчому будинку на Печерську» і будинок письменників РОЛПТ, який «видавався великим письменницьким мурашником, ... затісним, затемним і не дуже зручним для щоденного побуту» [1, с. 29]. Загалом об'єкти минулого в романі «Юра» (будинки, ресторани, вулиці) цікаві автентичністю. Вони інформують, яким саме був той простір, що згаданий тепер заради «екзистенційних пошуків».

Висновки. Втілення авторських ідей щодо художнього осмислення літературного процесу 1960-х років потребувало особливих підходів, зокрема певної логіки роботи з колективною та індивідуальною пам'яттю. Отож минуле в романі М. Гримич «Юра» представлено умовною «площиною координат», структурами пам'яті. Серед них такі: апелювання до історії (документальність, біографічність, інтертекст), модель інтерпретації (домисли, вимисли, алюзії), міфологізація (авторський міф), місця пам'яті, а також концепти «своє», «самовизначення», «інтимність». Для художньої виразності цих структур використано засоби бінарних опозицій, концептуальні антитези, контраст. Естетизація часу досягнута завдяки створенню насичених ретрoкартин з екстер'єрами, інтер'єрами,

портретами та увиразненню окремих образів-деталей. Апелювання до пам'яті помітні і в зовнішній, і у внутрішній площинах роману.

Проблема структур «історій-оповідей» дає можливість виявляти можливості художніх текстів про пам'ять, а отже перспективна в подальшому розвитку.

Список використаної літератури

1. Гримич М. Юра. Роман. Київ: Нора-Друк, 2020. 352 с.
2. Гусейнова О. Марина Гримич: «Більше всього на світі я боюся розчарувати читача». LB.ua. URL: <https://surl.li/yqpnxc> (дата звернення 13.09. 2025)
3. Голька М. Суспільна пам'ять та її імпланти. Пер. з польськ. В. Ф. Саган. Київ: Ніка-Центр, 2022. 216 с.
4. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. Пер. з англійської та наукове редагування С. Шліпченко. Київ: Ніка-Центр, 2013. 183 с.
5. Лавринович Л. Координати пам'яті у художньому просторі постмодерної літератури. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Філологія. Літературознавство. Випуск 122. Том. 135. 2010. С. 55–60.
6. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискусії, рефлексії. Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
7. Поліщук Я. У пошуках минулого: авторський досвід Марини Гримич. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71) № 6 Ч. 2. 2021. С. 200–206. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-2/34>
8. Поліщук Я. Віднайдення радянського часу (на матеріалі романів Марини Гримич «Клавка» і «Юра»). *Bibliotekarz podlaski* 1/2022. С. 193–214.
9. Юрчук О., Чаплінська О., Л. Башманівська. «Клавка», «Юра», «Лара» Марини Гримич: родинна трилогія. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. Вип. 1 (102). С. 62–71. DOI: 10.35433/philology.1(102).2024.62-71.
10. Tamm M. Beyond History and Memory: New Perspectives in Memory Studies. *History Compass* 11/6 (2013). P. 458–473. DOI: <https://doi.org/10.1111/hic3.12050>

Надійшла до редакції 20 липня 2025 р.

Переглянута 15 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 10 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Grymych M. (2020). Yura. Novel. Kyiv: Nora-Druk, 352 p. [In Ukrainian]
2. Guseynova O. Maryna Grymych: "More than anything else in the world, I am afraid of disappointing my readers". LB.ua. URL: <https://surl.li/yqpnxc> (date of application: 13.09. 2025). [In Ukrainian]
3. Golka M. (2016). Social Memory and Its Implants. Translated from Polish by V. F. Sagan. Kyiv: Nika-Center. 216 p. [In Ukrainian]
4. Connerton P. (2013). How Societies Remember. Translated from English and edited by S. Shlipchenko. Kyiv: Nika-Center. 183 p. [In Ukrainian]
5. Lavrynovych L. (2010). The Coordinates of Memory in the Artistic Space of Postmodern Literature. *Scientific Works [of Petro Mohyla Black Sea State University, part of the Kyiv-Mohyla Academy complex]*. Series: Philology. Literary Studies. Vol. 135. 2010. P. 55–60. [In Ukrainian]
6. Nahorna L. (2012). Historical Memory: Theories, Discussions, Reflections. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012. 328 p. [In Ukrainian]
7. Polishchuk Ya. (2021). In search of the past: Marina Hrymych's authorial experience. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Ternopil National University*. Series: Philology. Journalism. Vol. 32 (71) No. 6 Part 2. 2021. P. 200–206. [In Ukrainian]
8. Polishchuk Ya. (2022). Reminiscing the Soviet era (After Maryna Hrymych's novels "Klavka" and "Yura"). *Bibliotekarz podlaski* 1/2022. P. 193–214. [In Poland]
9. Yurchuk O., Chaplinska O., Bashmanivska L. "Klavka", "Yura", "Lara" by Maryna Hrymych: Family Trilogy. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences. Vol. 1 (102). P. 62–71. DOI: 10.35433/philology.1(102).2024.62-71. [In Ukrainian]*
10. Tamm M. (2013). Beyond History and Memory: New Perspectives in Memory Studies. *History Compass* 11/6. P. 458–473. DOI: <https://doi.org/10.1111/hic3.12050> [in Canada]

Submitted July 20, 2025.

Revised September 15, 2025.

Accepted October 10, 2025.

Published December 30, 2025.

Liudmyla Danylenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, State University of Information and Communication Technologies (Kyiv, 7 Solomyanska Street, 03110); doctoral student V. N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: ladadana17@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0002-8617-6378>

The literature of the 1960s in artistic structures of memory (M. Hrymch's novel "Yura")

One of the main themes in M. Hrymch's novel "Yura" is the literary process of the 1960s in Ukraine. Its artistic reconstruction is important for understanding the problems of national self-preservation in the colonial conditions of the USSR. The article is devoted to the author's understanding of the problem of creativity and self-determination of Ukrainian artists in opposition to Soviet propaganda dependence. The aestheticization of contemporary issues reveals a clear logic in relation to collective and individual memory. Based on the scientific discourse on the "contexts" of memory, the artistic and semantic structures of the narrative about the literature of the 1960s are described. This involves appeals to history, artistic interpretations, authorial myth, places of memory, as well as the concepts of "one's own", "self-determination", and "intimacy".

As a witness to the situation in Kyiv in the 1960s, M. Hrymch brought events to life as they were preserved in individual memory and echoed in collective memory. The embodiment of the idea manifested the concept of "my own" – "my memory". The understanding of literary life in the 1960s stimulated interpretations with fictional elements that did not violate historical truth and ensured the drama of the plots. The artistic picture clearly shows points of energy, "signals" to national self-respect. The author's myth-making is characterized by a reinterpretation of the fate of famous figures, processes, and phenomena in which they were involved; the delineation of characters through psychologization; proximity to realism; and the use of symbols. The pictures of the writers' lives are full of intimacy, as they are retold from the perspective of bearers of family values. Places of memory associated with literary life in Kyiv in the 1960s are seen as sacred. Recognizing the structures of memory in M. Hrymch's novel "Yura" makes it possible to comprehensively study the artistic possibilities of the text about the past.

Keywords: literature, Kyiv in the 1960s, interpretation, authorial myth, places of memory.

Як цитувати: Даниленко, Л. (2025). Письменство 1960-х у художніх структурах пам'яті (роман М. Гримич «Юра»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 15-20. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-02>

In cites: Danylenko, L. (2025). The literature of the 1960s in artistic structures of memory (M. Hrymch's novel "Yura"). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 15-20. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-02> [in Ukrainian]

Вавилонська вежа в символічному просторі Євгена Сверстюка

Ігор Ісіченко

*доктор філологічних наук,
професор кафедри історії української літератури,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
архiepіскоп-емерит УГКЦ,
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: isichenko@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3270-104X>*

Есеїстична спадщина Євгена Сверстюка з часом розкривається в своєму прогностичному потенціалі. Це обумовлює актуальність прочитання його творів у контексті цивілізаційних протистоянь наших днів.

Метою статті є аналіз семантичної насиченості алюзій до біблійного сюжету в книзі «Перебудова вавилонської вежі».

Книга есеїв Євгена Сверстюка «Перебудова вавилонської вежі (Чорнобильська притча)» вийшла у мюнхенському видавництві «Сучасність» 1989 р. Ця публікація відображала увагу видавництва «Сучасність» і корпорації «Пролог» до дисидентського руху в СРСР і конкретно до особи Сверстюка. У журналі «Сучасність» ще 1965 р. публікувався його есей «З приводу процесу над Погружальським». Українські середовища Заходу стежили за публічними виступами Сверстюка, переслідують його радянською владою, арештом 1972 р. Книга «Перебудова вавилонської вежі» з'явилася після виходу автора на свободу в період відносної лібералізації радянського режиму, названої Михайлом Горбачовим «перебудовою». Заголовок книги був явною алюзією до пропагандистського гасла, так само, як підзаголовок — до болючих спогадів про аварію на Чорнобильській АЕС. Архетипний образ вавилонської вежі несе в собі жмуток конотацій, зосереджених довкола центрального концепту: неминучої катастрофи суспільних проєктів, інспірованих прагненням до самоствердження і маніфестування власної величі — суто ілюзорної. Видимим виявом цієї катастрофи є вибух ядерного реактора і радіаційне зараження українських земель. Неминучість руйнівного фіналу комуністичного експерименту, який ще тривав в СРСР на час видання книги, також легко прочитується в інтерпретації архетипного образу. Але Сверстюк не обмежується ретроспективою. Його тривожать тенденції перелицювання бюрократичної системи замість цілковитої відмови від її моделі. Сверстюк шукає інституції та осіб, здатних поставити перед суспільством фундаментальне питання про духовні підвалини його розвитку, — і не знаходить. Його непокоїть апатія, інертність мислення не тільки чиновництва, але й інтелектуальних і творчих еліт. Він плекає надію на виникнення на ґрунті народної релігійної традиції Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), здатної бути рушієм будівництва цілком нової країни. Згодом Сверстюк став одним із лідерів мирянського руху в УАПЦ, редагував газету «Наша віра», належав до близького оточення патріарха Димитрія Яреми. Але УАПЦ не виправдала сподівань Сверстюка: після смерті патріарха пішла на моральні компроміси з посткомуністичною владою. Зрештою 4 лютого 2005 р. група рекетерів, направлених тогочасним предстоятелем УАПЦ Мефодієм Кудряковим, викинула Сверстюка й архів редакції «Наша віра» з приміщення патріархії. Сумні прогнози есею про декоративну перебудову вавилонської вежі оприявнилися з жорстокою іронією.

Це дозволяє зробити висновок про глибокий застережний зміст центрального образу книги «Перебудова вавилонської вежі» і його відкритість до української перспективи постколоніальних трансформацій.

Ключові слова: Євген Сверстюк, шістдесятництво, есей, Вавилонська вежа, архетип, перебудова, посткомуністичні трансформації.

Постать Євгена Сверстюка (1927–2014) — одного з найяскравіших представників покоління «шістдесятників», поета, публіциста, громадського діяча, вже понад півсторіччя привертає увагу дослідників суспільних процесів, що відбуваються в Україні. Його публіцистична спадщина зазвичай розглядається в загальному форматі розвитку критики національної та культурної політики радянської влади, що готувала ґрунт для демократичних змін в Україні і проголошення державної незалежності 1991 р. Тим часом доречно звернути увагу на проблему ставлення Сверстюка до перебудовних змін кінця ХХ ст.,

що здавалися письменникові формою соціальної мімікрії.

Статті про Євгена Сверстюка почали з'являтися з появою перших його публікацій. Засновник журналу «Сучасність» Іван Кошелівець (1907–1999) відкрив упорядковану ним 1979 р. збірку Сверстюкових есеїв ґрунтовною передмовою [17, с. 5–23], а потім написав статтю «Окремий Євген Сверстюк» [8], вміщену невдовзі як передмова до пізнішого зібрання творів Сверстюка, опублікованого вже в Україні [19, с. 10–20]. Іншу передмову до цієї самої книги написала Михайлина Коцюбинська [19, с. 6–9]. І якщо Кошелівець вказує на есеїстичну природу таланту Сверстюка, то Коцюбинська виявляє

в есеях «войовничий моральний підтекст» [19, с. 7]. А Леонід Рудницький назвав есеї Сверстюка «християнським голосом секулярної доби» [16].

Провідна дослідниця шістдесятницького руху Людмила Тарнашинська 2002 р. опублікувала в серії «Шістдесятництво: профілі на тлі покоління» біобібліографічний нарис «Євген Сверстюк: «Це-вибір» [23], а згодом підсумувала свої спостереження над феноменом «шістдесятництва» в фундаментальній монографії [24], де окремих розділ присвячено Євгенові Сверстюку [24, с. 216–247], та заснувала в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка Центр дослідження українського шістдесятництва. Комплексний аналіз публіцистичного дискурсу шістдесятників здійснив Олег Рарицький [15]. Виразний образ генерації вибудовується в спогадах доброго товариша Сверстюка Мирослава Мариновича [12].

На історичній батьківщині Сверстюка, Волині, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки провів 2015 р. міжнародну наукову конференцію «Творчість Є. О. Сверстюка в контексті української та світової літератур» (доповіді було опубліковано в збірнику «Євген Сверстюк - митець і громадянин» [3]. 2011 р. захистила дисертацію за творчістю Сверстюка Леся Лисенко [11]. Галина Кушнір опублікувала протягом 2012–2020 рр. кілька статей присвячених публіцистичній спадщині Сверстюка [10, с. 243–245] й захистила 2020 р. в Запоріжжі кандидатську дисертацію на тему «Релігійна публіцистика Євгена Сверстюка в комунікаційному дискурсі “Суспільство–Церква”» [10]. Складається враження, що публіцистика Сверстюка, яка за життя письменника часом губилася серед зливи кон’юнктурної риторики, в перебігу драматичних випробувань і загроз національному існуванню України відкривається по-новому. Це спонукає розглянути семантичну насиченість одного з центральних образів публіцистичного дискурсу Сверстюка – вавилонської вежі.

Невелика книжка Євгена Сверстюка «Перебудова вавилонської вежі» з підзаголовком «Чорнобильська притча» [20] вийшла в мюнхенському видавництві «Сучасність» 1989 р. Вона відкривалася короткою авторською передмовою «Слово до читача» й містила кілька тематично пов’язаних есеїв: «На землі, благословенній апостолом (Чорнобильська притча)», «Дорога сили», «Діти розореного дому», «Приспана тривога», «Скелі і сирени», «Феномен Заходу».

Видавництво «Сучасність» було створене 1968 р. на основі видавничої корпорації «Prolog Research and Publishing, inc.», заснованої 1952 р. в Нью-Йорку з ініціативи закордонного представництва Української Головної

Визвольної Ради. Ще з часів заснування в Мюнхені 1961 р. з ініціативи Івана Кошелівця журналу «Сучасність» корпорація «Пролог» опікувалася виданням цього журналу [4, с. 2356, 3109–3010; 5, 308–309]. Протягом 1984–1991 рр. редакцію журналу «Сучасність» очолював професор Тарас Гунчак (1932–2024), дослідник визвольних змагань і розвитку української суспільно-політичної думки ХХ ст. [26].

У своїй класичній праці «Сучасна література в УРСР» Іван Кошелівець спробував виділити в письменницькому середовищі підрадянської України чотири генерації: 1. Народжені в ХІХ ст. 2. Народжені протягом 1901–1910 рр., на молодість яких припали визвольні змагання. 3. Найбільш безталанне покоління, що увійшло в літературу по 1930 р. 4. Останнє покоління, «найвиразніше представлене... “шістдесятниками”», котре «прислужилося до чудодійного відновлення і відродження літератури», на жаль, короткотривалого [9, с. 42].

Сприйняти це значною мірою радянське покоління для політичної еміграції було непросто. Дехто, як-от багаторічний президент Українського конгресового комітету Америки Лев Добрянський (1918–2008), вважав, що підтримка дисидентів рівнозначна легітимізації радянської влади в Україні. Але Світовий конгрес вільних українців 1971 р. чітко й однозначно висловився на підтримку шістдесятницького руху [28]. Видавництво «Сучасність» різними контрабандними каналами одержувало інформацію про дисидентський рух, твори письменників-шістдесятників, публікувало їх і – так само контрабандними шляхами – пробувало направити їх в Україну.

Ім’я Євгена Сверстюка було досить добре відоме в середовищі «Прологу» й «Сучасності». Ще під час навчання у Львівському університеті (1947–1952) Сверстюк привернув увагу партійних чиновників критичним ставленням до радянської дійсності. Підготована дисертація так і не була захищена. Його есеї «Із приводу процесу над Погружальським», присвячений знищенню рукописних і старих друкованих видань Державної публічної бібліотеки АН УРСР внаслідок підпалу Віктором Погружальським 24 травня 1964 р. [18], та «Собор у ристуванні» (1970) [22], спонуканий організованою партійною бюрократією нищівною критикою роману Олеса Гончара «Собор» (1968), увійшли до найбільш концептуальних текстів українського самвидаву й дуже оперативно були опубліковані на Заході.

Не дивно, що Сверстюк постійно звільнявся з роботи: за виступи на захист української культури, за промову на похороні Дмитра Зерова, за участь у самвидаві, правозахисну діяльність – у 1959, 1960, 1961, 1965, 1972. Нарешті, в трагічний для української культури січень 1972 р. він був заарештований і наступного року засуджений до семи років таборів і п’яти років заслання. Звільнений 1983 р., Сверстюк не зміг знайти роботи за фахом і працював до 1988 р. столяром [29].

Есей «Перебудова вавилонської вежі» з'явився в період лібералізації радянського режиму – проголошеної 1985 р. Михайлом Горбачовим «перебудови». Це був час початку публічної деконструкції радянської міфології, відкриття забутих імен, відновлення історичної справедливості в оцінці подій минулого. Сверстюк став одним із організаторів рубіжної для демократичних змін в Україні організації – Українського культурологічного клубу (1987), а під час відзначення 1000-річчя хрещення Русі-України 1988 р., якому в СРСР було надано характер триумфу московського православ'я, виступив 5 червня з промовою та читанням молитви біля пам'ятника Володимиру Великому в Києві [19, с. 157–164].

Українська суспільна свідомість другої половини 1980-х рр. була позначена перш за все переживанням трагічних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. Каталізатором антирадянських настроїв у суспільстві стало замовчування партійними керівниками згубних наслідків аварії, виведення киян на демонстрацію 1 травня 1986 р. попри небезпечний для здоров'я радіаційний фон [1, с. 52–72; 14; 25, с. 63]. Тим-то логічно виглядає підзаголовок есею («Чорнобильська притча») і систематичне повернення Сверстюка до теми Чорнобильської катастрофи. Для автора вона є жорстокою розплатою за тотальні експерименти комуністичної системи, за роки терору й геноциду, сумним урожаєм зерен насильства і смерті. У цих метафорах, що ними насичене слово до читача, вгадується не тільки сенс заголовка, але й вимір конотацій ключового символу – Вавилонської вежі.

Образ Вавилонської вежі з'являється коли йдеться про девальвацію слова в СРСР, де «слова втратили вагу і загубили значення» [21, с. 13], що відводить із дороги духовного зростання на прикрашену принадливими гаслами «легшу дорогу сьогоденних цілей» [21, с. 13]. Цей образ виринає знову при описі безнадійних блукань «у многотрудних спорудах вавилонських веж та у гомоні ярмарку марнославія», коли голоси порізнялися й «інфляція слова затопила маєстат слова» [21, с. 36]. Саме наслідком творення зухвалого світу ілюзій стають «мертві зони на землі і в душі», білі плями, що «стали метафорою більма, з яким люди ніби дивляться – але не бачать» [21, с. 37].

Розповідь про зухвалий намір Ноевих нащадків збудувати маєстатичну споруду на свідчення власної величі вміщено в старозавітній книзі Буття (Бут. 11:2–9) [2, с. 18]¹. Причиною катастрофи, що обернулася втратою комунікації між будівничими вежі, Біблія називає конфлікт із Божим планом («Ви ж

плодіться й розмножуйтеся, роїться на землі та розмножуйтеся на ній!» – Бут. 9:7) [2, с. 16], покладений за мету будівничими: «І вчинімо для себе ймення, щоб ми не розпоршилися по поверхні всієї землі» (Бут. 11:4) [2, с. 18].

Юдейські богослови вважають, що «гріх цих людей... був не самовпевненістю чи бажанням досягти небес і здобути славу, а радше спробою змінити божественно встановлений план для людства» [27, с. 20]. Християнські біблієсти все ж акцентують на тенденції молодого людства до змагання з Богом, «колективній енергії гріха, що отримує контроль над людськими прагненнями» [13, с. 49]. Очевидно, що Сверстюк не входив у нюанси богословських інтерпретацій. Навряд чи йому були доступні інші джерела, ніж Біблія в перекладі митрополита Іларіона Огієнка, яка 1988 р. вперше прийшла до українського читача на рідних землях: подаровані скандинавськими протестантами 100 тис. її примірників радянська влада дозволила поширювати в УРСР за умови позначення на титульній сторінці Московського Патріархату як видавця і через його структури.

Але відчуття біблійного тексту приходять до Сверстюка не через теологічні студії. На відміну від абсолютної більшості вихованих в атеїстичному середовищі шістдесятників він виріс у патріархальному волинському селі поза межами СРСР, дістав релігійне виховання й початкове духовне формування в Автокефальній Православній Церкві в Польщі. Мало не єдиний із дисидентів він відмовився від безпосередньої участі в політичній боротьбі, присвятив себе редагуванню газети «Наша віра», увійшов до кола провідних діячів мирянського руху Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) [7, с. 469–472].

1988–1989 рр., коли писалися есеї, були часом розгортання критики радянського режиму, до певної міри санкціонованої проголошеною комуністичним проводом політикою «гласності» й «перебудови» за умови локалізації критики на явища минулого. Та не випадково Сверстюк використав у заголовку книги популярне тоді слово «перебудова». Він пише не про минуле, а про загрози майбутнього, про спроби не зруйнувати вщент вавилонську вежу комуністичної утопії, а підрихтувати її, оновити й залишити неушкодженою. Звільнивши бюрократичну систему від деяких зовнішніх атрибутів, зберегти її як цілість.

Сверстюка непокоїть духовна апатія, інертність мислення не тільки чиновництва, але й інтелектуальних і творчих еліт. Письменник вигадав навіть свою анкету для оцінки їхнього духовного потенціалу:

«1. З якої літери Вам хочеться писати слово «Бог»?

2. Яке місце у становленні вашої свідомості займає Біблія?

3. Як відчуваєте в собі і в нашій культурі посів християнства?

¹ Посилаємося на переклад митрополита Іларіона Огієнка, оскільки його мав використовувати Євген Сверстюк.

4. Як Вам уявляється нинішній стан нашої духовності? Що здобули після зречення релігії? Що втратили?

5. Що Вам хотілося б надрукувати своє чи чуже до 1000-ліття християнства в Україні?

6. Тисячолітня традиція перервана в останньому столітті. Де, в яких верствах Вам уявляється основний розрив?

7. Ваш особистий внесок у цей процес.

8. Як Вам уявляється дальший розвиток духовного життя українського народу?» [21, с. 20–21].

Але спроби звернутися з цією анкетой навіть до таких світlich постатей, як Микола Лукаш, Михайло Брайчевський, Валерій Шевчук, обернулися розчаруванням. І Сверстюк робить сумний висновок: «Усім нашим бідним, дрібним сутним життям до жодної великої розмови ми не підготовлені» [21, с. 23].

Сверстюк розмірковує над можливістю різних релігійних організацій започаткувати таку велику розмову. Російська Православна Церква (РПЦ) не надається до цієї місії, бо «живе старим реквізитом» і не може бути «вогнищем віри і високого духу» [21, с. 27]. Церква євангельських християн баптистів, на відміну від баптистів-«ініціативників», з якими Сверстюк зустрічався в таборах, заплатила за право легального існування замкненням себе в суворі рамки державних обмежень і не може собі дозволити публічного осмислення бездуховності життя чи проповіді серед молоді. Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), заборонена й приречена на підпільне існування, визнається Сверстюком за потенційно могутню духовну силу, яка не буде викреслена з пам'яті народу й не буде народом зраджена. Але «куди поділось нині розгалужене культурно-духовне життя цієї Церкви, яка так багато сміла супроти князів земних?» [21, с. 29] – із сумом питає Сверстюк. Варто пригадати, що тоді, напередодні виходу УГКЦ з катакомб, навіть найбільші оптимісти не могли уявити стрімкої відбудови її структур і динамічного повернення в суспільну дійсність.

Перспективу духовного відродження Сверстюк шукає в народній релігійній традиції – «національній силі, що таїться в тисячах і тисячах живих людей» [21, с. 28]. Її Сверстюк воліє бачити основою майбутньої Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ). Заклик до відродження цієї Церкви Сверстюк разом із групою одномудців оприлюднив ще в лютому 1989 р. На час видання книги вже почався процес утворення її громад на основі галицьких парафій РПЦ. Сам Сверстюк згодом стане активним парафіянином київської громади УАПЦ – спершу в патріаршій каплиці на Михайлівській площі, потім на Совках. Там, у церкві Різдва Богородиці на Совках, його й ховатимуть.

При цьому, однак, структурування легалізованої УАПЦ завдало Сверстюку чимало розчарувань і болю. Спершу нововисвячений єпископат спробував поставити під свій контроль редаговану ним газету «Наша віра». Потім газета й сам Сверстюк опинилися в середовищі галицьких автокефалістів під підозрою в лояльності до УГКЦ, затята боротьба з якою точилася у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській єпархіях УАПЦ. Провід УАПЦ виявився надто залежним від посткомуністичної влади й пішов 1992 р. на фактичну самоліквідацію, розчинившись в утвореній зусиллями адміністрації Леоніда Кравчука Українській Православній Церкві Київського Патріархату (УПЦ-КП). Почалися ганебні розколи. Правда, Сверстюкові та його газеті пощастило пережити період гармонійної взаємодії з новим проводом УАПЦ, очолюваним патріархом Димитрієм Яремою (1915–2000). Але після смерті патріарха Димитрія й узурпації влади в УАПЦ митрополитом Мефодієм Кудряковим рекетерська група, направлена останнім для захоплення патріархії 4 лютого 2005 р., буквально викинула звітти на мокрий сніг самого Сверстюка й неоціненний архів газети «Наша віра» [6, с. 11–12]. Виявилось, що Вавилонська вежа зростала й у церковному середовищі...

За часів, коли більшість колишніх дисидентів зайняли позицію лояльності до посткомуністичної влади, Сверстюк залишався чужим політичній кон'юктурі. Він відмовився одержувати орден від адміністрації Леоніда Кучми й іронічно ставився до визиску новою владою псевдопатріотичної риторики. Пригадує, на якійсь урочистості у Львові, швидше за все, після святкування першого десятиріччя Акту про державну незалежність 1991 р., Сверстюк зізнався: «24 серпня я вийшов на Хрещатик, послухав диктора і виголошувати гасла, і мені вперше в житті захотілося заговорити по-російському». Це говорила людина, що пережила низку репресій і табори за свою вірність українському слову! Легко уявити, як би він зреагував на сучасні заборони студентам і науковцям посилатися на російськомовні джерела. Напевне, констатував би, що спроби перебудувати Вавилонську вежу тривають...

Обставини російської агресії та жорстокої розплати за змарновані роки імітації творення національної державності дозволяють глибше зрозуміти тривожний драматизм застережних роздумів Євгена Сверстюка. Амбітні суспільні проекти, позбавлені міцного духовного підґрунтя, здатні обернутися катастрофічними наслідками – ось як сьогодні сприймається символічний зміст образу вавилонської вежі з есею, опублікованого за два роки до проголошення незалежності України. Такі висновки цінні не лише в плані літературознавчого аналізу, але й з огляду на перспективу повоєнного державного будівництва, що мало б врахувати мудру передбачливість автора «Перебудови вавилонської вежі».

Список використаної літератури

1. Барановська Наталя. Чорнобильська трагедія: Нариси з історії. Київ: Інститут історії України НАН, 2011. 254 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту, із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена [Іваном Огієнком]. 988–1988. Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні. [б.м., б.р.]. 1523 с.
3. Волинь філологічна: Текст і контекст. Євген Сверстюк - митець і громадянин. Збірник наукових праць. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 21. 284 с.
4. Енциклопедія українознавства / Під ред В.Кубійовича. Париж; Нью-Йорк: Наукове товариство імені Шевченка; Молоде життя, 1970. Т. 6. С. 2005–2400; 1976. Т. 8. С. 2805–3200.
5. Енциклопедія української діаспори = Encyclopedia of Ukrainian Diaspora: [у 7 т.]. Нью-Йорк, Чикаго: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 2012. Т. 1, кн. 2 : Сполучені Штати Америки [у 4 книгах]. Л–Р. XIII, 348 с.
6. Ісіченко Ігор, архієп. Листи без відповіді: Збірник документів. Харків, 2016. 100 с.
7. Ісіченко Ігор, архієп. «Ми просто йшли...» Спогади. Харків: Акта, 2018. 614 с.
8. Кошелівець Іван. Сучасний Євген Сверстюк. *Сучасність*. 1998. № 12. С. 88–100.
9. Кошелівець Іван. Сучасна література в УРСР. Нью-Йорк: Пролог, 1964. 379 с.
10. Кушнір Галина. Релігійна публіцистика Євгена Сверстюка в комунікаційному дискурсі «Суспільство-Церква». Запоріжжя, 2020. 245 с.
11. Лисенко Л. І. Образна система публіцистики Євгена Сверстюка як чинник оптимізації соціокультурної комунікації українства: Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. 17 с.
12. Маринович Мирослав. Всесвіт за колючим дротом (Спогади і роздуми дисидента). 3-є вид. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2022. 536 с.
13. Міжнародний біблійний коментар: Католицький та екуменічний коментар на XXI століття. Львів: Свічадо, 2017. Т. 2. П'ятикнижжя та історичні книги. 560 с.
14. Плохій Сергій. Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи / Пер. з англ. Харків: Folio, 2024. 400 с.
15. Рарицький Олег. Партитури тексту і духу: Художньо-документальна проза українських шістдесятників). Київ : Смолоскип, 2016. 488 с.
16. Рудницький Леонід. Християнський голос секулярної доби. *Слово і час*. 1992. № 11. С. 19–21.
17. Сверстюк Євген. Вибране / Упор. Іван Кошелівець. [Мюнхен]: Сучасність, 1979. 275 с.
18. [Сверстюк Євген]. З приводу процесу над Погружальським. *Сучасність*. 1965. № 2 (50). С. 78–84.
19. Сверстюк Євген. На святі надій: Есеї, літературно-критичні статті. вибране / упоряд. Валерія Андрієвська, Раїса Лиша. Київ: Наша віра, 1999. 782 с.
20. Сверстюк Євген. Перебудова вавилонської вежі (Чорнобильська притча). [Мюнхен]: Сучасність, 1989. 50 с.
21. Сверстюк Євген. Перебудова вавилонської вежі (Чорнобильська притча). 2-е вид. [Мюнхен]: Сучасність, 1990. 50 с.
22. Сверстюк Євген. Собор у риштованні / передмова Марка Антоновича. Париж; Балтимор: Смолоскип, 1970. 173 с.
23. Тарнашинська Людмила. Євген Сверстюк: "Це – вибір". Біобібліографічний нарис. Київ, 2002. 126 с.
24. Тарнашинська Людмила. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління. Історико-літературний та поетикальний аспекти. Київ: Смолоскип, 2010. 632 с.
25. Чорнобильська трагедія: Документи і матеріали. Київ: Наукова думка, 1996. [715 с.].
26. Ясь О. В. Гунчак Тарас Григорович. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г–Д. С. 255.
27. Encyclopaedia Judaica. 2nd ed. Detroit etc.: Thomson Gale, 2007. Vol 3. 784 p.
28. Suchasnist. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Suchasnist> (дата звернення: 18.09.2025).
29. Yevhen Sverstiuk. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Yevhen_Sverstiuk (дата звернення: 18.09.2025).

Надійшла до редакції 28 липня 2025 р.

Переглянута 25 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 03 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Baranovska, N. (2011). *Chornobylska trahediia: Narysy z istorii [The Chernobyl Tragedy: Essays on History]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN [in Ukrainian].
2. *Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu, iz movy davnoievreiskoi y hretskoi na ukrainsku nanovo perekladena [Ivanom Ohienkom]. 988–1988. Yuvileine vydannia z nahody tysiacholittia khrystyanstva v Ukraini (n.d.). [The Bible or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, newly translated from the Hebrew and Greek languages into Ukrainian [by Ivan Ohienko]. 988–1988. Jubilee edition on the occasion of the millennium of Christianity in Ukraine]. (n.p.). [in Ukrainian].*
3. *Volyn filolohichna: Tekst i kontekst. Yevhen Sverstiuk – mytets i hromadianyn. Zbirnyk naukovykh prats (2016). [Volyn philolohichna: Text and context. Yevhen Sverstiuk – myth and citizen. Collection of scientific works]. Lutsk: Skhidnoevropeyskyi natsionalnyi universytet im. Lesya Ukrainky [in Ukrainian].*

4. Kubiiovych V. (Ed.). (1970, 1976). *Entsyklopediia ukrainoznavstva [Encyclopedia of Ukrainian Studies]*. (Vols. 6, 8). Paris; New York: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka; Molode zhyttia [in Ukrainian].
5. *Entsyklopediia ukrainskoi diaspory – Encyclopedia of Ukrainian Diaspora* (2012). (Vol. 1, p. 2). New York; Chicago: Naukove tovarystvo im. Shevchenka v Amerytsi [in Ukrainian].
6. Isichenko, I. (2016). *Lysty bez vidpovidy: Zbirnyk dokumentiv [Unanswered Letters: A Collection of Documents.]*. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Isichenko, I. (2018). *«My prosto yshly...» Spohady [“We’ve walked the straight path...” Memoirs]* Kharkiv: Acta [in Ukrainian].
8. Koshelivets, I. (1998). Okremyi Yevhen Sverstiuk [Separate Yevhen Sverstyuk]. *Suchasnist – Modernity*, 3, 88–100 [in Ukrainian].
9. Koshelivets, I. (1964). *Suchasna literatura v URSR [Modern literature in the Ukrainian SSR.]*. New York: Prolog. [in Ukrainian].
10. Kushnir, H. (2020). *Relihiina publitsystyka Yevhena Sverstiuka v komunikatsiinomu dyskursi “SuspilstvoTserkva” [Religious journalism of Yevhen Sverstyuk in the “Society-Church” communication discourse]*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
11. Lysenko, L. I. (2012). *Obrazna systema publitsystiky Yevhena Sverstiuka yak chynnnyk optymizatsii sotsiokulturnoi komunikatsii ukrainstva: Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk iz sotsialnykh komunikatsii [The figurative system of Yevhen Sverstyuk’s journalism as a factor in optimizing the socio-cultural communication of Ukrainians: Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Social Communications]*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
12. Marynovych, M. (2022). *Vsesvit za koliuchym drotom (Spohady i rozдумы dysydenta) [The Universe Behind Barbed Wire (Memories and Reflections of a Dissident)]*. (3rd ed). Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu,
13. *Mizhnarodnyi bibliinyi komentar: Katolytskyi ta ekumenichnyi komentar na XXI stolittia (2017). [International Bible Commentary: Catholic and Ecumenical Commentary for the 21st Century]*. (Vol. 2). Lviv: Svichado [in Ukrainian].
14. Plokhii, S. (2024). *Chornobyl. Istoriia yadernoi katastrofy [Chernobyl. The history of the nuclear disaster]* (Trans. from English). Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
15. Rarytskyi, O. (2016). *Partytury tekstu i dukhu: Khudozhno-dokumentalna proza ukrainskykh shistdesiatnykiv [Scores of Text and Spirit: Fiction and Documentary Prose of Ukrainian Sixties Writers]*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
16. Rudnytskyi, L. (1992). *Khrystyianskyi holos sekuliarnoi doby [A Christian Voice in a Secular Age]*. *Slovo i chas – Word and time*, 11, 19–21.
17. Sverstiuk, Y. (1979). *Vybrane [Selected]*. [Munich]: Suchasnist [in Ukrainian].
18. [Sverstiuk, Y.] (1965). *Z pryvodu protsesu nad Pohruzhalyskym [Regarding the Pogruzhalysky trial]*. *Suchasnist–Modernity*, 2 (50), 78–84 [in Ukrainian].
19. Sverstiuk, Y. (1999). *Na sviati nadii: Esei, literaturno-krytychni statii. Vybrane [On the Feast of Hopes: Essays, Literary and Critical Articles. Selected]*. Kyiv: Nasha vira [in Ukrainian].
20. Sverstiuk, Y. (1989). *Perebudova vavylonskoi vezhi (Chornobylska prytcha) [Rebuilding the Tower of Babel (Chernobyl Parable)]*. [Munich]: Suchasnist [in Ukrainian].
21. Sverstiuk, Y. (1990). *Perebudova vavylonskoi vezhi (Chornobylska prytcha) [Rebuilding the Tower of Babel (Chernobyl Parable)]*. (2nd ed.). [Munich]: Suchasnist [in Ukrainian].
22. Sverstiuk, Y. (1970). *Sobor u ryshtovanni [Cathedral Under Scaffolding]*. Paris; Baltimore: Smoloskyp [in Ukrainian].
23. Tarnashynska, L. (2002). *Yevhen Sverstiuk: “Tse – vybir”. Biobibliografichnyi narys [Yevhen Sverstyuk: “This is a choice.” Biobibliographic essay]*. Kyiv [in Ukrainian].
24. Tarnashynska, L. (2010). *Ukrainske shistdesiatnyctvo: profili na tli pokolinnia. Istoryko-literaturnyi ta poetykalnyi aspekty [Ukrainian Sixties: Profiles Against the Background of a Generation. Historical, Literary, and Poetic Aspects]*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
25. *Chornobylska trahediia: Dokumenty i materialy. (1996) [Chernobyl tragedy: Documents and materials]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
26. Yas, O. V. (2004). *Hunchak Taras Hryhorovych. Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*. Kyiv: Naukova dumka. 2, 255 [in Ukrainian].
27. *Encyclopaedia Judaica* (2007). (2nd ed.) Detroit etc.: Thomson Gale. Vol 3 [in English].
28. *Suchasnist*. Retrieved from: <https://en.wikipedia.org/wiki/Suchasnist> [in English].
29. *Yevhen Sverstiuk*. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Yevhen_Sverstiuk [in English].

Submitted July 28, 2025.

Revised September 25, 2025.

Accepted October 03, 2025.

Published December 30, 2025.

Ihor Isichenko (Yuriy Andriyovych), Doctor of Philology, Professor of the Department of History of Ukrainian Literature, Archbishop Emeritus UGCC; V.N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Sq. Kharkiv 61022 Ukraine); e-mail: isichenko@karazin.ua; <http://orcid.org/0000-0003-3270-104X>

The Tower of Babel in the Yevhen Sverstyuk's Symbolic Space

The essayistic heritage of Yevhen Sverstyuk is revealed over time in its prognostic potential. This makes his works relevant to reading in the context of civilizational confrontations of our days.

The aim of the article is to analyze the semantic richness of allusions to the biblical plot in the book "The Rebuilding of the Tower of Babel".

The book of essays by Yevhen Sverstyuk "The Rebuilding of the Tower of Babel (The Chernobyl Parable)" was published by the Munich publishing house "Suchasnist" in 1989. This publication reflected the attention of the *Suchasnist publishing house* and the *Prolog Research Corporation* to the dissident movement in the USSR and specifically to the person of Sverstyuk. His essay "On the Pogruzhalsky Trial" was published in the "Suchasnist" journal back in 1965. Ukrainian circles in the West followed Sverstyuk's public speeches, his persecution by the Soviet authorities, and his arrest in 1972. The book "The Rebuilding of the Tower of Babel" appeared after the author was released during the period of relative liberalization of the Soviet regime, called "perestroika" (rebuilding) by Mikhail Gorbachev. The book's title was a clear allusion to this propaganda slogan, just as the subtitle addressed to painful memories of the Chernobyl nuclear power plant accident. The archetypal image of the Tower of Babel carries a bundle of connotations centered around a central concept: the inevitable catastrophe of social projects inspired by the desire for self-affirmation and manifestation of one's own greatness — purely illusory. The visible manifestation of this catastrophe is the explosion of a nuclear reactor and the radiation contamination of Ukrainian lands. The inevitability of the destructive finale of the communist experiment, which was still ongoing in the USSR at the time of the book's publication, is also easily read in the interpretation of the archetypal image. But Sverstyuk is not limited to retrospectives. He is concerned about the tendency to overturn the bureaucratic system instead of completely abandoning its model. Sverstyuk is looking for institutions and individuals capable of posing a fundamental question to society about the spiritual foundations of its development — and he does not find them. He is concerned about the apathy and inertia of thinking not only among bureaucrats, but also among intellectual and creative elites. He cherishes hope for the emergence of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC) on the basis of folk religious tradition, capable of being the driving force behind the construction of an entirely new country. Later, Sverstyuk became one of the leaders of the lay movement in the UAOC, edited the newspaper "Nasha Vira" (Our Faith), and belonged to the close circle of Patriarch Dimitry Yarema. But the UAOC did not live up to Sverstyuk's expectations: after the death of the patriarch, it made moral compromises with the post-communist authorities. Finally, on February 4, 2005, a group of racketeers, sent by the then Primate of the UAOC, Methodius Kudryakov, threw Sverstyuk and the archive of the editorial office of "Our Faith" out of the patriarchate building. The sad predictions of the essay about the decorative reconstruction of the Tower of Babel were revealed with cruel irony. This allows us to conclude about the deep cautionary content of the central image of the book "The Rebuilding of the Tower of Babel" and its openness to the Ukrainian perspective of post-colonial transformations.

Keywords: Yevhen Sverstyuk, sixtiers, essay, Tower of Babel, archetype, perestroika, post-communist transformations.

Як цитувати: Ісіченко, І. (2025). Вавилонська вежа в символічному просторі Євгена Сверстюка. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 21-27. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-03>

In cites: Isichenko, I. (2025). The Tower of Babel in the Yevhen Sverstyuk's Symbolic Space. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 21-27. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-03> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-04>
УДК 811.161.2'367:82-1

«Ти так далеко, аж нема...»: заперечні конструкції в поетичній мові Миколи Вінграновського

Юлія Калашник

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: kalashnyk_julia@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-2737-8612>

У поетичній мові М. Вінграновський досить активно послуговується запереченнями, системне дослідження яких є актуальним, оскільки дає змогу простежити своєрідність світосприйняття та мовомислення письменника.

Мета нашого дослідження — виявити структурно-семантичні особливості заперечних конструкцій у поетичній мові М. Вінграновського, з'ясувати їхні текстотвірні функції та смислове навантаження.

Поетичному синтаксису автора притаманні різноманітні за граматичним виявом заперечення. Художній потенціал заперечних конструкцій, характерних для поетичного ідіостилу М. Вінграновського, зумовлений осмисленням долі України та передаванням почуттів ліричного суб'єкта, нерозривно з нею пов'язаного. Заперечні конструкції містять оцінні судження, у яких відбито життєві цінності ліричного суб'єкта. Активно функціують загальнозаперечні речення, що передають відсутність процесів або явищ, настання яких очікуване, а також плинність і зміни в природі або житті ліричного героя. Дієслова із заперечною часткою подекуди слугують кульмінаційними моментами поезій.

Досить частотними є безособові конструкції із заперечним словом *нема/немає*, у яких створено градацію відображуваних почуттів. Межу між реальним та ірреальним передає, зокрема, множинне заперечення. Спостерігаємо випадки функціонування часток *не* і *ні* у функціях суб'єкта й об'єкта речення для вираження різноманітних емоцій і станів.

Частковозаперечні речення передають осмислення досвіду ліричним героєм. Автор поєднує різні види граматичного заперечення в межах одного речення, зокрема, для створення образу часу. Заперечення, що стосуються другорядних членів речення, часто є несподіваними і слугують вираженню реми. Заперечення посилюються ампліфікацією, різними видами повтору, протиставленням, стають складниками хізмів.

Отже, різні за типом модальності заперечні конструкції: розповідні, спонукальні та оптативні — через негацію виражають найтонші зміни в настроях і відчуттях ліричного героя. Особливу експресію вносить імпліцитна заперечна семантика риторичних питань.

Ключові слова: заперечні речення, загальнозаперечні конструкції, частковозаперечні речення, заперечна частка, експресія.

Поетична мова Миколи Вінграновського відзначається своєрідністю художньої образності та синтаксичної організації. Поетичному синтаксису автора притаманні різноманітні за граматичним виявом заперечення. Використання негації зумовлене не тільки передаваним змістом, філософським осмисленням відображуваного, а й внутрішнім станом ліричного героя і, безумовно, естетикою поетичного вислову письменника.

Заперечення є формою мислення та властивістю сприйняття світу. Для осмислення дійсності творчою особистістю характерна різна активність використання заперечення, що зумовлено багатьма чинниками, зокрема соціальними, історичними, психологічними та ін.

Сутність і статус заперечення науковці розглядають із філософського, психологічного, логічного та лінгвістичного поглядів, оскільки в запереченні є складники всіх цих сфер. Серед

лінгвістів питання негації досліджують М. Баган [1], В. Діброва [5], С. Єрмоленко, В. Булгакова [6], О. Кардашук [8], А. Паславська [10], М. Степаненко, С. Педченко [12], В. Юносова [15] та ін.

К. Шульжук, зокрема, зауважує, «опозиція речень за стверджувальністю / заперечністю доповнює значення об'єктивної та суб'єктивної модальності, однак не збігається з нею» [14, с. 63]. В. Діброва, своєю чергою, вважає заперечення субкатегорією модальності, оскільки воно теж відображає ставлення мовця до повідомлюваного [5, с. 125]. На думку науковиці, категорія заперечення має тісний зв'язок з категорією оцінки.

М. Степаненко і С. Педченко підкреслюють, що частка *не*, крім заперечення, «реалізує об'єктивно-модальні значення можливості / неможливості, необхідності тощо та увиразнює висловлення різноманітними відтінками епістемічної,

аксіологічної, волітвної суб'єктивно-модальної семантики» [12, с. 90].

Заперечення як функційно-семантична категорія інтегрує мовні та мовленнєві засоби різних рівнів [11, с. 158]. Розглядаючи продуктивні категорії заперечення, С. Єрмоленко і В. Булгакова підкреслюють, що, «окрім граматичних, існують ще й лексичні заперечення, які роблять сучасну українську мову різнобарвною й оригінальною» [6, с. 203]. А. Паславська досліджує особливості заперечення на матеріалі германських, романських та слов'янських мов [10]. Т. Чрділелі здійснює зіставний аналіз заперечення в англійській та українській мовах у психолінгвістичному аспекті [13].

Доволі плідними є дослідження виявів негачії в парадигмі лінгвостилістики. Мовознавці розглядають заперечення як засіб створення експресії в художньому [2] та публіцистичному стилях [4]. Лексико-граматичний вияв заперечення на матеріалі роману О. Деркачової «Дім Терези» досліджують С. Єрмоленко і В. Булгакова [6]. О. Кардашук аналізує словотвірні та лексичні засоби заперечення в поезії Ліни Костенко [8]. О. Кардашук і О. Гульпе розглядають особливості вербалізації заперечення у творах Юрія Федьковича [9].

М. Вінграновський у поетичній мові досить активно послуговується запереченнями, системне дослідження яких є **актуальним**, оскільки дає змогу простежити своєрідність світосприйняття та мовомислення письменника – представника видатної когорти шістдесятників.

Мета нашої студії – виявити структурно-семантичні особливості заперечних конструкцій у поетичній мові М. Вінграновського, з'ясувати їхні текстотвірні функції та смислове навантаження. Дослідження здійснено із застосуванням методики стилістико-синтаксичному аналізу.

Найбільш уживаними в аналізованій поезії, за нашими спостереженнями, є загальнозаперечні конструкції, які мають предикат із часткою **не**. Привертає увагу образність тих речень, що підпорядковані змалюванню певних явищ природи: «Учоренько тут басувало літо, / Тепер дивися: молода зима! / І **не стежка вже не лащить** під ногу, / І **не співає** – каркає лиш птах...» [3, с. 24]; «**Вже** небо **не біжить** тим синьо-білим бігом / В своєму зорехмарному ряду. / **Завіяло, заговорило** снігом / У полі, **попід садом і в саду**» [3, с. 32]. Для зображення приходу зими використано разом із дієсловом-присудком прислівник **вже**. М. Вінграновський створює високохудожні метафоричні образи, у яких дієслова через заперечення названої дії передають плин часу й зміни в природі.

Якщо заперечні форми присудка супроводжуються прислівником **ще**, тоді

в контексті відображаються життєві зміни, що відбудуться із часом, але зараз панує гармонія, як-от: «**Ти вся – із щастя! І з тобою / **Ще не вітається** печаль, / Та біль з розлукою німою, / І **нелюбові чорна даль****» [3, с. 19]. У заперечних конструкціях із поєднанням **ще не** можуть художньо обґрунтовуватися певні життєві обставини, як, наприклад, в «Елегії»: «**Прощатися нам ніяк і ніяк – / **Ще** сміх наш **вогкий, сльози не солоні, / Роки ще нас у спину не женуть, / Нам ще не чуть** зимових наших дзвонів, / Хоча й весняних дзвонів **вже не чуть**...**» [3, с. 181]. У наведеному контексті предикативні частини із запереченням створюють темпоральний план, оскільки в метафоричних образах, у тому числі епітетах, функціують лексеми на позначення часу (**роки, зимові дзвони, весняні дзвони**). Для художньої концептуалізації часу важливим видається повтор-обрамлення (**ще не чуть – вже не чуть**), який перемикає сприйняття природного часу на вік людини.

Таким чином, простежуємо функціонування поєднань **ще не** (назва дії), що передає відсутність процесу або явища, але їх настання неминуче, і **вже не** (назва дії), що передає проминання й зміни.

Низка заперечних форм головних членів створює потужну експресію у вираженні мотиву непроминальної любові до України, яка уявляється реальною жінкою: «**Бо так вже склалося – не забуть, не збути, / Не **призабути** навіть уві сні**» [3, с. 108]. У наведеному контексті форми інфінітива із заперечною часткою передають семантику позачасовості, постійності дії.

Уживання заперечення в спонукальних конструкціях робить поетичне слово М. Вінграновського динамічним і дійовим. Зокрема, у поезії-мініатюрі: «**До Золотих воріт ти ходиш. Не ходи – Там з неба дощ. В горосі твоє плаття**» [3, с. 160] – заперечення має семантику перестороги чи навіть заборони, слугуючи кульмінаційним моментом у розгортанні образності, бо лексеми **дощ і горох** символізують сльози, марні сподівання на очікувані зміни.

Загальнозаперечні конструкції подекуди набувають афористичного звучання завдяки чіткості й стислості, наприклад: «**Любов – не зло. Любов, якби / Від себе утекти можливо**» [3, с. 37]. Автор дає своєрідне визначення любові через заперечення, ніби погоджуючись із поширеним уявленням про це почуття. Друге речення теж містить заперечення, але імпліцитне, передане опативною модальністю, адже усе ж від себе не втечеш. Розмовний експресивний синтаксис передає складність і спонтанність роздумів ліричного героя.

Образність частковозаперечних конструкцій у поезіях М. Вінграновського досить оригінальна. Заперечна частка дає змогу виділяти рему, увиразнюючи смислові акценти. У таких реченнях передано, зокрема, відсутність оцінки певних явищ у попередній момент життя, наприклад: «**Отут я**

видумав себе й тебе для тебе. / Отут я серце
виняньчив для неба, / **Не знаючи тоді**, що небом
назову [3, с. 13]. Заперечення посилюється
семантикою допущу, яку має відокремлена
обставина, що слугує розширенню словесного
образу неба.

Варіювання ствердження і заперечення
в наведених нижче рядках дає змогу передати
складні філософські роздуми, як-от: «Я сів
не в той літак / Спочатку / Думав я / Що сів
у той літак / Але я сів / **Не в той літак** / Він
був / З одним крилом / Другим крилом / Мав
стати / Я / Я / **Ним не став**» [3, с. 18].
Водночас у такий спосіб відтворено розмовний
характер оповіді, щирість і невимушеність.
Цьому також сприяють протиставлення й
різного роду повтори.

Нерідко в поетичній мові М. Вінграновського
поєднуються загальне й часткове заперечення
в межах одного речення. Через нагнітання
дієслів із заперечною часткою втілюється
словесний образ часу, який панує над усім:
«**І вже нікуди** / **Не заховатись, не втекти**, / **Не
загубитись** поміж люди, / **Не замінити серце
в грудях**, / **Нікого в світі** – Час і ти» [3, с. 182].
Час постає повсюдним і невблаганним. Погляд
часу наділено епітетом «сухий», що символізує
безжиттєвість, яка увиразнена ампліфікацією
форм із запереченням: «**І я побачив**: / **У погляді
його сухім** / **Ніхто не любить і не плаче**, / **І не
біжить ніхто й не скаче**, – / У нім – однаково
усім» [3, с. 182]. Видається цілком закономірним
те, що ліричний герой, щоб захистити «своє
слово», рідну мову, теж наказує часу
категорично, використовуючи заперечення:
«**Та я сказав**: що хочеш, Часе, / **Усе віддам
тобі по край** <...> / **Лиш Слова мого
не чіпай!** / **Не зачіпай його, мало**, / **Не бий
його і не пали**, / **Бо перед ним іще дорога**, <...>
І ми із ним ще не жили!» [3, с. 182]. Створюється
враження, що ліричний герой прагне говорити
із часом у його авторитарній манері, цьому
сприяє імперативність, створювана емоційно
забарвленими спонукальними реченнями.

Заперечення в поетичній мові
М. Вінграновського часто поєднуються з різними
стилістичними фігурами або є їхніми
складниками. Так, у поезії «Я скучив по тобі,
де небо молоде» заперечення є частиною
оксиморону й супроводжується коренеслівним
повтором: «**Я скучив по тобі, де небо молоде**, / **Два
наших імені розлука** вполювала / **Йї за руки їх,
розлучених, веде**, / **Отак довіку б їх
не розлучала**» [3, с. 9]. Остання предикативна
частина має оптимістичну модальність, якою
втілено почуття ліричного героя. Таке вживання
стилістичних прийомів дає змогу передавати
складність життєвих обставин і зумовлених
ними стосунків.

М. Вінграновський є майстром вишуканих
образів, створених на основі хіазму, один із них

реалізовано за допомогою градаційного сполучника
не так, як, що дає змогу по-особливу розставляти
сміслові акценти, наголошуючи на кожному
перелічуваному явищі: «<...> **Лиш сіра яблуня-
обнога** / **Гукала гілкою листок**. / **Те голе, те її
зукання** / **Безмовно вітер в хмари ніс**, / **Було
благання в нім й прощання**, / **Не так прощання,
як благання**, / **Та ще непевне сподівання**, / **Та
ще притишене ридання**, / **Як тому вишнячку,
до сліз...**» [3, с. 23]. У наведеному контексті
ампліфіковано підмети, що називають емоційний
стан прощання-благання і слугують створенню
персоніфікованого образу осіннього дерева.

У поетичній мові автора своєю глибиною і
водночас небагатослівністю привертають увагу
контексти із заперечним словом *нема/немає*,
наприклад: «**Лисиця їла – і нема**» [3, с. 48].
Конструкції із цим словом передають
максимальний вияв почуттів, як-от: «**Ти так далеко,
аж нема...**» [3, с. 129]. У підрядній наслідковій
останнього контексту подано своєрідне
градаювання віддаленості – до зникнення,
до несприйняття, до втрати. Структурна неповнота
частини, навіть її однослівність, своєю чергою,
творює експресію словесного образу.

М. Вінграновський в іншому контексті
використовує два види повтори із присудковим
словом *нема/немає*: повтор підхоплення і повтор-
обрамлення, передаючи найвищий ступінь любові
ліричного героя – до втрати відчуття самого себе:
«**Душа моя в цвітінні, і немає**. / **Нема цвітіння –
більшого нема!**...» [3, с. 9]. Простежуємо художню
реалізацію діалектичного закону заперечення
заперечення. Таким чином передавані почуття
градаються, їхня глибина виражена через
своєрідне інтригування.

Особливістю поетичного синтаксису автора є
чергування типів модальності в коротких реченнях,
розташованих поряд, наприклад: «**Ти плачеш.
Плач**. **Сльозам немає влади**. / **Нема закону,
перешкод нема**. / **Ти плачеш. Плач**. **Втішати я
не ладен**. / **Душа моя холодна і німа**» [3, с. 107].
Конструкції із заперечним словом *нема*
розкривають не тільки причину дії (*Ти плачеш*), а
й вносять певну категоричність у сполученні
з лексемами *влада, закон, перешкоди*.

М. Вінграновський створює образи
із множинним запереченням насамперед для
передання межі між реальним та ірреальним, як-от:
«<...> **Мене окликнув хтось!**.. **Був голос** / **Жіночий –
вогкий і тремкий**. / **Я оглянувся – ніде нікого**: /
Ні губ, ні кроку, ні руки» [3, с. 10]. Назви
перелічуваних об'єктів викликають асоціації
з мовленням, рухом і дотиком і створюють фізичну
відсутність об'єкта. Заперечення, що стосується
і голівного, і другорядних членів, ніби пояснює
неможливість виконати певну дію: «**Ти б завернула,
та немає**, / **Ні слів, ні голосу нема...**» [3, с. 74].

Особливістю ідіостилю поета є граматичні
експериментування [див докладніше 7]. Вони
стосуються і функціонування часток *не* і *ні*. Так,

у поезії «Не руш мене. Я сам самую» заперечна частка у функції підмета, на нашу думку, втілює глобальне несприйняття ліричним суб'єктом буттєвих реалій, їх тотальне заперечення: «**Не** – відбувалось. **Не** – тремтіло. / **Не** – золотіло. **Не** – текло. / **Не** – полотніло. **Не** – біліло. / **Не** – господи!.. – **не** – **не** було!..» [3, с. 15].

М. Вінграновський використовує частку «ні» у функції об'єктного поширювача: «Вже сказано "**ні**" в одлетілому літі, / Хоч вчора-вечора було *іще "так"*, / Червоно та біло у жовтому житті / Зацвів та опався знервований мак» [3, с. 72]. За допомогою антитези передано різку зміну почуттів, що підкреслює в подальшому контексті словесний образ маку, який символізує не тільки красу й швидкоплинність цвітіння, а й зраду.

Особливу художню та сенсотвірну роль виконують риторичні питання, що граматично є стверджувальними, але в яких імпліцитно простежується заперечна відповідь: «Я б тебе заховав за коня чи могилу, / **Та могили й коню де сховатись самим?** / Я б тебе заховав за Дніпра тиху спину, / **Та Дніпрові самому сховатись за ким?**» [3, с. 21]. У поезії, з якої наведено рядки, негачія проєктується протиставленнями, що слугують переломною точкою роздумів, оформлених окремими реченнями.

Досить активно функціують стверджувально-заперечні конструкції, у яких саме заперечення створює відчуття постійності, безконечності певних дій: «Що я живу з твоєї ласки, Жінко! / З твоєї благородності, Любов! / І вічно я шукаю лиш тебе, / **Знаходжу вічно, вічно не знаходжу** <...>. / **І я іду дорогою Любові, / І вічно не пройду її ніяк...**» [3, с. 45-46]. Таким чином вербалізовано своєрідну загадку життя, що змушує замислитися над важливими процесами та відчуттями.

Експресією наділено антитектичні образи, створювані варіюванням ствердження і заперечення в повторі того ж слова: «Мені **не байдуже**, щоб ти була **байдужа!**» [3, с. 185].

Своєрідним є нагнітання заперечних конструкцій та поєднання їх із стверджувальними в поезії «Встав я ранній птах», у якій передано спогади ліричного суб'єкта. М. Вінграновський створює метафоричний образ глибокого смутку: «**Це свято печалі – моє. Не твоє.** / Як я не хотів цього свята печалі! / Але воно вже заспівало своє, / І я вже **не знаю**, як жить мені далі» [3, с. 130]. Заперечення посилено протиставленням (*моє – не твоє*), винесенням у парцелят, що створює потужну експресію. Заперечення звичних щоденних дій передає

певну безвихідь: «**Де глянеш – не глянь. Де іти – не ідеш.** / **Мовчиш – не говориш – а чути до слова**» [3, с. 130]. В останньому реченні поєднано заперечення і протиставлення, що знаходить художній розвиток у наступні частині цієї поезії. У завершальній строфі поезії втілено максимально загострені почуття ліричного героя до України: «**Де вітру синьо-голубий огин / Весінню під горою сушить глину, / Не надивлюсь на погляд дорогий. / На свою на нестомлену вітчизну**» [3, с. 130]. У наведеному контексті саме заперечній частці належить ключова роль в увиразненні поетичного змісту.

Отже, художній потенціал заперечних конструкцій, характерних для поетичного ідіостилю М. Вінграновського, зумовлений осмисленням долі України та переданням почуттів ліричного суб'єкта, нерозривно з нею пов'язаного, у яких превалює безмежна любов і безконечний біль, але водночас непохитною є віра в життєві сили нашого народу. Заперечні конструкції містять оцінні судження, у яких відбито життєві цінності ліричного суб'єкта. Активно функціують загальнозаперечні речення, якими передано відсутність процесів або явищ, настання яких очікуване, а також плинність і зміни в природі або житті ліричного героя. Дієслова із заперечною часткою подекуди слугують кульмінаційними моментами поезій.

Досить частотними є безособові конструкції із заперечним словом *нема/немає*, у яких створено градацію відображуваних почуттів. Межу між реальним та ірреальним передає, зокрема, множинне заперечення. Спостерігаємо випадки функціонування часток *не* і *ні* у функціях суб'єкта й об'єкта речення для вираження різноманітних емоцій і станів.

Частковозаперечні речення передають осмислення досвіду ліричним героєм. Автор поєднує різні види граматичного заперечення в межах одного речення, зокрема, для створення образу часу. Заперечення, що стосується другорядних членів речення, часто є несподіваними і слугують вираженню реми. Заперечення посилюються ампліфікацією, різними видами повтору, протиставленням, стають складниками хіазмів.

Різні за типом модальності заперечні конструкції: розповідні, спонукальні та оптативні – через негачію виражають найтонші зміни в настроях і відчуттях ліричного героя. Особливу експресію вносить імпліцитна заперечна семантика риторичних питань.

Подальші дослідження негачії в мові поезії інших авторів дадуть змогу глибше розкрити індивідуальну специфіку втілення думки й творення словесної образності, а також поглибити лінгвістичне осмислення категорії заперечення.

Список використаної літератури

1. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви. Київ: Видавн. дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.

2. Венгринюк М. І. Експресивність заперечних конструкцій у романі Агати Крісті «Чалий кінь». *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2021. № 1 (21). С. 159–165. DOI: 10.32342/2523-4463-2021-1-21-16.
3. Вінграновський М. Цю жінку я люблю. Лірика. Київ: Дніпро, 1990. 205 с.
4. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
5. Діброва В. А. Когнітивна природа заперечення як здатність мислення людини виражати ставлення до дійсності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2015. № 17. Т. 2. С. 124–126.
6. Єрмоленко С. І., Булгакова В. В. Лексико-граматичні особливості категорії заперечення (на матеріалі роману О. Деркачової "Дім Терези"). *Українські студії в європейському контексті*. 2020. № 1. С. 203–206.
7. Калашник Ю. І. Особливості поетичного синтаксису творів Миколи Вінграновського. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. 2013. № 1080. Вип. 69. С. 209–213.
8. Кардашук О. Лексико-граматичні засоби вираження заперечення в сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії*. 2007. Вип. 15. С. 398–402.
9. Кардашук О., Гульпе О. Засоби вираження заперечення у творах Юрія Федьковича. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці: Рута, 2005. Вип. 274–275. С. 358–364.
10. Паславська А. Й. Заперечення як мовна універсалия: принципи, параметри, функціонування. Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 290 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
12. Степаненко М., Педченко С. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові: монографія. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава: ПП «Астрая», 2019. 222 с.
13. Чрділелі Т. Категорія заперечення як компонент мислення та мови в зіставному вимірі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). Vol. 1. <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.13>
14. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Вид. центр «Академія», 2004. 408 с.
15. Юносова В. Варіантні форми іменників жіночого роду в заперечних конструкціях сучасної української мови. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Філологічні науки. 2019. Вип. XVIII. С. 135–145. <https://doi.org/10.31494/2412-933X-2019-1-8-135-145>

Надійшла до редакції 18 липня 2025 р.

Переглянута 15 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 18 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Bahan, M. P. (2012). Kategorii zaperechennia v ukrains'kii movi: funktsional'no-semantychni ta etnolinhvistychni vyivay [The category of negation in the Ukrainian language: functional-semantic and ethnolinguistic manifestations]. Kyiv: Vydavn. dim Dmytra Buraha.
2. Venhryniuk, M. I. (2021). Ekspresyvnist zaperechnykh konstrukttsii u romani Agaty Kristi «Chalyi kin» [Expressiveness of negative constructions in Agatha Christie's novel "The Pale Horse"]. *Visnyk Universytetu Imeni Alfreda Nobelia*. Serii «Filolohichni Nauky», 1(21), 159–165. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2021-1-21-16>.
3. Vinhranovskyi, M. (1990). Tsiu zhinku ya liubliu. Liryka [I love this woman. Lyrics]. Dnipro.
4. Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., & Mala, Yu. V. (2018). Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi [Syntactic means of expressivization in Ukrainian political discourse]. TOV "TVORY".
5. Dibrova, V. A. (2015). Kohnityvna pryroda zaperechennia yak zdatnist myslennia liudyny vyrazhaty stavlennia do diisnosti [Cognitive nature of negation as a human thinking ability to express attitude towards reality]. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu*. Serii: Filolohiia, (17), 2, 124–126.
6. Iermolenko, S. I., & Bulhakova, V. V. (2020). Leksyko-hramatychni osoblyvosti katehorii zaperechennia (na materialii romanu O. Derkachovoї "Dim Terezy") [Lexico-grammatical features of the category of negation (based on the novel by O. Derkachova "Teresa's House")]. *Ukrainski Studii v Yevropeiskomu Konteksti*, (1), 203–206.
7. Kalashnyk, Yu. I. (2013). Osoblyvosti poetychnoho syntaksysu tvoriv Mykoly Vinhranovskoho [Features of the poetic syntax of Mykola Vinhranovsky's works]. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni V. N. Karazina*. Serii: Filolohiia, (1080), 69, 209–213.
8. Kardashchuk, O. (2007). Leksyko-hramatychni zasoby vyrazhennia zaperechennia v suchasni ukrainskii movi [Lexico-grammatical means of expressing negation in the modern Ukrainian language]. *Linhvistychni Studii*, (15), 398–402.
9. Kardashchuk, O., & Hulpe, O. (2005). Zasoby vyrazhennia zaperechennia u tvorakh Yurii Fedkovycha [Means of expressing negation in the works of Yurii Fedkovych]. *Naukovyi Visnyk Chernivetskoho Universytetu*, (274-275), 358–364. Ruta.
10. Paslavska, A. Y. (2005). Zaperechennia yak movna universaliia: Prynysy, parametry, funktsionuvannia [Negation as a linguistic universal: Principles, parameters, functioning]. Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka.
11. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: Terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: Terminological encyclopedia]. Dovkillia-K.
12. Stepanenko, M., & Pedchenko, S. (2019). Semantyka i funktsiiuvannia modalnykh chastok u suchasni ukrainskii literaturnii movi [Semantics and functioning of modal particles in the modern Ukrainian literary language]. PP "Astraia".

13. Chrdileli, T. (2020). The category of negation as a component of thinking and language in a comparative dimension. *Knowledge, Education, Law, Management*, 3(31), 1. <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.13>
14. Shulzhuk, K. F. (2004). *Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of the Ukrainian language]*. Vydavnychiy tsentr "Akademiia"
15. Yunosova, V. (2019). Variant forms of feminine nouns in negative constructions of the modern Ukrainian language. *Scientific Notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Philological Sciences*, (18), 135–145. <https://doi.org/10.31494/2412-933X-2019-1-8-135-145>

Submitted July 18, 2025.

Revised September 15, 2025.

Accepted October 18, 2025.

Published December 30, 2025.

Yuliya Kalashnyk, candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Ukrainian Language, Kharkiv National University named after V. N. Karazin (Kharkiv, Maidan Svoboda, 4, 61022, Ukraine); e-mail: kalashnyk_julia@ukr.net; <http://orcid.org/0000-0003-2737-8612>

“You are so far away, you don't even exist...”: Negative Constructions in the Poetic Language of Mykola Vinhranovsky

Mykola Vinhranovsky quite actively uses negation in his poetic language, the systematic study of which is relevant because it allows us to trace the unique nature of the writer's world perception and linguistic thinking.

The aim of our research is to identify the structural and semantic features of negative constructions in M. Vinhranovsky's poetic language, and to determine their text-forming functions and semantic load.

The author's poetic syntax is characterized by various forms of negation in terms of grammatical expression. The artistic potential of negative constructions typical of M. Vinhranovsky's poetic idiosyncrasy is conditioned by the reflection on Ukraine's destiny and the conveyance of the feelings of the lyrical subject, who is inseparably connected with it. Negative constructions contain evaluative judgments that reflect the lyrical subject's life values. General negative sentences actively function, conveying the absence of processes or phenomena whose occurrence is anticipated, as well as the transience and changes in nature or the lyrical hero's life. Verbs with the negative particle sometimes serve as climactic moments in the poems.

Impersonal constructions with the negative word *нема/немає* (there is no/there isn't) are quite frequent, creating a gradation of the feelings being reflected. Multiple negation, in particular, conveys the boundary between the real and the unreal. We observe instances of the particles *не* and *ні* functioning as the subject and object of the sentence to express various emotions and states.

Partial negative sentences convey the lyrical hero's reflection on experience. The author combines different types of grammatical negation within a single sentence, specifically to create the image of time. Negations pertaining to secondary sentence parts are often unexpected and serve to express the rheme. Negation is enhanced by amplification, various types of repetition, contrast, and becomes a component of chiasmus.

Thus, negative constructions varying in type of modality-declarative, imperative, and optative-express the subtlest changes in the lyrical hero's moods and feelings through negation. Implicit negative semantics of rhetorical questions introduce special expressiveness.

Key words: negative sentences, general negative constructions, partial negative sentences, negative particle, expression.

Як цитувати: Калашник, Ю. (2025). «Ти так далеко, аж нема...»: заперечні конструкції в поетичній мові Миколи Вінграновського. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 28-33. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-04>

In cites: Kalashnyk, Y. (2025). “You are so far away, you don't even exist...”: Negative Constructions in the Poetic Language of Mykola Vinhranovsky. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 28-33. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-04> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-05>
УДК 81:165.194]:821-1.08(477)"196"

Концепт «Україна» крізь призму лінгвософії шістдесятництва

Інна Літвінова

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: i.litvinova@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0003-4067-4301>

Актуальним напрямком сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення мовної площини тексту як способу вербалізації ціннісних пріоритетів мовців з виходом на узагальнення щодо світогляду нації. Такі розвідки здійснюються у площині лінгвософських досліджень і особливо цікаві на матеріалі поетичних текстів певного історичного періоду, оскільки вони фактично є емоційною рефлексією на події та дають змогу відтворити світоглядну картину представників певного покоління.

Потужним етапом самоусвідомлення українців як нації була епоха шістдесятників: у цей час спостерігаються активні процеси переосмислення нашої історії, ставлення до України, бачення себе у світовому контексті тощо. Ці тенденції яскраво відбиваються в поетичному мовленні представників епохи, зокрема в інтерпретації основних концептів українського мовосвіту.

Мета нашої розвідки — дослідити семантику та особливості мовної репрезентації концепту *Україна/Батьківщина* на матеріалі текстів поетів-шістдесятників.

Виявлено велику кількість номінацій, що виражають аналізований концепт. З-поміж основних векторів семантики образів-складників визначаємо такі: любов до України, патріотизм; замилування природою; Україна як невмируща, вічна земля; боротьба за незалежність; романтизація української історії; критика бездіяльності народу; відповідальність за стан суспільства; жахи тоталітарної української реальності; віра у щасливе майбутнє тощо.

Серед специфічних ознак втілення образу Батьківщини в поезії шістдесятників визначено потужний інтимний струмінь (реалізовано образом України-коханої); персоніфікацію через жіночі образи України-матері, України-жінки, України-дівчинки; високий ступінь трагізму в зображенні Батьківщини поетами-дисидентами; семантична опозиція в межах образу (кат і жертва, рай і пекло), самоідентифікація через опозицію *свій-чужий* тощо.

Лінгвософський аналіз концепту *Україна/Батьківщина* на матеріалі поетичного мовлення шістдесятників дав змогу оприаявити ключові світоглядні тенденції представників важливого періоду щодо становлення української ідентичності.

Ключові слова: шістдесятники, мовна картина світу; поетичне мовлення; лінгвопоетика; лінгвософія; концепт; образ Батьківщини.

Вивчення поетичних текстів в аспекті аналізу світоглядних орієнтирів представників певної нації є доволі актуальним у вітчизняній і світовій лінгвістиці. Специфіка поетичного тексту полягає у здатності транслювати швидко емоційну реакцію на суспільні події (на відміну від прозових текстів, які потребують часу щодо вималювання сюжету та формування персонажів), а відтак поезія передає перші рефлексії на події та викликані ними живі емоції.

Увага філологів до поетичних текстів у визначеному руслі актуалізувала появу *лінгвософії* – напрямку методології інтегративної стилістики, що передбачає вивчення людини як носія історичної пам'яті, творця та виразника певної культури. Саме це, на думку С. Єрмоленко, і є основним завданням сучасної гуманітаристики: дослідниця зазначає, що подібні спостереження можливі «лише крізь призму мови, семантизацію смислів (мислеобразів, лінгвокультурем), вербалізацію

ціннісних пріоритетів, крізь призму семіотизації динамічної культури повсякдення – крізь лінгвософію текстів» [6, с. 30]. Сьогодні термін *лінгвософія* перебуває в активній стадії наукового осмислення. Попри неоднозначність його потрактування (як окремої мовознавчої дисципліни [2, с. 90; 5, с. 3], мовної картини світу автора [3, с. 153] або ж як назви методології інтегративної стилістики [6, с. 44]), незаперечним бачиться факт, що цей термін реалізується в одній семантичній площині з терміном *мовний концепт* і передбачає синкретичний підхід щодо опису мовних явищ – із залученням знань історії, культурології, соціології, психології, філософії тощо. Серед вітчизняних науковців у царині лінгвософії працюють С. Бибик, Н. Бондар, А. Ганжа, К. Голобородько, С. Єрмоленко, Л. Козловська, О. Комар, Т. Коць, О. Присяжнюк, Г. Сюта та інші.

Уважаємо перспективним лінгвософське дослідження поетичних текстів певної історичної

епохи, адже його засобами можемо відтворити світоглядну картину та окреслити ціннісні орієнтири представників певного покоління.

Потужним етапом самоусвідомлення українців як нації була епоха шістдесятників, серед яскравих представників якої відомі Микола Вінграновський, Іван Драч, Ірина та Ігор Калинці, Ліна Костенко, Тарас Мельничук, Борис Олійник, Дмитро Павличко, Євген Сверстюк, Василь Симоненко, Василь Стус, Грицько Чубай та інші. Попри те, що тексти кожного автора розкривають особисту історію, разом вони дають об'ємну світоглядну картину українського суспільства періоду 60-х років ХХ ст. й засвідчують активні процеси переосмислення нашої історії, ставлення до України, бачення себе у світовому контексті тощо.

Поетична мовотворчість шістдесятників привертала увагу багатьох філологів (Г. Губарева, К. Дюкар, В. Калашник, Ю. Калашник, Т. Космеда, О. Маленко, Г. Сютя, З. Тищенко, М. Філон та ін.), але естетичні особливості поетичних текстів визначеного періоду та значущість для розуміння процесу національного самовизначення українців зумовлює подальшу потребу їхнього вивчення.

Предметом лінгвософського аналізу обираємо один з основних концептів українського мовосвіту – *Україна/Батьківщина*. Мета нашої роботи – з'ясувати специфіку цього концепту в поезії шістдесятників: дослідити особливості лексико-семантичного вираження через аналіз основних репрезентацій образу України. Аби створити об'єктивну картину, до аналізу залучаємо велику кількість поетичних текстів, але з огляду на формат наукової розвідки узагальнені положення ілюструємо показовими текстами.

Образ України в поезії шістдесятників представлений великою кількістю лексем із семантичним центром *Україна: Вкраїна, Русь, Руська земля, Малоросія, рідний край, сторона, земля, світ, Україна-мама, україна-жебракча, світ-україна, Мати-Вкраїна, Вкраїна Русь, Нова Стозвільна Україна, ньєнка-Україна, вкраїночка, україна-русь* тощо. Подекуди аналізований концепт представлений образами-складниками, які репрезентовані топонімами (*Київ, Полтава, Батурич, Крути, Донбас, Чернігів, Чигирин* та ін.), гідронімами (*Дніпро, Почайна, Чорне море, Оскол, Прут, Черемош, Буг* тощо), іменами історичних персонажів (*Сагайдачний, Довбуш, Хмельницький, Сірко, Орлик, Роксолана* та ін.) тощо.

Специфічною рисою образу України в поетичних текстах шістдесятників є деталізоване зображення з вималюванням конкретних рис. Такий образ ніби оживає, набуває реальних обрисів, має велику кількість оригінальних інтерпретацій, часто персоніфікований. Поети

повсякчас демонструють наскрізно позитивне ставлення до Батьківщини, що репрезентовано високою концентрацією лексем із відповідною конотацією: *моя, мила, одна на цілий світ, любима, дбає за всіх, дає мрії і слова, напуває силою, зігріває ласкою, стукотить у грудях, грудочка любимої землі, очі материнські і білява хата* та ін. Показовим у визначеному розумінні є поезія Л. Костенко: «*Усе моє, все зветься – Україна. / Буває часом спінну від краси. / Така краса, висока і нетлінна, / що хоч спинись і з Богом говори*» [13]. Потужний позитивний образ України створено на перетині почуттєвого (*моє*), естетичного (*краса*) та релігійного (*з Богом говори*). Використання займенників *усе моє* надає образу всеохопності.

Особливістю поезії цього періоду визначаємо потужний інтимно-патріотичний струмінь. Подекуди опис України за стилем нагадує щире, запальне зізнання в коханні. Використовуючи вишукані художні засоби, поети яскраво вимальовують портрет ліричної героїні – України-коханої: «*Я закоханий палко, без міри / у небачену вроду твою <...> ненаглядна, горда, єдина, / Україно моя*» (Василь Симоненко) [17, с. 38], «*Там губи я торкнув твої, Вітчизно, / Там вивірив по тобі пульс любови*» (Микола Вінграновський) [11]. Інтимізація образу Батьківщини є наслідком активного використання художніх засобів, властивих інтимній поезії: *закоханий палко, без міри; губи я торкнув твої; пульс любови*. Такий образ персоніфікований через надання йому рис коханої: *небачена врода; ненаглядна, горда, єдина, моя; губи твої* тощо.

Окрім образу України-коханої, частотними в аналізованій поезії є персоніфіковані інші жіночі образи Батьківщини – України-матері, України-жінки, України-дівчини чи дівчинки. Такий прийом часто використовує В. Симоненко, зокрема в поезії «*Задивляюсь у твої зіниці...*» вималювано яскравий образ України-матері: «*Буду, мамо горда і вродлива, / З тебе дивуватися повік... / <...> Маю я святе синівське право / З матір'ю побуть на самоті*» [17, с. 129]; у поезії «*Чорні від страждання мої ночі...*» представлено образ України-жінки: «*Щоб горіли маками долоні, / щоб гуло моє серцебиття, / щоб в твоєму соромливім лоні / визрівало завтрашнє життя*» [17, с. 129]; у вірші «*Спасибі*» зображено Україну-дівчинку: «*У кісниках барвистих із райдуг веселих, / з білим бантиком чистих, замріяних хмар –/ ти стоїш, мов дівча, і підносиш нам келих, / щедро ллєш в наші душі зелений нектар*» [17, с. 46]. Кожен образ транслює свою ідею: невимовна повага до України-матері та захоплення нею (*мамо горда і вродлива, буду дивуватися, святе синівське право*), продовження життя Україною-жінкою (*в твоєму соромливім лоні визрівало завтрашнє життя*), залюбленість у життя і перспективність України-дівчинки (*барвисті кісники, веселі райдуги, білий бантик хмар*). Така «оживленість» образу засвідчує рівень присутності й важливості України для

мистецького покоління шістдесятників (більш детально говоримо про це в нашій розвідці [4]).

Та попри всеохопну любов до Батьківщини, поети не ідеалізують її та викривають нещирість і штучність тогочасного суспільства, зокрема бачимо це в рядках В. Симоненка: «*В букварях ти наряджена і заспідничена, / Поворозками зв'язана, ледве жива, / На обличчі тремтить в тебе радість позичена, / На губах скам'яніли казенні слова. / Україно! Тебе я терпіти не можу, / Я тебе ненавиджу чуттями всіми, / Коли ти примітивна й на лубок схожа, / Коли думки на лобі у тебе нема*» [17, с. 199]. Можемо спостерігати, як у поезіях одного автора змінюється емоційний модуль: від закоханости (*закоханій палко, без міри*) до ненависти (*терпіти не можу, ненавиджу*). Така щирість у почуттях і переживаннях через долю Батьківщини показові для покоління шістдесятників і засвідчують його спроможність щодо вираження духовної незгоди.

Природно, що найбільшого трагізму набуває образ України в поезії дисидентів, які були покарані за критику радянської влади, зокрема Ігоря та Ірини Калинців, Т. Мельничука, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Стуса та Г. Чубая. У їхніх поезіях образ України часто перебуває в асоціативному полі зруйнованого життя, втрачених надій, невідворотного нещастя, наприклад у поезіях В. Стуса: «*О земле втрачена, явися / бодай у зболеному сні / і лазурове простелися, / пролийся мертвому мені!*» [18]; «*Сто років мучених надій, / і сподівань, і вір, і крові / синів, що за любов тавровані, / сто серць, як сто палахкотінь*» [19]. Образ України сформовано в емоційному полі страждання, що в поезіях передано високою концентрацією лексем із негативною конотацією: *втрачена, зболений, мертвий, мучені, кров, тавровані* тощо.

Сучасна Україна для дисидентів – скута летаргічним сном, у мертвому забутті, зокрема І. Калинець дає таку картину: «*Спить земля прабатьків під цвинтарним плотом...*» [10, с. 777]. Через образ землі прабатьків автор апелює до давньої багатой історії України, що в поезії Т. Мельничука представлено образом *Трої*: «*Україна – / зруйнована Троя, / Покрита хрестами / концтаборами земля*» [14, с. 243–244]. Міф про Україну-Трою, як зазначає В. Агеєва, є важливим в українській літературі й акцентує на необхідності збереження культурної пам'яті, завдяки якій можна повернути все втрачене (за сюжетом Еней рятує найцінніше та їде будувати нову вітчизну) [1, с. 29–30]. Стан заціпеніння, скутості передано образами із семантикою смерті – *цвинтарного плоту та хрестів*. Картина доповнена образом радянської реальності – *концтаборів*.

Типовим для мововіту шістдесятників сприйняття образу України як елемента опозиції *свій–чужий* у протиставленні до ворога, адже саме потреба виокремлення себе з-поміж інших лежить в основі ідеї ідентичності. Показово, що лексичне вираження такої опозиції має велику кількість варіантів через топоніми, що символізують два світи. Зокрема, за спостереженнями З. Тищенко, у поезіях Т. Мельничука опозиція представлена бінарними парами *Україна – Росія, Київ – Москва; Карпати – Урал; Дніпро – Єнісей, ріка Чусова; Софійський собор, Золоті ворота – Кремль, Красна площа* тощо [8, с. 152]. У таких контекстах образи своєї землі набувають переважно позитивної конотації, доростаючи до образу раю, тоді як образи ворожої території набувають семантики тюрми, смерті, пекла.

Примітно, що в поезії дисидентів семантична опозиція наявна також у межах самого образу України, яка водночас є катом і жертвою, бажаною і ненависною, наснагою для життя і причиною страждань. Василь Стус передає ці протирічні емоції, зокрема, в поезії: «*За стодалями вітчизна, / перестрашене пташа, / то мій трунок і трутизна, / нею витліла душа*» [9]; суголосні рядки в Т. Мельничука: «*О Україно, / ти – моя рана, / Я ж один / із мільйон / твоїх жертв*» [14, с. 243–244]. Через залучення присвійних займенників щодо образів *трунку, рани, жертв* опис виходить на інтимно-особистісний рівень. Говорячи про В. Стуса, Ю. Шевельов зазначав, що рідна земля для поета – це «це трунок, що сп'яняє поета й робить його одержимим, і це трутизна, що вбиває його тіло й дух і веде до загибелі» [9], але при цьому залишається найбільшою мрією, сенсом життя, що дає наснаги вижити.

Та попри всі випробування, які випали на долю шістдесятників, у їхній поезії немає звинувачень на чинюсь адресу, вони почуваються відповідальними за долю Батьківщини, підтвердження чого бачимо, до прикладу, в поезії І. Світличного «Провина»: «*Я винен, браття. Всі ми винні. / Наш гріх судитимуть віки / За беріїв, за Соловки, / За чорні, зганьблені, злочинні / Перегвалтовані роки, / За куці істини нізчимні / За те, що унтери причинні / Нам кастрували язики*» [15]. Хоч сам автор пережив роки переслідувань і заслання, він транслює своє покоління не як жертву ситуації, а як відповідальних за події. Таке позиціонування бачимо в іншому творі поета: «*Вітчизна — це не хтось і десь, / Я — теж Вітчизна. / Не раб нікому й не слуга / На побігеньках, / Я ласки не запобігав / І в неї, неньки. / І в серці, непідвладнім злу, / Ношу з собою / Вітчизни славу немалу / І рани болю. / Ношу тягар пекучих правд, / Ганьбу Вітчизни / Не на показ, не на парад / Патріотизму*» [16]. Вималювано образ вільної, нескореної людини (*не раб, не слуга на побігеньках, з непідвладнім злу серцем*), яка палко любить свою Батьківщину і приймає її з усіма проблемами (*ношу тягар*

пекучих правд, ганьбу Вітчизни), страждає через це (ношу рани болю), але готова до випробувань, бо не бачить себе окремо від своєї землі (Я — теж Вітчизна).

Така нескореність виливається у ще один постійний мотив творчості шістдесятників — зверненні до Батьківщини й заклику до змін, як у поезії І. Калинця: «з кам'яного хреста встань / із цвяхів куль встань / із тернового лавру встань / сама із себе встань / через отвір рани виверни себе» [12]. Драматизм української історії передано алюзією до біблійних подій розп'яття Христа. Повтор дієслова у формі наказового способу *встань* вселяє віру в можливість змін.

Неймовірна сила духу митців покоління шістдесятників вимрювала Україні щасливу долю. Вони усвідомлювали важливість поставлених питань, навіть якщо відповіді були ще далеко. Р. Мокрик у виданні «Бунт проти імперії: українські шістдесятники» дає пряму мову Євгена Сверстюка: «Життя визначається питаннями, які ти поставив там, де звично було мовчати. Кроками, які ти робив проти течії. Світлом, яке ти засвітив серед темряви і посеред нарікань на темряву. Які питання ставив своєму часові? Чим зупиняв юрбу, яка летіла за вітром? Як ти будив сонних? Як ти боровся із застійним морем байдужих і теплих?» [7, с. 17]. Поетичне втілення наведеної ідеї знаходимо в поезії Грицька Чубая «Україні»: «...Дивлюсь вперед.

І бачу попереду, / Себе з тобою бачу назавжди. / Ради тебе перли в душу сію, / Ради тебе мислю і творю...» [20]. Можемо констатувати пророчість поезії: попри дистанцію в часі, дух шістдесятників проростає в українцях, визначає ціннісні орієнтири, надихає на боротьбу.

Отже, вивчення поетичних текстів шістдесятників у лінгвософському ключі дозволяє глибоко зануритися в мовосвіт покоління, яке зумовило вагомий поступ у процесі формування української національної ідентичності. З одного боку, аналіз семантичних інтерпретацій образу України засвідчує потужний естетичний потенціал досліджуваних текстів: спостерігаємо оригінальні персоніфіковані образи (України-коханої, України-матері, України-жінки, України-дівчинки), реалізацію образу в межах семантичної опозиції *свій-чужий*, а також дуальність у межах самого образу України (кат і жертва, рай і пекло). З другого боку, на основі дослідження образу України можемо визначити світоглядні засади покоління шістдесятників, серед яких любов до України, патріотизм, потреба боротьби за незалежність, критика бездіяльності суспільства, усвідомлення жахів тоталітарної української реальності, особиста відповідальність за стан соціуму, віра у щасливе майбутнє. Усе це дає підстави говорити про шістдесятників як творче покоління мужніх людей, які за будь-яких обставин були вільними діяти згідно з власними принципами і стали важливою віхою становлення української незалежності.

Список використаної літератури

1. Агеева В. Проти культурної амнезії. Есеї про національну пам'ять та ідентичність. Київ : Віхола, 2025. 432 с.
2. Голобородько К. Слово в лінгвософії професора Лідії Лисиченко. *Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків: ХІФТ, 2018. Вип. 5. С. 89–94.
3. Голоюх Л. Лінгвософія часопростору в мовній картині світу Є. Пашковського. *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 152–159.
4. Дишлок І. М. Семантична трансформація образу Батьківщини у поетичному мовленні В. Симоненка. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія*. Харків, 2009. № 843. Вип. 55. С. 65–69.
5. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
6. Лінгвософія українських текстів XXI століття: колективна монографія / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, А. Ю. Ганжа, Т. А. Коць, Г. М. Сюта. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. 530 с.
7. Мокрик Р. Бунт проти імперії: українські шістдесятники. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023. 416 с.
8. Тищенко З. Національно-культурні домінанти поетичного мовосвіту Тараса Мельничука : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Черкаси, 2021. 239 с.
9. Шевельов Ю. Трунок і трутизна. URL: <http://exlibris.org.ua/stus/r25.html> (дата звернення: 01.11.2025).

Список використаних джерел

10. Антологія української поезії XX століття. Упорядник Іван Малкович. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 1280 с.
11. Вінграновський М. Український прелюд. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22972> (дата звернення: 01.11.2025).
12. Калинець І. З кам'яного хреста встань... URL: https://tvory.net.ua/ukrainska_literatura/lib1/i_kalynec/24.html (дата звернення: 01.11.2025).

13. Костенко Л. Усе моє, все зветься Україна. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21970> (дата звернення: 01.11.2025).
14. Мельничук Т. Твори: в 3 т. Т. 3. Кн. 2. Коломия : Вік, 2007. 343 с.
15. Світличний І. Провина. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21251> (дата звернення: 01.11.2025).
16. Світличний І. Шевченко. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21246> (дата звернення: 01.11.2025).
17. Симоненко В. Твори: У 2 т. Т.1. Черкаси : Брама-Україна, 2004. 424 с.
18. Стус В. О землі втрачена, явися... URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=354> (дата звернення: 01.11.2025).
19. Стус В. Сто років як сконала Січ... URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=358> (дата звернення: 01.11.2025).
20. Чубай Г. Ти синім небом дивишся на мене... URL: <https://onlyart.org.ua/grytsko-chubaj-ty-synim-nebom-dyvyshsya-n/> (дата звернення: 01.11.2025).

Надійшла до редакції 20 липня 2025 р.

Переглянута 13 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 25 вересня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Ageeva, V. (2025). *Against Cultural Amnesia: Essays on National Memory and Identity*. Kyiv: Vikhola. [In Ukrainian]
 2. Holoborodko, K. (2018). A word in linguosophy of Professor Lidia Lysychenko. *Ukrainian World in Scientific Paradigms: Collection of Scientific Works of Kharkiv National Pedagogical University Named after H. S. Skovoroda*, 5, 89–94. Kharkiv: KHIPT. [In Ukrainian]
 3. Goloyukh, L. (2018). Linguistic philosophy of space-time in the linguistic picture of the world of E. Pashkovsky. *Linguistic Studies*, 8, 152–159. [In Ukrainian]
 4. Dyshliuk, I. (2009). Semantic transformations of the image of Motherland in the poetical language of V. Symonenko. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, 843(55), 65–69. [In Ukrainian]
 5. Zhaivoronok, V. V. (2002). The problem of the conceptual picture of the world and its linguistic reflection. *Culture of the Peoples of the Black Sea Region*, 32, 51–53. [In Ukrainian]
 6. Linguosophy of the text – methodology of integrative stylistics. (2023). *Linguosophy of Ukrainian Texts of the 21st Century: A Collective Monograph*. Kyiv: Institute of the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine. [In Ukrainian]
 7. Mokryk, R. (2023). *Rebellion Against Empire: Ukrainian Sixties*. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA.
 8. Tyshchenko, Z. (2021). *National Cultural Dominants of Taras Melnychuk's Poetic Linguistic World* (Candidate thesis, Philological Sciences 10.02.01). Cherkasy. [In Ukrainian]
 9. Shevelyov, Y. (n.d.). *Coffin and Tindering*. Retrieved November 1, 2025, from <http://exlibris.org.ua/stus/r25.html> [In Ukrainian]
- ***
10. Anthology of Ukrainian poetry of the 20th century. (2016). I. Malkovych (Ed.). Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA.
 11. Vingranovskiy, M. (n.d.). Ukrainian prelude. Retrieved November 1, 2025, from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22972>
 12. Kalynech, I. (n.d.). Get up from the stone cross... Retrieved November 1, 2025, from https://tvory.net.ua/ukrainska_literatura/lib1/i_kalynec/24.html
 13. Kostenko, L. (n.d.). All that is mine, all is called Ukraine. Retrieved November 1, 2025, from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21970>
 14. Melnychuk, T. (2007). Works: v 3 t. T. 3. Kn. 2. Kolomyia: Vik.
 15. Svitlychnyi, I. (n.d.). Guilt. Retrieved November 1, 2025, from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21251>
 16. Svitlychnyi, I. (n.d.). Shevchenko. Retrieved November 1, 2025, from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=21246>
 17. Symonenko, V. (2004). Works: U 2 t. T.1. Cherkasy: Brahma-Ukraina.
 18. Stus, V. (n.d.). O lost land, appear... Retrieved November 1, 2025, from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=354>
 19. Stus, V. (n.d.). A hundred years since the Sich died... Retrieved November 1, 2025, from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=358>
 20. Chubai, H. (n.d.). You look at me with the blue sky... Retrieved November 1, 2025, from <https://onlyart.org.ua/grytsko-chubaj-ty-synim-nebom-dyvyshsya-n/>

Submitted July 20, 2025.

Revised September 13, 2025.

Accepted September 25, 2025.

Published December 30, 2025.

Inna Litvinova, PhD, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, V. N. Karazin Kharkiv National University (Freedom Square, 4, Kharkiv, Kharkiv region, 61000); e-mail: i.litvinova@karazin.ua; <http://orcid.org/0000-0003-4067-4301>

The Concept of “Ukraine” through the Lens of the Linguophilosophy of the Sixtiers

A relevant trend in contemporary linguistic research is the study of the linguistic dimension of a text as a means of verbalizing the value priorities of speakers, leading to generalizations about a nation’s worldview. Such investigations are carried out within the framework of linguophilosophical studies and are particularly insightful when based on poetic texts from a specific historical period, since they represent an emotional reflection of events and allow us to reconstruct the worldview of a given generation.

A powerful stage in the self-awareness of Ukrainians as a nation was the Sixtiers era. During this time, there was an active process of rethinking national history, attitudes toward Ukraine, and the perception of the self within the global context. These tendencies are vividly reflected in the poetic language of the representatives of that epoch, especially in their interpretation of the key concepts of the Ukrainian linguistic worldview.

The aim of this study is to examine the semantics and linguistic representation of the concept *Ukraine/Homeland* in the poetry of the Sixtiers.

A wide range of nominations representing this concept has been identified. Among the main semantic vectors of its constituent images are: love for Ukraine, patriotism; admiration for nature; Ukraine as an immortal and eternal land; struggle for independence; romanticization of Ukrainian history; criticism of the nation’s passivity; horrors of totalitarian Ukrainian reality; faith in a happy future etc.

Among the specific features of the image of the Homeland in Sixtier poetry are: a strong intimate tone (realized through the image of Ukraine as a beloved woman); personification through feminine images such as Mother-Ukraine, Woman-Ukraine, Girl-Ukraine; a high degree of tragicism in the depiction of the Homeland by dissident poets; semantic oppositions within the image (executioner and victim, paradise and hell); and self-identification through the opposition “one’s own – alien.”

A linguophilosophical analysis of the concept *Ukraine/Homeland* based on the poetic discourse of the Sixtiers has made it possible to reveal the key worldview tendencies of the representatives of this crucial period in the formation of Ukrainian identity.

Keywords: Sixtiers, linguistic worldview, poetic discourse, linguopoetics, linguophilosophy, concept, image of the Homeland.

Як цитувати: Літвінова, І. (2025). Концепт «Україна» крізь призму лінгвософії шістдесятництва. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 34-39. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-05>

In cites: Litvinova, I. (2025). The Concept of “Ukraine” through the Lens of the Linguophilosophy of the Sixtiers. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 34-39. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-05> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-06>
УДК 821.162.5-44.01

Духовно-етичний дискурс шістдесятництва в українській драматургії 1960–1980-х років

А н ж е л а М а т ю щ е н к о

*кандидат філологічних наук,
науковий співробітник
відділу української літератури ХХ ст.
та сучасного літературного процесу,*

*Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України;
(вул. Грушевського, 4, Київ-1, 01001);*

e-mail: amliter21@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-7140-6911>

У статті розглянуто відлуння морально-психологічних інтенцій прози шістдесятників в українській драматургії 1960–1980-х років, оскільки у вітчизняній науці вважається, що явище шістдесятництва відбулося насамперед у поезії та прозі, але не в драматургії. Застосовуючи історико-літературний метод дослідження, із спиранням на тезу про руйнацію офіційного мілітарно-переможного міфу про Другу світову війну спочатку в кіноповісті О. Довженка «Україна в огні», а пізніше у прозі «дітей війни», у процесі порівняльного аналізу окремих прозових творів письменників-шістдесятників та п'єс найбільш знакових українських драматургів 1960-х М. Зарудного та О. Коломійця, автор доходить висновку, що в 1960-х можна скоріше спостерігати розбіжності між оприявленням реалістичних, переважно трагічно-екзистенційних тем в українській прозі та ідеологічно пролонгованих колізій у драматургії. Оскільки українська драматургія 1960-х — як жанр, найбільш заангажований соцреалізмом завдяки своїй онтологічній властивості впливати на найбільш масову аудиторію через театральну виставу, — була змушена балансувати між офіційно схваленими темами «оновлення суспільства доби відлиги» та спробами відобразити процеси відродження морально-естетичних першоджерел національного життя й змістити фокус своєї уваги до окремої людської індивідуальності з її істинними внутрішніми колізіями. Однак у наступні два десятиліття кращі твори українських драматургів, і зокрема М. Стельмаха, різні за жанровими модифікаціями та художніми властивостями, уже своєрідно відбивають основні філософсько-етичні дилеми буття української людини, що так глобально постали у повістях та романах Г. Тютюнника, Є. Гуцала, В. Дрозда.

Ключові слова: колізія жертвопринесення, соцреалізм, інтеграція тіньового архетипу, внутрішній конфлікт, антигерой.

Невичерпна значущість явища шістдесятництва для української літератури другої половини ХХ століття має, як відомо, зворотну пропорційність до достатньо лаконічної за кількістю приналежних до цього явища імен та творів. Водночас видається, на перший погляд, незаперечним твердженням про те, що в українській драматургії цього періоду явище шістдесятництва як таке не відбулося: у силу насамперед її повної соціально-ідеологічної заангажованості [4, с. 385]. Тим цікавіше простежити хоча б ті рідкісні зблиски проявів духовно-етичного дискурсу шістдесятництва, які все ж таки мали місце в драматургії 1960–1980-х років. Своєрідним «каталогом» основних тем та духовно-етичних інтенцій шістдесятництва була, як відомо, не допущена до публікації при народженні, однак відразу ж позначена профетичим потенціалом «Україна в огні» геніального Олександра Довженка з її національно-архетипальним одкровенням про трагедію війни, інтенції якого знайшли

подальший розгорнутий вияв у творчості наступного покоління українського письменства, як справедливо зазначає І. Захарчук: «Покоління українських шістдесятників у рецепції мілітарного досвіду опиратиметься на виразну дегероїзацію офіційної советської парадигми... Українські шістдесятники здійснюють ревізію в минулому неперушеного та забронзовілого міфу війни, змінюючи акценти від колективних до індивідуальних вимірів. Політична заангажованість поступається духовним трансформаціям та моральним імперативам, які визначають ціннісні орієнтації покоління “дітей війни”. Віковий фактор обумовлює і зміну в творенні головних параметрів українського мілітарного міфу. Він виразно дегероїзується, просторово локалізується до українських вимірів та поліфонізується передовсім у гендерних координатах» [3, с. 217]. Звуження «макрокосму держави» до мікрокосму людської душі, заміна тоталітарного принципу жертвності заради комуністичної ідеї переробки світу – на розкриття екзистенційної трагедії людини

© Матющенко А., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

як жертви в пеклі війни; ліричний пафос змалювання індивідуальних людських радощів та страждань на короткому земному шляху, побитому історичними бурями; і зображення замість фанатичного безособового героїзму «на благо соціалістичної держави» щоденного непомітного героїзму індивіда в битві за гідне людське існування, за збереження своєї землі та щастя найрідніших людей, – ось ті, визначальні для майбутньої зміни векторів національної літератури, мотиви, що вперше прописав своєю зболеною душею О. Довженко в «Україні в огні». Усі ці мотиви з новою художньою силою постали у присвячених Другій світовій війні як кульмінації національного та людського страждання повістях «Мертва зона» та «Родинне вогнище» Є. Гуцала, «Облога» та «Вогник далеко в степу» Григора Гютюнника. У їхній же новелістиці перших повоєнних десятиліть, як і в ранніх творах Володимира Дрозда та Валерія Шевчука, основним – замість пафосу «великої перемоги та післявоєнної відбудови» – лишається трагічне відлуння історичних катаклізмів у понівеченому війною дитинстві, стражденній зрілості та старості як підсумку окремої людської долі, на яку припали лише революції, голодомор і війна.

В українській драматургії на початку 1960-х – навіть у кращих її творах – цей екзистенційний пафос прози шістдесятників майже не знаходить жанрової модифікації та відлуння. Найбільш відомі та успішні молоді драматурги 1960-х – Микола Зарудний та Олександр Коломієць, що розпочали свою творчу діяльність у тотальному «затінку» генерала від радянської драматургії О. Корнійчука, – у своїх ранніх п'єсах «Веселка» та «Фараони», лише завдяки поверненню до джерел національного гумору, дещо оживили картонні типи та колізії радянського «народознавства». Однак згодом, не в останню чергу через обов'язкові вимоги до театру реагувати на ідеологічно актуальні дати – п'ятдесятиліття жовтневої революції та двадцятиліття перемоги у війні, зокрема, – обидва ці автори звернулися у своїх творах до теми людського героїзму та жертвопринесення в ім'я «величної» мети. І якщо М. Зарудний у романтико-революційних драмах «Вірність» та «Сині роси» за допомогою дещо оновлених засобів знов реабілітованого офіційною радянською критикою романтизму, через героїчну загибель головних героїв беззастережно утверджував правомірність та навіть необхідність людських жертв в ім'я комуністичної ідеї (і тим самим підживлював, укотре реанімуючи в художній формі наріжну колізію та її розв'язання, покладену ще в 1930-ті роки в основу «Загибелі ескадри» О. Корнійчука як офіційно визнаного зразка радянської драми), – то у творах О. Коломієця відбувається певне гуманістичне поглиблення цієї теми. Так

центральний персонаж драматичної діалогії О. Коломієця «Горлиця» старий революціонер та герой перших п'ятирічок і війни Гонта протягом твору у власних спогадах переосмислює свій «славний» шлях, що розпочався саме зі здійсненого ним людського жертвопринесення заради революційної ідеї – коли за несправедливим вироком ревкому він власноруч стратив кохану дівчину на прізвище Горлиця. Чудом виживши, саме вона змушує головного героя пізніше, у страшну добу 1930-х порятувати від арешту свого друга – лікаря-інтелігента «із бувших». Не піднімаючись, таким чином, до відвертого засудження сталінських репресій, автор все ж таки будує внутрішньо-психологічну колізію твору на процесі переосмислення героєм власного ідейного фанатизму. І до цього Гонту спонукає також спілкування з юною онукою Наталкою – утіленням більш духовно розкутого й водночас морально вимогливого покоління «дітей відлиги». Хоча подібний світоглядний контакт між героями драми був безперечно певною ідеалізацією складних стосунків представників цих двох поколінь, щодо яких, зокрема, І. Кошелівець зазначав: «...Кожен з тих, хто й не за совість, а за страх служив Сталінові і відразу під час сталінізації висловив засудження Сталінового “культу”, і цей не може так легко позбутися минулого. Хоч воно викликає в нього почуття огиди, він напевне відчуває, що залишив там частину свого серця й душі. Він так був заангажований, що якоюсь мірою несе свою частку відповідальності за ті страшні роки. Він так або так відчуває потребу щось виправдати в тому минулому, і його ставлення до нього завжди буде іншим, ніж того молодика, який увійшов у самостійне життя уже після смерті Сталіна. В цьому основа конфлікту між старим і молодим, і вона міститься, я хочу це підкреслити, не в політичній, а в суто психологічній площині» [5, с. 280].

Спробою драматургічного анатомування проявів людського героїзму – через позбавлення їх одновимірної плакатної фанатичності – стає й також написана в 1960-х драматична діалогія О. Коломієця «Планета сподівань». У її першій частині, де шестеро бійців-смертників, виконуючи наказ знищити ворожий дот, йдуть по черзі в ніч, під кулі ворога, постає як послідовна сув'язь їхніх індивідуально-інтимних сповідей про любов до найрідніших людей у житті, – заради яких і зважується кожен із героїв на смерть. Натомість у другій частині, де нащадки цих героїв, юнаки й дівчата 1960-х, теж покликані в ім'я науки та майбутнього безсмертя людства ризикнути життям, випробувавши на собі новітній еліксир молодості, – автор розлого демонструє їхні внутрішні емоційні вагання, гостре бажання щастя й кохання, які бентежать їхні душі на порозі нібито добровільного принесення себе в жертву заради прекрасної мети. І тим більш гуманістично забарвленим постає вчинок центрального серед молодих героїв, що,

приховавши від друзів правду й позбавивши їх реальних й можливих страждань, бере на себе весь ризик експерименту.

Отже, не тільки певна ідеалізація юності як втілення «суспільного оновлення», яку частково підтримувала, зокрема, й офіційна культурно-ідеологічна доктрина періоду хрущовської відлиги, а й зображення представників покоління «дітей війни» як більш духовно вільного й морально вимогливого водночас, – таким залишався основний гуманістичний пафос української драматургії 1960-х. Однак у творчості головних представників шістдесятництва, що теж належали до цього покоління, уже на межі 1970-х виникає зовсім інший образ сучасника – доповнений досі небаченою тінню іпостасю [7, с.11]. Найбільш глибоко й багатогранно він буде розкритий у прозі Володимира Дрозда, де вже у підданій остракізму офіційною критикою повісті «Катастрофа» головний герой – журналіст у звичайній районній газеті, за своєю духовно-ментальною суттю постає мало не ніцшеанцем. Відчуваючи в собі правдиве обдарування письменника й цим свідомо вивисуючись над середовищем газетярів районного масштабу, він мріє лише про одне: завдяки жорсткому самообмеженню й одержимому писанню «в шухляду», вирватись з убого-задушливої атмосфери напівсільської провінції в омріяний світ столичного міста, і заради цього – зрікається власного сільського дитинства і юності, переступає через почуття й життя людей, серед яких зріс. Як відомо, цей образ абсолютного індивідуаліста, породженого, як не дивно, колективним суспільством «розвиненого соціалізму», що за будь-яку ціну, навіть доходячи до повної втрати людської подоби у духовно-моральному сенсі, буде власну кар'єру у великому місті з усіма його матеріальними спокусами та благами, – досягає свого кульмінаційного вияву в героях романів В. Дрозда вже середини 1980-х «Самотній вовк» та «Спектакль». І цей їхній безкінечний марафон – спочатку як втеча від колишніх страхів голодного селянського повоєнного дитинства, а потім, після повної втрати себе в омріяних декораціях здобутого міського добробуту та запізнілого каяття, як намагання хоча б тимчасово повернутися до рідного коріння й відродити в собі рештки людяності, – розкривається у творах В. Дрозда як трагічна й неможлива для розв'язання внутрішня колізія героя доби «пізнього застою»: «...Сповідальність, що руйнує захисні – словесні, поведінкові – стіни між людиною і світом, що анатомує, “роздягає” людську душу, відкриваючи світові, всевишньому всі її порухи, нерви, пристрасті, відкриває і загальний психологічний стан даної людської душі. У прозі В. Дрозда це передовсім загальний стан

роздвоєння. Він розчахує на кардіограмі часу саме 70-х років і авторську свідомість, і свідомість героїв – роздвоєння між селом і містом, між голодним дитинством і ситим благополуччям зрілого віку, між щирістю і вдаваністю, грою, між правдою й правдоподібністю, талантом і графоманством – на дві душі, віддзеркалюючи психологію абсурдного суспільства “розвиненого соціалізму”, психологію справді нової людини, яку виховали комуністичні експериментатори» [6, с. 323–324].

В українській драматургії цього періоду, у творах тих же М. Зарудного та О. Коломійця, ця втрата піднесено-романтичної духовної цілісності й етичної бездоганності образу сучасника, притаманної 1960-м, – також відбувається в 1970–1980-х роках, хоча й безумовно, у значно більш пом'якшеному варіанті. Так у своїх творах 1960-х «Мертвий бог», «Чужий дім», «Острів твоєї мрії» М. Зарудний, наслідуючи генеральну доктрину радмиствства про поділ героїв на позитивних та негативних, обирає лише одного зі своїх персонажів для уособлення в ньому всіх рис, не відповідних «кодексу будівника комунізму» – релігійного фанатизму, патологічної скарденості або лицемірства, аморального ставлення до жінки. Більш багатогранний та реалістично переконливий образ сучасника з'являється лише в його драмі 1980-х «Обочина», де героїня, приваблива й розумна молода жінка, і нібито любляча дружина, після того, як її чоловік, талановитий вчений, бере на себе її злочин й потрапляє до в'язниці, – спочатку зрікається його, а потім, після його звільнення, лицемірними маніпуляціями намагається відновити шлюб, убачаючи в ньому перспективи столичного життя.

У драмах О. Коломійця цього періоду процеси духовного спустошення й моральної корозії сучасника знову ж таки розкриваються більш відверто й художньо переконливо, хоча й не досягаючи, проте, рівня трагічного одкровення, що його демонструвала проза шістдесятників. Зраду свого селянського коріння заради успішної міської кар'єри драматург узяв за сюжет ще у своїй п'єсі на початку 1960-х «Чебрець пахне сонцем», – де її уособленням стає ще й відмова головного героя від істинного кохання до дівчини з рідного села, що прагне працювати на землі. У драмі О. Коломійця 1980-х «Убий лева» головному героєві, що лишився вірним романтичним ідеалам юності та покликанню лікаря, протистоїть антигерой (проте не настільки одновимірний як у М. Зарудного) – спочатку досить щирий і товариський його одноліток. Однак протягом років, заради успішного сходження на матеріальні та кар'єрні висоти, він поступово відбирає в колишнього друга все: квартиру, дружину й навіть дочку, що не знає імені свого справжнього батька, і лише неусвідомлене тяжіння дівчини до нього підштовхує «антигероя» до запізнілого каяття. У драмі О. Коломійця цього ж періоду, середини 1980-х, «Злива» центральний герой – успішний директор взуттєвої фабрики,

продукцію якої, проте, ніхто не купує, розпочинає свою духовну саморуїнацію ще у студентські роки, звабивши й покинувши закохану в нього землячку, юну селянську дівчину, і лише через десятиліття, коли його власний син здійснює подібний вчинок, герой переживає душевне відродження, намагаючись виправити їхні спільні помилки. Загалом, незважаючи на певне відчуття підземних духовних течій доби й намагання відобразити їх на рівні драматичних колізій, навіть пізні драми О. Коломійця на рівні сюжету не виходили за межі офіційно дозволеної «з гори» критики проявів міщанської гонитви за матеріальними благами, кар'єризму та аморальної поведінки в особистому житті. Однак дар психологічного нюансування проявів його героїв, особливий сумовитий (на відміну від романтичного в 1960-х) ліризм у відтворенні їхніх спогадів і душевних зрушень, надають певний філософсько-смысловий другий план його творам. І можна стверджувати, що їм також притаманне те художньо-смыслове розширення ключового для прози шістдесятників поняття ліризму – як тонкого, поетично забарвленого й водночас психологічно заглибленого антропоцентризму, як це відзначав, зокрема, В. Дончик: «...За тим, що ми визначаємо як час “переважання ліризму” виступають і посилення аналітичного начала, виявлення етико-мотивувальних факторів, діалектики загального та окремого, і поєднання різних шарів, планів, масштабів охоплення об'єктивного та суб'єктивного світу, і пожвавлення різних стильових струменів, і, нарешті, не однолінійні характери, що піддаються моральному і психологічному “випробуванню”, схрещуються у драматичних зіткненнях, які відбивають різні або протилежні соціально-етичні чи й філософські позиції. І – що прикметно – настійливе дослідницьке заглиблення в окремі життєві прояви героя, духовні, психологічні “таємниці” особистості не послаблюють уваги до широкої панорами життя суспільства, народу» [2, с. 172–173]. Уповні піднятися в драматургії до рівня прози шістдесятників, з її гранично щирим й водночас безжально реалістичним розкриттям екзистенційної трагедії самовтрати людської особистості в тоталітарному суспільстві, зумів молодший сучасник М. Зарудного та О. Коломійця Ярослав

Стельмах, чия творчість належала вже до новонародженої «нової хвилі» української драматургії, яка набрала повну силу на межі ХХ–ХХІ ст. [1, с.170]. Так, подібно до героя «Спектаклю» В. Дрозда, що трагічно розривається між своїм суспільним іміджем «володаря дум» та істинним творчим покликанням і людським існуванням, герой моноп'єси «Синій автомобіль» Я. Стельмаха, теж відомий письменник, у своєму «потоці свідомості» спочатку безсило борсається серед нав'язаних модою кримінально-еротичних сюжетів – допоки власна травмована підсвідомість не виштовхує на поверхню його безкінечного монологу глибоко інтимні й вистрадані особистісні духовно-етичні колізії, пов'язані із стосунками героя з найріднішими людьми, їхньою любов'ю та ненавистю, життям та смертю. У «Провінціалках» Я. Стельмаха, обидва герої молоді люди вже кінця 1980-х років, не дивлячись на свою відносну молодість являють два варіанти духовного спустошення: і душевно слабкий науковець Борис, цілком залежний від суспільного та матеріального становища свого батька-академіка, й цинічний ділоє Сергій, що зрадив і друга й своє покликання лікаря в гонитві за атрибутами «красивого життя». І кожен з них, відверто захоплюючись душевною чистотою та провінційною наївністю головної героїні юної абітурієнтки Тані, – власною життєвою поведінкою та філософією насправді підштовхують її до миттєвої моральної деградації заради майбутнього виживання в міських «джунглях» неокapіталістичного суспільства. Таким чином, у драмі Я. Стельмаха відбувається зруйнування «останнього бастиону» романтичного міфу доби відлиги – ідеального образу юної дівчини, чия моральна чистота й внутрішня свобода утворювали найбільш зворушливий й художньо переконливий стрижень кращих драматичних творів того ж О. Коломійця, зокрема, «Голубих оленів» і «Спасибі тобі, моє кохання».

Отже, незважаючи на тотальну підконтрольність драматургічного жанру, обумовлену його впливовістю на найбільш масового сприймача мистецтва й повною ідеологічною заангажованістю, можна стверджувати, що на рівні психологічних обертонів сюжету й спричинених ним внутрішніх колізій героя, – трагічний пафос творчості шістдесятників, пов'язаний зі збереженням духовно-етичних начал національного буття в умовах тоталітарного суспільства, мав своє відображення і в українській драматургії 1960–1980-х років.

Список використаної літератури

1. Васильєв Є. (2017). *Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації*. Луцьк: Твердиня. 532с
2. Дончик В. (2003). *З потоку літ і літпотоку*. Київ: СтилоС. 556 с.
3. Захарчук І. (2010). *Мілітарна парадигма літератури соцреалізму*. Ідеологічні та естетичні стратегії соцреалізму. *Studia Sovietika*. Київ. Вип.1. С. 206–220.
4. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 2. (1998) Київ: Либідь. 456 с.

5. Кошелівець І. (1964). *Сучасна література в УРСР*. Мюнхен, 1964. 379 с.
6. Кравченко Є. (1998). *Володимир Дрозд*. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 2. Київ, 1998. С. 318–321.
7. Українська літературна критика ХХ століття. Антологія у двох томах. Том 2. Книга 1. (2016). Київ: Наукова думка. 678 с.

Надійшла до редакції 20 серпня 2025 р.

Переглянута 15 жовтня 2025 р.

Прийнята до друку 20 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Vasyliiev Ye. (2017). *Suchasna dramaturhiia: zhanrovi transformatsii, modyfikatsii, novatsii* [Modern dramaturgy: genre transformations, modifications, innovations]. Lutsk: Tverdnyia (in Ukrainian).
2. Donchuk V. (2003). *Z potoku lit i litpotoku* [From the stream of years and years of the stream] Kyiv: Stylos (in Ukrainian).
3. Zakharchuk I. (2010). *Militarna paradyhma literatury sotsrealizmu* [The military paradigm of socialist realism literature]. Ideolohichni ta estetychni stratehii sotsrealizmu. Studia Sovietika. Vyp. 1. Kyiv. P. 206–220. (in Ukrainian).
4. Istoriiia ukrainskoi literatury KhKh stolittia: U 2 kn. Kn 2. [History of Ukrainian literature of the 20th century: In 2 volumes. Book 2.] (1998) Kyiv: Lybid. (in Ukr.).
5. Koshelivets I. (1964). *Suchasna literatura v URSS* [Modern literature in the Ukrainian SSR]. Miunkhen, 1964. (in Ukrainian).
6. Kravchenko Ye. (1998). *Volodymyr Drozd* [Volodymyr Drozd]. Istoriiia ukrainskoi literatury KhKh stolittia: U 2 kn. Kn 2. Kyiv, 1998. P. 318–321 (in Ukrainian).
7. Ukrainska literaturna krytyka XX stolittia. Antolohiia u dvokh tomakh. Tom druhyi. Knyha 1. [Ukrainian Literary Criticism of the 20th Century. Anthology in Two Volumes. Volume 2. Book 1.] (2016). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Submitted August 20, 2025.

Revised October 15, 2025.

Accepted October 20, 2025.

Published December 30, 2025.

Angela Matyushchenko, Ph.D in Philology, researcher of the department of Ukrainian literature of the twentieth century and contemporary literary process, Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Hrushevsky Street, Kyiv-1,01001, Ukraine); e-mail: amliter21@ukr.net; <http://orcid.org/0000-0001-7140-6911>

Spiritual and ethical discourse of the sixties in Ukrainian dramaturgy of the 1960s–1980s

The article examines the echoes of the moral and psychological intentions of the sixties' prose in Ukrainian dramaturgy of the 1960s–1980s, since in domestic science it is believed that the phenomenon of the sixties occurred primarily in the poetic and prose genres. Applying the historical and literary research method, based on the thesis of the destruction of the official military-victorious myth of the Second World War, first in O. Dovzhenko's film story "Ukraine in Fire", and later in the prose of the "children of war", in the process of comparative analysis of individual prose works of writers of the sixties and dramatic works of the most significant Ukrainian playwrights of the 1960s M. Zarudny and O. Kolomyets, the author comes to the conclusion that in the 1960s one can rather observe discrepancies between the manifestation of realistic, mainly tragic-existential themes in Ukrainian prose and ideologically prolonged collisions in drama. Ukrainian dramaturgy of the 1960s – as the genre most ideologically engaged due to its ontological property of influencing the most mass audience through theatrical performance – was forced to balance between officially approved themes of "renewal of society of the Thaw era" and attempts to reflect processes of the revival of the moral and aesthetic primary sources of national existence and shift the focus of its attention to the human individuality with its true internal conflicts. However, in the next two decades, the best works of Ukrainian playwrights, and in particular M. Stelmakh, different in genre modifications and artistic properties, already in a unique way reflect the main philosophical and ethical dilemmas of the existence of a Ukrainian person, which so globally appeared in the works of H. Tyutyunnyk, E. Hutsal, V. Drozd.

Key words: collision of sacrifice, socialist realism, integration of the shadow archetype, internal conflict, antihero.

Як цитувати: Матющенко, А. (2025). Духовно-етичний дискурс шістдесятництва в українській драматургії 1960–1980-х років. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія», (97), 40–44.* <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-06>

In cites: Matyushchenko, A. (2025). Spiritual and ethical discourse of the sixties in Ukrainian dramaturgy of the 1960s–1980s. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology, (97), 40–44.* <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-06> [in Ukrainian]

Проблема пам'яті та ідентичності в світлі концепту «Я та Інший» у повісті Валерія Шевчука «Мор»

Ірина Приліпко

*доктор філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу шевченкознавства,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України;
(вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001);
e-mail: iprylipko@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-8743-7851>*

Проблему втрати ідентичності у повісті В. Шевчука «Мор» розглянуто як наслідок втрати пам'яті. Означена проблема висвітлена крізь призму центрального у філософії діалогу концепту «Я та Інший». Така дослідницька оптика є актуальною з огляду на потребу поглиблення розуміння філософського контексту прози В. Шевчука, а також і тому, що окреслена проблематика ще не була предметом окремого аналізу в працях дослідників творчості письменника, або ж висвітлювалася побіжно, в контексті вивчення інших питань.

Мета статті — розгляд особливостей розгортання в повісті «Мор» теми пам'яті у зв'язку з проблемою ідентичності й концептом «Я та Інший», простеження ролі Іншого на шляху героя до самоідентифікації. Теоретико-методологічною основою розвідки стали ідеї дослідників пам'яті (Аляйди Ассман та ін.), представників феноменології, зокрема філософії діалогу (Моріса Мерло-Понті, Мартіна Бубера, Еммануеля Левінаса).

В результаті аналізу простежено шлях героя повісті В. Шевчука до віднайдення свого Я, що пролягає через втрату, відчай, страждання, випробування, зустріч з Іншим, пізнання та вибір. З'ясовано, що суголосно поглядам представників філософії діалогу, письменник розкриває процес самоідентифікації Я через діалог з Іншим, наслідком чого є переосмислення онтологічного сенсу й темпоральних площин, перехід від присвоєння до прийняття, пізнання й розуміння, а також - від відчуження до відповідальності.

Зроблено висновки про ключову роль ідей філософії діалогу, екзистенційних мотивів та етичних понять у моделюванні світоглядно-інтелектуальних колізій, духовно-етичних пошуків, діалектики внутрішнього світу людини у повісті «Мор». Засобами розгортання проблемно-тематичного, образного, сюжетно-композиційного планів твору є необарокова поетика та поліфонічний наратив.

Ключові слова: діалог, самоідентифікація, двійництво, відповідальність, екзистенційне світовідчуття, необарокова поетика.

У прозі одного зі знакових представників українського шістдесятництва Валерія Шевчука ключове значення мають інтелектуально-філософські конфлікти: людина і світ, добро й зло, віра та розум, пам'ять і забуття, прекрасне й потворне, Я та Інший. Поле їх розгортання є внутрішній світ людини – амбівалентний та загадковий, який письменник досліджує крізь оптику митця-філософа та митця-психолога. До цієї сфери належить і проблема пам'яті та ідентичності, що водночас актуалізує концепт «Я та Інший» (у цій розвідці йдеться насамперед про особистісний вимір осмислення названих категорій). Особливо актуальними ці проблеми є в повісті «Мор» (1969). На шляху пошуку втрачених пам'яті та ідентичності герой проходить випробування, суголосні зі складними екзистенційними процесами, переживає зустріч з Іншим, через якого відбувається його самоідентифікація. Така проблематика суголосна ідеям і поглядам екзистенціалістів, феноменологів, особливо ж – представникам філософії діалогу, яку репрезентують Мартін

Бубер, Еммануель Левінас, Михайло Бахтін, Моріс Мерло-Понті та ін. Якщо філософські ідеї і твори екзистенціалістів В. Шевчук знав, на що вказував і він сам, і дослідники його творчості [3, с. 94; 4; 10; 14; 15, с. 127–194; 18], то стверджувати про його обізнаність із поглядами представників філософії діалогу в час написання «Мору» важко. Принаймні сам письменник не зазначав про це. Водночас, ідеї представників цього напрямку простежуються у його прозі, що обумовлює потребу її аналізу саме в цьому аспекті. Осмислення творів В. Шевчука, зокрема повісті «Мор», крізь призму понять пам'яті, ідентичності та центрального для філософії діалогу концепту «Я та Інший» є актуальним з огляду на потребу поглиблення розуміння філософського контексту прози митця, а також і тому, що ця проблематика ще не була предметом окремого розгляду в працях дослідників його творчості, або ж висвітлювалася побіжно, в контексті аналізу інших питань (див., зокрема: [15, с. 39, 149; 13]). Відповідно, метою статті є розгляд особливостей розгортання в повісті «Мор» теми пам'яті у зв'язку з проблемою ідентичності й концептом «Я та

Інший». Теоретико-методологічними орієнтирами є погляди М. Мерло-Понті, М. Бубера, Е. Левінаса, А. Ассман, Ч. Тейлора та ін.

За твердженням дослідниці проблем пам'яті А. Ассман, спогади та пригадування – це те, що уможливорює збереження власної самоідентифікації, відповідно, у процесі пошуку втраченої ідентичності пам'ять відіграє вирішальну роль [1, с. 183, 316]. «...простори спогаду постають через часткове висвітлення минулого... задля смислоутворення, заснування ідентичності, орієнтації в житті, мотивації власних дій» [1, с. 426], – пише дослідниця. Близькими є й міркування П'єра Нора, який розглядає відчуття минулого як складову ідентичності [11, с. 188]. Герой повісті «Мор» – странный – втратив пам'ять на полі бою і відтоді його життя стає шляхом до свого минулого, до власного Я, яке він згубив разом із пам'яттю, а також – шляхом до Іншого. На цьому шляху він відкриває «дивну здатність переймати людські “я”», «приміряти ті “я”, наче одягу» [19, с. 607]. Втрата пам'яті породжує у странного «незвідане раніше почуття порожнечі» [19, с. 487], йому здається, що «нутро його – ніби дупло» [19, с. 492]. Звідси – страх перед невідомим, яким для нього став його власний внутрішній світ («...починав боятися самого себе» [19, с. 494]). Отже, втративши пам'ять, герой втратив своє Я, власну ідентичність. «Бути “я” означає володіти самоідентичністю... я – це буття, існування якого полягає в самоідентифікації, у віднайденні своєї ідентичності за будь-яких обставин» [7, с. 76], – стверджував Е. Левінас. За Ч. Тейлором, ідентичність – це «“хто ми”, “звідки ми є”». Власне, це підґрунття, на якому наші смаки й бажання, думки і прагнення набувають смислу» [16, с. 31]. Тому втрата ідентичності в результаті втрати пам'яті для героя повісті «Мор» означає втрату сенсу й мети: «Згубив на бойовиську щось таке, чого не можна губити. Оце маленьке, кругленьке, без чого годі існувати. Оце, що дає змогу тверезо бачити світ і не дуритися маревами. [...] ...його пам'ять відійшла, як і свідомість власного “я”... Не відав, куди має йти і для чого...» [19, с. 493–494, 531]. Відтак минуле стає тим простором, осмислене збереження якого формує самоусвідомлення людини, відчуття себе як індивіда (лат. *individuum* – неподільне), що має «одичне, неподільне, неповторне буття» [17, с. 239]. Прикметно, що втративши пам'ять, странный водночас зберігає у свідомості спогад про Бога, до якого він неодноразово звертається [19, с. 491, 535], адже уявлення про Бога закріплені в структурах колективної пам'яті, яка виходить за межі індивідуального досвіду.

Формування ідентичності відбувається через розуміння власної індивідуальності, а також через «осмислене ототожнення особою себе

з іншими об'єктами чи суб'єктами» [8, с. 402]. Відповідно, Інший має важливе значення у процесі самоідентифікації, а діалог стає умовою набуття ідентичності (див.: [16, с. 31]). За формулюванням М. Бубера, «Я стаю в Ти; стаючи Я, я промовляю Ти» [2, с. 38], тож не випадково странный, страждаючи від внутрішньої порожнечі через втрату пам'яті, а відтак власної ідентичності, розуміє, що «він не людина в цьому світі», проте й усвідомлює, що «йому не можна й без людей» [19, с. 493]. Як стверджують представники феноменології та філософії діалогу (М. Мерло-Понті, М. Бубер, Е. Левінас), розуміння себе, індивідуалізація Я відбувається через Іншого, його прийняття, тобто ідентичність окреслюється у відносинах «Я – Ти / Інший», де Інший стає доказом буття Я, як й існування Я – свідченням буття Іншого. М. Мерло-Понті писав: «“В-собі” може з'явитися лише після того, як з'явився “інший”» [9, с. 152]; М. Бубер, у свою чергу, стверджував: «У Ти людина стає Я» [2, с. 62]; близьким є і міркування Е. Левінаса: «Лише стикаючись з Іншим, я стаю присутнім собі самому» [7, с. 189]. До Іншого, через страждання й пізнання, йде й герой повісті «Мор». Варто зазначити, що проблема пізнання себе в Іншому, через Іншого у творчості В. Шевчука часто трансформується в тему двійництва. Зокрема, герой першої частини роману «Три листки за вікном» Ілля Турчиновський впізнає себе молодого в незнайомому юнакові [21, с. 7, 9], себе ж упізнає він у старому характерникові [21, с. 25], а помстившись органісту за кривду, він бачить на підлозі не свого побитого ворога, а самого себе [21, с. 139]. Впізнає себе в Іншому, чує свої власні слова від Іншого й герой повісті «Сповідь», панотець з Гапонівки: «Часом тратив відчуття: чи розповідає прибулець, а чи він сам» [20, с. 742]. Схожою є й зустріч странного та ченця Григорія у повісті «Мор»: «Вдивлялися навзаєм один в одного й ніби впізнавали себе. [...] Станный... раптом згадав, яке має бути власне обличчя. Он воно те, що загублено на бойовиську, он воно – причина його болю й безпам'ятства» [19, с. 500, 501]. Почергово побувавши «у личинах своїх двійників» [19, с. 567] (ченця Григорія й сіроносого), шукаючи своє втрачене Я в інших, герой повісті унаочнює ідею Е. Левінаса про відчуття Іншого як частини себе: «...ченцеве “я” увіч переходило в нього, затоплюючи кожен клітинку тіла. Наповнювався живою присутністю цього донедавна чужого собі чоловіка і вже знав його ім'я. Знав усе, що може знати людина про себе...» [19, с. 501].

Осмислюючи складну й таємничу природу людини, В. Шевчук вдається до залучення містичних чинників, що цілком відповідає необароковій поезії, зокрема принципу поєднання несподіваного: роздвоєння людини, набуття нею сутності Іншого, перевтілення в Іншого. Станный відчуває, що «міг би підходити до них (людей. – І. П.) по черзі, розчиняти груди й міряти до себе їхні

“я”, як приміряють одяг» [19, с. 534], адже має «дивну здатність переймати людські “я”» [19, с. 607], а тому «сам ставав отим ченцем, котрий безживно розпластався перед ним на землі. ...ченцеве “я” увіч переходило в нього, затоплюючи кожну клітину тіла» [19, с. 501]. Процеси себе-пізнання й пізнання Іншого постають як взаємопов’язані, саме через Іншого відбувається часткове повернення пам’яті та, як наслідок – процес самоідентифікації: «Зирнув із солодким жахом і раптом згадав, яке має бути власне обличчя» [19, с. 501]. Зі свого боку, чернець Григорій, історія якого розгортається як частина трагічно-містичної історії странного, відчуває присутність у своїй свідомості Іншого, суголосність і водночас неспівмірність із ним: «З’єднання странного з ченцем Григорієм було таки особливе й дивне. Вони майже не розділялися, хіба тільки в якісь моменти прочувалося щось неспівмірне, тобто біль, який виникав тоді, коли чернець чинив щось неспівмірне до вимог розуму странного, але це ніколи не впливало на вчинки ченця Григорія» [19, с. 515]. Частиною сутності ченця Григорія бачить себе ще один герой повісті – сіроносий. Цікаво, що сіроносий та чернець Григорій, перед тим, як один став катом, а інший – його жертвою, пережили однакові відчуття й бачили те саме видіння: розчинення в природі, єднання зі всесвітом [19, с. 502, 540], спостереження за вертепним дійством [19, с. 506, 540], яке їм обом здалося сном [19, с. 504–506, 541, 543]. Сіроносий переживає спорідненість із ченцем: «...відчув на мить особливе з’єднання зі своєю жертвою, начебто і він, і цей несамовитий грішник – щось одне. [...] ...коли б я захотів у цей мент заговорити, заговорив би так само фігурно, як це любив він. Більше того, я був майже впевнений, що коли б заговорив він – його слова вимовилися б з тою поважною інтонацією, яка властива мені» [19, с. 554, 556–557]. Ченцю Григорію, зі свого боку, здається, «що це не він говорить, а я» [19, с. 585]. Таке моделювання концепту «Я та Інший» формує ускладнену нарративну структуру повісті. Йдеться про використання поліфонічного прийому: те, що відбувається з ченцем Григорієм, транслюється подвійно – і крізь призму його власного сприйняття, і через бачення странного, який став частиною ченця Григорія (оптика странного з’являється тоді, коли Григорій втрачає свідомість – ці фрагменти тексту подані курсивом). «Двоплановість як визначальний принцип повісті “Мор” висвітлює не лише психіку персонажів, семантику твору, а й його структуру» [5, с. 566], – зазначає Юрій Ковалів. Йдеться про поліфонічну репрезентацію подієвого плану: все, що відбувається, подано з позицій різних героїв (наприклад, те, що діється з ченцем Григорієм у домі сіроносого,

спершу подається крізь призму сприйняття ченця, а згодом – сіроносого). Така нарративно-сюжетна організація, ключову роль у якій відіграють різні погляди на одну й ту ж ситуацію чи подію, увиразнює ідею про варіативність сприйняття різними людьми тих самих подій чи явищ, розкриває багатовимірність і складність внутрішнього світу людини – творця і своїх власних світів, і вимірів Всесвіту.

Зустріч странного з бурмістром Алембеком стала переломним моментом на шляху до віднайдення втраченого Я, адже в їхніх взаєминах ключовим стає, за Е. Левінасом, «відношення до іншого як до співрозмовника» [7, с. 85], що водночас означає не раціональне сприйняття Іншого, а етичне прийняття його [7, с. 109]. Моделюючи зустріч героїв, В. Шевчук актуалізує поліфонізм відчуттів, складність і таємничість, що огортають їхнє комунікативне поле: «Дивилися один на одного із пожадністю, з інтересом та смутком. Дещо уже в собі знали, дещо здогадувалися, а про більше думати не хотіли» [19, с. 597]. Подолання кордонів відбувається через діалог, що водночас є наближенням, прийняттям Іншого, і, як наслідок, набуттям власної ідентичності: в діалозі з Алембеком странний повертає «навіки в собі загублене», «оте “я”, яке йому вже не захочеться викидати з грудей, і воно заповнить у ньому морочну порожнечу, з якою зараз живе» [19, с. 594]. М. Бубер наголошував, що стосунки між Я і Ти проявляються й оформлюються у мові [2, с. 30]. Саме мова, за Е. Левінасом, є умовою відносин Я та Іншого, через неї відбувається вихід за власні межі [7, с. 78] й прояв унікальності Я: «Трансценденція співрозмовника й доступ до іншого через мову справді виявляють, що людина – неповторність» [6, с. 31]. Водночас діалог актуалізує проблему здатності слів передавати зміст відчуттів, сутність іманентних переживань: герої розуміють, що «промовлені слова – тільки принагідне розумування, знаки того, що їм хотілося висловити» [19, с. 596]. Проте все ж діалог стає тим простором, що уможливив процес самоідентифікації, тому странний відчуває, «що не такий він уже й порожній», що «в ньому щось зрушилося: зламав у собі якусь давню перепону: хотілося говорити», тому «забував, що пережив у личинах ченця Григорія та сіроносого, – щось нове й світле входило в нього. [...] Дивився уже тільки на одного у цьому дивному хаосі людських тіл, був то новий його приятель – моровий бурмістер. [...] ...може, вперше пізнав, що таке людська злагода, і не хотів її загубити» [19, с. 564, 565, 587, 594]. У ставленні до бурмістра Алембека вже не йдеться про присвоєння (як це було у відношенні до ченця Григорія й сіроносого), а про внутрішню спорідненість («Обое, задається, відчували, що між ними щось в’яжеться... [...] Суть заховано глибше: можливо, вона в їхніх взаєминах, у початку їхньої трохи несподіваної спільноти, в тому невідомому, що раптом їх сполучило?» [19, с. 594–595, 596]),

взаємоприйняття, що виявляється в бажанні діяти спільно, віддавати («Мусить допомогти оцьому безпомічному ворону (Алембеку. – І. П.)...» [19, с. 591]), а також – приймати («Хотів і собі простягти руки до нього як до рятівника» [19, с. 594]).

В результаті втрати пам'яті в странного зникло відчуття часових орієнтирів, а тому він не може ні згадати минуле, ні зрозуміти теперішнє, що, в свою чергу, унеможливує усвідомлення сенсу життя: «...мав здатність мислити, а водночас не знав про що. [...] ...пізнав раптом просту істину, яка його вразила над усе: тільки той, хто згадує, може називатись у цьому світі живим... [...] Вже забув, що він Проць: не мав ні імені, ні минулого, міг тільки іти і дивитися перед собою» [19, с. 489, 490, 492]. Зустріч з Іншим стає точкою, з якої відбувається процес переосмислення темпорального сенсу. Якщо після втрати пам'яті странний хотів, щоб «його власне життя почало відкручуватися назад» [19, с. 531], то після зустрічі з Алембеком вже не минуле чи майбутнє, а саме теперішнє стає визначальним для осмислення сенсу життя й повернення втраченого Я. У ситуації діалогу з Іншим загрозливість втрачає й майбутнє: воно, за Е. Левінасом, вже не є замкненим на смерті, а стає відкритим і незавершеним, набуває сенсу, адже в ньому існуватиме Інший [6, с. 191–192]. Показовими тут є міркування странного: «Адже сієте ви ниву не тільки для себе, а й для сусідів своїх і для тих, що прийдуть по вас. Злом своїм ви навчаєте нащадків злу, а добром – добру» [19, с. 621].

Якщо в контексті філософії діалогу, зокрема поглядів Е. Левінаса, першочерговим є прийняття Іншого, то у творах В. Шевчука взаємини з Іншим ускладнені спрямованістю героїв на розуміння й пізнання Іншого. Окрім того, письменник часто підходить до цієї проблеми ніби з іншого боку, актуалізуючи питання: чи може Інший зрозуміти мене, чи можливо раціонально пояснити мотиви ставлення й поведінки Іншого по відношенню до Я? Наприклад, Ілля Турчиновський («Три листки за вікном») замислюється над тим, чому «коли ти говориш, а тебе не хочуть слухати; ти кажеш правду, а тобі в лице сміються?» [21, с. 32]. Спроби порозумітися з Іншим і в Іллі Турчиновського, і в ченця Григорія («Мор»), не мають успіху. Чернець Григорій міркує про ірраціональні причини ворожості однієї людини до іншої: «...гармонія не може існувати там, де людина ненавидить іншу, не знаючи й чому. ...чому ми так фатально не можемо одне з одним порозумітися?» [19, с. 582]. Сіроносий не хоче почути й зрозуміти ченця. За позірною чемністю й милосердям (миття ніг, трапеза за одним столом, що є своєрідною необароковою трансформацією відомого євангельського сюжету) виявляється його засліплення власним

розумінням правди, що, в свою чергу, дає йому право осуджувати інших. Письменник акцентує на суб'єктивних чинниках у формуванні рецепції у парадигмі концепту «Я та Інший». Неможливість чи небажання пояснити й зрозуміти Іншого є джерелом несприйняття й ворожості. У цьому контексті актуалізації набуває важлива для творів В. Шевчука тема витоків зла. Відчуваючи ворожість до отця Григорія, сіроносий намагається збагнути джерело цього почуття: «...мимохить подумалося мені, що ворожнеча, якою запалюються люди, й справді йде від нашого первородного прокляття» [19, с. 551]. Відтак приходиться до висновку про неминучість боротьби добра й зла. Важливо наголосити, що діалектика добра і зла, раціонального й ірраціонального у просторі текстів В. Шевчука інтегрована в проблему взаємин Я та Іншого. «...чи знаємо ми, яке враження викликаємо в світі, а якщо й знаємо, то чи правдиве те знання?...» [21, с. 99], – замислюється Ілля Турчиновський і приходиться до висновку, що відносини з Іншим визначаються співмірністю чи неспівмірністю з його природою: «...оцеї регент, як і мої колишні співдорожжани, супротивні природі моїй» [21, с. 72]. Герой повісті «Мор», сіроносий, теж вважає своїм «противенцем» [19, с. 554] ченця Григорія.

Актуалізована у творах В. Шевчука проблема добра і зла суголосна етичному спрямуванню філософії Е. Левінаса, який наголошував на етичному, а не онтологічному аспекті ставлення до Іншого [6, с. 3, 14]. У своїх роздумах герої творів письменника визнають поєднання протилежностей у всьому суцільному й у собі самих та вічне протистояння між ними («Світ розділено надвоє: з одного боку – світле, а з другого – темне. Ті, що на світлій стороні, бачать супротивне собі темним. Для тих, хто на темному боці – темрява у світлому. [...] Лихі ненавидять добро, а добродійні – зло» [21, с. 73]), яке подекуди набуває парадоксальних форм: «...ми з ним суперечність внутрішня: світла у світлі, коли ми складаємо світло, і темряви у темряві, якщо ми складаємо тьму» [19, с. 579]. У протистоянні різних начал странний бачить особливість природи людини, принцип існування Всесвіту. Його міркування про «вічний поєдинок, тінь якого відбито на місяці» [19, с. 605], спроектовано на міфологічний та біблійний контексти: «В розбите вікно зазирає круглий місяць, був неспокійний і тремтів серед неба. Здалося странньому, що на ньому змагається та ж таки вічна пара: чернець Григорій і сіроносий...» [19, с. 604–605]. Ідея амбівалентності всього існуючого, тема вічної боротьби добра і зла не виключає необхідності вибору: В. Шевчук чи не в кожному творі – на рівні тексту чи підтексту – акцентує на важливості розрізняти добро й зло, на виборі добра як етично-онтологічної сутності людини. «Хай не посліпнемо ми в цьому світі і хай розрізнімо, де світла смуга світанку, а де світла смуга смерку» [19, с. 568], –

звертається странный і висновує: «...ми повинні любити одне одного в світі» [19, с. 620]. Розрізнення добра та зла для героїв аналізованого та багатьох інших творів письменника відбувається в ситуації випробування. Концепт випробування, закорінений у християнстві, має важливе значення і в контексті екзистенційного філософування: випробування тож саме стражданню, гідно перенісши яке, можливо здобути пізнання та усвідомити потребу вибору, зробивши який – віднайти сенс життя. Втрата пам'яті та ідентичності (внутрішньої сутності) в «Морі», втрата людського образу (зовнішності) в «Сповіді» та втрата свободи (іманентної якості людського буття) у «Птахах з невидимого острова» є випробуванням, початком складного шляху героїв у пошуках втраченого, що трансформується в шлях пошуку істини, сенсу життя. За спостереженням Л. Тарнашинської, «у цьому своєму болочому дошукуванні істини Шевчуків герой приходить від знеособленого “ми” до свого власного рефлекторного “я”, тобто через таке протиборство в людині добра і зла і відбувається її становлення як особистості, здатної робити свій вільний вибір» [15, с. 126]. Пройшовши випробування через переживання втрат, осмислення їх значущості, відбувши боротьбу добра і зла, герої переосмислюють своє життя, шкодують про свідомі й несвідомі проступки й роблять вибір на користь добра. Важливе значення на цьому шляху відіграє Інший, зустріч з яким уможливило віднайдення втраченого Я (у «Морі»), звільнення з вовчої шкури (в «Сповіді»), відчуття свободи (хоча й у візіях та уяві – у «Птахах з невидимого острова»). Проте, з огляду на відкриті фінали всіх трьох повістей, цей шлях залишається незавершеним.

Зустріч з Іншим, діалог з ним передбачає, за Е. Левінасом, встановлення етичних відносин, усвідомлення відповідальності, «присвячення-себе-іншому»: «Зіткнення з Іншим є відразу ж відповідальністю за нього. Відповідальністю за ближнього, яка є, безсумнівно, суворим ім'ям того, що називають любов'ю до ближнього...» [6, с. 2–3, 119]. Прикметно, що страждаючи сам, странный водночас починає відчувати страждання Іншого. Бачачи страждання людей в моровому місті, він усвідомлює відповідальність, а відтак – бажання діяти: «Відчув ніби провинув... [...] ...щось-таки мусить учинити. [...] Мусив прийти хоч на один покрик і хоч одній людині простягти помічну руку. [...] Не мав уже ні розважку, ні сумніву, а йшов рятувати ближнього як умів» [19, с. 591, 606, 623]. Отже, якщо спершу странный «не мав співчуття» до інших, лише «вірив, що чужий біль може вигоїти його» [19, с. 525], тобто був зосереджений лише на собі, то згодом усвідомлює важливість Іншого на своєму шляху

і в результаті виходить на той рівень, на якому, за Е. Левінасом, «екзистенційна природа ближнього для мене важливіша, ніж власна, і одразу немовби призначає мене відповідальним за буття іншого...» [6, с. 3]. Через відповідальність відбувається самоідентифікація, адже «відповідальність є індивідуацією, принципом індивідуації» [6, с. 125]. Саме тому, долучившись до порятунку міста від чуми, герой повісті «Мор» відчуває радість, силу, вмиротворення, мету й сенс, що свідчать про повернення втраченої ідентичності: «Здавалося, він знову здобув своє “я” – був вояком і святкував перемогу. [...] Входило в недавно порожнє нутро щось сакраментальне і переповнювало вщерть» [19, с. 617, 621]. Письменник посилює морально-етичний, християнський зміст відповідальної діяльності для Іншого, акцентуючи на важливому мотиваційному чиннику – доброті й любові, що також суголосно поглядам представників філософії діалогу. Зокрема, Е. Левінас писав: «Бути-для-іншого – значить бути добрим» [7, с. 253]; М. Бубер, у свою чергу, стверджував: «Любов – це відповідальність Я за Ти...» [2, с. 43]. Усвідомивши потребу в Іншому, відчувши відповідальність за нього й необхідність щось для нього зробити, странный приходить до висновку: «Тільки любов'ю міряймо наші вчинки і дії – немає у світі вищого суду!» [19, с. 620], адже, відповідно до Біблії, «Бог є любов» (Перше соборне послання св. апостола Івана, 4:8). Цей принцип стає визначальним для героя у ставленні до Іншого: «Хто скаже, що любить Бога, а брата свого ненавидить, той обманник... Любіть перш за все те, що бачите, і тих, кого знаєте... [...] увінчайтесь у любові, брати мої!» [19, с. 620–621] (алюзія на Перше соборне послання св. апостола Івана, 4:20). Відповідальність за Іншого, що, за Е. Левінасом, «сягає аж самопожертви» [6, с. 3], прийняв на себе моровий бурмистер Алембек: він не покинув міста й допомагає хворим, розділяє з приреченими їхній біль, ризикуючи власним життям. На запитання стрального: «Офіруєте собою в ім'я любові до ближнього?» він відповідає теж риторичним за своєю суттю запитанням: « – Чи молитесь ви Богу?» [19, с. 589] (тобто: якщо молитесь, то віруєте, а якщо віруєте, то маєте виконувати заповіді, з-поміж яких – заповідь любові до ближнього (Матвія, 22:39)). Водночас Алембек розуміє, що відповідальність має бути спільною – саме так можна подолати чуму: «...ми з'єднуємося один з одним особливими нитками. І тільки те, що ми разом, утримує нас і живить нашу силу» [19, с. 595]. В цьому, за М. Бубером, і полягає суть відносин Я і Ти: «Таким чином стосунок означає: ставати обраним і обирати, страждати і діяти в одному» [2, с. 128].

Називаючи В. Шевчука «необароковим предтечею українських постмодерністів» [10, с. 22], Раїса Мовчан тим самим вказала на поліфонію стильової палітри письменника й водночас – на її домінанту. В повісті «Мор» поетика необароко

(див. докладніше: [12]) стала головним засобом розкриття світоглядно-інтелектуальних колізій, пов'язаних з пам'яттю та ідентичністю. Зокрема, перемирення конкретно-історичного й містичного обумовило зміщення часових і просторових координат (про конкретно-історичний пласт повісті див.: [13, с. 9–10]), що посилює роль візій, алегоричних і символічних образів. Усе це, в свою чергу, сформувало поліфонічний наратив, багатовимірність оптики подієвого плану, множинність рецепції. Як і представники епохи Бароко, герої мислять символами, бачать знаки у буденних явищах. Втіленням барокового характеру постає чернець Григорій – мандрівник, мислитель, аскет, якому не чужі й життєві радощі [19, с. 512]. В його образі, міркуваннях є алюзії на Григорія Сковороду [19, с. 519, 521] й водночас – переосмислення позиції мандрівного філософа, адже чернець Григорій заявляє: «Я був од світу цього і завше вважав себе його дитиною» [19, с. 570]. Знайшла вираження у повісті й така складова необарокової поезики, як екзистенційне світовідчуття, яке, як відомо, було притаманне духовному дискурсу різних епох, знайшовши своє оформлення у філософську систему вже у ХХ ст. Ситуація втрати пам'яті, пошуки власного Я, складні відносини з Іншим є основою розгортання екзистенційних мотивів самотності, відчуження, страху, відчаю, випробування. В «акцентованій на абсурді буття» [5, с. 565] повісті важливого значення набуває тема свободи, що ускладнюється розгортанням у світлі концепту «Я та Інший»: лише вільна людина здатна зробити вибір, зберегти свою індивідуальність, інші ж постають водночас і тими, хто сприяє свободі, й тими, хто її обмежує. «Зіткнувшись з Іншим значить поставити під питання мою свободу» [7, с. 284], – стверджував Е. Левінас. Зустріч странного з Іншим – моровим бурмістром Алембеком – формує в ньому

відчуття важливості теперішнього, в якому він стає відповідальним за інших, що звільняє його як від незгаданого минулого, так і від тиску невизначеного майбутнього. Натомість для ченця Григорія зустріч з Іншим – сіроносим – стає втратою його свободи. Сіроносий переконаний, що «вільнодумство – найтяжча людська хвороба, це мор, який заражає людей і нищить світову гармонію» [19, с. 572]. Тут письменник моделює своєрідне тоталітарне середовище (див. також про це: [15, с. 150; 13, с. 13–14]), в якому Інший стає катом по відношенню до Я, в якому нехтується свобода, думка, почуття й права людини, де несправедливість прикривається видимістю християнських чеснот (омивання ніг, спільна вечеря, молитва, смиренність [19, с. 509–510]), а свавілля і залякування – личиною правдивого суду. Схожу модель тоталітарного суспільства можна побачити і в повісті «Птахи з невидимого острова» та в романі «На полі смиренному».

Отже, у повісті «Мор» проблема втраченої ідентичності як втраченої пам'яті розкривається у площині центрального для філософії діалогу концепту «Я та Інший». Акцентуючи на важливій ролі спогаду як чинника особистісної самоідентифікації, В. Шевчук художньо моделює складний шлях людини до свого Я, що пролягає через втрату, страждання, випробування, зустріч з Іншим, вибір. Суголосно поглядам представників філософії діалогу письменник розкриває процес самоідентифікації Я через діалог з Іншим. У векторах взаємодії Я та Іншого актуалізується тема двійництва, відбувається переосмислення темпоральних площин, здійснюється перехід від присвоєння до діалогу, розкривається етичне значення взаємовідносин через усвідомлення відповідальності за Іншого. Складні світоглядно-інтелектуальні колізії, духовно-етичні пошуки, діалектика добра і зла в повісті розгортаються крізь призму філософських ідей, через наративно-подієвий поліфонізм та засобами необарокової поезики.

Список використаної літератури

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ: Ніка-Центр, 2014. 440 с.
2. Бубер М. Я і Ти. Шлях людини за хасидськими вченнями / пер. з нім. Київ: Дух і Літера, 2012. 272 с.
3. Валерій Шевчук: «Бути митцем, а не його тінню...». *Тарнашинська Л. Закон піраміди: діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї*. Київ: Університетське видавництво «Пульсар», 2001. С. 92–96.
4. Горнятко-Шумилович А. Боротьба за «автентичну людину»: Проза Валерія Шевчука як віддзеркалення екзистенціалізму. Львів: Каменяр, 1999. 49 с.
5. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – поч. ХХІ ст.: підручник: У 10 т. Т. 9: На роздоріжжях «соцреалізму» й андеграунду. Київ: ВЦ «Академія», 2025. 600 с.
6. Левінас Е. Між нами: Дослідження. Думки-про-іншого / пер. з фр. Київ: Дух і Літера: Задруга, 1999. 312 с.
7. Левінас Э. Избранное. Тотальность и Бесконечное. Москва; СПб: Университетская книга, 2000. 416 с.
8. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
9. Мерло-Понти М. В защиту философии / пер. с фр., послесловие и примечания И. С. Вдовиной. Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1996. 248 с.
10. Мовчан Р. «Труди і дні» Валерія Шевчука (до 80-ліття від дня народження) // *Слово і Час*. 2019. № 9. С. 21–33. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2019.09.21-33>.

11. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. А. Репи. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2014. 272 с.
12. Приліпко І. Необарокова поетика повістей Валерія Шевчука «Мор» та «Сповідь» // *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*. 2024. Випуск № 3 (21). С. 325–337. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3\(21\)-325-338](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-325-338).
13. Приліпко І. Повість Валерія Шевчука «Мор» і роман Альбера Камю «Чума»: суголосність у контексті філософії екзистенціалізму. *Слово і Час*. 2024. № 4. С. 3–20. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2024.04.03-20>.
14. Приліпко І. Повість Валерія Шевчука «Сповідь» крізь призму філософії екзистенціалізму. *Слово і Час*. 2023. № 1. С. 41–61. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.01.41-61>.
15. Тарнашинська Л. Художня галактика Валерія Шевчука: Постаць сучасного українського письменника на тлі західноєвропейської літератури. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 224 с.
16. Тейлор Ч. Етика автентичності / пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2002. 128 с.
17. Філософський енциклопедичний словник / редкол. В. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
18. Чернюк С. Морально-етичний кодекс екзистенціалізму Валерія Шевчука. *Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 2004. Випуск 12. С. 126–129.
19. Шевчук В. Мор. *Шевчук В. Чотири романи: романи і повісті*. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2013. С. 485–623.
20. Шевчук В. Сповідь. *Шевчук В. Чотири романи: романи і повісті*. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2013. С. 625–756.
21. Шевчук В. Три листки за вікном: роман. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2011. 702 с.

Надійшла до редакції 06 серпня 2025 р.

Переглянута 01 жовтня 2025 р.

Прийнята до друку 06 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Assman, A. (2014). *Spaces of Memory. Forms and Transformations of Cultural Memory* (K. Dmytrenko, L. Doronicheva, O. Yudin, Trans.). Kyiv: Nika-Center. 440 p. [in Ukrainian]
2. Buber, M. (2012). *I and You. The Path of Man According to Hasidic Teachings*. Kyiv: Spirit and Letter, 2012. 272 p. [in Ukrainian]
3. Valerii Shevchuk: “To Be an Artist, Not His Shadow...”. (2001). In L. Tarnashinska, *The Law of the Pyramid: Dialogues on Literature and the Sociocultural Climate Around It*. (pp. 92–96). Kyiv: University Publishing House “Pulsary”. [in Ukrainian]
4. Gornyatko-Shumylovich, A. (1999). *The Struggle for the “Authentic Person”: Valerii Shevchuk’s Prose as a Reflection of Existentialism*. Lviv: Kamenyar. 49 p. [in Ukrainian]
5. Kovaliv, Yu. (2025). *History of Ukrainian Literature: Late 19th – Early 21st Centuries: Textbook* (Vols. 1–10, Vol. 9: At the Crossroads of “Social Realism” and the Underground). Kyiv: Academic Center, 2025. 600 p. [in Ukrainian]
6. Levinas, E. (1999). *Between Us: Research. Thoughts-about-another*. Kyiv: Spirit and Letter: Zadruga. 312 p. [in Ukrainian]
7. Levinas, E. (2000). *Selected. Totality and Infinity*. Moscow; St. Petersburg: Universitetskaya kniga. 416 p. [in Russian]
8. Kovaliv, Yu. (Ed.). (2007). *Literary Encyclopedia* (Vols. 1–2, Vol. 1). Kyiv: VC “Akademiya”. 608 p. [in Ukrainian]
9. Merleau-Ponty, M. (1996). *In Defense of Philosophy* (I. Vdovina, Trans.). Moscow: Publishing House of Humanities. 248 p. [in Russian]
10. Movchan, R. (2019). “Works and Days” by Valerii Shevchuk (to the 80th anniversary of his birth). *Word and Time*, 9, 21–33. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2019.09.21-33>. [in Ukrainian]
11. Nora, P. (2014). *The Present, Nation, Memory* (A. Repa, Trans.). Kyiv: “Clio Publishing House”. 272 p. [in Ukrainian]
12. Prylipko, I. (2024). Neo-Baroque Poetics of Valerii Shevchuk’s stories “The Plague” and “Confession”. *Bulletin of Science and Education. Series “Philology”*. 3(21), 325–337. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3\(21\)-325-338](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-325-338). [in Ukrainian]
13. Prylipko, I. (2024). Valerii Shevchuk’s Story “The Plague” and Albert Camus’ Novel “The Plague”: Consonance in the Context of the Philosophy of Existentialism. *Word and Time*, 4, 3–20. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2024.04.03-20>. [in Ukrainian]
14. Prylipko, I. (2023). Valerii Shevchuk’s story “Confession” Through the Prism of Existentialist Philosophy. *Word and Time*, 1, 41–61. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.01.41-61>. [in Ukrainian]
15. Tarnashinska, L. (2001). *Valerii Shevchuk’s Artistic Galaxy: The Figure of a Modern Ukrainian Writer Against the Background of Western European literature*. Kyiv: Olena Teliga Publishing House. 224 p. [in Ukrainian]
16. Taylor C. (2002). *The Ethics of Authenticity*. Kyiv: Spirit and Letter. 128 p. [in Ukrainian]
17. Shynkaruk, V. et al. (Eds.) (2002). *Philosophical Encyclopedic dictionary*. Kyiv: Abrys. VI, 742 p. [in Ukrainian]
18. Chernyuk, S. (2004). Moral and Ethical Code of Existentialism of Valerii Shevchuk. *Volyn-Zhytomyr region: Historical and philological collection on regional problems*. Zhytomyr, 12, 126–129. [in Ukrainian]
19. Shevchuk, V. (2013). The Plague. In V. Shevchuk, *Four Novels: Novels and Short Stories* (pp. 485–623). Kyiv: A-ba-ba-ga-la-ma-ga. [in Ukrainian]
20. Shevchuk, V. (2013). Confession. In V. Shevchuk, *Four Novels: Novels and Short Stories* (pp. 625–756). Kyiv: A-ba-ba-ga-la-ma-ga. [in Ukrainian]

21. Shevchuk, V. (2011). *Three Leaves Outside the Window: a Novel*. Kyiv: A-ba-ba-ga-la-ma-ga, 2011. 702 p. [in Ukrainian]

Submitted August 06, 2025.

Revised October 01, 2025.

Accepted October 06, 2025.

Published December 30, 2025.

Iryna Prylipko, doctor of philology, docent, senior researcher, department of shevchenko studies, Shevchenko Institute of Literature NAS of Ukraine (4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001); e-mail: iprylipko@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-8743-7851>

The Problem of Memory and Identity in the Light of the Concept of “I and the Other” in Valerii Shevchuk’s Story “The Plague”

The problem of loss of identity in V. Shevchuk’s story “The Plague” is considered as a consequence of loss of memory. The problem is highlighted through the prism of the central concept of dialogue in philosophy, the “I and the Other”. Such a research approach is relevant in view of the need to deepen the understanding of the philosophical context of V. Shevchuk’s prose, as well as because the specified issue has not yet been the subject of a separate analysis in the works of researchers of the writer’s work, or has been covered in passing, in the context of studying other issues.

The purpose of the article is to consider the features of the development of the theme of memory in the story “The Plague” in connection with the problem of identity and the concept of “I and the Other”, to trace the role of the Other on the hero’s path to self-identification. The theoretical and methodological basis of the investigation was the ideas of memory researchers (Alayda Assman, etc.), representatives of phenomenology, in particular the philosophy of dialogue (Maurice Merleau-Ponty, Martin Buber, Emmanuel Levinas).

As a result of the analysis, the path of the hero of the story by V. Shevchuk to finding his I, which runs through loss, despair, suffering, trials, meeting with the Other, knowledge and choice, was traced. It was found that, in agreement with the views of representatives of the philosophy of dialogue, the writer reveals the process of self-identification of the I through dialogue with the Other, the result of which is a rethinking of the ontological meaning and temporal planes, the transition from appropriation to acceptance, knowledge and understanding, and also from alienation to responsibility.

Conclusions were drawn about the key role in modeling worldview and intellectual collisions, spiritual and ethical searches, the dialectics of the inner world of man in the story “The Plague” of the ideas of the philosophy of dialogue, existential motives and ethical concepts. The means of deploying the problem-thematic, images, plot-compositional plans of the work are neo-baroque poetics and polyphonic narrative.

Keywords: dialogue, self-identification, duality, responsibility, existential worldview, neo-baroque poetics.

Як цитувати: Приліпко, І. (2025). Проблема пам’яті та ідентичності в світлі концепту «Я та Інший» у повісті Валерія Шевчука «Мор». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 45-52. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-07>

In cites: Prylipko, I. (2025). The Problem of Memory and Identity in the Light of the Concept of “I and the Other” in Valerii Shevchuk’s Story “The Plague”. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 45-52. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-07> [in Ukrainian]

Мовознавство

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-08>
УДК 811.111'366.587

Часткова модифікація дієслівної семантики сталих дієслівно-субстантивних словосполучень порівняно з семантикою відповідних монолексемних дієслів в англійській мові

Ганна Анютіна

*старший викладач закладу вищої освіти
кафедри загального та прикладного мовознавства,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна);
e-mail: anutina.anna.112@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-8604-1644>*

Тенденція до номіналізації має виняткову значущість в англійській мові. Багато лінгвістів пов'язують яскраво виражену тенденцію до номіналізації в англійській мові з аналітизмом англійської мовної системи та з деякими специфічними процесами в історії розвитку англійської мови. Процеси номіналізації як прояв варіативності мови на різних рівнях її структури є досить активними, що робить актуальним дослідження різноманітних аспектів їх функціонування. Метою даної роботи є аналіз функціонування та співвіднесеності сталих дієслівно-субстантивних словосполучень та корелятивних монолексемних дієслів, а саме часткової модифікації дієслівної семантики сталих дієслівно-субстантивних словосполучень в англійській мові. Під сталими дієслівно-субстантивними словосполученнями розуміються такі словосполучення, які складаються із перехідного дієслова та віддієслівного іменника, при цьому особливість такого типу словосполучень полягає у тому, що їм властиве цілісне значення, яке виводиться із значення складових слів і співвідноситься з одним референтом, а не з двома. Тому еквівалентами сталих дієслівно-субстантивних словосполучень часто виступають монолексемні дієслова, дериваційно споріднені із субстантивним компонентом. Проведене дослідження демонструє, що сталі дієслівно-іменні словосполучення можуть відрізнятися від монолексемних дієслів, що корелюють з ними, перш за все за семантикою, отримуючи додаткове семантичне навантаження.

Специфіка значної частини сталих дієслівно-субстантивних словосполучень полягає у тому, що за їх допомогою передається цілеспрямованість чи зумисний характер дії, додатковий лексичний відтінок інтенсивності прояву дії, відтінок результативності дії, диференційованість вираження скерованості дії, емпфаза тощо. Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення можуть передавати додаткові граматичні значення, такі аспектуальні характеристики дії, як кратність, частковість і т. і. Поряд з аспектуальністю сталі дієслівно-субстантивні словосполучення як номінативи розчленованого типу можуть виражати також станові відношення і відіграють важливу роль у поповненні та розширенні поля пасиву лексико-граматичними конститuentами.

Проведене дослідження доводить, що розчленування номінації процесу на два компоненти — дієслівний та іменний — не випадкове і передбачає вирішення низки комунікативних завдань.

Ключові слова: номіналізація, сталі дієслівно-субстантивні словосполучення, корелятивні монолексемні дієслова, дієслівна семантика, аспектуальні характеристики, кратність, частковість, станові відношення.

Тенденція до номіналізації має виняткову значущість в англійській мові. Багато лінгвістів пов'язують яскраво виражену тенденцію до номіналізації в англійській мові з аналітизмом англійської мовної системи та з деякими специфічними процесами в історії розвитку англійської мови [1]. Номіналізація як

граматичне явище досліджувалась у працях багатьох лінгвістів, таких як Дж. Мартін [14], А. Спенсер [18], В. І. Карабан [6], Н. Б. Іваницька [4, 5], К. А. Кузьміна [7], В. В. Лопатинська [8], А. Ф. Марахова [9], О. В. Огоновська [10], С. М. Сухорольська [13], О. В. Снегірєва [12] та інші, однак процеси номіналізації як прояв

варіативності мови на різних рівнях її структури є досить активними, що робить актуальним дослідження різноманітних аспектів їх функціонування. Можливість використання номінативних елементів і структур у різних функціях свідчить про їх багатофункціональність та здатність суттєво поповнювати систему номінативних засобів мови стислими, економними засобами вираження [1]. Слід відзначити, що номіналізація може застосовуватись для економії мовних ресурсів, на що звертає увагу Дж. Мартін, зазначивши, що номіналізація виражає значення, яке притаманне дієслову, в межах одного іменника чи іменникової фрази, а також використовується для висвітлення великої кількості інформації за допомогою меншої кількості слів [14].

Метою даної роботи є дослідження функціонування та співвіднесеності сталих дієслівно-іменних словосполучень та корелятивних монолексемних дієслів, а саме часткової модифікації дієслівної семантики сталих дієслівно-субстантивних словосполучень. Під сталими дієслівно-субстантивними словосполученнями розуміються такі словосполучення, які складаються із перехідного дієслова та віддієслівного іменника, при цьому особливість такого типу словосполучень полягає у тому, що їм властиве цілісне значення, яке виводиться із значення складових слів і співвідноситься з одним референтом, а не з двома. Тому еквівалентами сталих дієслівно-субстантивних словосполучень часто виступають монолексемні дієслова, дериваційно споріднені із субстантивним компонентом [2].

Проведене дослідження доводить, що стали дієслівно-іменні словосполучення можуть відрізнятися від монолексемних дієслів, що корелюють з ними, перш за все за семантикою, отримуючи додаткове семантичне навантаження.

Специфіка значної частини сталих дієслівно-субстантивних словосполучень полягає у тому, що за їх допомогою передається цілеспрямованість чи зумисний характер дії, додатковий лексичний відтінок інтенсивності прояву дії, відтінок результативності дії, диференційованість вираження скерованості дії, емпіза тощо. Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення *to take a run, to take a walk, to take an interest* і подібні передають додатковий лексичний відтінок цілеспрямованості виконання дії, підкреслюють зацікавленість чи активність суб'єкта у її виконанні, пор.: *He used to take a run in the morning – The children ran shouting*. Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення *to make a dart, to make a dash, to make a rush* та ін. виражають виконувани з напруженням дію, пор.: *He made a dash to get away – He dashed away through the crowd* [15]. Такі дієслівно-іменні словосполучення, як *to make a decision, to make a translation, to make a cut, to make a scratch,*

іменний компонент яких виражає результат дії, вказують на досягнення мети внаслідок виконання якоїсь дії, тобто, означають дію, яка досягає результату, пор.: *He made scratches on the wall – The cat was scratching at the door* [17]. Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення *to have a look, to take a look, to get a look, to give a look* позначають однаково елементарну ситуацію (look), однак вони відрізняються скерованістю дієслівних елементів. Їх лексико-семантичні відношення можна описати наступним чином: *to give a look* – дія, спрямована на об'єкт, *to have a look, to take a look, to get a look* – дія, спрямована на суб'єкт, пор.: *He gave her a sharp look – He raised his head to get a look upstairs* [16]. Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення також вживаються як засіб вираження емпітичності, коли іменний компонент вживається у множині чи заперечній формі, напр.: *I have no doubt about it; I have great doubts about it* [15].

Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення можуть передавати додаткові граматичні значення, серед яких слід назвати такі аспектуальні характеристики дії, як кратність, частковість і т. і. Дієслівно-іменні словосполучення реалізують певні граматичні категорії, які не виражаються формами сучасного англійського дієслова, а саме кратність [10]. Кратність – центральне значення сталих дієслівно-іменних словосполучень моделі VvN, в яких субстантивний компонент (vN) представлений девербативним іменником, утвореним за конверсією. У семантичній структурі таких іменників встановлюється сема процесуальності та кратності, що в словникових дефініціях має позначку “act of Ving” [13]. Оскільки аспектуальне значення моделі, що розглядається, зосереджене на її іменному компоненті, то форма однини субстантивного іменника вказує на однократність, а множини на багатократність дії [3]. При цьому однина конвертованого іменника, реалізуючи однократність, може виражати: а) раптову одноразову дію (*to make a jump, to give a cry, to give a look*) чи б) разовий вияв нетривалої дії (*to have a run, to have a smoke, to have a swim*). Периферійним значенням цієї моделі є результативність, яка реалізується в обох формах числа іменника і є синонімічним із значенням перфектної форми [10]. Монолексемне дієслово і стале дієслівно-субстантивне словосполучення утворюють корелятивну пару, у якій нерезультативність / некратність контрастує з результативністю / кратністю, пор.: *Telling about it he laughed – He gave a short laugh* [15].

Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення можуть вказувати на різні етапи виконання дії, зокрема на обмеженість у часі, часову визначеність. Так, дієслівно-іменні словосполучення *to have (take) a nap, to have (take) a rest, to have a swim, to have a walk* тощо передають значення обмеженої тривалості дії (“period of Ving”), яке зосереджене в субстантивному компоненті. Процеси, які позначені такими сталими дієслівно-субстантивними словосполученнями, можуть тривати тільки деякий

час (поспати, поговорити). Корелятивні ім дієслова вказують на незавершеність процесу, пор.: *I'm going to strip and have a swim before we go back – Can you swim?* [15]. Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення із значенням зачину *to take a liking (to), to take a dislike (to), to take (lay) hold (of), to take (get) possession (of)* і подібні вказують на те, що дія розпочалася і, можливо, триває. Корелятивні ім дієслова не містять семи початку дії, пор.: *She took a dislike to me – She disliked me* [17].

Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення можуть виражати значення повторюваної дії. Як зазначалося вище, ця додаткова сема утворюється тоді, коли іменний компонент сталого словосполучення реалізується у формі множини, пор.: *to make a movement – to make movements, to make a request – to make repeated requests*. При цьому у перекладі українською дієслівно-іменного словосполучення з іменником у множині часто зустрічаються супровідні слова типу «кілька разів», що містять вказівку на багатократне виконання дії і сприяють виявленню цього додаткового семантичного значення.

Поряд з аспектуальністю сталі дієслівно-субстантивні словосполучення як номінативи розчленованого типу можуть виражати також станові відношення і відіграють важливу роль у поповненні та розширенні поля пасиву лексико-граматичними конститuentами. Існування номіналізації як одного зі шляхів номінації відображає здатність людини членувати одну і ту саму ситуацію по-різному [11]. Протиставлення активу / пасиву має лексичне вираження, оскільки воно базується на протиставленні дієслівних компонентів сталих дієслівно-субстантивних словосполучень. Коли позиція дієслівного компонента заповнена дієсловами *give, do, make* або їхніми синонімами вузького значення, стале словосполучення має значення активного стану. Коли цю позицію

заповнюють дієслова *take, have* або їхні синоніми вузького значення, модель отримує значення пасивного стану, напр.: *to give (administer, impose, inflict) punishment – to take (receive, suffer) punishment*. Розгорнуті номіналізації з пасивним значенням позначають дію, спрямовану на об'єкт, і співвідносяться з відповідними активними конструкціями, напр.: *I can give you a lift – I'll try to get a lift* [16].

Пари сталих дієслівно-субстантивних словосполучень з пасивним та активним значенням можна розглядати як словосполучення-конверсиви, оскільки вони відрізняються суб'єктно-об'єктною спрямованістю, тобто позначають одну і ту саму ситуацію стосовно двох різних учасників. Функціонування в англійській мові однотипних сталих дієслівно-субстантивних словосполучень з пасивним та активним значенням дає змогу описати процес як зі сторони його об'єкта, так і з боку суб'єкта, в одному контексті перейти від нового до заданого, використати в ролі теми рему попереднього речення. Наслідком вживання таких одиниць у контексті є особливий лаконізм висловлювання, напр.: *He had given and received another hug* [17].

Отже, розчленування номінації процесу на два компоненти – дієслівний та іменний – дозволяє вирішити низку комунікативних завдань. Це пов'язане з тим, що 1) синонімія сталих дієслівно-субстантивних словосполучень з відповідними моноксемними дієсловами не передбачає їхньої повної семантичної тотожності: сталі дієслівно-субстантивні словосполучення як двокомпонентні номіналізовані конструкції переважно наділені додатково семантикою; 2) сталі дієслівно-субстантивні словосполучення активно використовуються для вираження категоріальних значень аспектуальності, пасивності; 3) ширші можливості сполучуваності сталих дієслівно-субстантивних словосполучень забезпечують вираження різних аспектів та додаткових характеристик номіналізованої дії.

Список використаної літератури

1. Анютіна Г. А. Проблема співвіднесеності сталих дієслівно-субстантивних словосполучень та корелятивних моноксемних дієслів в англійській мові. *Зб. наук. праць за матеріалами ІХ Міжнародної наукової конференції «Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень»* 13.06.25 Луцьк, Україна. Вінниця: UKRLOGOS GROUP, 2025. С. 304–308. <https://doi.org/10.62731/mcnd-13.06.2025.008>
2. Анютіна Г. А. Сталі дієслівно-субстантивні словосполучення як вияв процесу номіналізації в англійській мові. *Зб. наук. праць з матеріалами ІV міжнародної наукової конференції «Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності»* 30.05.25 Київ, Україна. Вінниця: UKRLOGOS GROUP, 2025. С. 493–494. <https://doi.org/10.62731/mcnd-30.05.2025.016>
3. Дерев'яно О., Тронь А. Однократні та багатократні дієслівно-іменникові сполучення типу *to give a smile* у романі У. Лавендер «Тільки Джейн». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31, том 1. С. 327–331. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/31.213809>
4. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика та синтагматика: [монографія]. Вінниця: СПД Гловацька, 2011. 636 с.
5. Іваницька Н. Б. Номіналізація в науковому дискурсі: перекладознавчий аспект. *Лінгвістичні студії*. 2022. Вип. 44. С. 75–86. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2022.44.5>
6. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2018. 656 с.

7. Кузьміна К. А. Трансформація номіналізації в англо-українському та україно-англійському напрямках перекладу: автореф. ...канд. філол. наук, 10.12.16. Київ, 2004. 18 с.
8. Лопатинська В. В. Про нейтралізацію опозицій з диференційною ознакою «скерованість» дієслівної дії. *Іноземна філологія*. 1989. Вип. 94. С. 15–21.
9. Марахова А. Ф. Мова сучасних ділових документів. Київ : Наукова думка, 1991. 139 с.
10. Огоновська О. В. Дієслівне заміщення в англійській мові. Львів: Світ, 1991. 127 с.
11. Остапчук Я. В. Номіналізовані іменники в українській та англійській мовах: семантика та функціонування. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. Вип. 3. С. 157–165.
12. Снегір'єва Є. О. Номіналізація: як покращити писемне мовлення. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2014. С. 157–161.
13. Сухорольська С. М. Дериваційна і синтаксична характеристика іменних компонентів стійких дієслівно-субстантивних сполучень. *Іноземна філологія*. 1992. Вип.104. С. 33–40.
14. Martin J. R. Nominalization in Science and Humanities: Distilling Knowledge and Scaffolding Text. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 1991. P. 307–377.
15. Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press, 1988. 768 p.
16. Random House Webster's College Dictionary. New York: Random House Reference, 2001. 1597 p.
17. Random House Webster's Unabridged Electronic Dictionary. New York: Random House Reference, 2001. 2230 p.
18. Spencer A. Handbook of Word Formation. The Netherlands: Springer, 2005. P. 73–93.

Надійшла до редакції 24 червня 2025 р.

Переглянута 20 серпня 2025 р.

Прийнята до друку 30 серпня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Anitina H. (2025). The problem of interrelation of set verbal substantive phrases and correlated monolexeme verbs in the English language. Collection of scientific works with materials of IX International scientific conference "Problems and perspectives of realization and implementation of inter-disciplinary scientific achievements" 13.06.25 Lutsk, Ukraine. Vinnytsya: UKRLOGOS Group. P. 304–308 [in Ukrainian].
2. Anitina H. (2025). Set verbal substantive phrases as nominalization process revealing in the English language. Collection of scientific works with materials of IV International scientific conference "Innovative science: searching answers for modern challenges" 30.05.25 Kyiv, Ukraine. Vinnytsya: UKRLOGOS Group. P. 493–494 [in Ukrainian].
3. Derevyanko O., Tron A. (2020). Semelfactive and multiplicated verbo-nominal phrases of the type to give a smile in the novel "Just Jane" by W. Lavender. *Humanities science current issues*. Issue 31, Vol. 1. P. 327–331 [in Ukrainian].
4. Ivanytska N. (2011). Verbal systems of Ukrainian and English: paradigmatics and syntagmatics: [monograph]. Vinnytsya: SPD Glavatska. 636 p. [in Ukrainian].
5. Ivanytska N. (2022). Nominalization in scientific discourse: translation science aspect. *Linguistic studies*. Issue 44. P. 75–86 [in Ukrainian].
6. Karaban V. (2018). Translation of English scientific and technical literature. Vinnytsya: Nova knyga. 656 p [in Ukrainian].
7. Kuzmina K. (2004). Transformation of nominalization in English-Ukrainian and Ukrainian- English course of translation: author's abstract...cand. of Philology. 10.12.16. Kyiv. 18 p [in Ukrainian].
8. Lopatynska V. (1989). On neutralization of oppositions with the differentiative characteristic "government" of verbal action. *Inozemna philologia*. Issue 94. P. 15–21 [in Ukrainian].
9. Marahova A. (1991). Language of modern business documents. Kyiv: Naukova dumka. 139 p. [in Ukrainian].
10. Ohonovska O. (1991). Verbal substitution in English. Lviv: Svit. 127 p. [in Ukrainian].
11. Ostapchuk Y. (2019) Nominalized nouns in Ukrainian and English. *Precarpathian visnyk NTSH. Slovo*. Issue 3. P. 157–165 [in Ukrainian].
12. Snehiryova E. (2014). Nominalization: how to improve written English. *Linguistics of the XXI century: new studies and prospects*. P. 157–161. [in Ukrainian].
13. Suhorolska S. (1992). Derivative and syntactical characteristic of noun components of set verbal substantive phrases. *Inozemna philologia*. Issue 104. P. 33–40 [in Ukrainian].
14. Martin J. R. (1991). Nominalization in Science and Humanities: Distilling Knowledge and Scaffolding Text. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. P. 307–377.
15. Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press, 1988. 768 p.
16. Random House Webster's College Dictionary. New York: Random House Reference, 2001. 1597 p.
17. Random House Webster's Unabridged Electronic Dictionary. New York: Random House Reference, 2001. 2230 p.
18. Spencer A. Handbook of Word Formation. The Netherlands: Springer, 2005. P. 73–93.

Submitted June 24, 2025.

Revised August 20, 2025.

Accepted August 30, 2025.

Published December 30, 2025.

Hanna Aniutina, senior lecturer of the higher education institution, General and Applied Linguistics department, Philological faculty, V. N. Karazin National University (4 Svobody Sqr, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: anutina.anna.112@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0001-8604-1644>

Partial modification of verbal semantics of set verbal substantive phrases compared to the semantics of corresponding monolexeme verbs in the English language

Tendency to nominalization is of great importance in the English language. Many linguists connect the brightly expressed tendency to nominalization in English with the analytism of the English language system and some specific processes in the history of the English language development. Nominalization processes as a sign of language variation at different levels of its structure are quite active, which makes the study of different aspects of their functioning quite relevant. The aim of this article is analyze functioning and interrelationship of set verbal substantive phrases and correlated monolexeme verbs, especially partial modification of verbal semantics of set verbal substantive phrases in the English language. Set verbal substantive phrases are considered as phrases consisting of a transitive verb and a verbal noun, the peculiarity of which lies in the fact that they are characterized by a whole meaning which is obtained from the meaning of the included words and is related to only one referent, not two. That is why the equivalents of set verbal substantive phrases are often monolexeme verbs which are derivationally related to the substantive component. The carried-out study demonstrates that set verbal substantive phrases may differ from correlated monolexeme verbs primarily in semantics receiving some additional semantic load.

Specificity of many set verbal substantive phrases lies in the fact that purposefulness or deliberate character of the action, additional lexical shade of action manifestation intensity, action effectiveness shade, differentiated expression of directed action, emphasis and the like are expressed with their help. Set verbal substantive phrases may express additional grammatical meanings, such aspectual characteristics as multiplicity, partiality and the like. Besides aspectuality set verbal substantive phrases as disjointed nominatives can also express voice relations and play an important role in refilling and widening Passive field with lexical grammatical constituents.

The study proves that process nomination disjoint in two components – verbal and nominal – isn't accidental and provides for solving a number of communicative tasks.

Key words: nominalization, set verbal substantive phrases, correlated monolexeme verbs, verbal semantics, aspectual characteristics, multiplicity, partiality, voice relations.

Як цитувати: Анютіна, Г. (2025). Часткова модифікація дієслівної семантики сталих дієслівно-субстантивних словосполучень порівняно з семантикою відповідних монолексемних дієслів в англійській мові. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 53-57. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-08>

In cites: Aniutina, H. (2025). Partial modification of verbal semantics of set verbal substantive phrases compared to the semantics of corresponding monolexeme verbs in the English language. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 53-57. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-08> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-09>
УДК 81'373.23'373.612.2

Корпусне дослідження переносного вживання імен античних героїв у сучасних онлайн-медіа

Надія Бардин

*магістр філології,
старший викладач кафедри філології,
Український католицький університет;
(вул. Козельницька, 2а, Львів, 79026, Україна);
e-mail: bardyn@ucu.edu.ua; <https://orcid.org/0009-0007-5158-9782>*

Останні роки відзначаються зростанням інтересу до античної міфології, яка дедалі частіше постає не лише як складник культурної спадщини, а й як живе джерело символів і метафор сучасності. Міфологічні образи активно відроджуються в сучасному культурному та медійному просторі, набуваючи нових контекстів і значень.

У сучасному медіадискурсі імена античних героїв функціонують, виконуючи роль знакових елементів культурної пам'яті. Вони нерідко вживаються не у своєму первинному значенні, а в переносному, що дозволяє авторам онлайн-публікацій апелювати до спільних для читачів культурних кодів, створювати експресивні характеристики та поглиблювати інтерпретаційний потенціал текстів. Такі алюзії та метафоризації не лише підсилюють емоційність медіатекстів, але й демонструють механізми збереження та трансформації античної спадщини в сучасному мовному середовищі.

Актуальність дослідження полягає в тому, що воно поєднує корпусну методологію з аналізом культурно маркованих мовних одиниць, що відкриває нові перспективи у вивченні інтертекстуальних зв'язків і способів відображення культурної спадщини в медіапросторі. Отримані результати сприятимуть глибшому розумінню того, як у сучасних українських онлайн ЗМІ реалізуються процеси семантичної трансформації імен античних героїв і які комунікативні завдання вони виконують у суспільному дискурсі.

Метою дослідження є аналіз частотності та специфіки переносного вживання імен античних героїв у текстах сучасних українських онлайн-медіа на основі корпусу ГРАК. Використання корпусного підходу забезпечує репрезентативність матеріалу та дозволяє виявити закономірності функціонування таких одиниць у публіцистичному дискурсі.

Матеріалом є тексти українських онлайн-медіа в корпусі ГРАК, що надає змогу здійснити кількісно-якісний аналіз мовних даних.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє не лише простежити динаміку функціонування імен античних героїв у сучасних медіа, але й виявити їхній потенціал як інструментів символічного моделювання соціальної реальності.

Ключові слова: міфоніми, переносне вживання, онлайн-медіа, культурна пам'ять, інтертекстуальність, семантична трансформація, корпусна лінгвістика.

У сучасному медіапросторі антична міфологія постає не лише як складник культурної спадщини, а й як динамічне джерело символів, алюзій і метафор, що використовуються для інтерпретації соціальних, політичних та культурних явищ. Це свідчить про актуальність міфологічного мислення в масовій комунікації, де античні образи набувають нових смислових відтінків і функцій.

Серед досліджень, що заклали теоретичну й методологічну основу для вивчення міфологічних онімів у сучасному медіадискурсі та формують концептуальний каркас цієї роботи, варто виокремити класичні праці з когнітивної семантики й ономастики (О. Потебня [8; 9], О. Селіванова [10], О. Карпенко [3]) та фундаментальні дослідження з когнітивної лінгвістики (G. Lakoff, M. Johnson [16]; V. Evans, M. Green [13]; Z. Kövecses [15]). Вагомий внесок

у вивчення міфологічних структур у медіапросторі здійснив D. Kelsey [14]. Корпусний підхід до аналізу антропонімів у медіадискурсі представлено в дослідженні Ю. Кійка [4]. У монографії О. Колесника [6] розглянуто універсальні механізми взаємодії мови, міфу та культури з позицій універсологічної лінгвістики.

Водночас в українському мовознавстві бракує системних досліджень, спрямованих на виявлення закономірностей уживання міфонімів у сучасному медіадискурсі, їхніх когнітивних і прагматичних особливостей. З огляду на це постає потреба у вивченні механізмів міфологічної репрезентації в медіа як важливого інструменту впливу на масову свідомість і формування національного культурного коду.

Метою дослідження є аналіз частотності та специфіки переносного вживання імен античних

© Бардин Н., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

героїв у текстах сучасних українських онлайн-медіа на основі корпусу ГРАК.

Завдання дослідження передбачають:

- означення понять «мовної» та «концептуальної картини світу», «мовних стереотипів», «онімів»;
- виокремлення імен античних героїв у корпусі українських онлайн-ЗМІ;
- аналіз контекстів їхнього вживання в переносному значенні;
- визначення семантичних зрушень, що виникають внаслідок метафоризації;
- окреслення прагматичних функцій, які виконують ці імена в медіатекстах.

У когнітивній лінгвістиці центральними є поняття «мовної» та «концептуальної картини світу», що пояснюють, як знання про реальність формуються та структуруються у свідомості людини. Мовна картина світу трактується як спосіб відображення дійсності крізь призму національно-культурних та лінгвальних особливостей певного мовного колективу [5, с. 6]. Ці ідеї сягають В.Гумбольдта, який вважав мову «органом світобачення», та О. Потебні, що розвинув думку про тісний зв'язок мови і мислення. Пізніше ці положення отримали розвиток у гіпотезі лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа, згідно з якою структура мови зумовлює особливості сприйняття та інтерпретації світу [5, с. 5]. За О. О. Селівановою: «Мовна картина світу – це представлення предметів, явищ, фактів ситуації дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [10, с. 365].

Мовна картина світу відбиває лише частину ширшої концептуальної картини світу, що охоплює всю систему знань і уявлень, репрезентованих у свідомості у вигляді концептів. Якщо концептуальна картина є ментальною моделлю реальності, то мовна – її вербалізованим фрагментом, зафіксованим у семантиці мовних одиниць. Таким чином, між ними існують відношення часткового включення: концептуальна картина є первинною і всеохопною, а мовна – похідною та колективно-узагальненою [6, с. 45].

Важливим елементом мовної картини світу є мовні стереотипи – стійкі когнітивно-емоційні структури, що відображають соціальні оцінки й колективні уявлення. За Є. Бартмінським, стереотипи поєднують енциклопедичні та мовні конотації, формуючи суб'єктивну, оцінну «стереотипну картину світу». У ній особливе місце займають міфологічні уявлення, що зберігають у культурній пам'яті образи героїв та міфічних істот, які репрезентують універсальні архетипи. Саме через стереотипи та метафори мова фіксує міфологічний пласт колективної

свідомості, що актуалізується в сучасному дискурсі [11, с. 161–163].

У когнітивній ономастиці власні назви розглядаються як одиниці, що поєднують мовну й енциклопедичну інформацію. Ім'я виступає своєрідним «ключем» до ментальних сховищ знань, здатним викликати асоціації, емоції та культурні контексти. Потрапляючи до ментального лексикону, воно перетворюється на концепт, який акумулює досвід, історичну пам'ять і символічні значення [6, с. 51].

Таким чином, у когнітивній парадигмі власна назва функціонує на перетині мовної та концептуальної картин світу. Вона не лише називає, а й інтерпретує, поєднуючи мовну форму з енциклопедичним знанням і культурними асоціаціями. Це зумовлює особливу роль онімів у процесах переосмислення та актуалізації культурних кодів у сучасній комунікації [12], зокрема у переносному вживанні імен античних героїв у сучасних онлайн-медіа.

Корпусне дослідження в когнітивно-семантичній парадигмі дає змогу поєднати кількісний та якісний аналіз мовних фактів. Використання корпусів текстів забезпечує об'єктивність, репрезентативність і відтворюваність результатів, оскільки дає змогу простежити функціонування мовних одиниць у природних контекстах [2]. У цьому дослідженні корпусний підхід застосовується для виявлення та інтерпретації переносних вживань власних назв античних героїв у сучасних українських онлайн-медіа.

Матеріалом дослідження слугує корпус сучасних українських онлайн-медіа, сформований на основі текстів інформаційно-аналітичних видань, блогівих публікацій, культурних і політичних оглядів за останні десять років (2014–2024). Для збору даних було використано український мовний корпус ГРАК (версія Grac v.18), підкорпус Media 2014-2024, що дозволяє здійснювати морфологічний і контекстуальний пошук [1].

Корпусний аналіз дозволяє простежити, як імена античних героїв функціонують у сучасному українському дискурсі не лише як знаки міфологічного минулого, а й як актуальні когнітивні символи, що беруть участь у творенні нових культурних смислів. Таке дослідження сприяє розкриттю механізмів семантичної динаміки онімів і переосмислення класичних образів у сучасному медійному просторі.

Цей підхід співзвучний із концепцією О. О. Потебні про позачасовий характер міфотворення. «Міф полягає в перенесенні індивідуальних рис образу, що має пояснити явище або низку явищ у саме явище» [9, с. 263]. І міф, і наука, і символ, і слово О.О. Потебня розглядав динамічно, як діяльність духу і душі [5, с. 139].

Корпусний аналіз сучасних українських онлайн-медіа засвідчив, що власні назви античних героїв активно функціонують у публіцистичному,

культурному, політичному та освітньому дискурсах. Із загальної вибірки у 1500 контекстів близько 72 % уживань мають переносний або символічний характер. Найчастіше трапляються імена Прометей, Геракл, Ахілл, Мідас, Кассандра, Одиссей, що зберігають упізнаваність і стабільну асоціативну структуру.

На основі корпусного аналізу сучасних онлайн-медіа можна виокремити чотири основні типи переносного вживання імен античних героїв, що різняться за ступенем образності, контекстуальної інтегрованості та прагматичної функції.

1. Метафорично-архетипне вживання.

У таких контекстах ім'я виступає як позначення типу особистості або втілення певної риси характеру: «вразливий Ахілл», «герой сучасності – наші Геракли», «Галицький Орфей».

Тут актуалізуються універсальні архетипні моделі сили, жертвності, краси чи таланту, закріплені в колективній культурній пам'яті. Нижче наведено кілька прикладів контекстуального вживання імен героїв, знайдених у корпусі:

«І в моєму трактуванні Олександр Довбуш не якийсь Ахіллес – це людина, яка хотіла просто людського щастя.»

«Геркулес із Закарпаття: як українця визнали найсильнішою людиною планети.»

«Відтоді ... я очолив роботу, начебто Прометей, між владою і переселенцями.»

«Робота над центром об'єднала нас: Жека став другом, натхненником, монолітом і нашим Сізіфом, – каже Микола.»

У наведених прикладах ім'я античного героя використовується для типізації певної риси чи моделі поведінки, що має універсальний, позаіндивідуальний характер.

Цікавим також є вибір позивних українських військових, про яких читаємо в медіа: «Цербер», «Одиссей», «Геркулес», «Гектор».

«Український режисер з позивним «Харон» розповів про свою «чорну» роботу на фронті. Іван зізнається, що веде рахунок загиблих бійців, яких він перевозить.»

Це не просто індивідуальні позначення, а семантичні маркери, що актуалізують певні архетипні риси – мужність, витривалість, охорону, жертвність або контакт зі смертю.

У випадку позивного «Харон» спостерігаємо особливо промовисте поєднання античного образу перевізника душ у підземному царстві з військовим досвідом людини, яка буквально перевозить загиблих побратимів. Тут міфологічний мотив набуває трагічної реінтерпретації, стаючи засобом осмислення смерті, обов'язку та моральної тягlosti війни.

2. Метафорично-символічне (алюзійне) вживання.

Імена функціонують як культурні символи, що узагальнено характеризують ситуацію чи

явище: «лавирувати між Сциллою і Харібдою», «відкрити скриньку Пандори», «Гордіїв вузол реформ».

Такі вислови перетворюються на стійкі метафореми, що виконують функцію когнітивного стиску складних понять (небезпека, хаос, невирішуваність). Наведемо кілька прикладів з онлайн-медіа:

«Українська сонячна енергетика: як не повторити долю Ікара.»

«Гра в імітацію або Сізіфові зусилля Держфінмоніторингу.»

«Чи є безпечний шлях між Сциллою безкарності і свавілля і Харібдою конституційно сумнівних рішень?»

«Я не хочу бути Кассандрою, але можливий розкол України...»

«З одного боку, він нагадає Харона, який переправляє душі померлих у царство мертвих...»

«По-перше, ми вважаємо, що маємо бути «церберами» суспільства у Верховній Раді.» (метафоричний символ охорони, контрольної функції)

«Чи не є Одиссеєм кожна перша українська жінка, яка вирушила в невідоме...»

У цих прикладах ім'я вжито як культурний натяк, алюзія, що передбачає знання конкретного міфу, але не формує узагальненої архетипної моделі.

Знаходимо також приклад сукупності міфологічних образів у тексті, що створює складну мережу алюзій, де античні міфи функціонують не ізольовано, а як цілісний семіотичний простір для осмислення політичної та історичної ситуації в Україні: «Ящик Пандори чи Авгієві конюшині... Чи Гордіїв вузол... У будь-якому разі неперегорнута сторінка 1990-х – проблема для країни, її Ахілєсова п'ята. Це розуміє Путін, тому й напав. Одним словом, потрібні, щонайменше, сім подвигів Геракла. Інакше від нас залишиться Міф...»

Цікаво, що фінальна ремарка – «Інакше від нас залишиться Міф» – метарефлексивно повертає міфологічний наратив у площину самосвідомості суспільства, натякаючи на ризик перетворення історії на легенду. Такий прийом можна трактувати як вищий рівень інтертекстуалізації, коли авторка не лише використовує міфологічні образи, а й осмислює сам феномен міфотворення в політичному дискурсі.

3. Іронічне або пародійне вживання.

Міфонім уживається для створення комічного або критичного ефекту, часто знижується стиль або піддається героїчний міф: «наші Сізіф реформ», «Геракл Уїло», «як Ахіллес і черепаха».

Приклади вживання в контексті:

«Український чиновник і реформи – це Ахіллес і черепаха.»

«НАБУ – це наші Мідас, тільки навпаки.»

«Наші Сізіф реформ іде вперед, весело зваливши тягар на плечі.»

Такі контексти відображають іронічне дистанціювання суспільства від героїчних моделей минулого.

4. Концептуально-інтертекстуальне вживання.

Ім'я стає центром інтертекстуальної мережі, що поєднує античні сюжети із сучасними політичними чи культурними наративами: «український Тезей, який має вивести країну з лабіринту», «межигірський Мінотавр», «в Гордіїв вузол уплетене надто багато».

Наведемо більше прикладів такого типу вживання:

«Скриню Пандори відчинив, звичайно ж, Путін.»

«Масова загибель людей у Києві відкрила скриньку Пандори, і, можливо, кришка від неї вже розбилася.»

«Замість вирішення проблем влада створила такий собі лабіринт Мінотавра...»

«Але в нашій країні в Гордіїв вузол уплетене надто багато чого.»

У таких прикладах міфонім набуває концептуальної ваги, стає інструментом інтерпретації історичних подій.

Окремо можна виділити випадки вживання античних імен, як назви військових спецоперацій чи техніки, що є демонстрацією семантичної тягlosti та продуктивності античних імен у військовій номінації. Назви на кшталт *операція «Агамемнон», військово-морське судно «Циклоп», танкер «Тантал», протикорабельні крилаті ракети «Нептун», атомна торпеда*

«Посейдон», плавуча платформа «Одіссей» не лише забезпечують ідентифікацію військових об'єктів чи операцій, а й створюють семантичне поле сили, контролю, мудрості або стихійної могутності, властиве відповідним міфологічним постатям.

Отже, результати корпусного аналізу засвідчують, що імена античних героїв зберігають високу семантичну продуктивність у сучасній українській медійній мові. Їх переносне вживання демонструє процес актуалізації архетипів і міфологічної інтертекстуальності, що відображає взаємодію між колективною пам'яттю та сучасним медіадискурсом. Античний міф, переосмислений у нових комунікативних умовах, постає як когнітивний ресурс, який дозволяє осмислювати сучасність через універсальні культурні образи.

Методологічна стратегія корпусного аналізу дала змогу виявити закономірності функціонування античних онімів у сучасному медійному дискурсі. Репрезентативна вибірка текстів продемонструвала, що більше половини вживань таких імен мають переносний або алюзивний характер. Найчастотнішими є імена Прометей, Геракл, Ахілл, Мідас, Кассандра, Одіссей, що зберігають стабільну символічну наповненість. Вони використовуються для створення метафоричних, іронічних та інтертекстуальних ефектів, а також для відтворення певних когнітивних моделей – зокрема, концептів героїзму, жертви, мудрості, спокуси, передбачення чи вразливості. Така стабільність свідчить про тривале існування міфологічних архетипів у колективній свідомості й про їхню здатність адаптуватися до нових комунікативних реалій.

Список використаної літератури

1. Генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК). / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко, А. Лукашевський та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2025. URL: <https://uacorpus.org> (дата звернення: 24.10.2025).
2. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики : навч. посіб. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
3. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2010. 158 с.
4. Кійко Ю. Вживання антропонімів у сучасному німецькому й українському медіадискурсах. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. 2023. Т. 843. С. 46–52. URL: <https://doi.org/10.31861/gph2023.843.46-52>
5. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від О. Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів : Літопис, 2002. 304 с.
6. Колесник О. С. Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 240 с.
7. Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки : монографія. Донецьк : Промінь, 2011. 448 с.
8. Потебня О. О. Думка і мова. Київ : Наукова думка, 1993. 720 с.
9. Потебня О. Слово и миф. Москва : Правда, 1989. 622 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
11. Bartmiński J., Zinken J. Aspects of Cognitive Ethnolinguistics. London : Equinox, 2012. 256 с.
12. Corazza E., Genovesi C. On the metaphoric uses of (fictional) proper names. *Studies in the philosophy of language and linguistics*. 2018. Т. 10 : Objects of inquiry in philosophy of language and linguistics. С. 41–58.
13. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 830 с.
14. Kelsey D. Media and Affective Mythologies: Discourse, Archetypes and Ideology in Contemporary Politics. London : Palgrave Macmillan, 2017. 180 с. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-60759-7>.
15. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. New York : Oxford University Press, 2010. 378 с.
16. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 с.

Надійшла до редакції 21 серпня 2025 р.
Переглянута 15 жовтня 2025 р.
Прийнята до друку 21 жовтня 2025 р.
Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK) [General Regionally Annotated Corpus of the Ukrainian Language]. Shvedova, M., fon Valdenfels, R., Yaryhin, S., Rysin, A., Starko, V., Nikolaienko, T., Lukashevskiy, A., et al. (2017–2025). *Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK)*. Kyiv, Lviv, Yena. Retrieved October 24, 2025, from <https://uacorpus.org> [in Ukrainian].
2. Zhukovska, V. V. (2013). *Vstup do korpusnoi linhvistyky* [Introduction to corpus linguistics]. Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].
3. Karpenko, O. Yu. (2010). *Kohnityvna onomastyka* [Cognitive onomastics]. Odesa: Feniks. [in Ukrainian].
4. Kiiko, Yu. (2023). Vzhlyvannia antroponimiv u suchasnomu nimetskomu y ukrainskomu mediadyskursakh [Usage of anthroponyms in modern German and Ukrainian media discourses]. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha. Hermanska filolohiia*, 843, 46–52. <https://doi.org/10.31861/gph2023.843.46-52> [in Ukrainian].
5. Kis, R. (2002). *Mova, dumka i kulturna realnist (vid O. Potebni do hipotezy movnoho reliatyvizmu)* [Language, thought and cultural reality]. Lviv: Litopys. [in Ukrainian].
6. Kolesnyk, O. S. (2016). *Mova ta mif u vymiri mizhdystyplinarnykh studii* [Language and myth in the dimension of interdisciplinary studies]. Chernihiv: Desna Polihraf. [in Ukrainian].
7. Lukash, H. P. (2011). *Aktualni pytannia ukrainskoi konotonimiky* [Topical issues of Ukrainian connotonymics]. Donetsk: Promin. [in Ukrainian].
8. Potebnia, O. O. (1993). *Dumka i mova* [Thought and language]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
9. Potebnia, O. (1989). *Slovo i mif* [Word and myth]. Moscow: Pravda. [in Russian].
10. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy* [Modern linguistics: Directions and problems]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].
11. Bartmiński, J., & Zinken, J. (2012). *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. London: Equinox. [in English]
12. Corazza, E., & Genovesi, C. (2018). On the metaphoric uses of (fictional) proper names. *Studies in the Philosophy of Language and Linguistics*, 10(Objects of Inquiry in Philosophy of Language and Linguistics), 41–58. [in English]
13. Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press. [in English]
14. Kelsey, D. (2017). *Media and Affective Mythologies: Discourse, Archetypes and Ideology in Contemporary Politics*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-60759-7> [in English]
15. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press. [in English]
16. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. [in English]

Submitted August 21, 2025.

Revised October 15, 2025.

Accepted October 11, 2025.

Published December 30, 2025.

Nadiia Bardyn, Master of Philology, Senior Lecturer at the Department of Philology; Ukrainian Catholic University (2a Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine); e-mail: bardyn@ucu.edu.ua; <http://orcid.org/0009-0007-5158-9782>

A corpus study on the figurative usage of ancient hero names in contemporary online media

In recent years, interest in ancient mythology has been steadily increasing, as it emerges not merely as a component of cultural heritage but as a dynamic source of symbols and metaphors relevant to contemporary contexts. Mythological figures are actively revived across popular culture, and media, acquiring new meanings, associations, and situational nuances in the process.

Within contemporary media discourse, the names of ancient heroes operate as salient elements of cultural memory. They are frequently employed figuratively rather than literally, enabling authors of online publications to appeal to shared cultural codes, create expressive characterizations, and expand the interpretive potential of texts. Such allusions and metaphorical uses enhance the emotional impact of media narratives while simultaneously illustrating the mechanisms by which ancient cultural heritage is preserved, adapted, and transformed in the modern linguistic environment.

The significance of this study lies in its integration of corpus-based methodology with the analysis of culturally marked linguistic units, providing new perspectives for investigating intertextual connections and the representation of cultural heritage within the media landscape. The research findings offer insights into how semantic transformations of ancient hero names are realized in contemporary Ukrainian online media and the communicative functions these linguistic units perform within public discourse.

The primary aim of this study is to examine the frequency and distinctive patterns of figurative usage of ancient hero names in contemporary Ukrainian online media texts, drawing upon the GRAC corpus. Employing a corpus-based approach ensures the representativeness of the dataset and allows for the identification of systematic patterns in the use of these units within journalistic discourse, including both expressive and evaluative functions.

The material under analysis comprises Ukrainian online media texts included in the GRAC corpus, which enables a comprehensive quantitative and qualitative analysis of linguistic phenomena. By tracing the deployment of ancient hero names, the study highlights not only their evolving semantic and pragmatic roles but also their capacity to function as instruments for symbolic modeling and interpretation of social reality.

Overall, the research demonstrates that the figurative and allusive use of mythological names in contemporary media serves as a meaningful interface between past and present, linking collective cultural memory with contemporary communicative needs. This approach sheds light on broader mechanisms of cultural continuity, adaptation, and semiotic innovation, illustrating the enduring relevance of classical mythology as a source of symbolic and rhetorical resources in today's media environment.

Key words: mythonyms, figurative use, online media, cultural memory, intertextuality, semantic transformation, corpus linguistics.

Як цитувати: Бардин, Н. (2025). Корпусне дослідження переносного вживання імен античних героїв у сучасних онлайн-медіа. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 58-63. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-09>

In cites: Bardyn, N. (2025). A corpus study on the figurative usage of ancient hero names in contemporary online media. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 58-63. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-09> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-10>
УДК 811.111+811.112.2]²43:378.147.091.33

Проблема мовного бар'єру у процесі навчання іноземною мовою: досвід міжнародних студентів англомовних і німецькомовних програм

Марія Бобро

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального та прикладного мовознавства,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: m.bobro@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0003-4086-4607>

Діана Скрипник

студентка 2 курсу магістерського рівня
вищої освіти філологічного факультету,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: diana.skrypnik@student.karazin.ua

У статті розглянуто проблему мовного бар'єру серед міжнародних студентів, які навчаються англійською та німецькою мовами у вищих навчальних закладах за кордоном. У межах дослідження було проведено опитування серед респондентів віком від 17 до 26 років, які є міжнародними студентами англомовних та німецькомовних програм у різних країнах. Згідно з отриманими даними, ключові труднощі у навчанні складають: засвоєння спеціалізованої лексики, академічне письмо, участь у дискусіях та розуміння лекцій. Значною мірою ці труднощі посилюються через наявність психологічних чинників, серед яких виокремлюють страх помилок в усній комунікації, тривожність та невпевненість у власних знаннях.

Виявлено, що попри суттєві мовні та навчальні бар'єри, частина студентів не вважає їх критичними для академічної успішності, проте інші респонденти повідомили про прямий негативний вплив мовних труднощів на розуміння навчального матеріалу, написання письмових робіт та активність під час групових завдань. Водночас обидві групи студентів підкреслюють важливість додаткових стратегій мовної практики поза межами університету. Серед найбільш дієвих засобів подолання бар'єру було названо використання підручників, онлайн-ресурсів та мобільних застосунків, участь у спеціалізованих мовних курсах, спілкування з носіями мови, перегляд фільмів та освітніх відео, а також індивідуальні заняття з викладачами чи репетиторами.

Отримані результати свідчать, що універсального способу подолання мовного бар'єру не існує: ефективність залежить від рівня мовної підготовки, індивідуальних потреб та психологічної стійкості студента. Проте очевидно є потреба у системній підтримці з боку закладів вищої освіти, яка має включати не лише загальні мовні курси, а й спеціалізовану підготовку, орієнтовану на академічні дисципліни, а також психологічний супровід. Це дозволить зменшити вплив комунікативної тривожності, сформувати впевненість у власних знаннях і забезпечити більш успішну інтеграцію іноземних студентів у нове освітнє середовище.

Ключові слова: мовний бар'єр; академічна успішність; комунікативні проблеми; англомовне навчання; німецькомовне навчання.

Глобалізаційні процеси сприяють збільшенню рівня міжнародної академічної мобільності студентів, які бажають опанувати навчальні програми іноземними мовами. Проте, опинившись за кордоном, здобувачі освіти стикаються з адаптаційними викликами, насамперед із мовним бар'єром. Мовні труднощі системно впливають на результати в навчанні, соціальну інтеграцію та психологічний стан студентів.

Попри наявність численних досліджень питання мовного бар'єру, наразі все ще бракує емпіричних розвідок, які б аналізували це явище у конкретних сценаріях комунікації (підготовка до занять, навчальні дискусії, побутові ситуації) та зіставляли прояви бар'єру в студентів із різних країн (зокрема України), які навчаються на англомовних і німецькомовних програмах.

Через недостатню увагу науковців до впливу мовного бар'єру на академічну успішність та емоційний стан студентів університети переважно

© Бобро М., Скрипник Д., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

пропонують універсальні мовні курси для іноземних студентів, які не враховують специфіки навчальних дисциплін, форм академічної взаємодії (семінари, консультації, групові проекти), а також відмінності освітніх систем і національний контекст [12].

Вивчення особливостей вияву мовного бар'єру серед міжнародних студентів, які навчаються іноземною мовою за кордоном, допоможе виявити найбільш проблемні аспекти при навчанні серед міжнародних здобувачів освіти та розробити цільові програми академічної та психологічної підтримки для цієї групи осіб.

Проблемі мовних труднощів присвячено роботи сучасних науковців у галузі комунікативної лінгвістики, психології й соціопсихолінгвістики. Фахівці звертають увагу на вивчення поняття «мовний бар'єр» ([5; 7; 8]); вплив мовного бар'єру на успішність комунікації ([3; 5; 7]); вплив психологічних чинників на комунікацію ([1; 2; 4; 9; 10]); вплив мовного бар'єру на процес навчання ([3; 4; 6; 8; 9; 10; 11; 13; 14]).

Презентована стаття має на меті:

а) виокремити ключові ситуації, в яких міжнародні студенти стикаються з проблемою мовного бар'єру найчастіше;

б) встановити вплив мовного бар'єру на успішність та психологічний стан студентів;

в) виявити стратегії подолання мовного бар'єру серед міжнародних студентів.

Мова є провідним засобом спілкування, проте багатомовність у міжкультурному просторі нерідко стає на заваді ефективної комунікації [5, с. 65]. Однак, попри різноманітність підходів до вивчення іноземних мов, належного засвоєння граматичних структур і достатнього словникового запасу, ті, хто вивчають іноземну мову, часто стикаються з труднощами у спілкуванні та відчують так званий мовний бар'єр. Це поняття визначають як бар'єр, що виникає внаслідок лінгвістичних відмінностей у спілкуванні між носіями різних мов або з різним рівнем володіння нею [8, с. 2]. Водночас існує і ширше розуміння цього явища як комплексу перешкод, що унеможливають або ускладнюють ефективну комунікацію між індивідами чи групами, які є носіями різних мов [7, с. 1].

Мовний бар'єр має місце тоді, коли особа не здатна повноцінно взаємодіяти з іншими іноземною мовою через нестачу комунікативних навичок, нерозуміння граматичних структур або недостатнє володіння тематичною лексикою [4, с. 426–427]. О. Карплюк і Г. Сизоненко акцентують, що ключовою причиною виникнення мовного бар'єру є відсутність нагальної потреби у використанні мови як інструмента «виживання» [3, с. 315].

Поширеною є думка, що навчання за кордоном сприяє більш успішному розвитку мовної компетентності іноземною мовою, ніж навчання у рідній країні, оскільки опанування академічних програм іноземною мовою вимагає адаптації мовного стилю людини до нового мовного середовища [9, с. 89]. Здобувачі освіти мають ознайомитися з різними мовними стилями нової країни перебування, оскільки вони можуть відрізнятися залежно від різних ситуативних контекстів [11, с. 125].

Через таку різноманітність способів використання мови поява комунікативних і мовних перешкод є фактично неминучою. Іноземні студенти стикаються з ними вже на початку навчання: обмежений словниковий запас ускладнює розуміння лектора чи доповідача; усні контакти не завжди забезпечують результативний обмін думками та можуть стримувати активність у дискусіях; робота з письмовими текстами та читання становлять серйозний виклик у навчальному середовищі [14, с. 51]. При цьому усне мовлення зазвичай вважають складнішим для опанування, ніж підготовку письмових робіт. Якщо граматичні конструкції, лексичний запас чи базові навички у вимові можна поступово засвоїти, то подолати акцент та досягти природності у мовленні значно важче [6, с. 123]. Через нечіткість усної подачі матеріалу та неповне його засвоєння студентами результативність освітнього процесу знижується [13, с. 3].

Крім мовних аспектів, дослідники виокремлюють і психологічні причини виникнення мовного бар'єру, зокрема тривожність, страх помилки чи осоромлення, занижену самооцінку. Нерідко студенти уникають контактів з носіями мови, побоюючись нерозуміння або неможливості підтримати належний рівень комунікації, що призводить до підвищення комунікативної тривожності [10, с. 122].

Психологічні бар'єри у комунікації пов'язані з когнітивними характеристиками особистості (зосередженістю уваги, здатністю сприймати великі обсяги інформації, рівнем володіння мовою) та емоційним складником людини (страхом можливого осуду з боку інших, напруженістю у спілкуванні з викладачем і одногрупниками) [2, с. 111]. Такі риси когнітивної діяльності, як швидкість засвоєння знань, чутливість, уявлення про іноземну мову також визначають, наскільки успішним буде її вивчення та застосування [1, с. 68].

Методологія дослідження. З метою виявлення труднощів, спричинених мовним бар'єром, та стратегій для його подолання було проведено опитування серед 51 міжнародного студента віком від 17 до 26 років. Студентів було поділено на 2 групи. Першу групу склали 27 студентів, які здобувають освіту англійською мовою у Словаччині, Німеччині, Нідерландах, Албанії, Шотландії, Англії та США. До другої групи увійшли 24 студенти, які навчаються німецькою

мовою в Німеччині. Рівень володіння іноземною мовою респондентів коливався від А2 до С1.

Результати дослідження. Після отримання загальної інформації про студентів, їм було запропоновано вказати проблемні для них аспекти під час навчання іноземною мовою за кордоном. Аналіз відповідей респондентів англомовних програм виявив труднощі, пов'язані з:

1. розумінням складної академічної лексики (> 90% опитаних);
2. написанням академічних робіт через:
 - a. складність професійної лексики (83% опитаних);
 - b. недостатнє знання граматики (50% опитаних);
 - c. проблеми з дотриманням структури академічних робіт (61% опитаних).
3. участю у групових обговореннях (44% опитаних);
4. розумінням лекцій через індивідуальну манеру мовлення викладачів (28%).

Ці чинники поєднувалися з психологічними бар'єрами: страхом виражати свою думку, страхом не зрозуміти співрозмовника або не бути зрозумілим, комунікативною тривожністю. Ці побоювання та невпевненість у власних знаннях ставали додатковим викликом для студентів.

Незважаючи на широкий спектр академічних та мовних викликів, 50% респондентів відзначили, що це не стало перешкодою для їх успішності в навчанні:

- «Мовний бар'єр взагалі не вплинув на моє навчання, оскільки я витрачав на це багато часу»;
- «Мені було важко лише у перший рік навчання, але на успішність надалі мовний бар'єр не впливав»

Решта респондентів висловили протилежну думку:

- «Мовний бар'єр ставав причиною того, що я не розумів лекцій, через це були проблеми "наздогнати" усе»;
- «Мені було складно опанувати матеріал, багато часу витрачав на написання робіт»;
- «Я не могла брати участь в обговореннях спеціалізованих тем, не було достатніх знань та впевненості».

Попри різні мови та країни навчання, група опитаних, які перебувають у німецькомовному освітньому середовищі, також повідомили про наявність мовних проблем, подібних до тих, про які висловилися студенти з англомовною програмою навчання, а саме складнощі, пов'язані з:

1. розумінням складної академічної лексики (42% опитаних);
2. участю у групових обговореннях (16% опитаних);

3. розумінням лекцій (84% опитаних), зокрема через індивідуальну манеру мовлення викладачів (33% опитаних);

4. написанням академічних робіт через:

- a) недостатнє знання професійної термінології (42% опитаних);
- b) недостатнє знання граматики (67% опитаних);
- c) проблеми з дотриманням структури академічних робіт (8% опитаних).

Як бачимо, мовний бар'єр був причиною низки академічних труднощів і для другої групи опитуваних, однак серед них майже половина (42%) вказали, що мовні труднощі не призвели до проблем з успішністю в навчанні. Для інших респондентів вплив мовного бар'єру на академічний досвід був «не критичним», «лише мотивував бути кращим».

Особливістю другої групи опитуваних була підвищена чутливість до негативного впливу мовного бар'єру на їхній психологічний стан та сприйняття оточуючими:

-«Усна робота визначає не лише твою оцінку, а і думку про викладача про тебе. Це дуже впливає на навчання»;

-«Викладачі вважали, що я не докладаю достатньо зусиль. Це було дуже неприємно»;

-«Мені бракувало впевненості, мене не завжди розуміли».

Таким чином, мовний бар'єр впливав не лише на навчальний процес, а й на емоційний стан студентів, які здобувають освіту за кордоном. Вони намагалися відповідати вимогам викладачів та засмучувалися, якщо це їм не вдавалося.

З метою подолання комунікативних, навчальних та психологічних труднощів, спричинених проблемою мовного бар'єру, студенти обох груп вважали за необхідне поглиблено вивчати іноземну мову за межами університету. Здобувачі освіти розуміли, що вивчення мови лише в межах їхньої освітньої програми не може надати їм повної свободи від мовного бар'єру та можливості вільно і спонтанно спілкуватися іноземною мовою.

Для учасників англомовних освітніх програм найбільш поширеними засобами розвитку мовної компетентності стали: систематичне використання підручників (83%), безпосереднє спілкування іноземною мовою (72%), індивідуальні заняття з викладачем (33%), участь у колективних заняттях (28%), використання інтернет-ресурсів (22%) та онлайн-курсів (22%), перегляд фільмів і відеоматеріалів англійською (22%), а також читання літератури з активним опрацюванням нової лексики (17%).

Студенти, які навчаються німецькою мовою, виокремили такі інструменти мовної практики: спеціалізовані курси (59%), мобільні додатки для вивчення іноземної мови (50%), використання соціальних мереж для комунікації (50%), перегляд відео й фільмів німецькою (42%), роботу з онлайн-освітніми платформами (42%), традиційні навчальні посібники (33%), індивідуальні уроки

з репетитором (25%) і спілкування з носіями мови у реальних ситуаціях (25%).

Окрім зазначених методів, респонденти надали низку порад для тих, хто лише починає навчання у міжнародному академічному середовищі. Студенти рекомендують:

- максимальну інтеграцію в іншомовний соціум;
- пошук можливостей для спілкування навіть за наявності мовних помилок;
- практику активного слухання «живої» мови у повсякденному житті;
- формування внутрішньої зацікавленості до вивчення мови;
- систематичну роботу над собою та поступовий розвиток мовних навичок.

Отже, дані проведеного опитування міжнародних студентів, які навчаються в англomовному та німецькомовному освітніх середовищах, засвідчили не лише наявність

мовного бар'єру, а й його вплив на процес і результати навчання. Звертають увагу варіативність мовних труднощів під час процесу навчання та пошук студентами способів покращити свої мовні знання, незалежно від мови та країни навчання.

Отримані результати свідчать, що універсального способу подолання мовного бар'єру не існує: ефективність залежить від рівня мовної підготовки, індивідуальних потреб та психологічної стійкості студента. Проте очевидною є потреба у системній підтримці з боку закладів вищої освіти, яка має включати не лише загальні мовні курси, а й спеціалізовану підготовку, орієнтовану на академічні дисципліни, а також психологічний супровід. Це дозволить зменшити вплив комунікативної тривожності, сформувати впевненість у власних знаннях і забезпечити більш успішну інтеграцію іноземних студентів у нове освітнє середовище.

Список використаної літератури

1. Гвоздяк, О. М. Психолінгвістичні аспекти навчання іноземних мов: роль мотивації та психологічних чинників (німецька мова). *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32. Т. 1, С. 60–66. doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.10
2. Гупал М. О. Комунікативні бар'єри на початковому етапі вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей та шляхи їх подолання. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2013. № 47. С. 110–113.
3. Карплюк О. О., Сизоненко Г. О. Спроба подолати «комунікативний бар'єр» в процесі навчання іноземної мови ВНЗ. *The VI th international scientific and practical conference «About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them» (October 26-30, 2020). Milan, Italy*. 2020. P. 315–317. doi.org/10.46299/ISG.2020.II.VI
4. Тулюлюк К., Камінська О., Слухенська Р. Психологічні бар'єри при вивченні іноземної мови студентами у немовному ВНЗ. *Grail of Science*. 2023. №26. С. 425–429. doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.075
5. Abuarqoub I.A. . Language barriers to effective communication. *Utopía y Praxis Latinoamericana*. 2019. № 24 (1). P. 64–77.
6. Al Dilaimy H. A Sociolinguistic Study of English Language Barriers and Communication. *International Journal of Language and Literary Studies*. 2024. № 6 (3). P. 120–136. doi.org/10.36892/ijlls.v6i3.1771
7. Al Mutairi F. Language Barriers And Their Impact On Effective Communication In Different Fields. *International Journal of Advancement in Social Science and Humanity*. 2024. Vol 18 (1). P. 22–32. doi.org/10.13140/RG.2.2.29788.09607
8. Angelika Cherisa, Putri Rindu Kinasih, Veronika Ita Karina Tarigan. Language Barriers in Communication Faced By Indonesian Students in Australia. *Sintaksis: Publikasi Para ahli Bahasa dan Sastra Inggris*. 2025. № 3 (2). P. 1–19. doi.org/10.61132/sintaksis.v3i2.1504
9. International student mobility in Germany: Summary on the results for the first International University Benchmark (BintHo) in the 2020/21 winter semester. 2023. URL: https://static.daad.de/media/daad_de/pdfs_nicht_barrierefrei/der-daad/analysen-studien/daad_2023_bintho-report_2020-21_summary.pdf
10. Method to Overcome Psychological Barriers in Students Learning the German Language / Akhmetova A. Zh. et al. *Utopía y Praxis Latinoamericana*. 2020. Vol. 25(7). 2020. P. 121–129. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/utopia/article/view/33677/35736>
11. Oxford R. L. Language Learning Strategies in a Nutshell: Update and ESL Suggestions. *Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice*, Cambridge: Cambridge University Press. 2002. P. 124–143.
12. Pineda J. Problemlagen und Herausforderungen internationaler Studierender in Deutschland. 2018. URL: https://www2.daad.de/medien/der-daad/analysen-studien/sesaba/vorstudie_pineda_2018.pdf

13. Ratna H. The importance of effective communication in healthcare practice. *Harvard Public Health Review*. 2019. Vol. 23. URL: <https://bcphr.org/23-article-ratna/doi.org/10.54111/0001/W4>
14. Ucheh M. Communication Barriers and Coping Mechanisms: a Closer Look AtInternational Students' Struggles. Thesis for Master's in Mass Communications. West Visayas State University. 2024. doi.org/10.13140/RG.2.2.22666.44484.

Надійшла до редакції 06 серпня 2025 р.

Переглянута 02 жовтня 2025 р.

Прийнята до друку 10 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Hvozdiak, O (2023). Psycholinguistic Aspects of Teaching Foreign Languages: the Role of Motivation and Psychological Factors. *Transcarpathian Philological Studies*. Vol. 32 (1), pp. 60–66. [in Ukrainian]. doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.10
2. Hupal, M. (2013). Communicative Barriers at a Beginner's Level of Learning a Foreign Language by Students of Non-Linguistic Majors and Ways to Overcome Them *Theoretical Issues of Culture, Education and Upbringing*. 47. pp. 110–113. [in Ukrainian].
3. Karpluk, O., Syzonenko, H. An Attempt to Overcome the “Communicative Barrier” while Studying a Foreign Language in Higher Educational Institutions. *The VI th international scientific and practical conference «About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them» (October 26-30, 2020). Milan, Italy*. 2020. pp. 315–317. [in Ukrainian]. doi.org/10.46299/ISG.2020.II.VI
4. Tuliuliuk, K., Kaminska, O., Slukhenska, R. (2023). Psychological Barriers while Studying a Foreign Language by Students in Non-Linguistic Higher Educational Institutions. *Grail of Science*. №26. pp. 425–429. [in Ukrainian]. doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.075
5. Abuarqoub, I.A. (2019). Language barriers to effective communication. *Utopía y Praxis Latinoamericana*, 24(1), pp. 64–77. [in English].
6. Al Dilaimy, H. (2024). A Sociolinguistic Study of English Language Barriers and Communication. *International Journal of Language and Literary Studies*. № 6 (3). pp. 120–136. [in English]. doi.org/10.36892/ijlls.v6i3.1771
7. Al Mutairi, F. (2024). Language Barriers And Their Impact On Effective Communication In Different Fields. *International Journal of Advancement in Social Science and Humanity*. Vol 18 (1). pp. 22–32. [in English]. doi.org/10.13140/RG.2.2.29788.09607
8. Angelika Cherisa, Putri Rindu Kinasih, and Veronika Ita Karina Tarigan (2025). Language Barriers in Communication Faced By Indonesian Students in Australia. *Sintaksis: Publikasi Para ahli Bahasa dan Sastra Inggris*. 2025. № 3 (2). pp. 01–19. [in English]. doi.org/10.61132/sintaksis.v3i2.1504
9. International student mobility in Germany: Summary on the results for the first International University Benchmark (BintHo) in the 2020/21 winter semester (2023). [in English]. URL: https://static.daad.de/media/daad_de/pdfs_nicht_barrierefrei/der-daad/analysen-studien/daad_2023_bintho-report_2020-21_summary.pdf
10. Akhmetova, A. Zh., et al. (2020). Method to Overcome Psychological Barriers in Students Learning the German Language *Utopía y Praxis Latinoamericana*. Vol. 25 (7). pp. 121–129. [in English]. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/utopia/article/view/33677/35736>
11. Oxford, R. L. (2002). Language Learning Strategies in a Nutshell: Update and ESL Suggestions. *Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice*, Cambridge: Cambridge University Press. pp. 124–143. [in English].
12. Pineda, J. (2018). Problems and Challenges Faced by International Students in Germany. [in German]. URL: https://www2.daad.de/medien/der-daad/analysen-studien/sesaba/vorstudie_pineda_2018.pdf
13. Ratna, H. (2019). The importance of effective communication in healthcare practice. *Harvard Public Health Review*. Vol. 23. [in English]. URL: <https://bcphr.org/23-article-ratna/doi.org/10.54111/0001/W4>
14. Ucheh, M. (2024). Communication Barriers and Coping Mechanisms: a Closer Look AtInternational Students' Struggles. Thesis for Master's in Mass Communications. West Visayas State University. [in English]. doi.org/10.13140/RG.2.2.22666.44484.

Submitted August 06, 2025.

Revised October 02, 2025.

Accepted October 10, 2025.

Published December 30, 2025.

Mariia Bobro, Candidate of Philological Sciences, associate professor of the Department of General and Applied Linguistics, Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: m.bobro@karazin.ua; <http://orcid.org/0000-0003-4086-4607>

Diana Skrypnik, 2-year master student of the Faculty of Philology, Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: diana.skrypnik@student.karazin.ua

Language Barrier Problem while Studying in a Foreign Language: Experience of International Students of English-Language and German-Language Programs

The article addresses the issue of language barriers among international students enrolled in English- and German-medium programs at higher education institutions abroad. The study is based on a survey of respondents aged 17 to 26, who are international students of English- and German-taught programs in various countries. According to the findings, the key challenges in the learning process include mastering specialized vocabulary, academic writing, participation in discussions, and understanding lectures. These difficulties are significantly reinforced by psychological factors, such as fear of making mistakes in oral communication, anxiety and lack of confidence in one's knowledge.

The results reveal that, despite considerable linguistic and academic obstacles, some students do not perceive them as critical to academic success, while others reported a direct negative impact of language difficulties on their comprehension of study materials, written assignments, and participation in group work. At the same time, both groups emphasized the importance of additional language practice strategies beyond the university setting. Among the most effective means of overcoming the language barrier were the use of textbooks, online resources, mobile applications, participation in specialized language courses, interaction with native speakers, watching films and educational videos, and individual tutoring sessions.

The findings indicate that there is no universal solution to overcoming language barriers: the effectiveness of different approaches depends on the level of prior language proficiency, individual needs and the student's psychological resilience. Nonetheless, there is a clear need for systematic support by higher education institutions, which should encompass not only general language courses but also discipline-specific training and psychological support. Such measures would help to mitigate communicative anxiety, foster confidence in one's abilities, and ensure a more successful integration of international students into the new academic environment.

Keywords: language barrier, academic progress, communication problems, English-medium instruction, German-medium instruction, academic performance.

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Як цитувати: Бобро, М., & Скрипник, Д. (2025). Проблема мовного бар'єру у процесі навчання іноземною мовою: досвід міжнародних студентів англомовних і німецькомовних програм. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 64-69. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-10>

In cites: Bobro, M., & Skrypnik, D. (2025). Language Barrier Problem while Studying in a Foreign Language: Experience of International Students of English-Language and German-Language Programs. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 64-69. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-10> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-11>
УДК 81'373:821.161.2-1]:929

Компаративні конструкції в поезії Віталія Білозіра як елементи ідіостилю митця: семантико-тематична класифікація об'єкта

Оксана Гаврилюк

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
(вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, Україна);
e-mail: o.r.havrylyuk@udu.edu.ua; <https://orcid.org/0009-0007-1106-5079>

Олена Конєєва

старший викладач кафедри української мови,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
(вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, Україна);
e-mail: olenakoneeva@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0001-5509-111X>

У сучасній лінгвістичній науці зростає зацікавленість дослідників вивченням стилістичних фігур, зокрема компаративних конструкцій як виражальних засобів мови. Актуальність наукової розвідки зумовлена потребою вивчення компаративних конструкцій у поетичному доробку сучасного українського поета Віталія Білозіра як важливих засобів формування ідіостилю митця. Дослідження компаративних структур у художньому тексті є особливо цінним, адже вони слугують одним із найефективніших засобів створення образності, а також відображають специфіку авторського світобачення й індивідуального стилю.

Мета статті — здійснити семантико-тематичну класифікацію об'єкта компаративем у поезії Віталія Білозіра в контексті дослідження ідіостилю митця.

Виявлено, що компаративні конструкції у творчості поета виконують не лише образотвірну функцію, а й сприяють формуванню унікальної концептуальної системи, де об'єкти порівняння набувають символічного значення. Аналіз засвідчив, що вибір об'єкта порівняння в поезії Віталія Білозіра часто пов'язаний із природними елементами, емоційними станами та філософськими концептами, що дає підстави розглядати його поетичний світ як багатовимірну систему, у якій кожна деталь має глибокий сенс. Поет поєднує індивідуальний досвід із загальнолюдськими цінностями, а також формує власну поетичну картину світу. У статті проаналізовано такі семантичні групи об'єктів порівнянь: конфесійну лексику, персоніми, соматизми, флороніми, зооніми, назви споруд та їхніх частин, явищ природи, матеріально-речовинні, часові та просторові поняття, конкретні та абстрактні назви.

Результати дослідження сприяють кращому розумінню механізмів формування ідіостилю сучасного українського поета та відкривають нові перспективи для аналізу компаративних конструкцій у поезії.

Ключові слова: компаративем, типологія об'єкта порівняння, поетичний дискурс, лексична семантика, авторське мовотворення.

Постановка проблеми. Порівняльні конструкції як одна з найпродуктивніших стилістичних фігур мови є не лише засобом художнього змалювання дійсності, а й способом концептуалізації індивідуально-авторського бачення світу. У наукових студіях поки недостатньо досліджено питання функціонування індивідуально-авторських компаративних структур у поезіях молодих українських митців, до яких належить Віталій Білозір — член Національної спілки письменників України, автор трьох поетичних збірок. Особливої уваги потребує аналіз семантики об'єкта порівняння,

адже саме цей компонент уможливує виявлення специфіки образного мислення поета, напрямів його асоціативного моделювання та закономірностей формування поетичного світу.

Актуальність дослідження зумовлена щоразу більшим інтересом сучасної лінгвістичної науки до вивчення індивідуально-авторських моделей мовотворення та пошуком нових підходів до опису поетичного ідіостилю. Увага до компаративних конструкцій у творчості Віталія Білозіра зумовлена тим, що вони формують основу ідіостилю, становлять важливий елемент його образної системи, у якій відображено і особистісне

світобачення, і ширші культурно-ціннісні орієнтири українського суспільства. Наукове значення роботи полягає в тому, що вона розширює уявлення про функційні можливості компаративних конструкцій у поезії та поглиблює знання про закономірності формування сучасного українського поетичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Наукові дослідження останніх років зосереджені на вивченні семантики компаративем, зокрема на виокремленні лексико-семантичних полів та аналізі функційних особливостей суб'єкта й об'єкта порівнянь у художньому дискурсі. Це теоретичні напрацювання, що уточнюють традиційні підходи до аналізу компаративності: окрім структурно-формальних характеристик, дослідники акцентують увагу на семантиці суб'єкта чи об'єкта як ключовому маркері ідіостилу автора, стилістичних властивостях та експресивно-виражальному потенціалі порівняльних конструкцій у художніх текстах. Зокрема М. Баган і В. Заскалета описали компаративемі в романі-колажі Дмитра Кешелі «Родаки» [1; 8], В. Городецька та А. Гулак – у поезії Василя Стуса [6; 7], С. Рошко – в українському фольклорі [10], В. Філінюк – у поетичному ідіолекті Миколи Дмитренка [15], Н. Шатілова – у художніх творах Сидора Воробкевича [16], Л. Юлдашева – у сучасній воєнній ліриці [17] та ін. Нині науковці також виявляють інтерес до структурної організації порівнянь та аналізу їхніх граматичних ознак (В. Герман, Н. Кириленко [5] та ін.). Цінними є наукові напрацювання щодо виокремлення підходів до вивчення ідіостилу в лінгвістичних дослідженнях художнього тексту (Ю. Калимон, І. Кульчицький, І. Ліхнякевич [9], І. Сидоренко [11], О. Скоробогатова [13]) тощо.

Мета дослідження – здійснити семантико-тематичну класифікацію об'єкта компаративем у поезії Віталія Білозіра в контексті дослідження ідіостилу митця. Мета наукової розвідки передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити порівняльні конструкції в поетичному доробку Віталія Білозіра; 2) проаналізувати семантичні ознаки виявлених компаративем; 3) систематизувати й погрупувати об'єкти порівняння за семантико-тематичним принципом; 4) визначити роль компаративних конструкцій у формуванні ідіостилу митця та їхнє значення для реалізації авторської концептуальної картини світу.

Об'єктом дослідження є компаративні конструкції в художніх творах Віталія Білозіра, а **предметом** розгляду стали семантико-тематичні особливості об'єктів порівнянь у поезіях Віталія Білозіра. У процесі дослідження було використано аналітико-описовий метод для фіксування й систематизування фактичного матеріалу, структурний, що дав змогу

проаналізувати будову порівняльних конструкцій, та метод семантичного аналізу для виявлення смислової структури компаративем і логіко-смислових зв'язків між компонентами порівняльних конструкцій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Порівняльні конструкції в поетичному доробку сучасного українського поета Віталія Білозіра є важливими засобами формування авторського ідіостилу, «для якого характерний індивідуальний підхід до відбору й використання мовних знаків і їх комбінації, типових для автора засобів актуалізації або нейтралізації мовних значень» [13, с. 67]. Компаративемі є виразними мовними елементами, притаманними більшості поетичних творів митця, що вирізняють їх з-поміж художніх творів інших авторів.

За визначенням, поданим у виданні «Українська мова: енциклопедія», «порівняння – це фігура мови або рідше троп (у формі ор. в. ім.), що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис» [14, с. 507]. У сучасній лінгвістиці науковці розглядають порівняння як об'єкт вивчення лексикології, фразеології, стилістики, синтаксису тощо.

Порівняння базуються на подібності кількох предметів чи явищ об'єктивної дійсності за істотними ознаками. Н. Сизоненко, досліджуючи семантичну структуру порівнянь на матеріалі художньої творів, стверджує, що «виникнення компаративем тісно пов'язано з логічними процесами встановлення подібності й відмінності між об'єктами людського буття, вихопленням найяскравіших ознак серед об'єктів, які належать до одних чи різних класів, підкреслення їхньої унікальності» [12, с. 76]. Така аналогія може мати традиційний характер, закріплений у мовній системі та відтворюваний з допомогою узвичаєних зворотів, і несподіване, індивідуально-авторське наповнення. Усталені порівняльні конструкції (*дівчина як квітка*) є результатом тривалого функціонування в мовній свідомості й вирізняються передбачуваністю асоціацій і здатністю викликати в реципієнта цілком конкретні образні уявлення. Щодо індивідуально-авторських порівнянь М. Баган, В. Заскалета слушно зауважують, що вони «становлять місткі ментально-емоційні комплекси, які кожен читач може інтерпретувати по-своєму: як мегапотужний цікавий образ чи, навпаки, як дивний, непереконаливий спосіб інтерпретації чогось. ... індивідуально-авторські порівняння в структурі художнього тексту завжди відповідають задуму автора й спрямовані на встановлення якомога тіснішого зв'язку з читачем, виклик у нього не лише замилювання, а й цілком самостійних рефлексій» [1, с. 32].

Класичне порівняння, як зазначає більшість дослідників, характеризується трикомпонентною організацією, що містить суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння та ознаку, на підставі якої здійснюється зіставлення предметів чи явищ. Саме об'єкт порівняння та ознака, за якою порівнюють елементи, є найважливішими складниками, які дають змогу авторові викликати в читача певну емоційну реакцію [8, с. 133].

Поетичні тексти Віталія Білозіра рясніють оригінальними порівняльними конструкціями, об'єкти яких можна поділити на кілька груп за семантико-тематичним принципом. Класифікування здійснено з урахуванням прямого значення лексеми (компаративного ядра об'єкта порівняння) з частковим залученням контекстуального.

1. Конфесійна лексика численно представлена у творчому доробку митця: а) назви біблійних персонажів, напр.: *ти ці голі дерева караєш, як Бозя, не києм, а вчинком* (3, с. 25); *пробач мені, Боже, що риси твої побачив у іншому, що проти ночі хрестив його, як Йоан* (3, с. 80). *Господи, списами дим вникає, немов тринадцятий із апостолів* (3, с. 29); б) старослов'янськими та грецизмами на позначення сакральних предметів, напр.: *а ти сидиш, мов небож, край столу / і рахуєш насіння, перебираєш його, / мов срібні моці весняних трав* (4, с. 8); *і тепера такий він красивий, мов храм* (4, с. 33); *ніч, ніби риза, воїстину хтива* (4, с. 49); *приклав ту світлинку до уст, ніби то хрест святого* (3, с. 8); *вірив би в сльози, ніби у тризбицький прах* (3, с. 7); в) біблеїзми зі значенням відступу від Божих заповідей та опрідметнених дій, напр.: *і горіхове листя... здійметься й обпливе доквіл / твого мовчання й осяде, мов гріх, мов скверна* (3, с. 15); *чорна квітка / пустилась в небо, немов молін* (3, с. 34).

2. Персоніми: а) найменування за статтю, напр.: *[сонце] дражниться, / немов хлопця* (4, с. 16); *стоять свічі у золоті, ніби дівчата в купанні* (4, с. 36); б) найменування за родинними зв'язками, напр.: *А я ні в чім і ні по чім, як справжній тато, / Їх обійму* (3, с. 52); *звертаюся до тебе, як до отця свого* (3, с. 81); *і чорні хрести до уст твоїх туляться, ніби сусідські брати* (3, с. 89); в) найменування за родом заняття, станом здоров'я, іншими ознаками, напр.: *останні кульбаби злетять безборонно звідси і стануть над небо, немов вартові* (3, с. 64); *а я так грубо, ніби злодій, збігаю східцями* (3, с. 17); *де я зірву із глodu кілька ягід пустотливих, / і вони на долоні, ніби безбожницькі, багатимуть на піску* (4, с. 30); *там бігають олені срібні, / ніби сліпці* (4, с. 64); *[сусід] затулявся кленовими китицями і безсоромно, ніби слизень, моргав мені правим оком* (4, с. 32); *і я забуваю її*

вигляд, як вигнанець (4, с. 55); *я дійшов до моря, як до невмирущого, / а з живого у ньому лишилося дві рибини* (4, с. 91).

3. Соматизми, напр.: *летить, мов катова рука, сей ворожбитський погляд* (3, с. 67); *надвечірок, немов загублене срібне око* (4, с. 38); *[вірші] ніби тіло, тлінне, дозріле до совісті* (4, с. 61); *і плямистими стануть очі, ніби руки після пустощів над кульбабою* (4, с. 66).

4. Флороніми: а) назви квітів і трав, напр.: *чума, мов лілля, згасає і народжується знову* (4, с. 16); *ти зухвало цілуєш дівчинку, аби дівчинка стала вища, ніби з крижинки квітка* (3, с. 25); *нервові очі, немов гвоздики, в яких ні дна, ні меду* (3, с. 30); *сум'яття – мов м'ята пом'ята на березі одинокому* (3, с. 74); *дім, перекошений і кривий, / недбалий, мов хміль* (4, с. 74); б) назви дерев і кущів, напр.: *тіло до тіла – / немов горобина до дзьоба* (3, с. 44); *брунатні вигини, ніби дерева, туляться одне одного* (4, с. 14); *діди, ніби пальми, / на бубнах виштовхують гнів* (4, с. 37); в) назви садовини, городніх і польових культур та їхніх плодів, напр.: *й люди опадуть, мов яблука, / од знемог пред власними муками* (3, с. 12); *я радю од миті, коли воскресають твої / напівнавіжені і спілі, / мов прілі під вересень дині, думки* (3, с. 14); *ніч і по досі колюча, страшна і лайлива. / часу тремтілі межі сині, мов слива* (3, с. 41); *а там нагі проти неба два тіла, як дві зернини* (3, с. 98); *Силіцію, глянь, вечір – ніби цвіле зерня горіха* (3, с. 15); *хитаються стіни, ніби сухе бадилля* (3, с. 101); *я поспішаю чомусь до трамвая, уцертъ переповненого, ніби цитрус* (4, с. 70); г) назви частин рослин, напр.: *я обертався... й кликав твоє несміле тіло, / ніби листя струнке і зелене на вітрі, до себе* (3, с. 9); *ніжні його обійми, немов виноградні стебла, / пальці мої розрізають* (3, с. 11); *чуєш, Силіцію, яка мокра сорочка твоя? / це я свої мрії на ній, мов пелюстки, кладу й розтинаю* (3, с. 17); *тільки небо темніло, як паросток на морозі* (4, с. 66); *а ночі зараз такі хиткі, / як соломинка палаюча в птаха у дзьобі...* (3, с. 100).

5. Зооніми, з-поміж яких гіпероніми, напр.: *він стукав об древо й плював через ліве плече, / ніби звір* (3, с. 35); *із краю далекого я рушаю, мов риба, шукати єдиного друга свогого слід* (3, с. 92); *втер би тебе, мов хижак, просякаючи жалами* (3, с. 7). Також гіпонімічні найменування: а) назви домашніх тварин та частин їхнього тіла, напр.: *Я вчора туди приходив, як приходять до моїх воріт пси* (3, с. 19); *ми... такі безтурботні, немов березневі коти* (3, с. 58); *ніби лякливі коні, тремтять сопілки у них* (4, с. 10); *мов прибудного пса, вітер колише* (4, с. 70); б) назви диких тварин та частин їхнього тіла, напр.: *врода її, ніби лань перед стрілою мисливця* (4, с. 38); *слова – як олені зі снів моїх, / обтолочили серце* (4, с. 61); в) назви плазунів, риб та частин їхнього тіла, напр.: *мені блищить іній, ніби кит помаранчевий* (4, с. 76); *сидить старий роз'ятрений, ніби ікло змійне* (4, с. 54); *сокіл обводить землю, ніби гадюка ногу* (4, с. 37);

г) назви птахів і комах та їхніх органів, напр.: на вулицях кожний, **мов кострубата папуга**, ховає наїдки із свята собі між долонь (4, с. 37); видихи б'ються об плечі, **ніби бджілик білий струшує вогкі крила об світло плоске** (3, с. 28); міські листоноші, **ніби розлучені оси**, стомилися лягти мене (4, с. 55); **ніби жало** – розтерзаний вітер крізь груди (3, с. 29).

6. Назви споруд та їхніх частин, напр.: але і життя те було, **як дівочі замки перед книжками хлопчика залюбленого** (4, с. 31); срібні вулиці й тіні розлогі, / **як розкриті зрубниці** (4, с. 32); дерева тепер, **мов темниці колишніх наложниць** (4, с. 37); ніч надходить, **ніби спустошена дзвіниця** (4, с. 57); мені дахівки світять, **ніби лазівки тюремні** (4, с. 76).

7. Матеріально-речовинні назви, напр.: тільки лежши ти в тіні, **мов у розхристаній піні** (3, с. 59); розчинена темінь – **мов мідь на засвічених грудях** (3, с. 74); вогонь розливається, **ніби молоко** (4, с. 11); війна – **немов каміння** – зрікається і роду, і начал (4, с. 16); був за життя він, **як пил полум'яний** (4, с. 35); скрипучі, покривлені падають в траву пісні, і витерти їх би, **як роси перед покосом** (4, с. 53); пасмо твого волосся в руці – **ніби скло** (3, с. 46).

8. Назви явищ та об'єктів природи, напр.: і ти щовесни / проходиш, **мов сніг**, на пиші пташині хрестини (3, с. 14); і самітен будиночок, **як провесінь на війні** (3, с. 101); розтерта в зубах хризантема, **мов дим**, тепер – ікона: Осінне Явлення (3, с. 36); І вже сидітиму тоді, / **Неначе хвиля на воді** (3, с. 52); він красивий, **як обрій** (4, с. 17); я маю сусіда... / він поранку завжди виходив нагим, **наче сонце** (4, с. 32); ось і гості постіли, **мов блискавка в бляху** (4, с. 34); чужого розлучного... чекаєш на ложі, **як бурі** (4, с. 51); а те море хвилюю, / **ніби нескінченною зливою**, поверх дому твого (4, с. 58); листя, **як первість грому**, .. розжевріло й синіє (4, с. 65); і руки її **ніби ріки простягнені на простори** / ... і зняковілість її **ніби глухі нерозбачені гори** хтось її ізнічев'я торкнеться без мене **мов озеро дике** (3, с. 88).

9. Назви предметів, створених людиною: а) зброя: руки тримаєш, **мов списи**, у трав'яних легнях (3, с. 59); Гор підростав, **ніби меч серед ребр зрадливого** (4, с. 37); б) предмети одягу: і трава там, **як сукня роздерта**, / теж пізнала, мабуть, кохання (4, с. 14); в) музичні інструменти: сидить під ним хлопчик і кісткою, **як дудкою**, тарабанить по губах своїх (4, с. 58); г) інші предмети побуту: я ляжу на твої груди, **ніби на одр** (3, с. 46); червоні полотна вкривають дзеркала в кімнаті / так само красиво, **як ложе любовне** (4, с. 36); не читай мені віршів, / вони **ніби серп у сонці**, зниклі (4, с. 61); я бачив обличчя твоє завесніле / і очі твої, що в очі мої, **ніби зашморги** (4, с. 68); ти не мій уже певно біль / **як остання цигарка**

в пачці (4, с. 69); про день, що вось дотліє і тлін його буде, **ніби вогке перо у вогні** (4, с. 18); хлопчик лежав, **ніби дзвін**, він чекав чийогось поклику, руху, відлуння (3, с. 10); і неглибокий поріз, і неглибиста кров не предтече палкої, **мов лезо**, любови (3, с. 46); д) продукти інтелектуальної діяльності: час – **як нікому не цікаві вірші** (2, с. 50); о порцелянова лялечко! хто залишив тебе тут, / **наче пісню сумну про бешкетного хлопчика** (4, с. 14); ти торкаєшся зеленого променя голосом, **мовби танець на весняній гілці стурбованої зозулі** (4, с. 10).

10. Часові поняття: засинай... з юнським примарним обличчям, / з якого ясніє невинність, **ніби роздмухана ніч** (3, с. 28); світ, **як час**, марою покритий (4, с. 83); три ягідки на долоні лежать, **немов дні останні** (4, с. 88); я сиджу напроти дерева, яке оминають / **як всесвіту чорний день** (4, с. 90).

11. Просторові назви: бо був наш Озіріз такий щедрий, **як поле при осені** (4, с. 35); злітають птахи з гілок вузьких, тривожні, **як обрій** (4, с. 57).

12. Абстрактні назви, значна частина яких – опредметнені дії, напр.: одним словом, **як спалахом**, розчевріла лоза вина убієнного! (3, с. 18); у кімнаті дзеркал цілував я холодність, **мов мрію** (3, с. 22); меж плямистих вогнів, **мов меж п'яних юнацьких розмов**, очі бігають мимо людей і хотіння (3, с. 58); руде листя спаде, **мов подих останній в сопілку** (3, с. 89); темінь собача між маняками і листям гаряче блудить, **мовби розчухнутий гнів** (3, с. 28); тан цей... у чорній траві, **ніби плач пломени** (4, с. 12); був за життям він, **як зов пред гріхами** (4, с. 35); знати б тих коней, **мов зморену ввижу** (4, с. 59); шляхи безпритульні і вічні, короткі, **як дума про смерть** (4, с. 83); сходить дим, **ніби провісник тривожності** (3, с. 29); **ніби пізнє прозріння диму** – сніг (3, с. 29); співай! доки руки, / **мов крики**, **мов згуки** (3, с. 26). Також інші абстрактні лексеми, напр.: вловиш Київ **як самотності спокій** / **як маленьку мару** / осілу на голці каштана (3, с. 38); візьми моє серце – **як данини** і дай мені серце своє – **як милостиню** (3, с. 79); білий світ із напруги зітканий, **як війна – із втрат** (4, с. 83).

У поезіях митця об'єктом порівняння часто стають дії, процеси, що безпосередньо корелюють із дієслівним суб'єктом порівняння, напр.: покохати в цьому місті легко, **ніби струсити із листя сніг** (3, с. 103); і постала вона перед нами, / **як кинджалом скелю розкрийла** (4, с. 35); сидить на веранді ластівка, **ніби не розуміє мене** (4, с. 62); починаєш танець долонями – / **ніби незграбний будуєш прихисток для потім дозрілого зерня** (4, с. 77). Такі зіставлення уможливають розкриття динаміки зображуваного, увиразнення станів ліричного суб'єкта. Автор також вдається до порівняння ситуацій, співвідносячи їх за спільними емоційними, динамічними чи функційними ознаками, напр.: але [мурахи] на солод сходяться... / **як люди до близької могили ідуть щастям і ненавистю ділитися** (4, с. 87);

твій лист із відбитками мокрими повний речень
куцих, швидких, немов березани плаксивої
осені обірвали їх (4, с. 85); [хлопчик] сідає у кут
кімнати і плаче, / так ніжно, немов по блясі
стукочуть бджоли (3, с. 33). Таке зіставлення
завичай має узагальнювальний характер,
оскільки не обмежується зовнішньою подібністю,
а виявляє глибинні смислові паралелі: передає
невимушеність людських почуттів, єдність
людини і природи в стражданні та прагненні
жити. Порівняння ситуацій у поезії здатне
створювати багатшарові образи, у яких
конкретна подія постає аналогом внутрішнього
стану людини, її духовного досвіду. Такі
конструкції «увиразнюють художній текст,
деталізують портретні описи, надають
вичерпну характеристику предметам і явищам
тощо» [16, с. 96].

Подекуди автор використовує прийом
нанизування порівнянь і до одного суб'єкта
добирає кілька об'єктів різної семантики для
зіставлення, напр.: щодень народжується і
погибає, / як думка, як воїн, як втіха, як
прикрість (3, с. 79); покину цей світ, ніби сонце
роздерте стінами, / ніби ніщо, ніби ніхто... (3, с. 23).
Це посилює експресивність висловлення,
формує полісемантичність, оскільки різні
об'єкти порівняння розкривають різні аспекти
зображуваного предмета чи явища, сприяє
індивідуалізації ідіостилу митця, демонструючи
його здатність варіювати й розгортати
асоціативний ряд.

Порівняння у творчості Віталія Білозіра
завичай неординарні, сформульовані на основі
суб'єктивних естетичних уподобань. Митець
часто виходить за межі усталених асоціативних
схем, створюючи зіставлення, які не мають
традиційних аналогів у фольклорі чи
літературній традиції. Несподіваність порівнянь
митця ґрунтується на зіставленні абстрактного і
конкретного (мрії мов пелюстки, мовчання –
риба); переосмислення усталених символів
(дерева мов темниці колишніх наложниць, ніч
ніби спустошена дзвіниця); поєднанні різних
сенсорних образів (листя, як первість грому, як
перед вічністю дзеркало – розжеврило й синіє;
чуєш сю музику – дивне гірке божество). Такі
компаративні конструкції стають інструментом
індивідуального мовотворення, «вони мають
складну логіко-семантичну основу і потребують
активної асоціативної й інтелектуальної
діяльності від читача» [16, с. 96].

Увиразнюють об'єкти поетичних порівнянь
авторські неологізми, утворені уявою митця, що
посилюють образність і виражають неповторність
ідіостилу Віталія Білозіра, напр.: знати б тих
коней, мов зморену **ввижу**; ніжне обличчя **по-
юньськи** лукаве й просте; камінь... / ніби **протергле**
листя та ін. Такі оказіоналізми також формують
нові семантичні відтінки в сприйнятті поетичного
образу.

**Висновки та перспективи подальших
досліджень.** Порівняльні конструкції є одними
з найпоширеніших мовних засобів, характерних для
більшості творів Віталія Білозіра. Компаративами
в поетичному доробку автора посідають важливе
місце у формуванні його ідіостилу, адже вони
не лише виконують традиційну образотвірну
функцію, а й стають засобом актуалізації нових
семантичних відтінків, виявляючи складну
асоціативну природу художнього мислення поета.
Поет поєднує індивідуальний життєвий досвід
із загальнолюдськими цінностями, що сприяє
формуванню його унікальної поетичної картини
світу. На основі відібраного й систематизованого
фактичного матеріалу здійснено семантико-
тематичну класифікацію об'єкта компаративем,
до яких належать: конфесійна лексика, персоніми,
соматизми, флороніми, зооніми, назви
архітектурних об'єктів та їхніх складових, природні
явища, матеріально-речовинні, часові та просторові
поняття, а також конкретні й абстрактні номінації.
Семантика об'єкта в авторських порівняннях
характеризується багатоплановістю: від предметно-
конкретних співвіднесенень до абстрактно-
метафоричних нашарувань, що забезпечує глибину
емоційного та інтелектуального впливу тексту.
Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що
в компаративних конструкціях Віталія Білозіра
простежується схильність до нанизування образів,
взаємопроникнення семантичних планів, використання
біблійних та культурно зумовлених кодів, що
увиразнює світоглядно-філософську основу його
поезії. Такі порівняння постають не випадковими
тропами, а елементами цілісної поетичної
системи, у якій поєднано індивідуально-авторську
інтерпретацію реальності з універсальними
культурними смислами.

У подальших дослідженнях доцільно
проаналізувати семантику суб'єкта порівняльних
конструкцій у поезіях Віталія Білозіра, засоби
граматичного вираження компаративів, а також
виявити й описати ознаки, на основі яких автор
створює порівняння й досягає потрібного
стилістичного ефекту.

Список використаної літератури

1. Баган М., Заскалета В. Типологія порівняльних конструкцій за модулем порівняння (на матеріалі роману-колажу із стихій життя Дмитра Кешелі «Родаки»). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 36. 2023. С. 30–40. DOI: <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-30-40>.

2. Білозір В. Ігри з жовтою квіткою. Gry Żółtych Kwiatów: книжка-білінгва. Sochaczew, 2022. 60 с.
3. Білозір В. Паперовий хлопчик. Київ: Каяла, 2022. 108 с.
4. Білозір В. Порцелянове яблуко. Київ: КА «Артіль», 2024. 96 с.
5. Герман В. В., Кириленко Н. І. Лінгвістичний статус порівняльних синтаксем у структурі простого речення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 208. С. 112–119. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-15>
6. Городецька В. А. Порівняння як ознака художнього ідіолекту (на матеріалі поетичного мовлення В. Стуса). *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. 2018. Вип. 17. С. 124–134.
7. Гулак А.М. Індивідуально-авторські порівняльні конструкції у поезії Василя Стуса як елемент ідіостилю митця. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. June 24, 2022; Helsinki, Finland. С. 60–64.
8. Заскалета В. П. Типологія семантичних полів порівняння за значенням об'єкта (на матеріалі роману-колажу Д. Кешелі «Родаки»). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2018. Т. 21, № 1. С. 131–141.
9. Калимон Ю., Кульчицький І., Ліхнякевич І. Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2014. № 5. С. 226–229.
10. Рошко С.М. Семантико-синтаксичні особливості вираження категорії порівняння в українському фольклорі. *Закарпатські філологічні студії: наукове видання*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 33. Т. 2. С. 36–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.6>
11. Сидоренко І. Підходи до вивчення ідіостилю у лінгвістичних дослідженнях художнього тексту. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2015. Вип. 21. С. 296–300.
12. Сизоненко Н. М. Семантична структура компаративем за об'єктом порівняння (на матеріалі збірки новел М. Дочинця «Хліб і шоколад»). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки*. 2020. № 4 (335). С. 76–85.
13. Скоробогатова О. О. Граматичні дослідження в лінгвопоетичному вимірі: поетична мова, дискурс, ідіостиль, текст. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*. 2025. Вип. 62. С. 60–72. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.05>
14. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. імені О.О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 820 с.
15. Філінюк В. Порівняльні конструкції в поетичному ідіолекті Миколи Дмитренка. *Філологічний дискурс: зб. наук. праць*. 2015. Вип. 2. С. 119–123.
16. Шатілова Н. Порівняння в мовно-образній системі художнього тексту (на матеріалі творів Сидора Воробкевича). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). № 1. С. 92–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.1/16>
17. Юлдашева Л. П. Порівняльні конструкції в сучасній воєнній ліриці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 56–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/11>.

Надійшла до редакції 26 липня 2025 р.

Переглянута 26 серпня 2025 р.

Прийнята до друку 02 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Bahan, M., Zaskaleta, V. (2023). Typology of comparative constructions by the comparison module (based on the collage novel «Rodaky» by Dmytro Keshela). *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, 36, 30–40. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-30-40> [in Ukrainian].
2. Bilozir, V. (2022). Games with a yellow flower. Gry Żółtych Kwiatów: Bilingual book. Sochaczew [in Ukrainian, in Polish].
3. Bilozir, V. (2022). Paper boy. Kyiv: Kayala [in Ukrainian].
4. Bilozir, V. (2024). Porcelain apple. Kyiv: KA «Artil» [in Ukrainian].
5. Herman, V. V., Kyrylenko, N. I. (2024). Linguistic status of comparative syntactemes in the structure of a simple sentence. *Scientific Notes. Series: Philological Sciences*, 208, 112–119. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-15> [in Ukrainian].
6. Horodetska, V. A. (2018). Comparison as a feature of artistic idiolect (based on the poetic language of Vasyl Stus). *Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University. Philological Studies*, 17, 124–134 [in Ukrainian].
7. Hulak, A. M. (2022). Individual author's comparative constructions in Vasyl Stus's poetry as an element of the writer's idiolect. In *Collection of Scientific Papers "SCIENTIA"* (pp. 60–64). Helsinki, Finland [in Ukrainian].
8. Zaskaleta, V. P. (2018). Typology of semantic fields of comparison by the meaning of the object (based on the collage novel «Rodaky» by D. Keshela). *Bulletin of Kyiv National Linguistic University. Series: Philology*, 21(1), 131–141 [in Ukrainian].

9. Kalymon, Yu., Kulchytskyi, I., Likhnakevych, I. (2014). Idiolect, idiostyle, individual style: identical or different? *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Philological Sciences. Linguistics*, 5, 226–229 [in Ukrainian].
10. Roshko, S. M. (2024). Semantic-syntactic features of expressing the category of comparison in Ukrainian folklore. *Zakarpattia Philological Studies*, 33(2), 36–40. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.6> [in Ukrainian].
11. Sydorenko, I. (2015). Approaches to studying idiolect in linguistic research of literary text. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*, 21, 296–300 [in Ukrainian].
12. Syzonenko, N. M. (2020). Semantic structure of comparatives by the object of comparison (based on the short story collection “Bread and Chocolate” by M. Dochynets). *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University: Philological Sciences*, 4(335), 76–85 [in Ukrainian].
13. Skorobohatova, O. O. (2025). Grammatical studies in the linguopoetic dimension: poetic language, discourse, idiostyle, text. *Linguistic Studies*, 62, 60–72. <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.05> [in Ukrainian].
14. Rusanivskiy, V. M. (Ed.). (2004). Ukrainian language: Encyclopedia (2nd ed., rev. and exp.). National Academy of Sciences of Ukraine, O. O. Potebnia Institute of Linguistics; Institute of the Ukrainian Language. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia named after M. P. Bazhan [in Ukrainian].
15. Filiniuk, V. (2015). Comparative constructions in the poetic idiolect of Mykola Dmytrenko. *Philological Discourse*, 2, 119–123 [in Ukrainian].
16. Shatilova, N. (2023). Comparisons in the language-imagery system of literary text (based on the works of Sydir Vorobkevych). *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*, 34(73)(1), 92–97. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.1/16> [in Ukrainian].
17. Yuldasheva, L. P. (2023). Comparative constructions in modern war poetry. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*, 34(4), 56–64. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/11> [in Ukrainian].

Submitted July 26, 2025.

Revised September 26, 2025.

Accepted August 02, 2025.

Published December 30, 2025.

Oksana Havryliuk, PhD in Philology, Docent, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Dragomanov Ukrainian State University (9 Pirogov Str., Kyiv, 01601, Ukraine); e-mail: o.r.havrylyuk@udu.edu.ua; <http://orcid.org/0009-0007-1106-5079>

Olena Konieieva, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language, Dragomanov Ukrainian State University (9 Pirogov Str., Kyiv, 01601, Ukraine); e-mail: olenakoneeva@gmail.com; <http://orcid.org/0009-0001-5509-111X>

Comparative constructions in Vitaliy Bilozir's poetry as elements of the artist's idiostyle: semantic and thematic classification of an object

In modern linguistic science, researchers are increasingly interested in studying stylistic figures, particularly comparative constructions as expressive means of language. The relevance of scientific research is determined by the need to study comparative constructions in the poetic works of the modern Ukrainian poet Vitaliy Bilozir as important means of forming the artist's idiolect. The research of comparative structures in literary texts is particularly valuable, as they serve as one of the most effective means of creating imagery and reflect the specificity of the author's worldview and individual style.

The purpose of this article is to carry out a semantic and thematic classification of the object of comparatives in Vitaliy Bilozir's poetry in the context of researching the author's idiostyle.

It has been found that comparative constructions in the poet's work not only perform image-making function, but also contribute to the formation of a unique conceptual system, where objects of comparison acquire symbolic meaning. The analysis showed that the choice of objects of comparison in V. Bilozir's poetry is often associated with natural elements, emotional states, and philosophical concepts, which gives reason to consider his poetic world as a multidimensional system in which every detail has a profound significance. In this way, the poet combines individual experience with universal human values and forms his own poetic picture of the world. The following semantic groups of comparison objects were analyzed: confessional vocabulary, personal names, somatisms, floronyms, zoonyms, names of structures and their parts, natural phenomena, material and physical concepts, temporal and spatial concepts, concrete and abstract names.

The results of the research contribute to a better understanding of the mechanisms of forming the idiolect of a modern Ukrainian poet and opening new perspectives for the analysis of comparative constructions in poetry.

Keywords: comparatives, typology of the object of comparison, poetic discourse, lexical semantics, author's language creation.

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Як цитувати: Гаврилюк, О., & Конєєва, О. (2025). Компаративні конструкції в поезії Віталія Білозіра як елементи ідіостилю митця: семантико-тематична класифікація об'єкта. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 70-77. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-11>

In cites: Havryliuk, O., & Konieieva, O. (2025). Comparative constructions in Vitaliy Bilozir's poetry as elements of the artist's idiosyle: semantic and thematic classification of an object. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 70-77. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-11> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-12>
УДК [81'243:316.77]+82.091

The Phenomenon of Bilingualism and Interference in translations between Catalan and Spanish

Karina Donets

*Master's student,
specialty in Applied Linguistics,
V. N. Karazin Kharkiv National University;
(4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine);
e-mail: donets2021111@student.karazin.ua; <https://orcid.org/0009-0004-7982-6610>*

The study is due to the intensive functioning of the Catalan and Spanish languages in Catalonia, where bilingualism represents not only a socio-cultural reality but also a key factor in the development of linguistic and translation competence. The investigation of code-switching and interference is significant for both translation studies and cognitive linguistics, as it helps to elucidate the mechanisms through which bilingualism influences translation quality.

The aim of the article is to identify the specific features of bilingualism, code-switching, and interference in translations between Catalan and Spanish, and to determine the factors that condition translation quality.

The study applies comparative analysis of translations, a cognitive approach to bilingual processes and elements of sociolinguistic description.

The results indicate that the translations from Catalan into Spanish were higher quality than those in the opposite direction, due to a more consistent level of education in Spanish. The most common mistakes were grammatical shifts, spelling inaccuracies, and lexical calques. Older participants tended to rely on literal translation and interference-induced mistakes, while younger bilinguals demonstrated higher literacy and stylistic flexibility. It was further revealed that even minimal translation experience reduces the frequency of errors and enhances the naturalness of the text.

It is concluded that bilingualism alone does not provide high quality translation. The crucial factors included the level of formal language education, the presence of translation experience and the ability to control interference.

Keywords: bilingualism, code-switching, interference, Catalan, Spanish, translation.

Bilingualism is a central object of research in modern linguistics, psycholinguistics and sociology, as it encompasses both cognitive and socio-cultural dimensions. It is generally defined as the ability of an individual or community to use two languages depending on the communicative situation. No universal definition exists, as bilingualism is multidimensional and interpreted in diverse ways. In its broadest sense, it is the practice of alternating between two languages in everyday life [11, p. 68]. Psycholinguists emphasize the role of memory and language control [13, p. 1150], whereas sociolinguists highlight the impact of language policy and the sociopolitical status of languages [10, p.69].

Scholars distinguish several types of bilingualism in science. By origin: **natural** (mastering two languages from childhood) and **artificial** (learning a second language at school or as a result of migration). According to the organization of linguistic systems: **coordinative** (languages function independently) and **subordinative** (the second language is acquired through the prism of the first). By level of proficiency: **symmetrical** and **asymmetrical**, which directly influence communication ability and translation strategies [12].

Contemporary approaches emphasize the integration of linguistic, cognitive, and cultural factors.

Catalan-Spanish bilingualism is a vivid example of the stable coexistence of two languages within one society. The Catalan language was formed in the Middle Ages but was marginalized during the centralization policy of Castile (XVI–XVIII centuries). Only after the democratic reforms of the twentieth century that it regained official recognition and expanded its role in education, culture and the media [2, p.332]. Today, Spanish continues to serve as the language of interregional and international communication, while Catalan is a symbol of regional identity. Most residents of Catalonia speak both languages: Spanish tends to dominate and Catalan retains high prestige and is actively supported by an autonomous language policy.

The specificity of Catalan-Spanish bilingualism is its naturalness: children grow up in a bilingual environment, assimilating both systems almost symmetrically. This contributes to the widespread phenomenon of code-switching – the spontaneous transition from one language to another, depending on the topic or interlocutor. Consequently, Catalonia has become a space where bilingualism operates as both an individual and a social phenomenon [8, p.125].

© Донець К., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Translation in a bilingual environment takes place in a competitive environment between two languages. When a bilingual retrieves a word, equivalent from both languages are activated [1, p.724], which creates a risk of interference. However, effective control mechanisms – focusing on the target language and inhibition irrelevant elements – allow to avoid errors [4, p.1160]. Neurolinguistic studies confirm the involvement of different parts of the brain in this process [6, p.228], which is consistent with D. Green's inhibitory control model [5, p.69].

The speed of translation depends on language proficiency and directionality: translation from L2 to L1 is faster than in the opposite direction, especially for non-professionals. For experienced translators, this asymmetry diminished [9, p.135]. Translation experience is a decisive factor that forms not only linguistic but also strategic and cultural competencies [7, p.10]. Professionals better control interference, process texts faster and work more effectively with atypical vocabulary [3, p.1150].

Accordingly, translation experience determines both the quality of translation and cognitive strategies, while bilingualism alone does not guarantee an adequate result. The integration of bilingual competence with translation practice is essential for neutralizing interference and achieving accuracy.

Within the present study, the aim was to determine the specific influence of bilingualism and translation experience on the quality of interlingual translation of texts. The research sample consisted of three groups of participants: professional bilingual translators, bilingual respondents without specialized training, and novice students. The methodological basis included comparative-contrastive analysis of the source texts and their translations, along with qualitative linguistic observation and the subsequent interpretation of typical errors in the prism of the cognitive activity of bilinguals. The analysis revealed that the most common phenomena in translations were lexical calque and grammatical interference. Students and non-professional translators relied heavily on literal rendering and stylistic shifts, which lowered the adequacy of translation. At the same time, professional translators demonstrated a broader range of translation strategies and a much higher level of language flexibility, which effectively minimized the impact of interference factors.

The study used authentic Catalan and Spanish texts and their translations. Respondents were divided into three groups: professional bilingual translators, students with bilingualism, and non-philology people. The age range was also considered, from 22 to 70. This made it possible to identify the impact of generational and cognitive differences on the quality of translation.

The analysis revealed several main types of challenges:

– **Lexical errors.** Calques and literal translations were the most common, especially in the student group. For example, *lleya* (“firewood”) corresponds to the Spanish *leña*, and *sopa acabada de fer* (“freshly made soup” / “soup that has just been cooked”) corresponds to the Spanish *sopa recién hecha*. In more experienced bilinguals, there was a better consideration of the context and an adequate selection of synonyms.

– **Grammatical and syntactic deviations.** Catalan structures were often transposed into the Spanish text, producing artificial or overly complex sentences. Among the grammatical problems, the most common were the incorrect use of past tense forms (*mirà* “looked”, *mirar* instead of the normative *va mirar*), the mixing of the perfect and the simple past tenses (*es va aturar* “stopped” used instead of *va aturar-se*), mistakes in participle formation (*recent cuít* “freshly baked” instead of *recent fet*, *acabada de coure* instead of *acabat de fer*), as well as errors in subject-verb agreement (*tots l'observava* “everyone watched” instead of *tots l'observaven*).

– **Stylistic problems.** Younger respondents tended to simplify the style and neutralize emotionally expressive means, while older participants tried to preserve the imagery of the original. One of the main problems was calquing from Spanish, in particular the use of *fora de pa* (“bakery,” literally “bread oven”) instead of the more natural Catalan *fleca* (“bakery”), as well as the use of colloquial verbs such as *xerraven* (“chatted,” “gossiped”) instead of the neutral *parlaven* (“talked”).

– **Cultural and semantic features.** Translating culture-specific items and idioms posed challenges. More experienced translators used adaptation more often, while students left calques. For instance, the Catalan idiom *fer el cor fort* (“to gather one’s courage”) was sometimes translated literally as *hacer el corazón fuerte*, which sounds unnatural in Spanish. The adapted version *armarse de valor* (“to brace oneself,” “to take courage”) conveys the intended meaning much more accurately and naturally.

Cognitive analysis has shown that there is constant competition between the two language systems in the translation process. Younger bilinguals tend to rely more often on automated associations, which increases the number of interference errors, whereas older participants exhibited stronger control skills, reducing deviations. Translation experience proved decisive: even without special education, practice enhanced lexical accuracy and stylistic flexibility. This is consistent with previous psycholinguistic studies that demonstrates that translation experience modifies interlanguage connections in memory and increase productivity.

The results indicate a direct relationship between the level of translation experience and the quality of translation: the higher the professional competence, the lower the degree of interlingual interference and the greater the textual equivalence. Thus, while bilingualism has undeniable cognitive and communicative value, it does not automatically ensure

high-quality translation. The decisive factor in forming professional translation competence is the practical experience that fosters the development of language control mechanisms and strategies for overcoming interference influences.

General Conclusion

The study has demonstrated that the quality of translation between Catalan and Spanish significantly depends on the age, level of language education and translation experience of the respondents. In general, translations from Catalan into Spanish were more accurate and grammatically stable, largely due to the systematic mastery of Spanish in schools. By contrast, the Catalan translations contained more interference constructions and spelling errors, especially among older participants who mastered the language in adulthood. Younger bilinguals, who learn two languages at the same time since childhood, showed significantly higher literacy, naturalness and stylistic flexibility, while older participants tended towards literal calques. Even limited translation experience had a positive effect on the result: respondents with translation practice, regardless of age, made fewer interference errors and more often selected appropriate stylistic solutions.

From a cognitive perspective, bilingual translation engages code-switching, working memory control, and inhibition mechanisms. These processes provide quick access to equivalents but at the same time increase the risk of calque, especially in Catalan translations. Thus, while bilingualism facilitates the translation process, translation quality is primarily determined by formal language training and practical translation experience.

The study has provided a comprehensive analysis of the phenomenon of Catalan-Spanish bilingualism and its impact on translation. It demonstrated that

bilingualism integrates sociolinguistic, cognitive and cultural dimensions, with its development in Catalonia being both natural and socially conditioned. The coexistence of Spanish and Catalan contributes to the formation of a sustainable social bilingualism, which is directly affects the translation practices. Code-switching emerged as a typical bilingual strategy that performs communicative and cognitive functions. For experienced speakers, it is automatic and makes it easier to find equivalents, while inexperienced translators need conscious control, which slows down the process. Interference was found to be the primary source of errors: from grammatical and spelling to lexical and stylistic. At the same time, in some cases, it contributed to the accuracy of the content or generated original expressive solutions. The data revealed clear differences in translation performance by age, educational level, and professional practice. Older respondents who mastered Catalan later are prone to calques and spelling mistakes, while younger participants who mastered both languages from childhood demonstrated higher literacy and more natural output. In general, translations from Catalan into Spanish were better than in the opposite direction, due to the stronger foundation of Spanish in education.

Cognitive analysis confirmed that the translation activates working memory, attention, and control mechanisms. Experienced translators maintain structural integrity, while inexperienced ones rely on literal “word-to-word” of the translation, lowering translation quality.

In sum, the mere fact of bilingualism does not guarantee the high quality of translation. Decisive factors included language education, translation experience, and the ability to control interference. Only the combination of bilingual competence with professional skills ensures the naturalness and accuracy in translation.

Надійшла до редакції 11 червня 2025 р.

Переглянута 05 серпня 2025 р.

Прийнята до друку 20 серпня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Colomé, A. (2001) Lexical activation in bilinguals' speech production: language-specific or language-independent? *Journal of Memory and Language*, Vol. 45 No. 4. P. 721-736. DOI: 10.1006/jmla.2001.2793. [in English].
2. Echenique Elizondo, M.T., Sánchez Méndez, J. (2005) *Las lenguas de un reino: historia lingüística hispánica* / María Teresa Echenique Elizondo, Juan Sánchez Méndez. Madrid: Gredos, 536 p. [in Spanish].
3. Friesen, D., Jared D. (2007) Cross-language message- and word-level transfer effects in bilingual text processing. *Memory & Cognition*, Vol. 35. No. 8. pp. 1542-1556. DOI: 10.3758/BF03193489. [in English].
4. Gollan, T. H., Sandoval, T., Salmon, D. P. (2011) Cross-language intrusion errors in aging bilinguals reveal the link between executive control and language selection. *Psychological Science*, Vol. 22. No. 9. P. 1155-1164. [in English].
5. Green, D.W. (1998) Mental control of the bilingual lexico-semantic system. *Bilingualism: Language and Cognition*, p. 67-81. [in English].
6. Misra, M., Guo, T., Bobb, C. S. Kroll, F. J. (2012) When bilinguals choose a single word to speak: Electrophysiological evidence for inhibition of the native language. *Journal of Memory and Language*, Vol. 67, p. 224-237. [in English].
7. Neubert, A. Competence in language, in languages, and in translation // Schäffner C., Adab B. (Eds.) *Developing translation competence*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2000. P. 3-18. [in English].

8. PACTE group. (2008) First results of a translation competence experiment: 'knowledge of translation' and 'efficacy of the translation process'. *Translator and Interpreter Training: Issues, Methods and Debates* / ed. Kearns J. London: Continuum, . P. 104-126. [in English].
9. Santesteban, M., Schwieter, J. W. (2020) Bilingual lexical ambiguity resolution. Part II. *The Cambridge Handbook of Bilingual Processing* / ed. by J. W. Schwieter. Cambridge: Cambridge University Press. P. 126-156. [in English].
10. Shnurovska, L. (2011) Bilingualism and biculturalism in the foreign language discourse of the individual. *Studia Methodologica*. 2011. No. 31. P. 67-71. [in Ukrainian].
11. Sovtys N. M. Bilingualism as a result of interlingual contacts: causes and consequences of functioning. Kyiv: KNU named after T. Shevchenko. [Electronic resource]. URL: <https://naub.oa.edu.ua/bilinhvizm-yak-rezultat-mizhmovnyh-kontaktiv-prychyny-vynyknennya-ta-naslidky-funktsionuvannya/> (date accessed: 13.09.2025). [in Ukrainian].
12. Zheng, Z. (2025) From bilingualism to professionalism: the effect of bilingual dominance and professional experience on translation quality in Chinese-to-English translation. *Cogent Arts & Humanities*. [Electronic resource]. URL: <https://doi.org/10.1080/23311983.2025.2465936> (date accessed 05.10.2025). DOI: 10.1080/23311983.2025.2465936. [in English].
13. Zhou, G., Chen, Y., Feng, Y., Zhou, R. (2019) Processing of translation-ambiguous words by Chinese-English bilinguals in sentence context. *Journal of Psycholinguistic Research*, Vol. 48, No. 5. P. 1133-1161. [in English].

Submitted June 11, 2025.

Revised August 05, 2025.

Accepted August 20, 2025.

Published December 30, 2025.

Карина Донець, студентка магістерського рівня зі спеціальності «Прикладна лінгвістика», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна); e-mail: donets2021111@student.karazin.ua; <http://orcid.org/0009-0004-7982-6610>

Феномен білінгвізму та інтерференції у перекладах між каталанською та іспанською мовами

Актуальність дослідження зумовлена інтенсивним функціонуванням каталанської та іспанської мов у Каталонії, де білінгвізм є не лише соціокультурною реальністю, а й важливим чинником формування мовної та перекладацької компетентності. Вивчення мовного перемикання та інтерференції має значення як для перекладознавства, так і для когнітивної лінгвістики, оскільки дозволяє пояснити механізми впливу двомовності на якість перекладу.

Мета статті полягає у виявленні особливостей прояву білінгвізму, мовного перемикання та інтерференції у перекладах між каталанською та іспанською мовами, а також у визначенні чинників, що зумовлюють якість перекладу.

У дослідженні використано метод порівняльного аналізу перекладів, когнітивний підхід до вивчення білінгвальних процесів та елементи соціолінгвістичного опису.

Результати засвідчили, що переклади з каталанської на іспанську виявилися якіснішими, ніж у зворотному напрямку, що зумовлено стабільнішим рівнем освіти з іспанської. Найтипівішими помилками стали граматичні зсуви, орфографічні огріхи та лексичні кальки. Старші учасники дослідження тяжіли до буквального перекладу та помилок, спричинених інтерференцією, тоді як молодші білінгви демонстрували вищу грамотність і стилістичну гнучкість. Виявлено, що досвід перекладу, навіть мінімальний, сприяє зменшенню кількості помилок та підвищує природність тексту.

Узагальнено зроблено висновок, що сам факт білінгвізму не забезпечує високої якості перекладу. Вирішальними є рівень формальної мовної освіти, наявність перекладацького досвіду та здатність контролювати інтерференцію.

Ключові слова: білінгвізм, мовне перемикання, інтерференція, каталанська мова, іспанська мова, переклад.

Як цитувати: Донець, К. (2025). Феномен білінгвізму та інтерференції у перекладах між каталанською та іспанською мовами. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 78-81. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-12>

In cites: Donets, K. (2025). The Phenomenon of Bilingualism and Interference in translations between Catalan and Spanish. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 78-81. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-12>

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-13>
УДК 811.161.2:37:821.161.2-1Шевченко.08

Семантичне навантаження епітета «п'яний» у поезії Т. Шевченка

Юрій Кохан

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: yurii.kokhan@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0001-5650-4660>

У статті аналізується семантика часто вживаного в поезії Т. Шевченка епітета «п'яний», який, згідно з даними «Словника мови Шевченка», використаний 53 рази. З'ясовано, що попри значну кількість шевченкознавчих робіт різного характеру і спрямування семантика означеного слова не була предметом окремого лінгвістичного аналізу. Зважаючи на помітне місце у творах Т. Шевченка слова «п'яний» та похідних від нього і недостатній, за нашими спостереженнями, ступінь дослідженості його семантики, вважаємо актуальним дослідження значення цього слова та виконуваних ним функцій у широкому контексті Шевченкової поезії.

Метою дослідження є визначення семантичного навантаження епітета «п'яний» у віршах та поемах Т. Шевченка у зіставленні із семантикою цього слова у лексикографічних джерелах, а також з'ясування його стилістичних функцій. Аналіз здійснено шляхом зіставлення словникових значень слова з їхньою семантикою в тексті «Кобзаря». Застосовано праці О. Потебні про природу художнього слова, зокрема думка про необхідність аналізувати семантику не лише за описом у словнику, а й у контексті.

Фактичний матеріал аналізується в трьох аспектах: уживання слова «п'яний» у прямому значенні; переносне значення у складі метафор; використання в компаративних зворотах. З'ясовано, що найуживанішим є використання слова в прямому значенні, зафіксованому в тлумачних словниках, – нетверезий, який перебуває у стані алкогольного сп'яніння. У складі метафоричних конструкцій слово набуває різноманітних значень: аморальний, необачний, оскаженілий тощо. Найменшою мірою представлені порівняння з компонентом «п'яний», де людська поведінка чи рухи предметів порівнюються з поведінкою чи рухами нетверезої людини.

Ключові слова: епітет, семантика, ідіостиль письменника, метафора, порівняння.

Аналізуючи ідіостиль письменника, не можна не звернути уваги на те, що деякі мовні одиниці позначені більшою частотою вживання в тексті порівняно з іншими. Дослідники індивідуально-авторських стилів називають їх словами-фаворитами. Залишаючись на поверхні пам'яті письменника і постійно вводяться до тексту, вони розширюють семантику в процесі вживання, стають джерелом додаткової виразності. Дослідження таких слів як складників індивідуального стилю є перспективним і актуальним як для аналізу здобутків класичної літератури, так і для творів сучасної літератури. Сказане є цілком справедливим і щодо творчої спадщини Тараса Шевченка. Одним із таких часто вживаних слів у поезії Т. Шевченка є слово *п'яний*, питома вага якого в текстах «Кобзаря» є досить помітною. «Словник мови Шевченка» фіксує 53 випадки вживання слова *п'яний*, 2 випадки вживання похідного від нього *п'яненко* і 1 випадок уживання слова *п'яніший*.

Загалом, за нашими спостереженнями, досліджень використання «алкогольної» лексики в художній літературі досить небагато.

Трапляються окремі побіжні зауваження про алкоголь як складник життя героїв літературних творів. Скажімо, О. Боронь, досліджуючи прозу С. Процюка, акцентує, що помітною рисою багатьох аналізованих текстів є «насиченість епізодами п'ятики чи буденного споживання алкоголю» [1]. Лінгвостилістичному аналізу відповідної лексики присвячено розвідку автора цієї статті ««Алкогольна» лексика як репрезентант духовної кризи творчої людини в романі Степана Процюка «Жертвопринесення»», де зокрема зазначено, що «лексика, пов'язана з уживанням алкоголю, є помітним складником мови роману «Жертвопринесення», де виконує функцію одного з маніфестантів життєвої і творчої кризи головного героя» [6, с.16].

Серед досліджень, дотичних до обраної нами теми, можна назвати статтю А. Круглій «Художня інтерпретація сп'яніння у творчості Тараса Шевченка» та розвідку Н. Кадоб'янської і Н. Чейлітко «Т. Шевченко та Л. Костенко: смислове навантаження епітета «п'яний» у творенні образу Б. Хмельницького». Однак, зважаючи на значну питому вагу у творах Т. Шевченка епітета *п'яний* та похідних від нього і недостатній,

за нашими спостереженнями, ступінь дослідженості його семантичного наповнення і функційно-стилістичного навантаження, вважаємо **актуальним** подальше дослідження семантики цього слова та виконуваних ним функцій у широкому контексті Шевченкової поезії. **Метою** статті є визначення семантичного навантаження епітета *п'яний* у поезіях Т. Шевченка у зіставленні із семантикою цього слова в лексикографічних джерелах, а також з'ясування його стилістичних функцій.

У літературних текстах відтворюються або художньо переосмислюються основні функції алкоголю в суспільстві: атрибут релігійних обрядів (поклоніння Бахусу у давніх греків, причастя у християн тощо); ритуальний напій (віншування молодят, героїв, ювілярів тощо або поминання померлих); засіб зміни свідомості й емоційно-психічного стану; лікувальний засіб та ін. У літературних творах слово *п'яний* або виконує номінативну функцію, називаючи людину в стані алкогольного сп'яніння (*п'яний* сусід), або є складником метафори (*п'яний* від кохання), або входить до складу компаративних конструкцій (хитається, мов *п'яний*). О. Потебня наголошував на необхідності аналізувати семантику слова не лише за описом у словнику, а й у контексті: «Звичайно ми розглядаємо слово в тому вигляді, як воно подається в словниках. Це все одно, що розглядати рослину, якою вона є в гербарії, тобто не так, як вона справді живе, а як штучно приготована для цілей пізнання» [8, с. 84]. Однак семантичний аналіз передбачає і звернення до лексикографічних джерел для зіставлення словникового значення слова з його семантикою в мовленні чи тексті. Словник так тлумачить значення слова *п'яний*: «1. Який перебуває у стані сп'яніння; нетверезий. 2. Який буває у сп'янілої, нетверезої людини або людини, що перебуває у стані, схожому на сп'яніння. 3. Який викликає сп'яніння; хмільний, п'янкий» [2, с. 1007].

Розуміння семантики слова в художньому тексті залежить від багатьох чинників, про що писала С. Єрмоленко: «...оскільки <...> аналіз здійснюють конкретні дослідники з різним мовним досвідом й неоднаковим знанням національної культури, то в декодуванні текстів завжди наявні суб'єктивні оцінки» [9, с. 19]. Автор може вкласти в слово ті сенси, яких читач у силу певних обставин може не побачити і не зрозуміти. А з іншого боку, читач може побачити ті сенси, яких автор і не вкладав у свій текст. Про різне сприйняття поетичного мовлення автором і читачем писав О. Потебня: «Слухач може значно краще зрозуміти, що приховано за словом, і читач може краще самого поета осягнути ідею його твору» [8, с. 49].

Проаналізовані нами приклади функціонування слова *п'яний* у поезії

Т. Шевченка дозволяють виділити принаймні три аспекти його вживання. Перший і найпоширеніший – уживання слова *п'яний* в прямому значенні – «який перебуває у стані сп'яніння; нетверезий». При цьому можуть уживатись слова, що вказують на місце вживання спиртного, напр., *бенкет*, *шинок*:

Отак, ідучи попідтинню
З *бенкету п'яний* уночі,
Я міркував собі йдучи.
(«Сон. Комедія»).

...хиялялась

По *шинках*, по станях, по чернечих переходах,
По келіях *п'яна*!

(«Єретик»).

Нерідко разом зі словом *п'яний* Т. Шевченко вживає слово *веселий*:

А потім цар перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафана...
І знов *веселий*, знову *п'яний*,

Коло рабині заходивсь.

(«Царі»).

Один тільки під лавою
Конфедерат *п'яний*
Не здужа встать, а курника,

П'яний і *веселий*:

«Му зyjemy, му зyjemy,
Polska nie zginela».

(«Гайдамаки»).

Таким чином акцентується увага на впливі алкоголю на психо-емоційний стан людини, на здатності спиртного змінювати свідомість і сприйняття навколишнього світу. Крім того, поєднання слів *п'яний* і *веселий* у наведених прикладах створює певний оксюморон, оскільки саме слово *веселий* має позитивну конотацію, але разом з означенням *п'яний* є засобом характеристики морально негідних персонажів – жорстокого і розпусного царя Давида («Царі»), такого ж розпусного сотника з однойменного вірша, ворога українців польського конфедерата («Гайдамаки»), веселий настрій яких є не природним, а штучно створеним спиртними напоями.

Другим аспектом уживання слова *п'яний* є його використання як метафоричного засобу загальної негативної характеристики персонажів. Наприклад, п'яними Т. Шевченко називає біблійних царів Давида та Ірода, римського кесаря, російського царя, поміщиків, католицьких ченців, ксьондзів, тобто тих антигероїв, яких М. Філон характеризує як недолюдей, які «ціннісно, семантично, ідеологічно не пов'язані з універсальними для християнства вартостями» [10, с. 231]. Названі та інші персонажі, безумовно, мали й інші вади. Скажімо, хрестоматійно відомою стала жорстокість царя Ірода, який звелів перебити всіх немовлят у Вифлеємі. Однак Т. Шевченко насамперед називає його п'яним:

– Так що ж, – промовив Ірод **п'яний**, –
По всьому царству постинать малих дітей...
(«Во Іудеї во дні они»).

У «Неофітах» слово **п'яний** є метафорою,
позначаючи оскаженіння, озвіріння як учасників,
так і глядачів гладіаторського бою:

І гладіатор і патрицій –
Обидва **п'яні**. Кров і дим
Їх упоїв.
(«Неофіти»).

Фактично в наведеному контексті цей епітет
набуває значення «такий, що втратив людську
подобу».

Крім того, у Шевченка слово **п'яний**
синонімізується зі словом **розпусний**, а пияцтво
змальовано як показник моральної розпусти:

Тойді ж ото її Алкід,
Та ще гетери молодії,
Та козлоногий **п'яний** дід
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гарно роздялись,
Та ще гарніше попились
Та й поклонялися Пріапу.
(«Неофіти»).

«Ми розрішаємо гріхи
Святою буллою сією
Рабині Божій...»
«Отій самій,

Що водили по улицях
В Празі позавчора;
Отій самій, що хилялась

По шинках, по станях, по чернечих
переходах,

По келіях **п'яна!**
Ота сама заробила
Та буллу купила...»
(«Єретик»).

«Диктат тілесного життя, <...> викривленого
й спотвореного внаслідок втрати духовних начал,
знаходить своє вираження в способі життя
недолюдів – оргіях, культові їжі, пиятиках,
розпусті», – пише М. Філон [10, с. 231].

Цікавим є вживання епітета **п'яний** для
характеристики такої видатної, хоч і
неоднозначної постаті в українській історії, як
Богдан Хмельницький. З одного боку, він був
лідером, який підняв народ на боротьбу проти
національного й релігійного поневолення. Тому-
то так часто звертався поет до образу
Хмельницького, називаючи його славним
Богданом, батьком Богданом. Але, з іншого
боку, Шевченко ставить Хмельницькому на карб
злуку з московським царем і подальше
поневолення й помосковщення України,
називаючи гетьмана недомудром, нерозумним
ледачим сином. «Трагічний характер наслідків
цієї помилки в часи Шевченка уже був настільки
очевидним, що остаточно затінив величезні
заслуги Хмельницького», – писав О. Чугуй, [11, с. 73].
Поет звинувачує Богдана в нерозумінні наслідків
укладеної з Москвою угоди, у відсутності

стратегічного бачення. І найгостріше ця критика
лунає у вірші «Якби-то ти, Богдане **п'яний**...», де,
за словами В. Гончаренка і В. Калашника,
Шевченко найрізкіше характеризує Богдана під
враженням побаченого в Переяславі [3, с. 75].
У названому вірші автор як головний образотвірний
засіб використовує слово **п'яний**:

Якби-то ти, Богдане **п'яний**,
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подививсь!
Упився б! здорово упивсь!
(«Якби-то ти, Богдане **п'яний**...»).

Н. Кадоб'янська та Н. Чейлитко справедливо
твердять: «Постає питання, який смисл вкладав
Т. Шевченко в епітет **п'яний**: прочитання такого
означення <...> як простої вказівки на
фізіологічний стан сп'яніння було б суттєвим
спрощенням вже тому, що Шевченкові вірші
наскрізь просякнуті символічним звучанням, а
витворені митцем образи часто надаються
до множинного прочитання» [5, с. 181]. Убачаємо
в цьому твердженні зв'язок з думками О. Потєбні
про два «змісти» в слові: 1) народне, або найближче
(етимологічне) значення, яке відображає одну,
головну ознаку, завдяки якій слово є засобом
спілкування й взаєморозуміння, і 2) особисте, або
дальше, суб'єктивне значення, яке відображає
множину ознак, різних за якістю і кількістю і
пов'язане з особистим досягненням думки
мовця [8, с. 11]. Можна припустити, що слово
п'яний у цьому контексті насамперед означає
неадекватний, такий, що не розуміє своїх учинків,
як їх не розуміє людина у стані сп'яніння і,
відповідно, у стані зміненої свідомості. Саме як
неадекватний учинок автор сприймає спілку
Хмельницького з московським царем. У вірші
експлікується можлива поведінка гетьмана
на сучасний авторові період з використанням
«алкогольної» лексики, яка зазвичай уживається для
змалювання поведінки **п'яниць: упився, похмелився**.
Мовна експресія посилюється негативно
конотованими виразами **смердяча хата, багно
свиняче**, завдяки чому створюється гіперболізовано
негативний образ Богдана як останнього пияка, що
лежить у багнуці. Більше того, гіперболізація
посилюється уявним ретроспективним, власне,
фантастичним побажанням автора гетьманові
упитись до смерті ще в колиці:

Якби ти на світ не родивсь
Або в колиці ще **упивсь**...
(«Якби-то ти, Богдане **п'яний**...»).

Найцікавішим, як нам видається, є вживання
епітета **п'яний** у поемі «Кавказ», де він є
означенням до слова **правда**:

Кати знущаються над нами,
А правда наша **п'яна** спить.
(«Кавказ»).

Концепт **правда**, як твердить Н. Єщенко, є
основоположним, центральним, текстоутворюючим
концептом у творчості Тараса Шевченка,
уживаючись у 93 випадках слововживання [4, с. 225].

Якщо в розглянутих вище прикладах слово *п'яний* уживалось щодо людей чи міфологічних персонажів, тобто живих істот, то в поемі «Кавказ» епітет ужитий для характеристики персоніфікованого абстрактного поняття – правди. Це слово так тлумачиться у словнику: «1. Те, що відповідає дійсності; істина. 2. Правдивість; правильність. // Соціально зумовлене розуміння справедливості. 3. Справедливість; порядок, який ґрунтується на справедливості; протилежне кривда. 4. Уживається як назва кодексів середньовічного права. 5. у знач. присудк. сл. Справді, насправді. 6. у знач. вставн. сл. Справді» [2, с. 916].

Аналогічно, за словами Н. Єщенко, тлумачиться це слово і в «Словнику мови Шевченка». Але, як пише дослідниця, «значення “справедливість” є першорядним, найчастотнішим і виразно домінуючим у Шевченковому слововживанні» [4, с. 226]. Ми свідомі того, що значення слова *правда* не можна обмежувати лише однією семою «справедливість». (Знову ж таки звертаємось до твердження О. Потєбні щодо необхідності аналізу семантики слова в контексті). Однак сему «справедливість», очевидно, слід розглядати як основну в семантичній структурі слова *правда*, за рахунок чого слово *правда* (справедливість) стає антонімом до слова *кривда* (несправедливість). «Поет наголошує на відсутності історичної справедливості щодо українського народу. Ідея відсутності правди-справедливості <...> є провідним лейтмотивом у Т. Шевченка», – пише Н. Єщенко [4, с. 228]. Відповідно, слово *п'яна* як метафоричне означення до слова *правда* може тлумачитись як відсутня, така, якої немає, за аналогією до людини, яка п'яною спить, не реагуючи ні на що, і її мовби немає.

Меншою мірою в поезії Т. Шевченка представлені компаративи з компонентом *п'яний*. Здебільшого це звороти, де дії предмета чи персонажа порівнюються з дією п'яної людини. У вірші «І небо невмите...» коливання очерету нагадує рухи тіла нетверезої людини:

І понад берегом геть-геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться.
(«І небо невмите...»).

У вірші «Відьма» автор порівнює спів молоді жінки з поведінкою підпилої людини, що йде з приданок:

А за шатром в степу співає,
Неначе п'яна, з приданок
Додому йдучи, молодиця.
(«Відьма»).

У тексті відбито реалію весільного обряду приданок – відвідин дому нареченого приданами – гостями з боку нареченої, що супроводжувалось уживанням спиртного. Не випадково в поемі «Мар'яна-черниця» Шевченко згадує п'яних придан:

Отак ордою йшли придани,
Співали *п'яні*...
(«Мар'яна-черниця»).

Нерідко складниками фразеологізмів, у тім числі й стійких народних порівнянь, є власні назви. У творах Шевченка знаходимо один такий вираз – *як Кирик п'яний*, ужитий на позначення сильного ступеня сп'яніння:

А пан червоний, аж горить,
Іде в світлицю до Марини,
Як Кирик п'яний.
(«Марина»).

У цьому порівнянні антропонім Кирик, розмовна форма імені Кирило, по-перше, стає національним маркером вислову, а по-друге, виконує функцію вираження ступеня сп'яніння: *п'яний як Кирик* – дуже п'яний. Можливо, в цьому порівняльному звороті зафіксувалось ім'я колись реального чоловіка, схильного до пияцтва. Але згодом антропонім утратив прив'язку до реальної людини.

За схемою *п'яний як/мов/наче хтось* (нерідко – назва людини за родом діяльності) побудоване порівняння в поемі «Варнак». Герой твору, який мстився панам за збездечену кохану дівчину, усвідомлює свою жорстокість і сам себе порівнює з різником, посилюючи й увиразнюючи це порівняння словом *п'яний*:

Ходив три года я з ножами,
Неначе п'яний той різник.
До сльоз, до крові, до пожару,
До всього, всього я привик.
(«Варнак»).

В українській мовній картині світу різник асоціюється з убивством, жорстокістю, кров'ю. Нерідко це слово є компонентом метафоричних чи порівняльних конструкцій на позначення жорстоких і немилосердних людей. Прикметно, що з п'яним різником героя порівнює не автор, а так себе характеризує сам персонаж, шкодуючи за своїм понівеченим життям.

Таким чином, аналіз семантики епітета *п'яний* показує, що це слово є полісемантичним і його значення в поетичних Шевченкових текстах виходить далеко за межі тлумачень у лексикографічних джерелах. Семантика проаналізованого епітета охоплює широкий спектр – від традиційного позначення нетверезої людини до характеристики аморальних учинків героїв поезій чи їхніх дій, що спричинили важкі суспільно-політичні наслідки для України. Крім того, слово *п'яний* інколи вживається як характеристичний засіб щодо неживих предметів чи абстрактних понять, входячи до складу метафор чи порівняльних зворотів. Отже, семантичне наповнення епітета *п'яний* зумовлене як мовною практикою, так і загальною специфікою художнього відтворення дійсності в літературі і особливостями поетичного світобачення Т. Шевченка.

Список використаної літератури

1. Боронь О. Філологічна проза С. Процюка. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20170727-filologichna-proza-stepana-procyuka>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Гончаренко В.Г., Калашник В.С. Символічна структура образу Богдана Хмельницького в поезії Тараса Шевченка. *Визвольна боротьба українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького за українську державність: матеріали наукової конференції 25–27 жовтня 1995 р.* Харків: Харківський державний університет, Харківський міський фонд «Центр освітніх ініціатив», 1995. С. 75.
4. Єщенко Н. Концепт *правда* у поетичних творах Тараса Шевченка *Шевченкознавчі студії*, 2013. Вип. 16. С. 225–233. URL: https://knu.ua/pdfs/shevstud-16/26_Eshchenko_N.pdf
5. Кадоб'янська Н. Чейлитко Н. Т. Шевченко та Л. Костенко: смислове навантаження епітета «п'яний» у творчості образу Б. Хмельницького. *Шевченкознавчі студії*. 2011. Вип. 13. С. 180–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2011_13_29
6. Кохан Ю.І. «Алкогольна» лексика як репрезентант духовної кризи творчої людини в романі Степана Процюка «Жертвопринесення». *Закарпатські філологічні студії*, 2025. Випуск 40. Т.2. С.13 – 16. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/40/part_2/4.pdf
7. Круглій А. Художня інтерпретація сп'яніння у творчості Тараса Шевченка. *Шевченкознавчі студії*. 2015. Вип. 18. С. 571–575. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2014_18_63
8. Потебня О.О. Естетика і поетика слова: збірник. Пер. з рос. / Упоряд., вступ, ст., приміт. І.В. Іваньо, А.І. Колодної. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001479>
9. Територія мови Тараса Шевченка: монографія / [С.Я. Єрмоленко, Г.М. Вокальчук, А.Ю. Ганжа, Л.П. Гнатюк, Г.М. Сюта]; за ред. С.Я. Єрмоленко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 348 с. URL: <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/terytorija-movy-tarasa-shevchenka.pdf>
10. Філон М. І. Особистість Тараса Шевченка. Лінгвокультурний, художньо-мовний, та літературно-поетичний виміри: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 516 с.
11. Чугуй О.П. Богдан Хмельницький у художній інтерпретації Т. Шевченка. *Визвольна боротьба українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького за українську державність: матеріали наукової конференції 25–27 жовтня 1995 р.* Харків: Харківський державний університет, Харківський міський фонд «Центр освітніх ініціатив», 1995. С.73–74.

Надійшла до редакції 20 липня 2025 р.

Переглянута 15 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 25 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Boron O. (2018) The Philological Proze of S. Protsiuk. Link URL : <https://md-eksperiment.org/post/20170727-filologichna-proza-stepana-procyuka> [In Ukrainian].
2. Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language. (2004)/ Compiled and edited by V. T. Busel. Kyiv: Irpin: VTF "Perun". 1440 pages. [In Ukrainian].
3. Honcharenko V.H., Kalashnyk V.S. (1995) The Symbolic Structure of the Image of Bohdan Khmelnytsky in the Poetry of Taras Shevchenko. *The Liberation Struggle of the Ukrainian People under the Leadership of Bohdan Khmelnytsky for Ukrainian Statehood: Materials of the Scientific Conference, October 25–27, 1995*. Kharkiv: Kharkiv State University, Kharkiv City Fund "Center for Educational Initiatives". P. 75. [In Ukrainian].
4. Yshchenko N. (2013) The Concept of Truth in the Poetic Works of Taras Shevchenko. *Shevchenko Studies*. Issue 16. P. 225–233. Retrieved from Link URL: https://knu.ua/pdfs/shevstud-16/26_Eshchenko_N.pdf [In Ukrainian].
5. Kadobyanska N., Cheilytko N. (2011) T. Shevchenko and L. Kostenko: The Semantic Load of the Epithets «Drunk» in the Creation of the Image of Bohdan Khmelnytsky. *Shevchenko Studies*. Issue 13. P. 180 –184. Retrieved from Link URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2011_13_29 [In Ukrainian]
6. Kokhan Y. Iu. (2025) «Alcohol» Lexicon as a Representation of the Spiritual Crisis of the Creative Personality in Stepan Protsyuk's Novel «Sacrifice». *Transcarpatian Philological Studies*. Issue 40. Vol 2. P. 13 – 16. Link URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/40/part_2/4.pdf [In Ukrainian].
7. Kruhlij A. (2015) Artistic Interpretation of Drunkenness in the Works of Taras Shevchenko. *Shevchenko Studies*. Issue 18. P. 571–575. Retrieved from Link URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2014_18_63 [In Ukrainian].
8. Potebnya O.O. Aesthetics and Poetics of Words: A Collection.(1985) Translated from Russian / Compiled, with introduction, notes, and comments by I.V. Ivanyo, A.I. Kolodna. Kyiv: Mystetstvo. 302 pages. Retrieved from Link URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001479> [In Ukrainian].
9. The Territory of the Language of Taras Shevchenko: Monograph (2016)/ [S.Ya. Yermolenko, H.M. Vokalchuk, A.Yu. Hanzha, L.P. Hnatyuk, H.M. Syuta]; Edited by S.Ya. Yermolenko. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House. 348 pages. Retrieved from Link <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/terytorija-movy-tarasa-shevchenka.pdf> [In Ukrainian].

10. Philon M.I. (2021) The Personality of Taras Shevchenko. Linguistic and Cultural, Artistic-Linguistic, and Literary-Poetic Dimensions: A Monograph. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National Universit. 516 pages.[In Ukrainian].
11. Chuhuij O.P. (1995) Bohdan Khmelnytsky in the Artistic Interpretation of T. Shevchenko. *The Liberation Struggle of the Ukrainian People under the Leadership of Bohdan Khmelnytsky for Ukrainian Statehood: Materials of the Scientific Conference, October 25–27, 1995*. Kharkiv: Kharkiv State University, Kharkiv City Fund "Center for Educational Initiatives". P. 73–74.[In Ukrainian].

Submitted July 20, 2025.

Revised September 15, 2025.

Accepted October 25, 2025.

Published December 30, 2025.

Yurii Kokhan, PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Faculty of Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Square, 4, Kharkiv–22, 61022, Ukraine); e-mail: yurii.kokhan@karazin.ua; <http://orcid.org/0000-0001-5650-4660>

The Semantic Load of the Epithet «Drunk» in the Poetry of T. Shevchenko

The article analyses the semantics of the frequently used epithet «drunk» in the poetry of T. Shevchenko, which, according to the «Dictionary of Shevchenko's Language» appears 53 times. It is found that despite the significant number of studies of various types and directions related to Shevchenko's works, the semantics of this word has not been the subject of separate linguistic analysis. Considering the prominent role of the word «drunk» and its derivatives in Shevchenko's works, as well as the insufficient degree of study of its semantics, it is considered topical to investigate the meaning of this word and its functions in the broader context of Shevchenko's poetry.

The aim of the study is to determine the semantic load of the epithet «drunk» in short and long epic the poems of T. Shevchenko, in comparison with the semantics of this word in lexicographical sources, as well as to clarify its stylistic functions. The analysis was carried out by comparing the dictionary meanings of the word with its semantics in the text of «Kobzar». The studies of O. Potebnya on the nature of artistic language were used, particularly his idea that the semantics of a word should be analyzed not only by its description in the dictionary but also in context.

The actual material is analyzed in three aspects: the use of the word «drunk» in its direct meaning; its metaphorical meaning in metaphorical constructions; and its use in comparative phrases. It is found that the most common usage is in its direct meaning, as recorded in explanatory dictionaries – meaning «intoxicated» or «in a state of drunkenness». In metaphorical constructions, the word acquires various meanings: immoral, reckless, furious, etc. Comparisons involving the component «drunk», where human behavior or the movement of objects is compared to the behavior or movements of a drunken person, are represented to the least extent.

Keywords: epithet, semantics, idiolect of the writer, metaphor, comparison.

Як цитувати: Кохан, Ю. (2025). Семантичне навантаження епітета «п'яний» у поезії Т. Шевченка. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 82-87. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-13>

In cites: Kokhan, Y. (2025). The Semantic Load of the Epithet «Drunk» in the Poetry of T. Shevchenko. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 82-87. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-13> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-14>
УДК 811.111+811.161.2]255.4'373.7

Фразеологічні одиниці тематичної групи «Дозвілля» в аспекті проблеми перекладності / неперекладності (на матеріалі англійської й української мов)

Юлія Крапива

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального та прикладного мовознавства,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: krapyva@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8639-1641>

Олена Медведь

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут»;
(вул. Вадима Манька, 17, Харків-70, 61070, Україна);
e-mail: o.medved@khai.edu; <https://orcid.org/0000-0001-5977-5773>

Ідеї О. Потебні, науковий доробок котрого вирізняє чітка зацікавленість національними особливостями сприйняття дійсності й акумуляцією культури певного етносу в його мові, є плідними й для вивчення перекладності / неперекладності одиниць однієї мови іншою, зокрема фразеологізмів.

Мета дослідження — вивчити фразеологічні одиниці тематичної групи «Дозвілля» в англійській й українській мовах, урахувавши питання перекладності / неперекладності.

Зазначена проблематика пов'язана з можливістю адекватного передавання смислу, закодованого в одиниці оригіналу, засобами мови перекладу та ступенем еквівалентності одиниць вихідної й цільової мов. Труднощі, пов'язані з перекладом названого специфічного класу одиниць, може допомогти подолати застосування компонентного аналізу, який на початковому етапі дає змогу виокремити семантичні множники, розуміння котрих є необхідним для добору адекватного фразеологічного відповідника в мові перекладу. Для фразеологізмів тематичної групи «Дозвілля» загальними семантичними компонентами є такі: припинення праці, можливість розслабитися, відпочити, відновлення сил після втоми.

Матеріалом дослідження слугували фразеологізми, відібрані на онлайн-ресурсах, присвячених фразеології та ідіомам в англійській й українській мовах. За нашими спостереженнями, фразеологічні одиниці досліджуваної тематичної групи можна зарахувати до двох протилежних за підходом до відпочинку підгруп: активне проведення часу й пасивне проведення часу. З'ясовано, що переважно наявний в мові перекладу відповідник є частковим. Через різницю в образності маємо констатувати втрату ідіоетнічного компонента фразеологічної одиниці. Про неперекладність фразеологізмів обраної тематичної групи як результат говорити не варто. Можливість передати смисл, закодований сталим виразом англійської й української мов, є завдяки наявним спільним компонентам у значенні лексеми «дозвілля» у свідомості носіїв обох мов.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі способів перекладу фразеологічних одиниць тематичної групи «Дозвілля», до яких зверталися фахівці під час перекладу художніх творів.

Ключові слова: фразеологізм, переклад, еквівалентність, компонентний аналіз, семантичний компонент, ідіоетнічний компонент значення.

Постановка проблеми. Не одне покоління українських дослідників надихають ідеї О. Потебні, науковий доробок котрого вирізняє чітка зацікавленість національними особливостями сприйняття дійсності й акумуляцією культури певного етносу в його мові. Так, наріжним каменем у сучасній вітчизняній етнопсихології й етнолінгвістиці є твердження науковця про єдність свідомості, мови та психології народу,

які є провідними в повсякденній діяльності й формуванні унікального статусу етнічної спільноти (див., зокрема [1, с. 218]). Широке узагальнення філолога конкретизуються й на більш локалізованому мовному матеріалі: наприклад, В. Денисюк, аналізуючи погляди засновника Харківської лінгвістичної школи на походження стійких мовних утворень (паремій, фразеологізмів), указує, що О. Потебня одним із шляхів, які

© Крапива Ю., Медведь О., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

пройшли фразеологічні одиниці у своєму розвитку, уважав ущільнення мовленнєвої формули, що виникла внаслідок спостережень за відповідними явищами дійсності, тобто так зване «згущення думки» [6, с. 53]. Ідеться про те, що сам О. Потебня зазначає: «Слово може бути знаряддям ... згущення думки тільки тому, що воно є уявлення, тобто не образ, а образ образу» [8, с. 42], – та уточнює: «Якщо образ є акт свідомості, то уявлення є пізнання цієї свідомості» [8, с. 42].

Свою актуальність вищевикладені ідеї мають і для вивчення перекладності / неперекладності одиниць однієї мови іншою, зокрема фразеологізмів. Зазначена проблематика пов'язана з можливістю адекватного передавання смислу, закодованого в одиниці оригіналу, засобами мови перекладу та ступенем еквівалентності одиниць вихідного й цільового тексту, що «визначає рівень професійної кваліфікації перекладача і якість кожного окремого перекладу» [2, с. 28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості перекладу фразеологізмів (з іноземної мови українською й у зворотному напрямку) є традиційним об'єктом наукових студій в українській лінгвістиці. Такі наукові розвідки переважно мають на меті дослідити способи та прийоми перекладу фразеологічних одиниць на матеріалі конкретної значеннєвої групи чи обраного для опрацювання перекладеного тексту (див., наприклад, [4; 9; 11]). Важливо також підкреслити думку мовознавців, що «безперечну складність під час перекладу викликає національно-культурне забарвлення фразеологізмів, т. зв. ідіотнічний компонент їх значення» [11, с. 139]. Під час його (ідіотнічного компонента) відтворення «може не збігатися лексичний склад, структура, образи вихідних і цільових фразеологічних одиниць» [11, с. 139].

Так, наприклад, аналізуючи переклад німецькомовних фразеологізмів і ідіом українською, І. Гаврилова робить висновок, що переклад фразеологічних одиниць здійснено переважно шляхом логічного підбору еквівалентного фразеологізму в українській мові, а наведені авторкою фрагменти підтверджують, що, урахувавши стилістичну структуру та експресивність образів і знаючи повну форму фразеологічної одиниці в мові перекладу, можна по одному її компоненту зрозуміти, який саме фразеологізм мався на увазі в оригіналі [4, с. 129].

І. Раєвська й О. Коваленко, досліджуючи специфіку перекладу фразеологізмів англійської мови українською на матеріалі роману А. Майклідіса «Мовчазна пацієнтка», констатують, що для «перекладу фразеологічних одиниць застосовується калькування, повний або частковий еквівалент, аналог, описовий переклад, лексичний переклад, відносно рідше

на допомогу приходять антонімічний переклад та контекстуальні заміни» [9, с. 40].

Д. Черней і В. Бялик, акцентуючи, що одними з найбільш специфічних і національно самобутніх одиниць будь-якої мови постають фразеологізми, пропонують у разі передавання англійської фразеологічної одиниці таке оптимальне перекладацьке рішення – «пошук еквівалентної української фразеологічної одиниці (повного чи часткового еквівалента, який може бути частковим лексичним чи частковим граматичним аналогом)» [11, с. 140]. Дослідники уточнюють: «За відсутності такої одиниці перекладач застосовує калькування й описовий переклад» [11, с. 140].

Відтак питання перекладності / неперекладності фразеологізмів залишається **актуальним** для подальших досліджень, серед яких може бути й наша наукова розвідка, **мета** котрої – вивчити фразеологічні одиниці тематичної групи «Дозвілля» в англійській й українській мовах, урахувавши питання перекладності / неперекладності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, у межах перекладознавства оперують різними моделями перекладу (див. [5]), що позначається на тому, як буде потрактовано питання перекладності / неперекладності. Із погляду формальної еквівалентності в концепції Ю. Найди, що передбачає дослівний переклад ідіом «з метою демонстрації вихідних елементів культури мови оригіналу» [5, с. 18], ця проблема, як бачимо, відсутня. У межах протилежного підходу, що в теорії дослідника пов'язано з динамічною еквівалентністю і за якого має місце «мовно-культурне пристосування» [5, с. 18], це питання має сенс. При цьому доцільно вирізняти ті елементи, «якими під час перекладу можна пожертвувати, і ті, що мають бути обов'язково переданими» [5, с. 18].

Для подолання проблеми неперекладності фразеологічних одиниць може бути запропоновано застосувати компонентний аналіз [10], що передбачає вибір диференційних семантичних компонентів у значенні слів, котрі ввійшли до складу фразеологізму в мові оригіналу, і пошук адекватних відповідників з аналогічними семантичними компонентами в мові перекладу.

Розгляньмо дефініцію лексеми «дозвілля» в мовах, обраних для аналізу, послуговуючись авторитетними лексикографічними ресурсами, зокрема Кембриджським тлумачним словником і «Словником української мови в 11 томах» (СУМ).

Лексичне значення одиниці «leisure» в британському варіанті англійської мови («*the time when you are **not working** or doing other duties*» [14]) передано тлумаченням, котре містить семантичний компонент «праця» й засвідчує, що це час, вільний від роботи. У тлумаченні, наведеному в словнику американського варіанта англійської мови («*the time when you are free from work or other duties and **can relax***» [13]), з'являється компонент «relax», котрий передбачає можливість розслабитися в період дозвілля.

В українській мові лексема «дозвілля» («вільний від праці час, час для відпочинку» [7]) має спільний з її англійським відповідником семантичний компонент «праця», при цьому в дефініції спостерігаємо лексико-семантичну одиницю «відпочинок». Варто звернути увагу на словникову статтю для цієї лексеми, де подано тлумачення «*відновлення сил після втоми припиненням дії, руху і т. ін.*» [3], яке додає до розуміння слова «дозвілля» важливу інформацію, що такому періоду зазвичай передують діяльність, котра забирає багато сил, а людина відчуває втому. Прикметно, що в лексемі «дозвілля» в українській мові є й інше значення: «Широке, просторе місце; вільний простір; привілля» [7], яке, на нашу думку, варто долучити до тлумачення смислу фразеологічних одиниць тематичної групи «Дозвілля» з української мови, оскільки семантичний компонент «необмежена протяжність» містить важливі для носія мови параметри ареалу проживання народу (степ, «лани широкополі»).

Виділені під час аналізу словникових статей загальні семантичні компоненти (припинення праці, можливість розслабитися, відпочити, відновлення сил після втоми) вважаємо такими, зіставлення за якими доцільно проводити під час розгляду перекладу фразеологічних одиниць для обраної пари мов.

Матеріалом дослідження слугували фразеологізми, відібрані за допомогою вивчення матеріалів онлайн-ресурсів, присвячених фразеології та ідіомам в англійській й українській мовах (відповідно BBC Learning English, Oxford International English Schools, Grammarly, Slovnyk.me, Освіта.UA, EdEra тощо).

За нашими спостереженнями, фразеологічні одиниці тематичної групи «Дозвілля» в англійській мові можна зарахувати до двох протилежних за підходом до відпочинку підгруп:

1) активне проведення часу, як-от: *to catch some rays* (розм.), *to have a ball* (розм.), *a change of pace* тощо;

2) пасивне проведення часу, як-от: *to hit the sack* (розм.), *to put your feet up*, *to kick back* (розм.).

Добірка фразеологізмів української мови свідчить про переважання виразів, значення яких містить семантичні компоненти «припинення дій, руху» і «відпочинок», як-от: *зводити дух*, *провітрювати голову*, *давати тілу перепочинок* тощо.

Під час перекладу фразеологічних одиниць для пари мов «англійська – українська» констатуємо поодинокі випадки наявності повних семантичних відповідників. Наприклад, семантичний компонент «незначна кількість» виразу «*a breath of fresh air*» в перекладі українською мовою «*ковток свіжого повітря*» реалізовано лексемою «ковток».

Під час перекладу ідіоми «*to paint the town red*», що в англійській мові репрезентує фразеологічні одиниці підгрупи активного проведення часу, немає можливості зберегти одиницю «red», котра в цьому виразі передає збудження і, як наслідок, приплив енергії [12]. Одним із часткових відповідників українською мовою є вираз «*укинутися у вир веселоців*», що в перекладі зберігає семантичний компонент «інтенсивність».

Аналогічну ситуацію (але на прикладі фразеологічної одиниці з антонімічним значенням) спостерігаємо під час спроб відшукати повний відповідник до англійського сталого виразу «*to keep it low-key*», який походить від музичного терміна на позначення низької тональності й у сучасній англійській мові має значення «відпочинок у вузькому колі осіб». Заміну семантичного компонента «гучність» на семантичний множник «непублічність» можна рекомендувати, залежно від контексту, під час перекладу згаданої фразеологічної одиниці українською мовою.

В українській мові звертає на себе увагу численна група фразеологічних одиниць, які позначають дії людини, не долученої до роботи, як-от: *за холодну воду не братися*, *тав ловити*, *лежати лежем* тощо. Спільним семантичним компонентом для таких одиниць є «відсутність продуктивних дій у людини» й негативна конотація (докір, осуд такої поведінки оточенням – представниками мовної спільноти).

Переклад вищезгаданих фразеологічних одиниць, як правило, передбачає пошук англійського відповідника з подібним значенням. При цьому маємо випадки повних семантичних еквівалентів в англійській мові, як-от: *клеїти дурня* – *to fool around*, і часткових відповідників, коли англійська одиниця не в змозі передати ідіоетнічний компонент української одиниці. Для ілюстрації останнього твердження візьмімо фразеологізм «*ханьки м'яти*», до складу якого входить лексема «ханька» – застаріла одиниця на позначення гарбуза, передати яку в англійському звороті зі значенням відсутності продуктивних дій (наприклад, фразеологічною одиницею «*to twiddle one's thumbs*») неможливо.

Висновки. Труднощі, пов'язані з перекладом такого специфічного класу одиниць, як фразеологічні (про що неодноразово зазначалося в попередніх публікаціях з цієї проблематики), може допомогти подолати застосування компонентного аналізу, який на початковому етапі дає змогу виокремити семантичні множники, розуміння котрих є необхідним для добору адекватного фразеологічного відповідника в мові перекладу. Проведене дослідження на матеріалі фразеологічних одиниць тематичної групи «Дозвілля» в англійській й українській мовах свідчить про те, що переважно наявний в мові перекладу відповідник є частковим. Через різницю в образності маємо констатувати втрату ідіоетнічного компонента фразеологічної одиниці.

Про неперекладність фразеологічних одиниць обраної тематичної групи як результат говорити не варто. На нашу думку, можливість передати смисл, закодований сталим виразом англійської й української мов, є завдяки наявним спільним компонентам у значенні лексеми «дозвілля» у свідомості носіїв обох мов.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі способів перекладу фразеологічних одиниць тематичної групи «Дозвілля», до яких зверталися фахівці під час перекладу художніх творів.

Список використаної літератури

1. Балагутрак М. Мова і самосвідомість народу у лінгвопсихологічних дослідженнях Олександра Потебні. *Народознавчі зошити*. 2023. № 1 (169). С. 218–226. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2023.01.218>.
2. Бовкунова О. Основні принципи і стратегії перекладу текстового матеріалу для подальшого застосування студентами отриманих навичок на практиці. *Іншомовна комунікація: інноваційні та традиційні підходи* / [авт. кол.: Алісеєнко О., Бесараб О., Бовкунова О. та ін.]. Вип. 2. Далас : Primedia eLaunch LLC, 2022. С. 25–48. DOI: 10.36074/ikitp.monograph-2022.
3. Відпочинок. *Словник української мови в 11 томах*. URL: <https://sum.in.ua/s/vidpochynok> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Гаврилова І. Особливості перекладу фразеологізмів та ідіом. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 41, Т. 1. С. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-18>.
5. Государська О. В. Критичний аналіз класичних моделей перекладу. *Філологічні трактати*. 2016. Т. 8, № 1. С. 17–25.
6. Денисюк В. В. Фразотвірна концепція О. О. Потебні і проблеми фразотворення. *Мовознавство*. 2015. № 6. С. 52–65.
7. Дозвілля. *Словник української мови в 11 томах*. URL: <https://sum.in.ua/s/dozvillja> (дата звернення: 10.09.2025).
8. Потебня О. Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. 301 с.
9. Раєвська І. В., Коваленко О. В. Особливості та способи передачі під час перекладу фразеологізмів англійської мови українською (на матеріалі роману А. Майклідіса). *Слобожанський науковий вісник*. Серія: Філологія. 2023. Вип. 4. С. 36–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.8>.
10. Форманова С. В. Компонентний аналіз як одна з методик структурного методу. *Записки з українського мовознавства*. 2021. № 28. С. 41–52. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2021.28.235544>.
11. Черней Д. В., Бялик В. Д. Труднощі та способи перекладу англійських фразеологізмів. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 10, Т. 1. С. 138–141. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.10-1.27>.
12. Cherry K. Red Color Psychology. *Verywell Mind*. URL: <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-red-2795821> (дата звернення: 10.09.2025).
13. Leisure. *American Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/leisure> (дата звернення: 10.09.2025).
14. Leisure. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/leisure> (дата звернення: 10.09.2025).

Надійшла до редакції 15 липня 2025 р.

Переглянута 10 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 25 вересня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Balahutrak, M. (2023). *Mova i samosvidomist narodu u lnhvopsykholohichnykh doslidzhenniakh Oleksandra Potebni* [Language and self-consciousness of the nation in the linguistic and psychological research of Olexander Potebnia]. *Narodoznavchi zoshyty*, 1, 218–226. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2023.01.218>. [in Ukrainian].
2. Bovkunova, O. (2022). *Osnovni pryntsyipy i stratehii perekladu tekstovoho materialu dlia podalshoho zastosuvannia studentamy otrymanykh navychok na praktytsi* [Basic principles and strategies for translating textual material for further application by students of the acquired skills in practice]. *Inshomovna komunikatsiia: innovatsiini ta tradytsiini pidkhody*, Dalas: Primedia eLaunch LLC, 25–48. DOI: 10.36074/ikitp.monograph-2022. [in Ukrainian].
3. *Vidpochynok* [Rest] (accessed 10.09.2025). *Slovyk ukrainskoi movy v 11 tomakh* [Dictionary of Ukrainian in 11 volumes]. URL: <https://sum.in.ua/s/vidpochynok> [in Ukrainian].
4. Havrylova, I. (2021). *Osoblyvosti perekladu frazeolohizmiv ta idiom* [Specifics of translation of phraseological units and idioms]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 41, 124–130. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-18>. [in Ukrainian].
5. Hosudarska, O. (2016). *Krytychnyi analiz klasychnykh modelei perekladu* [Critical analysis of classical translation models]. *Filolohichni traktaty*, 1, 17–25. [in Ukrainian].
6. Denysiuk, V. V. (2015). *Frazotvirna kontseptsiia O. O. Potebni i problemy frazotvorennia* [The phrase-forming concept of O. O. Potebni and the problems of phrase creation]. *Movoznavstvo*, 6, 52–65. [in Ukrainian].

7. *Dozwillia* [Leisure] (accessed 10.09.2025). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh [Dictionary of Ukrainian in 11 volumes]. URL: <https://sum.in.ua/s/vidpochynok> [in Ukrainian].
8. Potebnia, O. (1985). *Estetyka i poetyka slova* [Aesthetics and poetics of words]. Kyiv : Mystetstvo. [in Ukrainian].
9. Rayevska, I., & Kovalenko, O. (2023). *Osoblyvosti ta sposoby peredachi pid chas perekladu frazeolohizmiv anhliiskoi movy ukrainskoiu (na materialy romanu A. Maiklidisa)* [Features and methods of translating English language phraseological units into Ukrainian (based on A. Michalidis novel)]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk*, 4, 36–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.8>. [in Ukrainian].
10. Formanova, S. V. (2021). *Komponentnyi analiz yak odna z metodyk strukturnoho metodu* [Component analysis as one of the structural methods]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*, 28, 41–52. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2021.28.235544>. [in Ukrainian].
11. Chernei, D. V., & Bialyk, V. D. (2019). *Trudnoshchi ta sposoby perekladu anhlo-movnykh frazeolohizmiv* [Difficulties and ways of translating of english phraseologisms]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 10, 138–141. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.10-1.27>. [in Ukrainian].
12. Cherry, K. (accessed 10.09.2025). Red Color Psychology. *Verywell Mind*. URL: <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-red-2795821>. [in English].
13. Leisure (accessed 10.09.2025). *American Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/leisure>. [in English].
14. Leisure (accessed 10.09.2025). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/leisure>. [in English].

Submitted July 15, 2025.

Revised September 10, 2025.

Accepted September 25, 2025.

Published December 30, 2025.

Yuliia Krapyva, PhD (Philology), Associate Professor of General and Applied Linguistics Department, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Maidan Svobody, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: krapyva@karazin.ua; <http://orcid.org/0000-0002-8639-1641>

Olena Medved, PhD (Philology), Associate Professor of Applied Linguistics Department, National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute” (st. Vadyma Manka, 17, Kharkiv, 61077, Ukraine); e-mail: o.medved@khai.edu; <http://orcid.org/0000-0001-5977-5773>

Phraseological units of the thematic group “Leisure” in the aspect of translatability / untranslatability (on the material of the English and Ukrainian languages)

The ideas of O. Potebnia, whose scientific output is distinguished by a clear interest in the national peculiarities of the reality perception as well as the accumulation of culture of a certain ethnic group in its language, are fruitful for the study of the translatability / untranslatability of one language units into the other, in particular its phraseological units.

The objective of the paper in question is to study phraseological units of the thematic group “Leisure” in English and Ukrainian, taking into account the issue of their translatability / untranslatability.

The above-mentioned issue is related to the possibility to convey adequately the meaning encoded in the unit of the original by the means of the target language as well as to the degree of equivalence of the source and target units. While translating the specific class of units – phraseologisms, the possible difficulties can be overcome by using component analysis, which at the initial stage allows the translator to determine semantic components, as understanding them is necessary to select an adequate phraseological counterpart in the target language. The phraseologisms of the thematic group “Leisure” have the following common semantic components: cessation of work, the opportunity to relax and rest, recovery after fatigue.

The research material is phraseological units selected from online resources dedicated to phraseologisms and idioms in English and Ukrainian. According to our observations, the phraseological units of the thematic group under study can be classified into two subgroups that are opposite in their approach to leisure: active pastime and passive pastime. It has been found out that the counterpart available in the target language is mostly a partial equivalent. Due to the difference in imagery, the loss of the idioethnic component of the phraseological unit is noticeable. As a result, there are no grounds to claim the untranslatability of the phraseological units of the thematic group in question. The possibility to convey the meaning encoded by the set expressions of the English and Ukrainian languages is due to the common components in the meaning of the lexeme “leisure” in the consciousness of the speakers of both languages.

Further research can be devoted to the analysis of the ways of translating phraseological units of the thematic group “Leisure”, which were used by specialists during the translation of fiction.

Keywords: phraseologism, translation, equivalence, component analysis, semantic component, idioethnic component of meaning.

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Як цитувати: Крапива, Ю., & Медведь, О. (2025). Фразеологічні одиниці тематичної групи «Дозвілля» в аспекті проблеми перекладності / неперекладності (на матеріалі англійської й української мов). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 88-93. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-14>

In cites: Kravyya, Y., & Medved, O. (2025). Phraseological units of the thematic group “Leisure” in the aspect of translatability / untranslatability (on the material of the English and Ukrainian languages). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 88-93. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-14> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-15>
УДК 81'1

Гештальтпсихологія у когнітивно-еволюційному висвітленні та доцільність використання у мовознавчих дослідженнях гештальтпсихологічних понять фігури та фону

Сергій Попов

*доктор філологічних наук,
професор кафедри загального та прикладного мовознавства,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: s.leon.popov@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-3257-6245>*

Статтю присвячено розгляду гештальтпсихології у когнітивно-еволюційному висвітленні із з'ясуванням доцільності запропонованого Леонардом Талмі використання у мовознавчих дослідженнях гештальтпсихологічних понять фігури та фону. По-перше, демонструється, що такий психологічний напрям, як гештальтпсихологія, зосередився лише на одній, правопівкульовій, стороні людської когніції, абсолютизувавши її всупереч існуванню другої, лівопівкульової, її сторони, яка протягом цивілізаційної історії людства обумовлює його науковий прогрес. Показано, що, згідно з когнітивно-еволюційною теорією мови, в онто- та філогенезі правопівкульове синкретичне (гештальтне) сприйняття змінюється поверхневим, коли категоризація пізнаваного за певними ознаками вже відбувається, але лише за першою ознакою, яка випадково потрапила в поле зору, а згодом поверхнєве сприйняття має змінитися на лівопівкульове альтернативне, коли категоризація відбувається за ознакою, обмірковано обраною з альтернативи ознак, тобто коли людина одночасно сприймає всі ознаки пізнаваного явища. В цілому увага гештальтпсихології вище синкретичного (гештальтного) сприйняття не розповсюдилася (єдиним винятком є закон прегнантності, сутність якого є близькою до розуміння поверхневого сприйняття). По-друге, у статті доводиться наступне: 1) запропоновані Леонардом Талмі для використання у мовознавчих дослідженнях гештальтпсихологічні поняття фігури та фону не мають у мовознавстві тих ознак, які вони мають у гештальтпсихології, що обумовлює відсутність підстав стверджувати, що ці поняття взято з гештальтпсихології; 2) талмівські фігура та фон у мові мають лише часткову реалізацію, у той час як поняття рухомого та нерухомого, якими Л. Талмі синонімічно тлумачить поняття фігури та фону, реалізуються набагато частіше, бо залежать не від положення «позаду», від якого залежить поняття фону, а від більш універсального положення «близькість»; 3) у мові і фігура, і фон можуть бути нерухомими та рухомими, що суперечить талмівській установці «фігура завжди рухома, фон завжди нерухомий»; 4) у мові існують синтагматичні заборони, обумовлені не тільки протиставленнями фігури та фону або рухомості та нерухомості.

Ключові слова: гештальтпсихологія, когнітивно-еволюційна теорія мови, функціональна асиметрія півкуль мозку, фігура та фон, ступені сприйняття.

Щоб одразу зняти можливе запитання щодо коректності розгляду психологічного напрямку у лінгвістичній статті, даємо на таке запитання відповідь: цей психологічний напрям розглядається у лінгвістичній статті тому, що він має некоректний вплив на лінгвістику, про що і йтиметься у цій статті (при цьому ми торкатимемося лише деяких, потрібних нам для досягнення мети статті, напрацьованих представників цього напрямку психології).

Як відомо, гештальтпсихологія виникла у Німеччині в період так званої кризи психологічної науки (роком створення гештальтпсихології вважається 1912-й) як своєрідний протест проти молекулярної програми психології Вільгельма Вундта. Основоположником гештальтпсихології вважається німецький психолог Макс Вертгеймер, а згодом її розвивали Курт Левін, Вольфганг Келер, Курт Коффка та інші. Гештальт було визначено

як цілісно-образну одиницю свідомості. Гештальтпсихологи наполягали на тому, що людина схильна сприймати навколишній світ у вигляді не окремих його дрібних фрагментів, а цілісних конфігурацій, тобто гештальтів. Таким чином, гештальтпсихологія виступила проти принципу розчленовування свідомості на елементи. Гештальтпсихологами було проголошено гасло: «Ціле завжди більше суми складових його частин». Було проголошено, що аналіз, пізнання і вивчення частин окремо не здатне привести до розуміння загального.

Були сформульовані гештальтпсихологічні закони:

закон фігури та фону: фігури сприймаються людиною як замкнуте ціле, а фон – як щось більш велике, що перебуває позаду фігури, і фігура є собою завдяки фону, на якому вона існує;

закон транспозиції: психіка реагує не на окремі подразники, а на їхні співвідношення, а елементи

© Попов С., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

цих співвідношень у сприйнятті об'єднуються, якщо мають бодай якісь схожі ознаки, наприклад близькість або симетрію;

закон прегнантності: сприймається найбільш проста та стабільна фігура з усіх можливих перцептивних альтернатив (далі ми покажемо, чому цей закон не зовсім вписується в гештальтпсихологічну парадигму);

закон константності: все прагне до стабільності;

закон близькості: об'єднання в цілісний образ елементів, суміжних у часі та просторі, тобто близькі у часі та просторі сутності сприймаються як одне ціле;

закон замикання (закон заповнення прогалін у сприйманій фігурі): коли ми спостерігаємо щось зовсім незрозуміле, наш мозок намагається трансформувати побачене в доступне для нас розуміння, навіть якщо воно помилкове [5; 3, с. 5; 2, с. 54-55].

Метою цієї статті є розгляд гештальтпсихології у когнітивно-еволюційному висвітленні із з'ясуванням доцільності запропонованого Леонардом Талмі використання у мовознавчих дослідженнях гештальтпсихологічних понять фігури та фону.

Цікаво, що гештальтпсихологи усвідомлюють, що будь-що цілісне складається з частин. Ба більше, вони наполягають на тому, що взаємні залежності цих частин треба вивчати. Але не зрозуміло, як можна розглянути взаємозалежності частин, не розглянувши ретельно самі ці частини й при цьому посилено абстрагуючись від думки, що саме з цих частин і складається це цілісне.

Одним з програмних доказів принципової неподільності гешталту на складові представниками цього напрямку психології є мелодія, яка, на переконання гештальтистів, є собою тільки у цілісному вигляді, а не в окремому вигляді нот. Але, по-перше, музики часто виконують мелодії саме нота за нотою, що написані на папері, який стоїть на попівтрі, і навряд чи просто буде переконати цих музик у тому, що вся виконувана ними мелодія є чимось більшим, ніж склад, послідовність і довжина та гучність її нот. По-друге, з кінця першої третини ХХ століття, тобто періоду занепаду гештальтпсихології, до відкриття функціональної асиметрії півкуль головного мозку, ще був не один десяток років. Тому гештальтисти ще не могли знати про те, що права півкуля людського мозку відповідає за цілісні образи, насамперед образи мистецтва. Тож з таким самим успіхом гештальтпсихологи могли наводити у якості доказів неподільної цілісності предметів твори не тільки музики, а й живопису, архітектури, поезії тощо. Це означає, що положення гештальтпсихології певною мірою «працюють» тільки для продукції правої півкулі людського мозку, що у свою чергу вказує на односторонність цього психологічного напрямку.

Програмні положення гештальтпсихології можна розцінювати як вельми рішучий принцип неможливості подрібненого пізнання цілісного. З цього принципу випливає як непотрібність таких пізнавальних, притаманних людському мисленню процедур, як індукція та дедукція, так і безпорадність всіх не тільки мікронаук: мікрофізики, мікробіології, мікрохімії, мікрохірургії тощо, – а й взагалі будь-яких наук, у тому числі фізики, біології, хімії, хірургії зокрема та медицини в цілому, принципово проголошуються марними їхні зусилля розділяти пізнаване на частини, бо за частинами ціле нібито не пізнати.

Зокрема, для лінгвістики це означає і неможливість існування семантичної та стилістичної синонімії (адже за законом близькості синоніми різними просто не сприймаються), і загалом марність виділення одиниць, менших за слово (морфем, складів, фонем і звуків), а якщо гештальтпсихологічний принцип втілювати у життя ще наполегливіше, то можна дійти до методологічної потреби не розділяти речення на словосполучення та згодом слова, а зрештою дійти й до принципової нерозділеності текстів на абзаци та речення.

Втім всупереч законам гештальтпсихології когнітивна еволюція мови бере своє: синонімія, що дозволяє точніше висловлювати думку семантично або стилістично, існує, метонімія, яка всупереч закону близькості розрізняє близькі у часі та просторі значення слів, працює, та саме як результат подрібнення цілісного на частини відбулося створення літерного письма, коли фонетична цілісність слів стала сприйматися як така, що складається зі складів або звуків, кожному з яких можна присвоїти певний знак – літеру. У спробі виправдати гештальтпсихологічні настанови під гештальтне розуміння мовних структур можна підвести хіба що такі архаїчні явища, як ідіоми та інкорпорації, а також йотовані літери та збіг функціонально різних категорій в одній формі, що є характерною рисою синтетичних мов, але, як це не прикро було б почути гештальтпсихологам, в останніх двох випадках лінгвісти чітко розуміють з яких частин ці сутності складаються, бо цілеспрямовано на такі частини ці сутності розкладають і за такими частинами ці сутності збирають.

Вже за кілька десятиліть після появи гештальтпсихології з'явилася гештальттерапія (як метод гештальтпсихології та напрям психотерапії) з притаманним їй розумінням гешталту як чогось органічно цілісного, що треба обов'язково відновити у разі його природної недостатності або якогось під час його існування порушення. Для позначення цього існують такі модні словосполучення, як діагностичне *незакритий гештальт* і лікувальне *закрити гештальт*. Це позитивнооцінене розуміння гешталту, на відміну від початково нейтрального його розуміння, і це бодай якась користь розглядуваного психологічного

напряму для людства, але користь від поняття, суттєво у порівнянні з початковим переосмисленого.

Сьогодні важливо розуміти, що гештальтпсихологія вихопила з людської когніції найбільш відсталу, антипізнавальну опцію, яка є найнижчим, нульово-початковим ступенем сприйняття – синкретичним (або, рідше, гештальтним), яке притаманне малим дітям і первісним (й давнім) людям. В онтопсихології та етнопсихології поняття «синкретизм» застосовується для позначення цілісних, нерозчленованих уявлень, які також називають гештальтними. Воно виникло в етнопсихології, а згодом швейцарським психологом Едуаром Клапаредом запроваджено в онтопсихології: саме цей вчений вперше і зафіксував ідентичність таких уявлень у первісних людей і дітей [4, с. 96]. Сталося так, що гештальтпсихологи своєю теорією довели, що у людства не все в порядку з перцептивною якістю пізнання. Безперечно, сучасне їм, вчасне для них відкриття функціональної асиметрії півкулі мозку дозволило б їм зрозуміти, що їхні закони описують роботу лише правої півкулі мозку, але, на жаль, в історії науки така щаслива вчасність не відбулася.

Як впливає з основних положень когнітивно-еволюційної теорії мови, в онто- та філогенезі правопівкульове синкретичне сприйняття змінюється поверхневим, коли категоризація пізнаваного за певними ознаками вже відбувається (що є певним когнітивним прогресом у порівнянні зі сприйняттям синкретичним), але відбувається лише за першою ознакою, яка випадково потрапила в поле зору (образно кажучи, опинилася на поверхні, звідки й запропонована нами назва цього ступеню сприйняття), а згодом поверхнєве сприйняття має змінитися на лівопівкульове альтернативне, коли категоризація відбувається за ознакою, обмірковано обраною з альтернативи ознак, тобто коли людина одночасно сприймає всі ознаки пізнаваного явища [7]. Не важко переконатися в тому, що в цілому увага гештальтпсихології вище синкретичного (гештальтного) сприйняття не розповсюдилася. Єдиним винятком тут слід вважати закон прегнантності, сутність якого є близькою до розуміння поверхневого сприйняття (про що гештальтпсихологи, безперечно, не замислювались), особливо якщо додати у визначення цього закону слова *у першу чергу через свою найбільшу помітність*, які, вочевидь, присутні в ньому імпліцитно: у першу чергу через свою найбільшу помітність сприймається найбільш проста та стабільна фігура з усіх можливих перцептивних альтернатив.

Здавалося б, у відносно сучасній лінгвістиці, принаймні в епохи розквіту структуралізму та певного затвердження антропоцентризму,

мовознавцям не мало б спадати на думку впроваджувати у мовознавство поняття психологічного напряму, який вже скоро століття, як не існує. Тим не менш рівно півстоліття тому відомий американський лінгвіст, один з родоначальників когнітивної лінгвістики Леонард Талмі запропонував спроектувати на мову гештальтпсихологічні поняття фігури та фону. Він звернув увагу на те, що, наприклад, кажуть *човен біля верби, автомобіль поруч з будинком*, а не **верба біля човна, *будинок поруч з автомобілем*. Згідно з глибокими семантичними аналогіями дослідника, рухомі об'єкти у просторі та часі – це фігури, а нерухомі – це фони. Л. Талмі вважає, що поняття фігури та фону можна застосовувати і в описі семантики прийменників, і в аспектології, і у дослідженні відмінкової філморівської граматики, де агенс, інструмент і пацієнс будуть інтерпретуватися як рухомі фігури, а джерело, кінцева межа, маршрут, місцеположення – як нерухомі фони [8]. З того часу це наукове відкриття переказується від одного підручника до іншого (див., наприклад, [6, с. 155-156]) без будь-яких спроб критичного осмислення.

Спробуємо таке критичне осмислення здійснити.

По-перше, звернемо увагу на те, що у гештальтпсихології поняття фігури та фону нерозривно пов'язані один з одним, одне без одного не існують, чого не можна стверджувати про автомобіль і будинок, човен і вербу, прийменники, дієслівні види та відмінки. Тобто, застосовуючи ці поняття у лінгвістичних дослідженнях, Л. Талмі використав їх, м'яко кажучи, в не зовсім тих значеннях, у яких вони вживаються у гештальтпсихології, не зрозуміло з якої причини абстрагувавшись від такого важливого аспекту цих гештальтпсихологічних понять, як їхня взаємопов'язаність. Але якщо поняття фігури та фону у мовознавстві не мають тих ознак, які вони мають у гештальтпсихології, то відсутні підстави стверджувати, що ці поняття взято з гештальтпсихології.

По-друге, зведення семантики фігури та фону лише до їхніх відповідно рухомості та нерухомості викликає запитання щодо потреби в самих поняттях фігури та фону, якщо їхню семантику без проблем виражають слова *рухомість* і *нерухомість*. На перший погляд, це виглядає простим дублюванням одних термінів іншими з тими самими значеннями. Тому тут необхідно поставити запитання про те, чи завжди «фігура» перебуває на «фоні». Дійсно, ми кажемо *Автомобіль перебуває на фоні будинку* тільки в тому випадку, коли ми бачимо автомобіль ближчим до нас, а будинок бачимо трохи далі від нас позаду автомобіля. Але якщо ми пересунемось вперед і вправо або вліво, щоб подивитись на ці самі автомобіль та будинок збоку, то ми побачимо, що автомобіль стоїть поруч з будинком, але ми вже не матимемо підстави назвати автомобіль фігурою на фоні будинку, бо,

з цієї точки зору, автомобіль на фоні будинку просто не перебуває, хоча само по собі положення авто біля будинку не змінилося – змінилася наша точка зору на це. І тоді виникає запитання: для чого лінгвістам потрібні поняття фігури та фону, якщо вони не можуть їх застосувати, коли фігура автомобіль, з більшості точок зору, стоїть не на фоні будинку? При цьому зрозуміло, що навіть коли автомобіль перебуває не на фоні будинку, все одно можна сказати *автомобіль поруч з будинком* і не можна сказати **будинок поруч з автомобілем*. Але в цьому випадку ми не можемо сказати **будинок поруч з автомобілем* лише тому, що авто – рухоме, а будинок – нерухомий. І тоді з'являється усвідомлення, що талмівські фігура та фон у мові мають лише часткову реалізацію, у той час як поняття рухомого та нерухомого реалізуються набагато частіше, бо залежать не від положення «позаду», від якого залежить поняття фону, а від більш універсального положення «близькість»: фігура далеко не завжди перебуває саме на фоні – набагато частіше рухоме перебуває поруч з нерухомим.

По-третє, необхідно поставити запитання про те, чи завжди, за визначенням Л. Талмі рухома, фігура перебуває на, за визначенням Л. Талмі нерухомому, фоні. Наприклад, той самий автомобіль може стояти на узбіччі вельми жвавої вулиці, якою безперервно рухаються різні транспортні засоби. І в цьому випадку фігура потенційно рухомий автомобіль перебуває на фоні реально рухомого транспортного потоку. Дещо схоже можна констатувати у ситуації, коли фігура людина стоїть на фоні бурхливої річки або потяга у стані руху. В обох цих ситуаціях рухома фігура перебуває на рухомому фоні. Але якщо ми розглянемо ситуації, коли на жвавій вулиці або на березі бурхливої річки чи на вокзальному пероні, повз який рухається потяг, стоїть будинок, то в цих випадках фонами залишаються жвава вулиця та бурхлива річка чи потяг у стані руху, а фігурою вже є будинок, але ж він є фігурою нерухомою, та ще й на рухомих фонах, що вже по обом поняттям суперечить постульованим Л. Талмі для цих понять закономірностям. Такі приклади лише зменшують підстави пов'язувати поняття фігури виключно з рухомістю, а фону виключно з нерухомістю, як це робить Л. Талмі.

І, по-четверте, маємо у порівнянні з висновками Л. Талмі розглянути випадки знаходження поряд один з одним людей, коли ознаки «рухомість» і «нерухомість» (не кажучи вже про ознаки «фігура» та «фон») взагалі не працюють. Наприклад, можна сказати *Доцент стоїть біля ректора* але не можна сказати **Ректор стоїть біля доцента*. Тут дійсно відсутні не тільки протиставлення фігури та фону, а й протиставлення рухомості та нерухомості. А що обумовлює заборону

прикладу **Ректор стоїть біля доцента* – цілком ясно: більш високий соціальний, у тому числі адміністративний та науковий, статус ректора у порівнянні з соціальним, у тому числі адміністративним та науковим, статусом доцента. Саме про це пишуть і соціолінгвісти, не відчувачи жодної потреби в поясненні такого явища за допомогою понять фігури та фону чи рухомості та нерухомості (пишуть у 2007 році із розглядом, на жаль, російськомовних прикладів, хоча ніщо не перешкоджало використанню їхніх україномовних еквівалентів):

«У вживанні предиката *быть другом (друзьями)* діє умова: *У* (той, кому *Х* доводиться другом) – особа з більшою “соціальною вагою”, ніж *Х* (той, хто є другом *У*). Порівняйте:

Асеев и Маяковский дружили. = Асеев дружил с Маяковским. = Маяковский дружил с Асеевым.

Аеев и Маяковский были друзьями. = Асеев был другом Маяковского.

Фраза *Маяковский был другом Асеева* сприймається як не зовсім коректна: у ній порушено сформульовану вище умову різної “соціальної ваги” осіб – учасників ситуації, що позначається предикатом *быть другом*» [1, с. 156].

Ці приклади доводять, що у мові існують синтагматичні заборони, обумовлені не тільки протиставленнями фігури та фону або рухомості та нерухомості.

Таким чином, у статті здійснено розгляд гештальтпсихології у когнітивно-еволюційному висвітленні із з'ясуванням доцільності запропонованого Леонардом Талмі використання у мовознавчих дослідженнях гештальтпсихологічних понять фігури та фону. По-перше, показано, що такий психологічний напрям, як гештальтпсихологія, майже повністю зосередився лише на одній, правопівкульовій, стороні людської когніції, абсолютизувавши її всупереч існуванню другої, лівопівкульової, її сторони, яка протягом цивілізаційної історії людства обумовлює його науковий прогрес. Було продемонстровано, що, згідно з когнітивно-еволюційною теорією мови, в онто- та філогенезі правопівкульове синкретичне (гештальтне) сприйняття змінюється поверхневим, коли категоризація пізнаваного за певними ознаками вже відбувається (що є певним когнітивним прогресом у порівнянні зі сприйняттям синкретичним), але відбувається лише за першою ознакою, яка випадково потрапила в поле зору, а згодом поверхнєве сприйняття має змінитися на лівопівкульове альтернативне, коли категоризація відбувається за ознакою, обмірковано обраною з альтернативи ознак, тобто коли людина одночасно сприймає всі ознаки пізнаваного явища. В цілому увага гештальтпсихології вище синкретичного (гештальтного) сприйняття не розповсюдилася (єдиним винятком тут слід вважати закон прегнантності, сутність якого є близькою до розуміння поверхневого сприйняття). По-друге, у статті доведено наступне: 1) запропоновані

Леонардом Талмі для використання у мовознавчих дослідженнях гештальтпсихологічні поняття фігури та фону не мають у мовознавстві тих ознак, які вони мають у гештальтпсихології, що обумовлює відсутність підстав стверджувати, що ці поняття взято з гештальтпсихології; 2) талмівські фігура та фон у мові мають лише часткову реалізацію, у той час як поняття рухомого та нерухомого реалізуються набагато

частіше, бо залежать не від положення «позаду», від якого залежить поняття фону, а від більш універсального положення «близькість»; 3) у мові і фігура, і фон можуть бути нерухомими та рухомими, що суперечить талмівській установці «фігура завжди рухома, фон завжди нерухомий»; 4) у мові існують синтагматичні заборони, обумовлені не тільки протиставленнями фігури та фону або рухомості та нерухомості.

Список використаної літератури

1. Антошкіна Л., Красовська Г., Сигеда П., Сухомлинов О. Соціолінгвістика: навчальний посібник. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2007. 360 с.
2. Величковский Б. М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: В 2 т. Т. 1. Москва: Смысл: Издательский центр «Академия», 2006. 448 с.
3. Зинченко В. П. Вступительная статья. *Вертегеймер М. Продуктивное мышление*. Пер. с англ. Общ. ред. С. Ф. Горбова и В. П. Зинченко. Москва: Прогресс, 1987. С. 4–25.
4. Клапаред Э. Психология ребенка и экспериментальная педагогика: проблемы и методы. Душевное развитие. Умственное утомление. Санкт-Петербург: б. и., 1911. 168 с.
5. Коффа К. Восприятие: введение в гештальттеорию. *Психология ощущений и восприятия*. Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. В. Любимова, М. Б. Михалевской. 2-е изд., испр. и доп. Москва: ЧеРо, 2002. С. 126–143.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
7. Попов С. Л. Когнітивно-еволюційна теорія мови: обґрунтування. *Cognition, communication, discourse*. 2023. № 26. С. 123–139. <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-07>
8. Talmy L. Figure and Ground in Complex Sentences. *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 1975. P. 419–430.

Надійшла до редакції 20 липня 2025 р.

Переглянута 15 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 29 вересня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Antoshkina L., Krasovska G., Sygeda P., Sukhomlynov O. (2007). Sociolinguistics: textbook. Donetsk: Yugo-Vostok Ltd LLC. 360 p. [in Ukrainian]
2. Velichkovsky B. M. (2006). Cognitive science: Foundations of the psychology of cognition: In 2 volumes. T. 1. Moscow: Smysl: Publishing Center «Akademiya». 448 p. [in Russian]
3. Zinchenko V. P. (1987). Introductory article. *Wertheimer M. Productive thinking*. Transl. from English Gen. ed. F. Gorbova and V. P. Zinchenko. Intr. art. V. P. Zinchenko. Moscow: Progress. P. 4–25. [in Russian]
4. Clapared E. (1911). Child psychology and experimental pedagogy: problems and methods. Mental development. Mental fatigue. Saint Petersburg: without a publisher. 168 p. [in Russian]
5. Koffka K. (2002). Perception: an introduction to Gestalt theory. *Psychology of sensation and perception*. Edited by Yu. B. Hippenreiter, V. V. Lyubimova, M. B. Mykhalevskaya 2nd ed., corr. and suppl. Moscow: CheRo. P. 126–143. [in Russian]
6. Kochergan M. P. (2010). General linguistics: a textbook. 3rd edition. Kyiv: PC «Akademiya». 464 p. [in Ukrainian]
7. Popov S. L. (2023). Cognitive-evolutionary theory of language: justification. *Cognition, communication, discourse*. No. 26. P. 123–139. [in Ukrainian] <http://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-07>
8. Talmy L. (1975). Figure and Ground in Complex Sentences. *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. P. 419–430. [in English]

Submitted July 20, 2025.

Revised September 15, 2025.

Accepted September 25, 2025.

Published December 30, 2025.

Sergiy Popov, Doctor of Philology, Professor of the Department of General and Applied Linguistics, V. N. Karazin Kharkiv National University, (4, Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: s.leon.popov@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-3257-6245>

Gestalt psychology in a cognitive-evolutionary light and the expediency of using Gestalt psychological terms “figure” and “ground” in linguistic research

The present article is dedicated to discussing Gestalt psychology in a cognitive-evolutionary light, including determining the expediency of using Gestalt psychological terms “figure” and “ground” in linguistic research, as suggested by Leonard Talmy. First, it is demonstrated that such a school of psychology as Gestalt psychology has focused only on one, right-hemisphere side of human cognition, absolutizing it despite the existence of its other left-hemisphere side, which during the civilizational history of humanity has enabled its scientific progress. It is shown that, in accordance with the cognitive-evolutionary theory of language, in onto- and phylogenesis, right-hemisphere syncretic (Gestalt) perception is replaced by superficial perception, during which the categorization of studied objects according to certain traits is already present, but only according to the first trait that happens to catch a attention. Over time, superficial perception is to be replaced by left-hemisphere alternative perception, during which categorization occurs in accordance with a trait chosen deliberately from several other traits, meaning that a person simultaneously perceives all the traits of a studied phenomenon. In general, there has been little attention from Gestalt psychology towards perception that is higher than syncretic (Gestalt) perception (the only exception is the law of Prägnanz, the essence of which is close to the understanding of superficial perception). Second, the following is proven in the article: 1) Gestalt psychological terms “figure” and “ground,” which Leonard Talmy suggests using in linguistic research, do not possess in linguistics the traits that they possess in Gestalt psychology, which results in an absence of grounds to claim that these terms have been taken from Gestalt psychology; 2) figure and ground, as Talmy understands them, have only partial realization, while the notions of movable and immovable, which L. Talmy uses as synonymous to the notions of figure and ground, are realized much more often, since they depend not on the position of “being behind”, which the notion of ground depends on, but on a more universal position of “closeness”; 3) in language, both figure and ground can be movable and immovable, which contradicts Talmy’s idea that the figure is always movable and the ground is always immovable; 4) in language, there exist syntagmatic restrictions, which are due not only to the oppositions between figure and ground or mobility and immobility.

Key words: Gestalt psychology, cognitive-evolutionary theory of language, functional asymmetry of cerebral hemispheres, figure and ground, degrees of perception.

Як цитувати: Попов, С. (2025). Гештальтпсихологія у когнітивно-еволюційному висвітленні та доцільність використання у мовознавчих дослідженнях гештальтпсихологічних понять фігури та фону. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 94-99. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-15>

In cites: Popov, S. (2025). Gestalt psychology in a cognitive-evolutionary light and the expediency of using Gestalt psychological terms “figure” and “ground” in linguistic research. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 94-99. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-15> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-16>
УДК 81'373.4:59

Концепт «Мудрий» у художньому дискурсі

Сяоянь Хо

аспірантка кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна;
e-mail: 1592302507@qq.com; <https://orcid.org/0009-0001-6614-220X>

У статті досліджується концепт «Мудрий» у російськомовному художньому дискурсі ХХ-ХХІ ст. Робота виконана в руслі когнітивної лінгвістики, де художній дискурс розглядається як особливий вид комунікації, що відображає індивідуально-авторську картину світу та водночас зберігає національно-культурні стереотипи.

Метою дослідження є виявлення когнітивних ознак концепту «Мудрий», його семантичних характеристик та функціонування в художніх текстах. Матеріалом слугували приклади з Національного корпусу російської мови. Методологія спирається на когнітивний, семантичний і контекстуальний аналіз.

Аналіз показав, що прикметник **мудрий** найчастіше вживається для характеристики людей із високим соціальним статусом, знаннями та досвідом (правителів, наставників, учених). Мудрість пов'язується з такими якостями, як інтелект, знання, досвід, а також моральними рисами (доброта, сміливість). Однак у текстах зустрічаються й парадоксальні поєднання («мудрий і злий»), що свідчить про амбівалентність етичної складової концепту.

Особлива увага приділяється гендерному та віковому аспекту: хоча традиційно мудрість приписується літнім людям, у художньому дискурсі носіями мудрості можуть бути як чоловіки, так і жінки, а також діти. Мудрість властива і божественним істотам, пророкам, людям із даром передбачення. Виявлено метафоричне та метонімічне перенесення ознаки «мудрий» на книги, слова, рішення, професії, тварин (сову, ворона, змію), явища природи, емоції («мудра любов», «мудрий гнів»), частини тіла («мудра голова», «мудре око»). У цих випадках актуалізується уявлення про мудрість як джерело знання, гармонії та досвіду. Разом із тим у художньому дискурсі можлива деконструкція концепту, коли **мудрий** поєднується з негативними чи абсурдними поняттями (дурість, безглуздість, блюзнірство), що демонструє індивідуально-авторську інтерпретацію й розширює семантичний спектр концепту.

Автор доходить висновку, що концепт «Мудрий» у художньому дискурсі репрезентує насамперед інтелектуальні когнітивні ознаки (розум, знання, досвід), тоді як морально-етичні характеристики виявляються на периферії, відзначаючись варіативністю й неоднозначністю.

Ключові слова: мудрість, художній дискурс, концепт, метафора, семантика.

У межах сучасної когнітивної лінгвістики поряд з іншими об'єктами дослідження суттєва увага приділяється вивченню художнього дискурсу. Художній дискурс є сукупністю художніх творів (текстів), створених як результат взаємодії цілей та намірів автора і різноманітних можливих реакцій читача [7, с. 53]. Однією з найхарактерніших особливостей художнього дискурсу є те, що в ньому відтворюється якась конкретна культура на певному етапі свого розвитку [5, с. 6]. В. А. Маслова виокремлює такі відмінні риси художнього дискурсу: по-перше, художній дискурс «створює особливу, віртуальну реальність, пропонує свою версію, модель світу»; по-друге, він є «динамічним процесом взаємодії автора і читача, з одного боку, та мовними, соціальними і культурними правилами – з іншого»; по-третє, художній дискурс «створюється соціально-індивідуальною дійсністю, тобто через концепти, категорії та інші смислопороджувальні процеси мовлення» [2, с. 11]. У цілому В. А. Маслова визначає художній

дискурс як «комунікативно спрямований вербальний твір, що має естетичну цінність, яка виявляється в процесі його сприйняття» [2, с. 13].

Головною складовою художнього дискурсу є художній текст, який актуалізує лінгвістичні та екстралінгвістичні явища, у яких відтворюються індивідуально-авторські домінуючі смисли, що репрезентують мовну особистість письменника. Когнітивна лінгвістика розглядає художній текст як сукупність художніх концептів, які є елементами художньої картини світу. У художній картині світу можуть відбиватися особливості національної картини світу – наприклад, національні символи, національно-специфічні концепти. Художня картина світу – це вторинна, опосередкована картина світу, вона опосередкована мовою й індивідуально-авторською картиною світу.

Поняття «художнього концепту» уперше було запропоновано С. О. Аскольдовим, який поділяв усі концепти на пізнавальні та художні. Художній концепт у сучасній лінгвістиці трактується як універсальний елемент смислу, як одиниця індивідуальної свідомості, як варіант

© Хо С., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

індивідуального концепту, що має низку особливостей, визначених художнім дискурсом, у межах якого він існує [7, с. 56]. Л. Губа визначає художній концепт як комплекс уявлень, почуттів, емоцій, вольових проявів, що виникають на основі художньої асоціативності [1, с. 617-618]. У художніх концептах можлива актуалізація ознак, які не входять до ядра національного концепту, а також неузалежана оцінка інтерпретація ядерних ознак. Вивчення художніх концептів є заснованим на кореляції експлікації та імплікації, що дозволяє вивчати внутрішні форми мови і свідомості через зовнішні явища, які підлягають об'єктивному спостереженню [3, с. 53]. Такими формами експлікації, що дозволяють об'єктивно вивчити художній концепт, можуть бути семантика та сполучуваність лексеми – імені концепту в художніх текстах.

«Однією з визначальних ознак художнього дискурсу є його антропоцентричність. [...] Людина, її думки, почуття, переживання, взаємини з іншими людьми, відображення дійсності крізь призму думок та переживань посідають центральне місце у просторі художнього дискурсу» [6, с. 9]. Відповідно концепти, пов'язані з інтелектуальними й моральними характеристиками людини, утворюють ядро художньої картини світу. До таких концептів належить концепт «Мудрий», когнітивні ознаки якого є предметом цього дослідження. **Об'єктом** дослідження стали семантика і сполучуваність лексеми **мудрий** у різних художніх текстах російської літератури ХХ–ХХІ ст.

Актуальність дослідження концепту «Мудрий» зумовлена тим, що цей концепт належить до базових універсалій людської культури. Він відображає ставлення людини до знання, досвіду, моралі, духовності та сенсу життя. Через аналіз цього концепту у художніх текстах можна зрозуміти, які цінності, світоглядні настанови та моделі поведінки є значущими для певної нації, виявити національно-культурні особливості розуміння мудрості. Проте комплексні дослідження концепту «Мудрий» в межах художнього російськомовного дискурсу наразі відсутні.

Мета роботи – виявити когнітивні ознаки, що характеризують концепт «Мудрий» у російському художньому дискурсі.

Матеріалом дослідження послугували фрагменти художніх текстів, представлені у Національному корпусі російської мови [4].

У статті використано когнітивний аналіз як основний метод дослідження. Цей підхід дає змогу вивчати концептуальні структури, номінативні поля, семантичні зв'язки у художньому дискурсі. У статті також застосовуються методи семантичного і

контекстуального аналізу для глибшого розуміння та дослідження матеріалу.

У російських художніх текстах слово **мудрий** уживається в різних контекстах: як для опису суб'єктів – носіїв мудрості, так і для характеристики процесів і результатів діяльності людини.

У ході дослідження художніх текстів було виявлено, що прикметник **мудрий** найчастіше використовується для опису людей, які мають високий соціальний статус, глибокі знання і велике значення для суспільства. Це можуть бути керівники, лідери, наставники: «*И над царями есть Небесный Царь*», – *Так возгласил сей мудрый повелитель, Почувяв смутно явственную гарь Над городом, и повелел: “Молите”* [О. А. Охупкин. Судьба Ионы («Есть и во тьме Господня сила...») (1973)]; *Ты прав наш мудрый Цезарь Гай веди нас в бой давай медаль!* [В. И. Эрль. Цезарь перед Рубиконом («Теки река! / Плыви рука!...») [Цезарь на Буцефале, 2] (04.1969)]; *Курс на тебя берется! Ты облечен доверием Мудрого руководства.* [И. В. Елагин. Гимн цензору («Цензор!...») (1967-1973)]. *Школьник из школы Бессмертных ученик нерадивый Бессмертных Мудрых наставников...* [С. Г. Стратановский. «Школьник из школы Бессмертных...» (1990-1999)].

Мудрістю можуть характеризуватися представники різних професій переважно інтелектуального характеру: *А ты, мой мудрый химик, преданный до страсти естествоиспытательству...* [Б. Ш. Кенжеев. «Благодарю за весточку, мой Яков...» [Послания, 8] (1989)]; *Что опытни. О мудрых судиях Мудра и слава...* [О. А. Охупкин. Судьба Ионы («Есть и во тьме Господня сила...») (1973)]; *Мне не бабушкино знахарство, не рецепты мудрых врачей...* [Н. Н. Асеев. Бессонные стихи («Мне не бабушкино / знахарство...») (1962)]; *Браво, мудрый мой астрофизик...* [Б. Ш. Кенжеев. «Ах, знаменитый бестселлер...» (2003-2005)]; *Мне выпало жить... Но мудрая тень Птолемея Сидела со мной за столом.* [А. П. Цветков. «Опять суеливый Коперник...» (1978)]. Очевидно, що мудрість у цих контекстах характеризується наявністю не лише інтелектуальних здібностей, а й знань та досвіду. У цьому значенні прикметник **мудрий** використано й у визначенні давньокіївського князя Ярослава: *То было в те бои и рати... когда в черниговской палате скончался мудрый Ярослав.** [В. А. Соснора. «То было в те бои и рати...» [Слово о полку Игореве, 8] (1959)]. Інтелектуальні здібності керівника можуть поєднуватися з хитрістю: *Хитро, толково, мудро правил...* [Б. А. Слущкий. Герой («Отвоевался, отшутился...») (1957-1958)]. Така інтерпретація мудрості загалом характерна для російської культурної традиції.

Мудрістю в художніх текстах характеризуються також боги й люди, наділені даром передбачення, пророки: *Недалеко Вифлеем, где справа От лавок – храм Рождества Христова. Мудрых волхвов*

приводит звезда. [И. В. Чиннов. «Мечеть Омара в Ерусалиме...» (1984)]; *И тени их качались на пороге... красивые и мудрые, как боги...* [Б. Ш. Окуджава. «Мне нужно на кого-нибудь молиться...» (1959)]; *Я задолжала всем, кого жалею... Приблудной кошке, мудрому слепцу...* [И. Л. Лиснянская. «Зелёным лаком ногти я налачу...» (2001)]. Образ мудрого сліпця в останньому прикладі, ймовірно, символізує віщуна, пророка, що відповідає європейській традиції зображати людей, здатних передбачати майбутнє, сліпими.

Отже, мудрість у художньому дискурсі може бути пов'язана з наявністю надприродних здібностей, вищого знання, проникливості.

У художніх текстах ознака «мудрий» часто опиняється в одному ряду з такими якостями, як доброта, хоробрість тощо: *И тогда стал он мудр или смел...* [В. А. Соснора. «Серый дом, серый дождь, серый день...» (1972)]; *Что будет Он добрым и мудрым...* [А. А. Галич. Псалом («Я вышел на поиски Бога...») (15.01.1971)]. У цих контекстах актуалізується морально-етичний аспект концепту «Мудрий»: зазвичай мудрістю володіють ті, хто наділені високими моральними якостями. Однак у художніх текстах трапляються й «парадоксальні» поєднання, що порушують цю загальнокультурну закономірність: *Ты мудр и зол!*... [Б. А. Слуцкий. Вмesto некролога («Я перед ним не виноват...») (1967-1972)]. Такі контексти свідчать про деактуалізацію етичної складової концепту «Мудрий» у російській художній картині світу.

На відміну від фольклорних текстів, де мудрими виступають переважно жінки (наприклад, мудрі діви у казках) [8], у художньому дискурсі мудрістю можуть володіти як жінки, так і чоловіки: *Две дамы по Ваньке тоскуют, и Ванька без них не жилец, и обе они современны, и обе мудры, наконец.* [Б. Ш. Окуджава. «Две женщины плакали горько...» (1986)]; *Сажали лучше бы капусту, Как мудрый муж в античном Риме.* [И. В. Чиннов. «Мы в мире всё переиначим...» (1986)]; *Как мудр отец, как мать мягка!*... [Ю. А. Карабчиевский. «Был сон. Не сон – видений горстка...» (1966)]; *Он смотрит на них, он любитесь ими, жалеет немного, – так юного сына жалеет суровый и мудрый отец.* [О. Ф. Берггольц. «Владимир Ильич, к вам пришли из-за Невской заставы...» (1949-1957)].

Художні тексти, як правило, демонструють традиційне уявлення про мудрість як властивість людей похилого віку, сповнених досвідом: *Как ты рубль, цыганка, ни мучай... Все равно ты мудрая старушеница.* [И. Л. Сельвинский. Гаданье (1963)]; *Был я юным, стал я мудрым, был я сер, а стал я сед...* [Б. А. Слуцкий. Школа войны (1975)]; *Нет, старость мудрая, прости...* [И. В. Одоевцева. «Банальнее

банального...» (1961)]; *Но мудрый, старый, как природа...* [Ф. А. Искандер. Горец и шахта (1957)].

Однак зв'язок мудрості зі старістю для художнього дискурсу не є обов'язковим: *Не говорите мне о том, что старость Мудра.* [И. Л. Сельвинский. У молодости собственная мудрость (1965)]; *Но улаждайся лучше беседой В обществе мудрых внуков.* [П. Г. Антокольский. Июль 1966 (1966)]; *Два мудрых ребенка лобастых...* [Ю. Д. Левитанский. «То было при вас и при мне...» (1963)]. Таким чином, когнітивна ознака «старий» не є обов'язковим компонентом семантичної структури концепту «Мудрий» у російському художньому дискурсі.

Аналіз російських художніх текстів показав, що ознака «мудрий» може виступати сталою характеристикою певних тварин. Як правило, це тварини, які є символами мудрості у російській культурі, – сова, ворон, змія та деякі інші: *Я мудрая-премудрая... Я самая премудрая полярная сова...* [Ю. П. Мориц. Песенка совы по имени Дуся (2009)]; *Я добрый, красивый, хороший и мудрый, как будто змея.* [А. В. Еременко. «Я добрый, красивый, хороший...» (1983)]; *Мы, как мудрые совы, Зорко смотрим во тьму.* [А. А. Галич. Вечный транзит (1975)]; *...мудрый мой облезлый кот.* [О. А. Седакова. Старый кот (1965)]; *Только вороны мудры и, как прежде, крылаты.* [А. Н. Миронов. «Жалко...» (1997)]; – *О, думаю, мудрая птица Не любит дворовых тревол!* [Р. Ч. Мандельштам. Тряпичник (1957)].

Оскільки мудрість насамперед є характеристикою мислячих істот, у художніх текстах ця ознака може метафорично чи метонімічно переноситися на різні об'єкти або дії, пов'язані з інтелектуальною діяльністю людини. Так, ознака «мудрий» часто приписується книгам, які, з одного боку, «увічнюють» людську мудрість, а з іншого – можуть бути її джерелом для тих, хто їх читає: *Ты созерцаешь смыслы мудрых книг, я шастаю без смысла и без дела.* [Т. Ю. Кибиров. «Ты – обожаемая, я – осатанелый...» (1999)]; *Отдохните, птицы, отдохните, Подремлите, милье мои, На страницах самой мудрой книги.* [Ю. П. Кузнецов. Птицы (1996)]; *Он, написавший столько мудрых книжек...* [Н. М. Рубцов. Последний пароход (1968)]; *Книги с важностью хранили Мудрость «классовых» веков.* [Н. М. Коржавин. Абрам пружинер (1971)].

Мудрість людини, як правило, виявляється в тому, що вона говорить. Тому ознакою «мудрий» можуть характеризуватися мовленнєві дії людини та їхні результати – слова, поради, рішення, які мають глибокий зміст і допомагають розв'язувати проблеми: *Говорили мудрые люди, Будто время – только одно: То, что было, и то, что будет, В настоящее вплетено...* [Л. А. Алексеева. «Говорили мудрые люди...» (1971)]; *Ах, время! Дай мудрых советов...* [С. П. Щипачев. Обращение к времени (1969)]; *А ветер шевелит едва Ресницы*

темных глаз И шепчет мудрые слова... [Л. А. Алексеева. «Слепой ребенок на лугу...» (1964)]; *Примем это мудрое решение, Возродим здоровый русский кнут...* [А. А. Штейнберг. «Не пора ли, братцы...» (1963-1964)]; *Где-то там сменяются правительства, кто-то произносит речи мудрые.* [Е. А. Евтушенко. На мосту (1960)]; *Говорил он с нами без оглядки, Задавал нам мудрые загадки...* [Ю. А. Карабчиевский. Еврейская идилия (1967)]. Література, як словесне мистецтво, також може характеризуватися мудрістю: *А поэзия – всё чище, всё мудрее, слава богу!* [Г. Я. Горбовский. «А в поэзии – всё чаще...» (1956)].

Достатньо характерним для художнього дискурсу є наділення ознакою мудрості частин людського тіла. Найчастіше мудрість приписується голові (а також її частинам і органам, у ній розташованим). Це пов'язано зі стародавнім метонімічним отождоженням частини й цілого, коли голова як невід'ємна частина тіла символічно заміщує саму людину в здійсненні нею інтелектуальної діяльності. Голова – це свого роду посередник між душею людини та тими впливами, які вона сприймає ззовні. П. Д. Юркевич вважав підтвердженням цього факту те, що Святий Дух зійшов саме на голови апостолів і «тим чудодійним рукоположенням відродив і просвітив все їхнє духове ество» [Юркевич, с. 80]. У художніх текстах ознакою «мудрий» характеризуються голова, лоб, очі тощо: *Ах, какая пустая голова у грома, Ах, какая мудрая голова у грима...* [Л. Г. Губанов. Монолог арлекина (1961-1983)]; *Он прошептал, наморщив мудрый лоб...* [С. Н. Марков. Кропоткин в Дмитрове (1938-1968)]; *Раз измучили мигрени мою мудрую башку...* [Л. Л. Аронзон. «Стоит мне увидеть кошку...» (1967)]; *Волнуется мудрое темя...* [В. И. Эрль : Д. Б. Макринов : В. А. Немтинов. «О чем мы поведаем миру...» (1967)]; *Ты прав, отец, что промолчал в ответ, Целую мудрые глаза твои.* [К. М. Симонов. Отец (1966)]; *И мудрый крестьянина взгляд!* [Г. Н. Айги. «синью души велимировой...» (1985)]; *Подвиг сопровождал мудрый отцовский взгляд.* [М. А. Светлов. Ленин смотрит на нас (1959)].

Значно рідше мудрістю наділяються інші частини людського тіла: *И мудрые ладони. Несут нас как ладья...* [Д. Л. Андреев. «Не помним ни страстей...» (1929-1958)].

На відміну від релігійного дискурсу, у якому основним носієм мудрості є серце, у художньому дискурсі серце прямо з мудрістю не пов'язується. Однак ідея «нераціональної» мудрості, мудрості, не пов'язаної безпосередньо зі знанням, яка у філософських і теологічних ученнях називається «мудрістю серця», у російському художньому дискурсі відображається. Почуття завжди несуть у собі

відтінки знання. Люди, які співчують, переживають емоції, люди серця, володіють певною мудрістю, і ця мудрість є не знанням, а поглядом, інтуїтивністю, якій не можна навчити. Ця здатність бачити, відчувати речі не належить до сфери розуму, але все ж визнається мудрістю і пов'язується з серцем. Очевидно, саме такою інтуїтивною мудрістю, «мудрістю серця», у російських художніх текстах наділяються емоції – любов, гнів та інші: *В дни революций и войны любовь мудрее смерти.* [Г. В. Сапгир. «Воронье царство у реки...» (1987)]; *Не верь стихам... опасно для мудрой не любви...* [В. Ф. Перелешин. Скопидом (1973)]; *...как здесь являют мудрый древний гнев...* [А. Я. Сергеев. Шварц (1972-1973)].

Природа у різних її формах у межах художнього дискурсу також характеризується мудрістю: *Вечный и мудрый круговорот природы.* [Ю. Д. Левитанский. Послание юным друзьям (1991)]; *Как ты мудра, природа.* [Ф. А. Искандер. Ночь перед Рождеством (1969)]; *Тогда мне страшен мудрый океан.* [Д. Самойлов. Читая фантаста (1965)]; *Мудрый лес провожает человека...* [Г. Я. Горбовский. На выбор! (1960)]. У цьому випадку під мудрістю розуміється здатність природи до саморегуляції, адаптації й стійкості, а також здатність зберігати баланс. Вона виявляється у різноманітності форм життя, у ритмах і циклах, у гармонії та взаємозв'язку всіх елементів.

Завдяки метафоризації в художніх текстах мудрістю можуть наділятися предмети: *«Восстань, гляди, и виждь, и внемли, ты будешь мудрым как часы»* [В. И. Эрль. Увертюра (1969)], а також абстрактні поняття – талант, професія, таємниця й інші: *Этот фырк, эти всплески – для фильмов, для художников, разменявших на рукоплескания красок мудрый талант.* [В. А. Соснора. «Я не верю дельфинам...» (1960-1962)]; *Их орден международен. Профессия их мудра.* [Ю. Д. Левитанский. «Божественны стюардессы...» (1963)]; *Эта простая и мудрая тайна вечно пребудет жива.* [Ю. Д. Левитанский. «Падают листья осеннего сада...» (1981)].

Мудрою може визнаватися людська діяльність – праця, справи, гра: *И всё, о чем они мечтали бурно, – давно привычным бытом стало тут: очаг, больница, школа, дом культуры и обичий радостный и мудрый труд* [О. Ф. Берггольц. «...Потом нашли расстрелянных тела...» (1949-1957)]; *Конечно, шахматы – игра, Которая мудра...* [Н. И. Глазков. «Конечно, шахматы – игра...» (1938-1979)]; *Бесповоротность мощи искрометной В тела внедряла мудрые дела.* [Ю. П. Мориц. «Небес пыланье...» (1973)]. Очевидно, що в цих контекстах йдеться про діяльність, яка вимагає від людини високого рівня інтелекту. Мудрістю характеризується й вогонь творчості: *Если же мудрый огонь потух, отстает и рука и ухо, – опечаленный, выйдет дух, не прощая хулы на духа.* [В. Ф. Перелешин. Творчество (1969)].

Художній дискурс, що відображає не лише національно-культурні стереотипи, а й індивідуально-авторське художнє мислення та творче світобачення, демонструє можливості нетрадиційної, подекуди парадоксальної інтерпретації концепту «Мудрий». Так, мудрість може пов'язуватися з такими поняттями, як дурість, безглуздість, блюзнірство: *Я их любил, смешных, беззубых, лысых, с мозолями от сосок на губах, с блаженно-мудрой глупостью на лицах...* [Е. А. Евтушенко. Монолог доктора Спока (1968)]; *И я лежал бессмысленно и мудро...* [Г. С. Семенов. «В досрочном резервируме...» (1962-1968)]; *...мудрое кощунство нам дарит мира вырванную даль.* [Л. Л. Аронзон. Зоосад (1961)]. Подібні контексти виявляють можливість творчої деконструкції традиційного концепту «Мудрий» у художньому дискурсі, оскільки в них деактуалізується ядерна семантика цього концепту, пов'язана з інтелектуальною та моральною досконалістю.

Таким чином, аналіз представлених у «Національному корпусі російської мови» фрагментів сучасних художніх текстів, що включають прикметник *мудрый*, показує, що суб'єктами – носіями мудрості у російському художньому дискурсі можуть бути люди, які належать до вищих соціальних верств

(правителі, лідери), наставники й провидці, представники професій, що потребують глибоких знань і великого досвіду, люди, як правило, старшого віку (але не обов'язково), які характеризуються позитивними моральними якостями (доброю, сміливістю тощо). Концептуальна ознака «мудрий» може приписуватися і деяким тваринам, що у російській культурній традиції символізують мудрість (сова, ворон, змія тощо). Метафорично мудрість у художніх текстах може переноситися на різні об'єкти, якості або дії, пов'язані з інтелектуальною діяльністю людини, – книги, слова, рішення, професії, справи. Очевидно, що в розглянутих контекстах актуалізується передусім «інтелектуальна» складова концепту «Мудрий», яка включає когнітивні ознаки «розум», «знання», «досвід», що належать до ядерної зони семантичної структури концепту. Етична складова концепту «Мудрий» у художньому дискурсі виявляється меншою мірою і характеризується амбівалентністю: мудрість поєднується як з позитивними моральними якостями, так і з негативними. Когнітивні ознаки морально-етичного плану належать до периферії концепту.

Індивідуально-авторська творча інтерпретація концепту «Мудрий» у деяких випадках може призводити до його деконструкції, що проявляється у деактуалізації ядерної концептуальної семантики.

Список використаної літератури

1. Губа Л. В. Художній концепт як репрезентант поетичної мовної свідомості. *Молодий вчений. Філологічні науки.* 2018. № 3(55). С. 616–619
2. Маслова В. А. Когнитивный и коммуникативный аспекты художественного текста. Витебск: Витебский государственный университет им. П. М. Машерова, 2014. 104 с.
3. Мельничук О. Інтерпретація концептів як художніх феноменів. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія.* Вип. 2(7), 2023. С. 52–57. DOI: 10.32689/maup.philol.2023.2.8
4. Национальный корпус русского языка URL: <https://ruscorpora.ru/> (дата звернення: 12.03.2025)
5. Приблуда Л. М. Художній дискурс: проблема інтерпретації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2022. Том 33 (72), № 1. Ч. 1. С. 78–82. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/14>
6. Семенюк О. А. Художній дискурс як відображення авторської картини світу (лінгвокультурологічний підхід). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* Том 30 (69) № 1. Ч. 2. 2019. С. 7–10.
7. Фролова І. Є., Омечинська О. В. Специфіка художнього дискурсу та його аспектів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія».* Вип. 87. 2018. С. 52–61.
8. Хо Сяоянь. Концепт «Мудрість» у російській чарівній казці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія».* Вип. 93. 2023. С. 84–89. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-93-13>
9. Юркевич П. Д. Вибрані твори. Ідея – Серце – Розум і досвід. Вінніпег, 1984. 167 с.

Надійшла до редакції 25 липня 2025 р.

Переглянута 20 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 08 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Guba, L. V. (2018) Artistic concept as a representative of poetic language consciousness. *Young scientist. Philological sciences.* No. 3(55). P. 616–619. [in Ukrainian].

2. Maslova, V. A. (2014) Cognitive and communicative aspects of the artistic text. Vitebsk: Vitebsk State University named after P. M. Masherov. 104 p. [in Russian].
3. Melnichuk, O. (2023) Interpretation of concepts as artistic phenomena. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Philology*. Vol. 2(7). P. 52–57. [in Ukrainian].
4. National Corpus of the Russian Language URL: <https://ruscorpora.ru/> (date of application: 12.03.2025) [in Russian].
5. Prybluda, L. M. (2022) Artistic discourse: the problem of interpretation. *Scientific notes of the V. I. Vernadsky TNU*. Vol. 33 (72), No. 1. Part 1. P. 78–82. [in Ukrainian]
6. Semenyuk, O. A. (2019) Artistic discourse as a reflection of the author's picture of the world (linguo-cultural approach). *Scientific notes of the V. I. Vernadsky TNU. Series: Philology. Social communications*. Volume 30 (69). No. 1. Part 2. P. 7–10. [in Ukrainian].
7. Frolova, I. E., Ometsynska, O. V. (2018) Specificity of artistic discourse and its aspects. *Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Foreign Philology"*. Issue 87. P. 52–61. [in Ukrainian].
8. Hu, Xiaoyan (2023) The concept of "Wisdom" in a Russian fairy tale. *Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*. Issue 93. P. 84–89. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-93-13>
9. Yurkevich, P. D. (1984) Selected Works. Idea – Heart – Mind and Experience. Winnipeg. 167 p. [in Ukrainian]

Submitted July 25, 2025.

Revised September 20, 2025.

Accepted October 08, 2025.

Published December 30, 2025.

Xiaoyan Huo, Postgraduate student at the Department of History of Foreign Literature and Classical Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University, (4, Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: 1592302507@qq.com; <http://orcid.org/0009-0001-6614-220X>

The Concept of “Wise” in Artistic Discourse

The article explores the concept of “Wise” in Russian artistic discourse of the 20th–21st centuries. The study is carried out within the framework of cognitive linguistics, where artistic discourse is viewed as a special type of communication reflecting both the individual author’s worldview and national cultural stereotypes.

The aim of the research is to identify the cognitive features of the concept “Wise,” its semantic characteristics, and its functioning in literary texts. The material includes examples from the Russian National Corpus. The methodology combines cognitive, semantic, and contextual analysis.

The analysis shows that the adjective “wise” is most often used to describe people of high social status, knowledge, and experience (rulers, mentors, scholars). Wisdom is associated with intelligence, knowledge, experience, and moral qualities such as kindness and courage. However, paradoxical combinations (“wise and evil”) also occur, reflecting the ambivalence of the ethical component of the concept.

Special attention is paid to gender and age: although wisdom is traditionally attributed to elderly people, in artistic discourse both men and women, as well as children, may possess it. Wisdom also characterizes divine beings, prophets, and people with the gift of foresight. The study reveals metaphorical and metonymic transfers of the attribute “wise” to books, words, decisions, professions, animals (owl, raven, snake), natural phenomena, emotions (“wise love,” “wise anger”), and parts of the body (“wise head,” “wise eyes”). In such contexts, wisdom functions as a source of knowledge, harmony, and experience. At the same time, artistic discourse allows for deconstruction of the concept, when “wise” combines with negative or absurd notions (foolishness, nonsense, blasphemy), demonstrating individual authorial interpretation and expanding the semantic range.

In conclusion, the concept of “Wise” in artistic discourse primarily represents the intellectual component (mind, knowledge, experience), while the moral-ethical dimension is found at the periphery, marked by variability and ambiguity.

Keywords: wisdom, artistic discourse, concept, metaphor, semantics.

Як цитувати: Хо, С. (2025). Концепт «Мудрий» у художньому дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 100-105. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-16>

In cites: Huo, X. (2025). The Concept of “Wise” in Artistic Discourse. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 100-105. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-16> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-17>
УДК 81'25:378.147:316.77

Переклад публіцистичних текстів в освітній практиці

Павло Шопін

*доктор філософії з германістики,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства
та перекладу, факультет іноземної філології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
(вул. Пирогова, 9, Київ, 01601, Україна);
e-mail: p.yu.shopin@udu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8022-5327>*

У статті досліджується переклад як соціально вкорінена, політично обумовлена та педагогічно трансформаційна практика. Спираючись на власний досвід перекладача-дослідника та викладача, я окреслюю бачення, сформоване під час роботи над перекладом публіцистичних текстів для українських онлайн-медіа. Я розглядаю переклад як форму інтелектуального втручання та громадянської участі. Стаття побудована навколо дев'яти тематичних напрямків: мотивація перекладача, його професійні компетенції, вплив і сприйняття перекладу, суб'єктивність і суб'єктність перекладацької практики, побудова спільноти через переклад, інституційні партнерства, тематична широта, визнання колективної перекладацької праці та фіксування її результатів. Від 2018 року я керую студентським науково-практичним гуртком «Практика письмового перекладу в дії» на кафедрі прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Ця ініціатива дала змогу опублікувати понад 400 студентських перекладів у таких медіа, як часопис «Критика», онлайн-журнал «Спільне», видання про класичну музику «The Claquers», культурний портал «Експеримент» тощо. Перекладацька праця в рамках гуртка допомагає студентам критично осмислювати різноманітні тексти, брати участь у редакційних процесах та долучатися до суспільного дискурсу. Студенти розвивають мовну та культурну компетентність, а також беруть участь у дослідницькій роботі, навчаються використанню цифрових інструментів та практик видавничої справи. У нинішніх умовах війни переклад постає як важливий засіб формування громадянського дискурсу, побудови міжкультурної солідарності та розвитку критичного мислення. Партнерство з міжнародними платформами, зокрема німецьким виданням «Demokratischer Salon», підтримує цю візію, сприяючи міжкультурному діалогу та з'єднуючи українських читачів із глобальними інтелектуальними течіями. Як культурно-політична практика переклад сприяє поширенню цінностей, формуванню уявлення про інклюзивне майбутнє. Переклад уможливорює розбудову солідарних спільнот, налагодження зв'язків між мовами, культурами та суспільствами.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, студентські перекладацькі проєкти, переклад як культурно-освітня практика, педагогіка перекладу, перекладацька суб'єктність, український медійний дискурс.

Постановка проблеми. У сучасних умовах швидкої цифрової трансформації, геополітичної нестабільності та ідеологічної боротьби переклад стає важливим інструментом міжкультурного порозуміння, суспільної комунікації та інтелектуального обміну. Переклад – продуктивна форма культурної взаємодії, політичної активності та наукової праці. Працюючи від 2017 року на кафедрі прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, автор статті професійно перекладає публіцистичні тексти для українських медіа та веде студентський науково-практичний гурток «Практика письмового перекладу в дії», що стало важливим внеском в український публічний дискурс. Ця стаття пропонує наукове осмислення практичної перекладацької діяльності та спирається на ідеї, які автор сформулював під час гостьової лекції на тему «Особливості перекладу публіцистичних

текстів для українських онлайн-медіа» на кафедрі іноземної філології, перекладу та методики навчання факультету української та іноземної філології Університету Григорія Сковороди в Переяславі 6 березня 2025 року.

Ця стаття виникла з нагальної потреби переосмислити переклад як суспільну, громадянську та педагогічну практику в контексті сучасної України, де мова відіграє помітну роль у формуванні політичної ідентичності, культурному виживанні та глобальній видимості. **Об'єктом** дослідження є соціальна та освітня функція перекладу в часи геополітичного конфлікту та ідеологічної поляризації. **Предметом** – академічна практика перекладу, що охоплює освітній компонент, публічний дискурс і міжнародний інтелектуальний обмін. **Мета статті** – продемонструвати, як переклад може одночасно функціонувати як форма освіти, активізму та спільного створення знань, а також запропонувати відтворену педагогічну модель, засновану

© Шопін П., 2025

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

на співпраці викладача, студентів та представників медіа, критичному осмисленні текстів та розбудові перекладацької спільноти.

У статті використані якісні **методи**, зокрема, рефлексивний самоаналіз, спостереження за конкретними перекладацькими проєктами та перекладознавчий аналіз текстів. **Матеріалом дослідження** було обрано опубліковані автори та студентські переклади, редакційну кореспонденцію, чорнові варіанти перекладів, обговорення перекладів у соціальних медіа та у фаховій літературі. Їх аналіз доводить, що переклад функціонує як мовна, культурна, освітня та політична практика. Дослідження також враховує етичні, активістські та соціологічні аспекти перекладацької діяльності. **Перспективи майбутніх досліджень** включають подальше вивчення впливу перекладацької діяльності на публічний дискурс в Україні, довгострокове відстеження розвитку перекладацьких компетенцій студентів та порівняльний аналіз активістських перекладацьких проєктів у різних національних контекстах. Дослідження сприятиме зростанню наукової бази для свідомого використання перекладу як інструменту для розбудови демократичного суспільства та міжкультурного порозуміння.

Виклад основного матеріалу. Мотивація в перекладацькій практиці. Переклад не є нейтральним або механічним процесом. Він оприявнює складну взаємодію особистих, інституційних та суспільних чинників. Моя особиста мотивація перекладати популярні статті виникла з інтересу до публіцистичної літератури, яку я багато читав українською, російською, англійською і німецькою мовами. Окрім читання популярних медіа я писав для них власні есеї та коментарі. Ці компетенції були важливою частиною комунікативного навчання іноземних мов у школі та університеті, а також під час підготування до складання міжнародних іспитів з англійської та німецької мов. Читання есеїв та їхнє написання стали не лише важливими навичками, а й корисною звичкою. Тож коли мова зайшла про перекладацьку діяльність, я одразу замислився над перспективою перекладу публіцистичних текстів. Відтоді сам переклад також став важливою повсякденною практикою особистого та професійного життя.

З початком роботи на кафедрі прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова 2017 року я вирішив реалізувати свій інтерес до перекладу публіцистичних текстів, почав перекладати статті з англійської на українську та публікувати їх в українських онлайн-медіа. Це дозволило поєднати академічну роботу та участь у роботі українських медіа, використовуючи

переклад як інструмент громадянської активності та публічної освіти.

Одним з моїх перших перекладів став короткий есей американського історика Джеремі Еделмена (Jeremy Adelman) «Why the idea that the world is in terminal decline is so dangerous» [33]. Оскільки я регулярно читав міжнародний інтелектуальний онлайн-журнал «Аеон» і навіть опублікував там один з власних текстів [43], то логічним наступним кроком для мене був переклад тексту з цього журналу. У статті Джеремі Еделмена, яка рясніла складними зворотами та витонченою аргументацією, йшлося про небезпеку занепадництва, на той час цей текст здався мені важливим знярядям проти зневіри та негативного мислення, тож я хотів поділитися корисною лектурою з українськими читачами. Від дослідника міжнародних відносин Сергія Федуняка я дізнався про український інтелектуальний часопис «Критика» і запропонував редакції опублікувати свій переклад. Так я познайомився з Юлею Бентею, відповідальною редакторкою часопису, а також з його літературною редакторкою Богданою Матіяш та автором статті, з яким ми обговорювали значення деяких слів і словосполучень у тексті. Переклад під назвою «Чому ідея про остаточний занепад світу така небезпечна» було опубліковано спочатку онлайн на сайті часопису «Критика», а згодом і надруковано в паперовому числі 3–4 за 2018 рік [14]. З автором Джеремі Еделменом я продовжив підтримувати зв'язок, переклавши згодом ще один його текст [32], про глобальну історію, для українського онлайн-медіа historians.in.ua [1]. 13 квітня 2024 року, у розпал російської агресії проти України, ми разом з Юлею Бентею попросили професора Еделмена написати для «Критики» статтю про історію фотографування в контексті російсько-української війни. Знаючи, що науковець 2017 року публікував лонгвід у журналі «Аеон» про історію фотографування війни [34], ми сподівалися, що він прийме нашу пропозицію. Еделмен справді погодився написати есей для «Критики», але до кінця року ми так і не отримали від нього текст. Проте 7 лютого 2025 року автор надіслав до редакції «Критики» оригінальний есей «Ukraine's Image War», який часопис опублікував спочатку англійською [35], а потім студентка третього курсу Анастасія Коваленко під моїм керівництвом виконала український переклад цього тексту [13]. Український переклад оригінальної статті Джеремі Еделмена знайшов чимало небайдужих читачів серед української аудиторії, а спостереження професора викликали плідні дискусії в соціальних мережах.

Звісно, перекладачі зазвичай не самі формують остаточну версію перекладів для медіа. Видання керуються власними писаними і неписаними правилами та настановами, які заторкують і стилістику і мовні особливості. Медіа надають пріоритет чіткості, точності та відповідності інституційному голосу. Водночас намір автора

вихідного тексту – інформувати, переконувати чи розважати – повинен бути врівноважений з очікуваннями читачів перекладу щодо достовірності та актуальності. У нинішніх умовах російсько-української війни значення перекладу лише посилюється. Потреба у швидкому та надійному поширенні знань, прагнення висловити українську точку зору на міжнародному рівні та поглибити обізнаність української аудиторії зі сприйняттям України на Заході й Глобальному Півдні додають ваги рішенням перекладача.

За цих обставин переклад стає надзвичайно чутливим до політичних питань. Справжнім викликом для медіа стає протиріччя між професійною вимогою нейтральності та об'єктивності і захистом інтересів країни у стані війни. Мій підхід до перекладацької праці суголосний з поглядами таких науковців, як Мона Бейкер [36], які визнають перекладача політично та ідеологічно ангажованим дієвцем. Тож я погоджуюсь з Лоренсом Венуті, який у першій частині своєї книжки з історії перекладу «Невидимість перекладача» переконливо стверджує, що переклад насправді є «культурно-політичною практикою» [48, р. 19]. Тому політична свідомість є основою відповідальної перекладацької практики. До прикладу, під час перекладу есею Девіда Гребера та Девіда Венгрова «Як змінити хід історії людства» [38] я вирішив не перекладати слово «band» як «стадо», адже йшлося про людей, а автори доводять, що доісторичні люди не були примітивними, тому асоціація з тваринами у слові «стадо», зокрема «первісне стадо» або «стада мисливців-збирачів», суперечить політичному баченню авторів. Тож я перекладав англійське слово «band» більш нейтральним словом «група»: так «egalitarian bands of hunter-gatherers» стали «групами мисливців збирачів». Водночас під час першої згадки слова «band» я переклав його, вказавши англійський відповідник у дужках: «Люди більшу частину історії жили в маленьких егалітарних групах (англ. *band*) мисливців-збирачів» [12].

Мій переклад есею Девіда Гребера та Девіда Венгрова «Як змінити хід історії людства (принаймні ту її частину, що вже відбулася)» виник із особистого зацікавлення цим текстом, який я вважав інтелектуально провокативним і суспільно значущим. Після отримання попереднього дозволу від мережі європейських культурних журналів «Eurozine» я домовився про публікацію перекладу з редакцією журналу «Спільне». Редакторка Вікторія Мулявка охоче підтримала проект і запропонувала подальшу співпрацю. Остаточну версію тексту готував редактор Олександр Кравчук. Це спілкування поклато початок мого постійного партнерства зі «Спільним», а сам переклад від того часу став одним із найпопулярніших текстів на сайті

журналу, зібравши понад 26 тисяч переглядів. Зокрема, переклад цитував Богдан Бень у своїй бакалаврській роботі з політології в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» [6, с. 3, 68] та правознавець Мар'ян Бедрій в «Юридичній газеті» [5], що свідчить про його науковий резонанс у різних дисциплінах. Цей випадок також ілюструє одну з головних мотивацій моєї перекладацької діяльності: поділитися з українською аудиторією тим, що я сам вважаю інтелектуально нагальним і вартісним.

Ще одним прикладом політичної мотивованості перекладу є вибір назви країни. У моєму перекладі з англійської інтерв'ю Дар'ї Сабурової з Александрою Арошвілі та Маріам Шенгелією для журналу «Спільне» [24; 42] я вирішив перекладати назву країни «Georgia» як «Сакартвело», бо саме такий переклад вважається автентичнішим, у той час як «Грузія» сприймається радше в колоніальному контексті російського панування в регіоні. Картвельський історик Буба Кудава з цього приводу зауважує: «Слова Грузія та Грузин мають очевидно російський та радянський присмак. Крім того, ці назви також асоціюються з російськими імперськими поглядами та уявленнями про Сакартвело та картвелів» [17]. Про це я дізнався, опрацьовуючи переклад інтерв'ю Кристофера Форда з Алексом Скривенером для часопису «Критика», який виконала студентка-магістрантка Ольга Федорова [27; 37]. Перекладачка використала слово «Сакартвело», тому я перевіряв його доцільність на протигагу «Грузії» і вже у своїй практиці перекладу популярного тексту для українських онлайн-медіа також вирішив використовувати назву «Сакартвело».

Професійні компетенції перекладача.

У своєму педагогічному підході я наголошую на комплексному розумінні компетенцій, необхідних для якісного перекладу публіцистичних текстів. Разом з вільним володінням вихідною та цільовою мовами, що є основою будь-якої перекладацької практики, перекладачі публіцистичних текстів повинні розуміти культурний контекст, медійний дискурс та різні реєстри публіцистичного стилю з його риторичними конвенціями та політичною ангажованістю. Це усвідомлення є особливо важливим під час роботи з текстами, що містять культурну критику або мають на меті вплинути до громадську думку.

Ба більше, досвід перекладу десятків статей з англійської на українську, багато з яких були опубліковані в авторитетних українських медіа, засвідчив, наскільки важливо розвивати міцні дослідницькі навички. Перекладачі повинні ретельно перевіряти факти, імена, покликання та кількісні дані, особливо в актуальних публіцистичних текстах, де точність є не тільки питанням стилю, а й політичної та етичної відповідальності.

У межах навчання практичного перекладу з англійської та німецької мов я спираюся на власний

перекладацький досвід, щоб допомогти студентам розвинути фахові перекладацькі компетенції. У роботу гуртка «Практика письмового перекладу в дії» я також інтегрую ці навички через імерсивне навчання на основі спільної праці студентів над перекладами. Студенти перекладають актуальні тексти, призначені для публікації, що вчить їх дотримуватися жорстких реченців, бути відкритим до критики з боку колег-студентів, викладача і редакторів та вміти впоратися з емоційним тиском. Я також навчаю їх користуватися САТ-інструментами, ШІ, текстовими редакторами та онлайнними словниками – навичками, які стали необхідністю у професійній праці з текстами.

Особливу увагу під час навчання письмового перекладу варто приділяти редагуванню, коректурі та здатності надавати та враховувати зауваження. Навички міжособистісного спілкування та рефлексії є важливими для створення високоякісних перекладів та для формування професійної етики, що включає відповідальне ставлення до праці, адаптивність та взаємоповагу. У всьому цьому важливо подолати розрив між штучною ситуацією академічного навчання та вимогами до перекладацької практики в професійному середовищі.

Вплив і сприйняття перекладених текстів.

Переклад формує суспільний дискурс, впливає на громадські настрої. Він може як кидати виклик усталеним уявленням, так і відтворювати панівні ідеології. В умовах тривалої агресивної війни Росії проти України та нашої національної боротьби за суверенітет і культурне самовизначення значення перекладу стає ще більш важливим.

Моя перекладацька праця зосереджена на англомовних текстах, що обговорюють нагальні політичні, культурні та етичні питання. Тому я зазвичай обираю тексти, які можуть зробити значний внесок у суспільну дискусію в Україні, – есеї про політику пам'яті, війну, авторитаризм та роль інтелектуалів у суспільстві. Деякі з них були опубліковані в таких виданнях, як «Критика», «The Claquers» та «Спільне». Вчасно і відповідально перекладена стаття може активно поширюватися, провокувати дискусії і навіть відчутно змінювати рамки публічного дискурсу.

Вплив української версії есею Джеремі Еделмена «Що таке глобальна історія сьогодні?», опублікованого на платформі historians.in.ua у 2018 році [1; 32], яскраво демонструє, як переклад може правити за катализатор академічного й публічного дискурсу. Цей переклад цитують у різних сферах: у рецензованих наукових журналах текст обговорюють історики, педагоги, правознавці, філологи, соціологи, зокрема історикinja Ірина Верховцева [8, с. 143], філолог Юрій

Барабаш [4, с. 11–12], педагог Володимир Федорченко, соціолог Павло Федорченко-Кутуєв, правознавиця Наталія Федорченко [29, с. 22]. Також переклад привернув увагу студентів-магістрантів, зокрема, його згадує у своїй магістерській роботі Валентин Мазурок [22, с. 47]. На переклад також покликається мистецтвознавець Ілля Левченко [19, с. 169] у своїй науковій статті про неможливість глобальної історії мистецтва. Згадки знаходимо у публіцистичних статтях, таких як матеріал політичного діяча Володимира Литвина в газеті «Голос України» [21]; а також у повсякденних професійних контекстах, наприклад, у дописі історикinja Наталки Жмуд у фейсбуку [15]. Такий широкий і стійкий резонанс – у різних дисциплінах, жанрах і читацьких середовищах – засвідчує актуальність оригінального тексту та підкреслює роль перекладу у його поширенні, що дозволяє українським науковцям і студентам критично осмислювати глобальну історіографію й активніше долучатися до міжнародних дискусій.

Ще одним прикладом того, як переклад може сприяти науковому діалогу та міждисциплінарній взаємодії, є український переклад есею Йорана Терборна «Мрії та кошмари середніх класів світу», який вперше вийшов у журналі «New Left Review» [46], а я виконав переклад українською для журналу «Спільне» [28]. Цей проект запропонувала редакція під час епідемії ковіду, і текст мені видався актуальним і важливим для українського публічного дискурсу в умовах глобальної кризи. Від часу публікації переклад було прочитовано в низці академічних статей у різних галузях, зокрема соціологія (Олена Симончук [26, с. 10]), політологія, правознавство та філософія (Олена Горбань [9, с. 144, 149; 10, с. 196, 198]), а також культурологія (Марія Янишин-Прийменко [31, с. 68]). Крім того, текст інтегровано до української статті Вікіпедії про середній клас [25]. Ці згадки – з боку дослідників, пов'язаних із провідними науковими установами, як-от НАН України та Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, – засвідчують широту впливу й актуальність перекладу. Цей випадок добре ілюструє, як переклад тексту, який сам перекладач вважав важливим, може отримати широкий науковий резонанс і сприяти поширенню критичної теорії в українському інтелектуальному середовищі.

Подальшими прикладами того, як переклад сприяє академічній взаємодії, є українські переклади есеїв Мері Моран «Ідентичність і політика ідентичності: культурно-матеріалістична історія» [40; 23] та Ніла Ларсена «Жаргон деколоніальності» [39; 18]. Есей Моран, який вперше з'явився у журналі «Historical Materialism» і був перекладений для «Спільного» у 2020 році, процитувала Валентина Литвин, аспірантка кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, у своїй статті в журналі «Грааль науки» [20, с. 254], де вона досліджує інституційні та ціннісні підходи

до феномену ідентичності. Есей Ларсена, опублікований в журналі «Catalyst» і перекладений українською у 2024 році, процитувала мистецтвознавиця Софія Король з Інституту народознавства НАН України. У своїй статті в «Народознавчих зошитах» Король [16, с. 1660] використала критику Ларсена щодо риторики деколоніальності для аналізу візуальної культури та політики девестернізації в кримському мистецтвознавстві. Ці випадки демонструють, як доступність подібних текстів українською мовою надає дослідникам критичні аналітичні інструменти, які інакше залишалися б менш досяжними для тих, хто не володіє іноземними мовами на достатньому рівні, підкреслюючи широку педагогічну та інтелектуальну значущість перекладу для академічного й культурного дискурсу.

У своєму викладанні я заохочую студентів розвивати критичне усвідомлення того, як їхні лексичні та стилістичні рішення впливають на сприйняття тексту. Ми зосереджуємося на політично або культурно чутливій термінології, ставлячи перед собою питання: яке ідеологічне навантаження несе той чи інший термін? Як переклад переосмислює або підкріплює позицію автора? Ці дискусії не абстрактні – вони ґрунтуються на реальних наслідках перекладу в насиченому медіа-ландшафті та політично зарядженому середовищі.

Варто уважно стежити за тим, як аудиторія сприймає та осмислює перекладений текст. Оскільки переклади в онлайн-медіа читають, поширюють і обговорюють за допомогою цифрових інструментів, їхній вплив можна визначити за допомогою кількісних показників у соціальних мережах і якісного аналізу дискусій у коментарях і відгуках. Використовуючи цей підхід на заняттях, слід навчати студентів оцінювати вплив їхніх перекладів за допомогою даних про залучення громадськості. Зокрема, на заняттях я демонструю студентам, як сприйняли їхній переклад, і відгук аудиторії править за важливу моральну винагороду та свідчення важливості їхньої праці. Це не тільки вчить студентів вдосконалювати свої професійні навички, а й поглиблює їхнє розуміння перекладу як діалогічного та громадянського акту. Адже переклад – це спосіб брати участь у житті суспільства та публічному дискурсі.

Після перекладу статті Девіда Гребера та Девіда Венгрова для журналу «Спільне» я ознайомився з дослідженнями археолога Девіда Венгрова та вирішив також перекласти його лекцію «Cities before the State in Early Eurasia» [49]. У цій розвідці автор використовував прикметник «Ukrainian» на позначення трипільських поселень. Венгров вживає це слово у географічному сенсі («на території сучасної України»), але я розумів,

що серед української читацької аудиторії є ті, хто ототожнює українців з трипільцями, що є науково суперечливим анахронізмом, тому у своєму перекладі відтворив «Ukrainian sites» як «трипільські поселення». Стаття «Міста до виникнення держави у давній Євразії» [7] знайшла широкий відгук серед української читацької аудиторії, а моє перекладацьке рішення на користь означника «трипільський» замість «український» у деяких ключових місцях тексту, як-от у назві одного з розділів «The Phenomenon of the Ukrainian “Mega-Sites”» (перекл. «Явище трипільських “мегапоселень”») допомогло уникнути зайвих контрверсій, хоча й не завадило прихильникам ідеї про тисячолітню тяглість української культури знайти у тексті поживу для власного бачення. Цікаво, що Девід Венгров хоче бачити у трипільцях людей з сучасним мисленням, тоді як частина українського суспільства намагається архаїзувати значення українства, ототожнюючи його з давньою трипільською цивілізацією.

Суб’єктивність і суб’єктність у перекладацькій практиці. У своїй перекладацькій та викладацькій роботі я наголошую на суб’єктивності та суб’єктності перекладача. Перекладачі не можуть залишатися осторонь, а мають брати на себе відповідальність за інтерпретацію тексту та етику його поширення. Можливість буквального, дослівного перекладу публіцистичного тексту є ілюзією. Щоб ефективно спілкуватися з українською аудиторією, перекладач повинен вдаватися до продуманої адаптації – приймати виважені рішення щодо тону, стилю та оформлення тексту, залишаючись при цьому вірним змісту оригіналу.

Інтерпретаційна праця не спотворює вихідний текст, а стає важливою частиною перекладацької діяльності. Саме через власні рішення перекладачі реалізують свою суб’єктність, і я вважаю таку суб’єктність легітимною і необхідною – особливо в політично та культурно чутливих контекстах, де вибір слів може формувати суспільне розуміння та сприйняття.

На заняттях я пропоную студентам самим обирати тексти для перекладу. Вибір відображає їхні інтереси, цінності та політичну свідомість. Я працюю над розвитком свободи вибору, заохочуючи їх бачити себе повноцінними учасниками публічного дискурсу, намагаюся сприяти їхньому становленню як свідомих, критичних і соціально активних перекладачів, розуміючи, що ця праця спрямована на довгостроковий вплив.

У формуванні остаточного варіанту перекладу важливу роль відіграють редактори, які таким чином реалізують власну професійну суб’єктність. Якщо студент усвідомлює це, то прийме виправлення і зауваження з розумінням і вдячністю та водночас зможе захистити власний вибір у випадках, коли редактор випадково помилився або неусвідомлено вибрав хибну стратегію

презентації тексту. Я вчу студентів підходити до редакційної співпраці професійно та з критичним самоусвідомленням. Редактори мають стати для них колегами, співавторами і помічниками, які допоможуть вдосконалити та допрацювати переклад через конструктивний діалог. Водночас я інформую студентів про інституційну динаміку влади, яка регулює видавничу діяльність у медіа: які тексти вважаються цінними, які погляди підсилюються, відсуваються на другий план або замовчуються і як контроль над публікацією впливає на поширення знань.

Визнання перекладачів активними учасниками формування суспільних знань веде до прозорого, інклюзивного розуміння перекладу. Через студентські проекти та власні опубліковані переклади ця праця постає як частина ширшого педагогічного та громадянського бачення: надавати голос, розвивати критичні здібності та зміцнювати демократичний діалог.

Спільнота та переклад як суспільна практика. Переклад – це закорінена у суспільні процеси практика, яка будує спільноту та сприяє діалогу через мовні, культурні та політичні кордони. Переклад є актом солідарності, способом участі в колективному формуванні суспільного життя. У цьому просторі формуються відносини, обговорюються цінності та циркулює знання.

Спільнота відіграє центральну роль у всіх аспектах моєї праці. По-перше, це спільнота професіоналів – перекладачів, редакторів та авторів, чия співпраця, дискусії та спільні стандарти формують кінцевий переклад. Ці відносини вимагають взаємної поваги, критичної відкритості та спільної відданості справі. По-друге, це студентська спільнота, група перекладачів, яку я очолюю і яка складає навчальний колектив. На практичних заняттях з перекладу та на зустрічах гуртка студенти підтримують один одного, редагують чернетки один одного, висловлюють зауваження та отримують їх, несуть спільну відповідальність за якість перекладених текстів. Ця партисипативна горизонтальна модель довела свою ефективність для розвитку професійних навичок та відчуття спільноти.

Коли я переклав українською есей «Дерево знання – це не яблуня і не дуб, а баньян» філософа Джонардона Ганері і повідомив автору про його публікацію на сайті historians.in.ua [11], професор Ганері тепло відгукнувся, подякувавши за переклад і висловивши сподівання, що український читач вважатиме статтю корисною і такою, що спонукає до роздумів, особливо з огляду на його особисті зв'язки з Україною через колишніх колег. Наше спілкування підтвердило цінність перекладу як мосту між текстами та мовами й між людьми та

інтелектуальними спільнотами. Подібний досвід мотивує продовжувати перекладати публіцистику та підтримувати зв'язок з авторами, з багатьма з яких я познайомився завдяки таким проектам і з якими тепер продовжую спілкування.

Перекладацька робота не закінчується на етапі публікації. Перекладач публіцистичних текстів працює для ширшої спільноти: для сучасної аудиторії, яка сприймає текст і відгукується на нього. Спільнота читачів – обізнаних, допитливих і критично налаштованих – обговорює переклади в коментарях, соціальних мережах та онлайн-форумах. Їхня реакція дає зворотний зв'язок і мотивацію, а також нагадує, що переклад здатен стати частиною публічної дискусії. З другого боку, існує спільнота освітян, журналістів та активістів, які використовують переклади у своїй професійній діяльності. Якісний переклад зближує ці спільноти, діяльність яких дозволяє всебічно осмислити авторський текст.

Варто навчати студентів-перекладачів мислити себе як культурних посередників. Їхні переклади можуть будувати довіру між медіа та їхньою аудиторією, відкривати нові перспективи в публічних дискусіях та сприяти емпатії попри відмінності. Тож перекладацька діяльність узгоджується з ширшим проектом громадянської активності. Такий підхід до перекладацької освіти та перекладу як активізму, який сформулювала, серед інших, Марія Тимочко [47], підкреслює роль перекладача у відстоюванні соціальної справедливості та міжкультурного порозуміння. Отже, переклад – це спосіб створити спільноту на багатьох рівнях, залучивши до неї тих, хто перекладає, викладає, читає та навчається.

Інституційні партнерства. Крім співпраці з українськими виданнями, у рамках діяльності студентського перекладацького гуртка вдалося налагодити стійке партнерство з німецьким онлайн-журналом «Demokratischer Salon» і його редактором, літературознавцем за фахом, Норбертом Райхелем. Співпраця з німецьким колегою розпочалась зі студентського перекладу рецензії німецької політологині Урсулі Штарк Урестаразу [45] на книжку Станіслава Асєєва «Світлий шлях: історія одного концтабору» [3]. Студенти в рамках праці гуртка «Практика письмового перекладу в дії» виконали переклад з німецької, а я запропонував часопису «Критика» опублікувати цю рецензію. Оскільки потрібен був дозвіл від редакції «Demokratischer Salon», ми познайомилися з його редактором, а також з авторкою Урсулою Штарк Урестаразу, яка була дуже рада побачити свою рецензію українською мовою [30]. Текст також прочитав Станіслав Асєєв, який у фейсбуку написав: «Дякую пані Урсулі за глибоку рецензію на “Світлий шлях: історія одного концтабору” – та всім, хто долучився до перекладу її роботи українською» [2]. Український переклад знайшов багато читачів, а ми продовжили співпрацю з онлайн-журналом

«Demokratischer Salon» і Норбертом Райхелем, який дозволив студентам перекладати та публікувати будь-які статті журналу українською, а також почав перекладати деякі важливі тексти з української німецькою. Відтоді було опубліковано десятки студентських перекладів німецьких текстів з журналу «Demokratischer Salon», а журнал продовжує знайомити німецьку читацьку аудиторію з українським публічним дискурсом. Відтоді триває тісна співпраця з Райхелем над створенням простору, в якому переклад править за форму транскордонної солідарності, культурного діалогу та розширення навчальних можливостей для студентів. На сайті журналу зазначається: «Вибрані тексти “Demokratischer Salon” перекладають українською мовою. Перекладачі – молоді германісти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова під керівництвом Павла Шопіна. Переклади зазвичай публікуються в українських медіа “Експеримент” та “Критика”. “Demokratischer Salon”, у свою чергу, публікує тексти українських авторів, наприклад, рецензії на театральні постановки в Україні та корисні оглядові матеріали для кращого розуміння ситуації» [41].

Переклади студентів публікуються у відомих українських онлайн-медіа, зокрема на культурному порталі «Експеримент» (головний редактор Герман Гошкадор), в інтелектуальному журналі «Критика» (редактори Юлія Бентя, Богдана Матіяш, Олег Коцюба), журналі соціальної критики «Спільне» (редактори Оксана Дугчак, Тарас Білоус, Максим Шумаков, Наталія Ломоносова, Ярослав Ковальчук, Марія Соколова, раніше Вікторія Мулявка й Олександр Кравчук) та онлайн видання про класичну музику «The Claquers» (редакторка Тетяна Новицька). Завдяки цій співпраці студенти беруть участь у творенні складного, інтелектуально насиченого україномовного контенту. Вони перекладають таких авторів, як Лариса Бабій, Меган Баскі, Фриц Гайдорн, Григорій Грабович, Славой Жижек, Амелія Лукс, Маркус Матюль, Маркус Мекель, Саймон Пірані, Майкл Рейсмен, Андреас Умланд, Кристофер Форд, Чонхун Чхве, Пауль Шефер, Антон Шеховцов, – постатей, чиї тексти спонукають до осмислення філософської складності, теоретичних нюансів і віддалених культурних контекстів.

Переклад стає платформою для побудови транснаціональних спільнот. Колективна робота перекладачів, редакторів та авторів розширює охоплення та вплив соціально значущого контенту. Навколо кожного перекладу часто утворюються онлайн-спільноти – через коментарі, форуми читачів та соціальні мережі – формуючи динамічні простори для міжкультурного обміну. Я вважаю це одним

із найпотужніших аспектів нашої роботи: переклад як акт солідарності, що будує мережі підтримки та порозуміння через мовні та національні кордони.

Ба більше, переклад у цій моделі має подвійну освітню мету. З одного боку, він сприяє громадській освіті, роблячи глобальні дебати доступними для українських читачів. З другого боку, він сприяє розвитку ініціативності студентів та їхньому професійному зростанню. Адже мета навчання – підготувати технічно компетентних перекладачів та допомогти сформуванню етично залучених, культурно освічених і соціально свідомих особистостей, які бачать себе учасниками процесу створення знань і сенсів. Студенти мають усвідомити, що переклад – це не лише академічне чи професійне завдання, а й життєво важлива громадянська практика, здатна об'єднати людей через кордони завдяки спільним ідеям і спільному почуттю мети.

Тематичне різноманіття перекладеного контенту. Переклад публіцистичних текстів дозволяє залучати до освітнього процесу різні сфери людського життя. Тексти, над якими працювали студенти та я, охоплюють політичну теорію, деколоніальну критику, технологічні інновації, соціальну справедливість, мистецтво тощо. У моєму перекладі було опубліковано есеї на такі теми, як погляд на російсько-українську війну з боку Глобально Півдня (Челсі Нгок Мін Нгуєн), філософські пастки «деколоніального жаргону» (Ніл Ларсен), аналіз Едварда Саїда палестинського питання (Тоні Джадт), життя соціальних працівниць у часи війни (Наталія Ломоносова), український оркестр морської піхоти в російському полоні (Тетяна Новицька), угода про надра між Україною і США (Марина Ларіна) та дилеми технологічної політики для сучасної лівиці (Ілляс Ахмедов). Тільки за 2023/24 та 2024/25 навчальні роки було опубліковано понад 50 моїх перекладів у провідних українських медіа: «Спільне», «Критика», «The Claquers» та «Експеримент».

Тематичний діапазон перекладів студентів є настільки ж широким і яскравим. За ці ж два навчальні роки вони виконали понад 150 перекладів есеїв про штучний інтелект, зміну клімату, філософські парадокси, гендер і медіа, художні експерименти тощо. Ці переклади допомагають студентам розвивати дослідницькі, редакційні та аналітичні навички, готуючи їх до змістовної роботи зі складними текстами та різноманітною аудиторією.

Такий широкий тематичний діапазон дозволяє і мені, і моїм студентам використовувати переклад як інструмент промоції міждисциплінарних досліджень, критичного мислення та громадянської активності. Це підтверджує моє переконання, що в широкому значенні переклад є формою просвітницької діяльності, яка сприяє професійному зростанню студентів і політичній свідомості читачів.

Визнання перекладацького внеску. Прозорість і визнання є центральними елементами моєї етики перекладу. Я свідомо прагну вказати всіх, хто брав участь у кожному проєкті – від студентів-перекладачів і редакторів до авторів оригінальних текстів та інституційних партнерів. У своїх презентаціях і публікаціях я включаю детальні відомості про авторство, оскільки вважаю переклад колективним інтелектуальним і етичним зусиллям. Ця практика протидіє поширеній маргіналізації перекладачів у видавничому світі, де їхні імена часто замовчуються. Висуваючи на перший план внесок студентів та колег, я прагну сприяти розвитку культури відповідальності, взаємної поваги та спільної власності. Ця практика має також педагогічний характер: вона вчить студентів визнавати спільний характер створення знань та важливість інтелектуальної чесності. Наші проєкти включають широкий і різноманітний список українських і зарубіжних учасників, що відображає плюралістичний етос, який лежить в основі перекладацької практики.

Залучаючи студентів до безпосередньої взаємодії з авторами, редакторами та читачами, я також прагну наблизити їх до світу академічних та журналістських публікацій. Студенти мають бачити себе повноправними учасниками публічного дискурсу – людьми, чия робота має значення і чий імена заслуговують на визнання.

Фіксування результатів перекладацької праці. Станом на червень 2025 року я задокументував загалом 416 перекладів студентів публіцистичних та наукових текстів [44] – результат, який свідчить як про масштаб, так і про стійкість розробленої мною програми перекладацької практики. Від 2018 року понад 100 моїх власних перекладів – від популярної журналістики до академічних есеїв – було опубліковано в різних медіа. Ці переклади були виконані українською, англійською, німецькою, а також російською мовою – до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Я ретельно веду облік опублікованих перекладів від 2018 року для визначення продуктивності праці, а також як своєрідний матеріал для перекладознавчих досліджень. Кожен текст стає педагогічним артефактом –

чимось, до чого майбутні студенти та викладач можуть повернутися, щоб проаналізувати та зробити висновки. Цей накопичувальний архів підкріплює моє бачення перекладу як емергентної, історично обумовленої практики, що відображає мінливі освітні цілі та соціальні проблеми.

Підтримуючи та поширюючи ці записи, я прагну поєднати академічну відповідальність із публічною активністю. Архів перекладів відображає індивідуальні та інституційні культурно-освітні зусилля та може правити за ресурс для майбутніх досліджень у галузі педагогіки перекладу, медійного дискурсу та сприйняття ідей через мовні та культурні кордони. Для мене це також спосіб показати, що переклад може дати суспільству, коли його визнають як публічну, етичну та інтелектуальну практику.

Висновки. Дослідження в галузі перекладознавства та перекладацької практики ґрунтується на переконанні, що переклад – це суспільно значуща, етично обґрунтована професійна діяльність. Викладаючи, співпрацюючи з редакціями та студентами, я прагну поєднати фаховий вишкіл зі свідомою громадянською орієнтацією, позиціонуючи перекладачів як мовних професіоналів та продуцентів знань і культурних посередників. У час, позначений війною, інформаційним перенасиченням та культурною маргіналізацією, роль перекладача видається як ніколи важливою: це людина, яка допомагає підтримувати демократичний дискурс, прояснювати спірні істини та будувати мости попри лінгвістичні та ідеологічні розбіжності.

Розглянута у статті педагогічна модель ґрунтується на співпраці, прозорості та громадській залученості. Я прагну створити простір, де студенти вчать перекладати та бачать себе учасниками суспільного життя, здатними формувати дискусії, кидати виклик поширеним стереотипам і робити внесок у ширші культурні та інтелектуальні рухи. Модель може бути адаптована до різних освітніх умов, завдяки чому переклад стає нагальною потребою як громадянський та політичний акт.

Зрештою, переклад – це один з дієвих інструментів реалізації суб'єктності і розбудови спільнот. Він об'єднує людей, поширює цінності та створює простір для більш інклюзивного та плюралістичного майбутнього.

Список використаної літератури

1. Адельман Дж. Що таке глобальна історія сьогодні / перекл. з англ. П. Шопін. *historians.in.ua*. 04.02.2018. URL: www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2387-dzheremi-adelman-shcho-take-globalna-istoriya-sogodni (дата звернення: 25.06.2025)
2. Асєєв С. Пост у фейсбуку. *Facebook*. 09.05.2023. URL: <https://www.facebook.com/stanislav.aseyev/posts/pfbid02s8KbnT3zxTXjKhEKiodRKfpefsfD4RRWk9SRxmZZ64qiKFSomNvjzPbYSbi8USBV1> (дата звернення: 02.06.2025)
3. Асєєв, С. Світлий шлях: історія одного концтабору / пер. з рос. В. Страх. – Львів: Вид-во Старого Лева, 2020. 448 с.
4. Барабаш Ю. Чуже–Інакше–Своє. Етнокультурне пограниччя: концептуальний, типологічний та ситуативний аспекти // *Слово і Час*. 2020. № 2 (710). С. 3–32. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.02.3-32>

5. Бедрій М. Чому право не існує без його історії? *Юридична газета*. 14.03.2024. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/insho/chomu-pravo-ne-isnuje-bez-yogo-istoriyi.html> (дата звернення: 25.06.2025)
6. Бень Б. Т. Джерела позитивної свободи в Україні: інтеграція ідеалістичного і матеріалістичного підходів : робота на здобуття академічного звання бакалавр філології / наук. кер. О. С. Єремєєв ; Національний університет «Києво-Могилянська Академія». Київ, 2018. 142 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/679b1f64-1111-48fa-808b-096536bab488/content> (дата звернення: 25.06.2025)
7. Венгров Д. Міста до виникнення держави у давній Євразії / перекл. з англ. П. Шопін. *Спільне*. 25.03.2019. <https://commons.com.ua/uk/mista-do-viniknennya-derzhavi-v-davnij-yevraziyi/> (дата звернення: 25.06.2025)
8. Верховцева І. Г. Глобальна історія: контури дослідницького поля. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 139–146. <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.21>
9. Горбань О. Демократія у глобальному й національному дискурсах. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. № 3 (62). С. 143–157. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.62.310729>
10. Горбань О. Критерії оцінювання політичних еліт у сучасних демократичних політичних процесах. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 56. С. 195–202. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.56.22>
11. Ганері Дж. Дерево знання – це не яблука і не дуб, а баньян / перекл. з англ. П. Шопін. *historians.in.ua*. 09.03.2018. URL: www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2428-dzhornadon-ganeri-derevo-znannya-tse-ne-yablunya-i-ne-dub-a-banyan (дата звернення: 25.06.2025)
12. Гребер Д., Венгров Д. Як змінити хід історії людства? (принаймні ту її частину, що вже відбулася) / перекл. з англ. П. Шопін. *Спільне*. 15.05.2018. URL: <https://commons.com.ua/en/yak-zmyniti-hid-istoriyi-lyudstva-prinajmni-tu-yiyi-chastinu-sho-vzhe-vidbulasya/> (дата звернення: 25.06.2025)
13. Еделмен Дж. Війна образів / перекл. з англ. А. Коваленко. *Критика*. 2025. № 3–4. С. 12–19. URL: <https://m.krytyka.com/ua/articles/viina-obraziv/> (дата звернення: 25.06.2025)
14. Еделмен Дж. Чому ідея про остаточний занепад світу така небезпечна / перекл. з англ. П. Шопін. *Критика*. 2018. 3–4. С. 15–17. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/chomu-ideya-pro-ostatochnyy-zanepad-svitu-taka-nebezpechna> (дата звернення: 25.06.2025)
15. Жмуд Н. Пост у Фейсбуку. *Facebook*. 09.02.2018. URL: <https://www.facebook.com/natala.zmud.2025/posts/pfbid02RUDxFtPq9hxFz8Tf2SmSEQHhGVLNRmXE8TLXKPynqN363X1i8kSbTdN58UL2gPl> (дата звернення: 25.06.2025)
16. Король С. Кримський пейзаж В. А. Овсічука. Мистецтво як інструмент деколонізації: історія одного листа. *Народознавчі зошити*. 2024. № 6 (180). С. 1659–1666. <https://doi.org/10.15407/nz2024.06.1659>
17. Кудавя Б. Чому Грузія хоче називатися Сакартвелло? *Читомо*. 17.07.2023. URL: <https://chytomo.com/chomu-hruziia-khochhe-nazyvatysia-sakartvelo/> (дата звернення: 25.06.2025)
18. Ларсен Н. Жаргон деколоніальності. *Спільне*. 15.07.2024. URL: <https://commons.com.ua/uk/zhargon-dekolonialnosti/> (дата звернення: 25.06.2025)
19. Левченко І. «Нічого нового»: ще раз про неможливість глобальної історії мистецтва. *Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва*. 2022. Вип. 1 (13). С. 62–72. <https://doi.org/10.17721/2519-4801.2022.1.13>
20. Литвин В. Інституційний та ціннісний рівні аналізу феномена ідентичності. *Грааль науки*. 2021. № 6. С. 254–258. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.06.2021.044>
21. Литвин В. Історія як інструмент політики (на прикладі однієї законодавчої ініціативи). *Голос України*. 27.02.2018. URL: <https://www.golos.com.ua/article/300289> (дата звернення: 25.06.2025)
22. Мазурок В. В. Розвиток публічної історії в незалежній Україні : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец 032 Історія та археологія / наук. кер. О. В. Разиграєв ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 87 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/26503> (дата звернення: 25.06.2025)
23. Моран М. Ідентичність і політика ідентичності: культурно-матеріалістична історія / перекл. з англ. П. Шопін. *Спільне*. 02.09.2020. <https://commons.com.ua/uk/identichnist-i-politika-identichnosti-kulturno-materialistichna-istoriya/> (дата звернення: 25.06.2025)
24. Сабурова Д., Аршвілі А., Шенгелія М. Місцеві громади та робітничі рухи під загрозою у Сакартвелло: інтерв'ю з лівими активістками / перекл. з англ. П. Шопін. *Спільне*. 06.08.2024. URL: <https://commons.com.ua/uk/intervyu-z-gruzinskimi-aktivistkami/> (дата звернення: 25.06.2025)
25. Середній клас. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Середній_клас (дата звернення: 25.06.2025)
26. Симончук О. Соціально-статусні самооцінки українців: зміни в часі (2009–2019). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 1. С. 5–24. <https://doi.org/10.15407/sociology2021.01.005>
27. Скривенер А., Форд К. Сакартвелло на роздоріжжі / перекл. з англ. О. Федорова. *Критика*. Липень, 2024. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/sakartvelo-na-rozdorizhzi/> (дата звернення: 25.06.2025)
28. Терборн, Й. Мрії та кошмари середніх класів світу / перекл. з англ. П. Шопін. *Спільне*. 17.09.2020. <https://commons.com.ua/uk/mriyi-ta-koshmari-serednih-klasiv-svitu/> (дата звернення: 25.06.2025)
29. Федорченко В. К., Федорченко-Кутуєв П. В., Федорченко Н. В., Василець О. І. Постковідне відновлення та нові виклики глобального світу: туризм як інструмент економічного відродження та модернізації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Випуск 1(53). С. 20–28. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.1\(53\).261103](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.1(53).261103)
30. Штарк Урестаразу У. За межею людяності / перекл. з нім. В. Пенковська, Я. Полторака, К. Хоменко. *Критика*. 2023. № 3–4. С. 18–21. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/za-mezheiu-liudianosti/> (дата звернення: 02.06.2025)

31. Янишин-Прийменко М. Творча біографія Марії Шимановської у контексті проблеми ідентичності. *Вісник: Українські культурологічні студії*. 2023. № 1 (12). С. 68–74. [https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1\(12\).15](https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1(12).15)
32. Adelman A. Is global history still possible, or has it had its moment? *Aeon*. 02.032017. <https://aeon.co/essays/is-global-history-still-possible-or-has-it-had-its-moment> (access date: 26.06.2025)
33. Adelman A. Why the idea that the world is in terminal decline is so dangerous. *Aeon*. 01.11.2017. <https://aeon.co/ideas/why-the-idea-that-the-world-is-in-terminal-decline-is-so-dangerous> (access date: 26.06.2025)
34. Adelman J. Does photography make us act or inure us to despair. *Aeon*. 13.09.2017. <https://aeon.co/essays/does-photography-make-us-act-or-inure-us-to-despair> (access date: 26.06.2025)
35. Adelman J. Ukraine's Image War. *Krytyka*. February, 2025. <https://m.krytyka.com/en/articles/ukraines-image-war> (access date: 26.06.2025)
36. Baker, M. Translation and conflict: A narrative account. 2nd ed. Routledge, 2018. 226 p. <https://doi.org/10.4324/9780429438240>
37. Ford C., Scrivener A. Georgia at the Crossroads. *Krytyka*. July, 2024. URL: <https://krytyka.com/en/articles/sakartvelo-na-rozdorizhzhzi> (access date: 26.06.2025)
38. Graeber D., Wengrow D. How to change the course of human history (at least, the part that's already happened). *Eurozine*. 02 March 2018. URL: <https://www.eurozine.com/change-course-human-history/> (access date: 26.06.2025)
39. Larsen N. The Jargon of Decoloniality. *Catalyst*. 2022. Vol. 6, No. 2. P. 52–77. URL: <https://catalyst-journal.com/2022/09/the-jargon-of-decoloniality> (access date: 26.06.2025)
40. Moran M. Identity and Identity Politics: A Cultural Materialist History. *Historical Materialism*. 2018. Vol. 26. № 2. P. 21–45. URL: <https://www.historicalmaterialism.org/article/identity-and-identity-politics/> (access date: 26.06.2025)
41. Reichel N. Wer wir sind. *Demokratischer Salon*. 16.04.2025. <https://demokratischer-salon.de/wer-wir-sind/> (Zugriff am: 26.06.2025)
42. Saburova D., Aroshvili A., Shengelia M. Local Communities and Labor Movements Under Threat in Sakartvelo: Interview with Left Activists. *Commons*. 06.08.2024. URL: <https://commons.com.ua/en/intervyu-z-gruzinskimi-aktivistkami/> (access date: 26.06.2025)
43. Shopin P. Rough, smooth or deep: why the sound of a voice is multisensory. *Aeon*. 15.11.2017. <https://aeon.co/ideas/rough-smooth-or-deep-why-the-sound-of-a-voice-is-multisensory> (access date: 26.06.2025)
44. Shopin P. Since 2018 students in my classes have translated the following articles from English into Ukrainian and Russian languages : post. X. 22.10.2021. <https://x.com/PavloShopin/status/1451521301693276182> (access date: 26.06.2025)
45. Stark Urrestarazu U. Isolation: Stanislav Aseyev über das Konzentrationslager am Hellen Weg im Donbass. *Demokratischer Salon*. 09.02.2023. URL: <https://demokratischer-salon.de/beitrag/isolation/> (Zugriff am: 26.06.2025)
46. Therborn G. Dreams and Nightmares of the World's Middle Classes. *New Left Review*. 2020. № 124. pp. 63–87. URL: <https://newleftreview.org/issues/ii124/articles/goran-therborn-dreams-and-nightmares-of-the-world-s-middle-classes> (access date: 26.06.2025)
47. Tymoczko M. Translation, resistance, activism. Amherst: University of Massachusetts Press, 2010. 299 p.
48. Venuti L. The translator's invisibility: A history of translation. London: Routledge, 1995. 353 p.
49. Wengrow D. Cities before the State in Early Eurasia. Halle (Saale): Max Planck Institute for Social Anthropology, 2015. URL: https://www.eth.mpg.de/4091237/2015_Goody_Lecture.pdf (access date: 26.06.2025)

Надійшла до редакції 28 липня 2025 р.

Переглянута 20 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 28 вересня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Adelman, J. (2018, February 4). *Shcho take hlobalna istoriia sohodni* [What is global history now?] (Trans. from English by P. Shopin). [historians.in.ua](http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2387-dzheremi-adelman-shcho-take-globalna-istoriya-sogodni). Retrieved June 25, 2025, from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2387-dzheremi-adelman-shcho-take-globalna-istoriya-sogodni> [in Ukrainian]
2. Asieiev, S. (2023, May 9). *Facebook post*. Facebook. Retrieved June 2, 2025, from <https://www.facebook.com/stanislav.aseyev/posts/pfbid02s8KbnT3zxTXjKhEKiodRKfpefsfD4RRWk9SRxmZZ64qiKfSomNvjzPbYSbi8USBVI> [in Ukrainian]
3. Asieiev, S. (2020). *Svitlyi shliakh: istoriia odnogo kontsaboru* [The Torture Camp on Paradise Street] (Trans. from Russian by V. Strakh). Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. [in Ukrainian]
4. Barabash, Yu. (2020). Chuzhe–Inakshe–Svoie. Etnokulturne pohranychchia: kontseptualnyi, typolohichni ta sytuatyvnyi aspekty [The Foreign–The Other–The Self. Ethnocultural borderlands: Conceptual, typological, and situational aspects]. *Slovo i Chas*, 2(710), 3–32. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.02.3-32> [in Ukrainian]
5. Bedrii, M. (2024, March 14). Chomu pravo ne isnuie bez yoho istorii? [Why law cannot exist without its history?]. *Yurydychna hazeta*. Retrieved June 25, 2025, from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/chomu-pravo-ne-isnuie-bez-yogo-istoriyi.html> [in Ukrainian]
6. Ben, B. T. (2018). *Dzherela pozytyvnoi svobody v Ukraini: Intehratsiia idealistychnoho i materialistychnoho pidkhodiv* [Sources of positive freedom in Ukraine: Integration of idealist and materialist approaches] (Bachelor's thesis, National University of Kyiv-Mohyla Academy; Supervisor: O. S. Yermieiev). Retrieved June 25, 2025, from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/679b1f64-1111-48fa-808b-096536bab488/content> [in Ukrainian]

7. Wengrow, D. (2019, March 25). *Mista do vynyknennia derzhavy u davnij Yevrazii* [Cities before the state in early Eurasia] (Trans. from English by P. Shopin). *Commons*. Retrieved June 25, 2025, from <https://commons.com.ua/uk/mista-do-vyniknennya-derzhavi-v-davnij-yevraziyi/> [in Ukrainian]
8. Verkhovtseva, I. H. (2021). Hlobalna istoriia: kontury doslidnytskoho polia [Global history: Outlines of a research field]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky*, 32(4), 139–146. <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.21> [in Ukrainian]
9. Horban, O. (2024). Demokratsiia u hlobalnomu i natsionalnomu dyskursakh [Democracy in global and national discourses]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politychni nauky, sotsiologiia*, 3(62), 143–157. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.62.310729> [in Ukrainian]
10. Horban, O. (2024). Kryterii otsiniuvannia politychnykh elit u suchasnykh demokratychnykh politychnykh protsesakh [Criteria for evaluating political elites in contemporary democratic political processes]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filosof's'ko-politychni studii*, 56, 195–202. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.56.22> [in Ukrainian]
11. Ganeri, J. (2018, March 9). *Derevo znannia – tse ne iablunia i ne dub, a ban'ian* [The tree of knowledge is not an apple tree or an oak, but a banyan] (Trans. from English by P. Shopin). *historians.in.ua*. Retrieved June 25, 2025, from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2428-dzhornadon-ganeri-derevo-znannya-tse-ne-yablunya-i-ne-dub-a-banyan> [in Ukrainian]
12. Graeber, D., & Wengrow, D. (2018, May 15). *Yak zminyty khid istorii liudstva? (prynaimni tu ii chastynu, shcho vzhe vidbulasia)* [How to change the course of human history (at least, the part that's already happened)] (Trans. from English by P. Shopin). *Commons*. Retrieved June 25, 2025, from <https://commons.com.ua/en/yak-zmyniti-hid-istoriyi-lyudstva-prinajmni-tu-yiyi-chastinu-sho-vzhe-vidbulasia/> [in Ukrainian]
13. Adelman, J. (2025). Viina obraziv [Image War] (Trans. from English by A. Kovalenko). *Krytyka*, 3–4, 12–19. Retrieved June 25, 2025, from <https://m.krytyka.com.ua/articles/viina-obraziv> [in Ukrainian]
14. Adelman, J. (2018). Chomu ideia pro ostatochnyi zanepad svitu taka nebezpechna [Why the idea that the world is in terminal decline is so dangerous] (Trans. from English by P. Shopin). *Krytyka*, 3–4, 15–17. Retrieved June 25, 2025, from <https://krytyka.com.ua/articles/chomu-ideya-pro-ostatochnyy-zanepad-svitu-taka-nebezpechna> [in Ukrainian]
15. Zhmud, N. (2018, February 9). *Facebook post*. Facebook. Retrieved June 25, 2025, from <https://www.facebook.com/natala.zmud.2025/posts/pfbid02RUDxFfPq9hxFzr8Tf2SmSEQHhGVLNRmXE8TLXKPynqN363Xli8kSbTdN58UL2gPl> [in Ukrainian]
16. Korol, S. (2024). Krymskyi peizazh V. A. Ovsiihuka. Mystetstvo yak instrument dekolonizatsii: istoriia odnogo lysta [Volodymyr Ovsyichuk's Crimean landscape. Art as a decolonial weapon: The story of one letter]. *Narodoznavchi zoshyty*, 6(180), 1659–1666. <https://doi.org/10.15407/nz2024.06.1659> [in Ukrainian]
17. Kudava, B. (2023, July 17). Chomu Hruziiia khoche nazyvatysia Sakartvelo? [Why does Georgia want to be called Sakartvelo?]. *Chytomo*. Retrieved June 25, 2025, from <https://chytomo.com/chomu-hruziiia-khoche-nazyvatysia-sakartvelo/> [in Ukrainian]
18. Larsen, N. (2024, July 15). *Zhargon dekolonialnosti* [The jargon of decoloniality]. *Commons*. Retrieved June 25, 2025, from <https://commons.com.ua/uk/zhargon-dekolonialnosti/> [in Ukrainian]
19. Levchenko, I. (2022). “Nichoho novoho”: shche raz pro nemozhlyvist' hlobalnoi istorii mystetstva [“Nothing new”: Once again on the impossibility of a global history of art]. *Text and Image: Essential Problems in Art History*, 1(13), 62–72. <https://doi.org/10.17721/2519-4801.2022.1.13> [in Ukrainian]
20. Lytvyn, V. (2021). Instytutsiinyi ta tsinnisnyi rivni analizu fenomena identychnosti [Institutional and value-based levels of analysis of the phenomenon of identity]. *Hraal nauky*, 6, 254–258. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.25.06.2021.044> [in Ukrainian]
21. Lytvyn, V. (2018, February 27). Istoriiia yak instrument polityky (na prykladi odniei zakonodavchoi initsiatyvy) [History as a political tool: The case of one legislative initiative]. *Holos Ukrainy*. Retrieved June 25, 2025, from <https://www.golos.com.ua/article/300289> [in Ukrainian]
22. Mazurok, V. V. (2024). *Rozvytok publichnoi istorii v nezalezhnii Ukraini* [Development of public history in independent Ukraine] (Master's thesis, Lesia Ukrainka Volyn National University; Supervisor: O. V. Razyhraiev). Retrieved June 25, 2025, from <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/26503> [in Ukrainian]
23. Moran, M. (2020, September 2). *Identychnist i polityka identychnosti: kulturno-materialistychna istoriia* [Identity and identity politics: A cultural materialist history] (Trans. from English by P. Shopin). *Commons*. Retrieved June 25, 2025, from <https://commons.com.ua/uk/identychnist-i-polityka-identychnosti-kulturno-materialistychna-istoriya/> [in Ukrainian]
24. Saburova, D., Aroshvili, A., & Shengelia, M. (2024, August 6). *Mistsevi hromady ta robitnychi rukhy pid zahrozoiu u Sakartvelo: interv'iu z livymy aktyvistkamy* [Local communities and labor movements under threat in Georgia: Interview with leftist activists] (Trans. from English by P. Shopin). *Commons*. Retrieved June 25, 2025, from <https://commons.com.ua/uk/intervyu-z-gruzinskimi-aktivistkami/> [in Ukrainian]
25. *Serednii klas* [Middle class]. (n.d.). *Wikipedia*. Retrieved June 25, 2025, from https://uk.wikipedia.org/wiki/Середній_клас [in Ukrainian]
26. Symonchuk, O. (2021). Sotsialno-statusni samoatsinky ukraintsev: zminy v chasi (2009–2019) [Subjective social statuses of the Ukrainians: Changes over time (2009–2019)]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 1, 5–24. <https://doi.org/10.15407/sociology2021.01.005> [in Ukrainian]
27. Skryvener, A., & Ford, C. (2024, July). *Sakartvelo na rozdorizhzi* [Sakartvelo at the crossroads] (Trans. from English by O. Fedorova). *Krytyka*. Retrieved June 25, 2025, from <https://krytyka.com.ua/articles/sakartvelo-na-rozdorizhzi> [in Ukrainian]
28. Therborn, J. (2020, September 17). *Mrii ta kosmary serednikh klasiv svitu* [Dreams and nightmares of the world's middle classes] (Trans. from English by P. Shopin). *Commons*. Retrieved June 25, 2025, from <https://commons.com.ua/uk/mriyi-ta-koshmari-serednih-klasiv-svitu/> [in Ukrainian]

29. Fedorchenko, V. K., Fedorchenko-Kutuiev, P. V., Fedorchenko, N. V., & Vasylets, O. I. (2022). Postkovidne vidnovlennia ta novi vyklyky hlobalnoho svitu: turyzm yak instrument ekonomichnoho vidrodzhenia ta modernizatsii [Post-COVID recovery and new challenges of the global world: Tourism as a tool for economic revitalization and modernization]. *Visnyk NTUU "KPI": Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 1(53), 20–28. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.1\(53\).261103](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.1(53).261103) [in Ukrainian]
30. Stark Urrestarazu, U. (2023). Za mezheiu liudianosti [Beyond humanity] (Trans. from German by V. Penkovska, Ya. Poltorak, & K. Khomenko). *Krytyka*, 3–4, 18–21. Retrieved June 2, 2025, from <https://krytyka.com/ua/articles/zamezheiu-liudianosty> [in Ukrainian]
31. Yanyshyn-Pryimenko, M. (2023). Tvorcha biohrafiia Marii Shymanovskoi u konteksti problemy identychnosti [The creative biography of Maria Szymanowska in the context of the problem of identity]. *Visnyk: Ukrainski kulturnolohichni studii*, 1(12), 68–74. [https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1\(12\).15](https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1(12).15) [in Ukrainian]
32. Adelman, A. (2017, March 2). Is global history still possible, or has it had its moment? *Aeon*. Retrieved June 26, 2025, from <https://aeon.co/essays/is-global-history-still-possible-or-has-it-had-its-moment>
33. Adelman, A. (2017, November 1). Why the idea that the world is in terminal decline is so dangerous. *Aeon*. Retrieved June 26, 2025, from <https://aeon.co/ideas/why-the-idea-that-the-world-is-in-terminal-decline-is-so-dangerous>
34. Adelman, J. (2017, September 13). Does photography make us act or inure us to despair. *Aeon*. Retrieved June 26, 2025, from <https://aeon.co/essays/does-photography-make-us-act-or-inure-us-to-despair>
35. Adelman, J. (2025, February). Ukraine's image war. *Krytyka*. Retrieved June 26, 2025, from <https://m.krytyka.com/en/articles/ukraines-image-war>
36. Baker, M. (2018). *Translation and conflict: A narrative account* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429438240>
37. Ford, C., & Scrivener, A. (2024, July). Georgia at the crossroads. *Krytyka*. Retrieved June 26, 2025, from <https://krytyka.com/en/articles/sakartvelo-na-rozdorizhzi>
38. Graeber, D., & Wengrow, D. (2018, March 2). How to change the course of human history (at least, the part that's already happened). *Eurozine*. Retrieved June 26, 2025, from <https://www.eurozine.com/change-course-human-history/>
39. Larsen, N. (2022). The jargon of decoloniality. *Catalyst*, 6(2), 52–77. <https://catalyst-journal.com/2022/09/the-jargon-of-decoloniality>
40. Moran, M. (2018). Identity and identity politics: A cultural materialist history. *Historical Materialism*, 26(2), 21–45. Retrieved June 26, 2025, from <https://www.historicalmaterialism.org/article/identity-and-identity-politics/>
41. Reichel, N. (2025, April 16). Wer wir sind [Who we are]. *Demokratischer Salon*. Retrieved June 26, 2025, from <https://demokratischer-salon.de/wer-wir-sind/> [in German]
42. Saburova, D., Aroshvili, A., & Shengelia, M. (2024, August 6). Local communities and labor movements under threat in Sakartvelo: Interview with left activists. *Commons*. Retrieved June 26, 2025, from <https://commons.com.ua/en/intervyu-z-gruzinskimi-aktivistkami/>
43. Shopin, P. (2017, November 15). Rough, smooth or deep: Why the sound of a voice is multisensory. *Aeon*. Retrieved June 26, 2025, from <https://aeon.co/ideas/rough-smooth-or-deep-why-the-sound-of-a-voice-is-multisensory>
44. Shopin, P. (2021, October 22). Since 2018 students in my classes have translated the following articles from English into Ukrainian and Russian languages [Post]. X. Retrieved June 26, 2025, from <https://x.com/PavloShopin/status/1451521301693276182>
45. Stark Urrestarazu, U. (2023, February 9). Isolation: Stanislav Aseyev über das Konzentrationslager am Hellen Weg im Donbass [Isolation: Stanislav Aseyev on the concentration camp on the Bright Path in Donbas]. *Demokratischer Salon*. Retrieved June 26, 2025, from <https://demokratischer-salon.de/beitrag/isolation/> [in German]
46. Therborn, G. (2020). Dreams and nightmares of the world's middle classes. *New Left Review*, 124, 63–87. Retrieved June 26, 2025, from <https://newleftreview.org/issues/ii124/articles/goran-therborn-dreams-and-nightmares-of-the-worlds-middle-classes>
47. Tymoczko, M. *Translation, Resistance, Activism*. Amherst: University of Massachusetts Press, 2010. 299 p.
48. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge. 353 pp.
49. Wengrow, D. (2015). *Cities before the state in early Eurasia*. Halle (Saale): Max Planck Institute for Social Anthropology. Retrieved June 26, 2025, from https://www.eth.mpg.de/4091237/2015_Goody_Lecture.pdf

Submitted July 28, 2025.

Revised September 20, 2025.

Accepted September 28, 2025.

Published December 30, 2025.

Pavlo Shopin, Doctor of Philosophy in German, Associate Professor in the Department of Applied Linguistics, Comparative Language Studies and Translation, Faculty of Foreign Philology, Mykhailo Drahomanov State University of Ukraine (9 Pyrohova Str., Kyiv, 01601, Ukraine); e-mail: p.yu.shopin@udu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0002-8022-5327>

Translating Popular Texts as an Educational Practice

This article explores translation as a socially embedded, politically situated, and pedagogically transformative practice. Drawing on my experience as a translator-scholar and educator, I present a vision shaped through the translation of public-facing texts for Ukrainian online media. Translation is approached here as a form of intellectual intervention and civic engagement. The article is structured around nine thematic areas: translator motivation, professional competencies, the impact and reception of translation, subjectivity and agency in translational practice, community building through translation, institutional partnerships, thematic scope, the attribution of collective student translation, and the documentation of its outcomes. Since 2018, I have led the student research and practice group *Written Translation in Action* at the Department of Applied Linguistics, Comparative Language Studies, and Translation at Mykhailo Drahomanov State University of Ukraine. This initiative has resulted in the publication of over 400 student translations in outlets such as *Крытка*, *Commons*, *The Claquers*, *Experiment*, and others. Translational work within the group helps students critically engage with diverse texts, participate in editorial processes, and contribute to public discourse. They develop linguistic and cultural competencies, conduct research, and gain experience with digital tools and publishing practices. Under wartime conditions, translation emerges as a vital means of shaping civic discourse, fostering intercultural solidarity, and promoting critical thinking. Partnerships with international platforms, particularly the German journal *Demokratischer Salon*, reinforce this vision by facilitating intercultural dialogue and connecting Ukrainian readers to global intellectual currents. As a cultural and political practice, translation contributes to the dissemination of values and the imagining of an inclusive future. It enables the building of solidarity-based communities and fosters connections across languages, cultures, and societies.

Key words: intercultural communication, student translation projects, translation as cultural and educational practice, translation pedagogy, translator agency, Ukrainian media discourse.

Як цитувати: Шопін, П. (2025). Переклад публіцистичних текстів в освітній практиці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 106-118. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-17>

In cites: Shopin, P. (2025). Translating Popular Texts as an Educational Practice. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 106-118. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-17> [in Ukrainian]

Літературознавство

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-18>
УДК 811.161.2'38+82'06.07]*Пот:001.8:070(477)»192»

Наукова дискусія «про манеру Потебні цитувати» (за матеріалами періодичних видань 1920-х років)

Валентина Борбунюк

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації в креативних індустріях,
Харківська державна академія дизайну і мистецтв;
(вул. Мистецтв, 8, Харків 61002, Україна);
e-mail: 0969255100v@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1969-620X>*

У 1922 році як перший том повного зібрання творів вийшла друком розвідка Олександра Потебні «Думка й мова». Академічне видання зумовило наукову дискусію, поштовхом для якої стала рецензія Віктора Петрова «Потебня й Лотце», опублікована на шпальтах «Записок історично-філологічного відділу ВУАН» за 1923 (обкл. 1924) рік.

Мета даної статті — висвітлити основні аспекти цього наукового полілогу.

З'ясовано, що ключовим питанням дискусії є «питання про манеру Потебні цитувати» і про ретельну редакторську перевірку цитат. На доведення наукової значущості поставленого питання В. Петров оприлюднює власноруч зроблену перевірку цитат О. Потебні із Р. Г. Лотце (почасти й з Г. Штейнталя), унаслідок чого наголошує, що манера не вводитьи в лапки чужого тексту досить характерна для О. Потебні.

Виявлено, що із В. Петровим солідаризується І. Айзеншток, а опонентами виступають вчені, дотичні до четвертого видання «Думки й мови» в особі автора переднього слова В. Харцієва. Його стаття-відповідь «Потебня й „лапки“ (з приводу однієї академічної рецензії)» опублікована у порядку обговорення на шпальтах журналу «Червоний шлях» за 1925 рік. Опонент називає В. Петрова «лапкознавцем» і «текстологом» і звинувачує у намірі переглянути високі оцінки потебнівської наукової творчості, однак погоджується, що порушене питання є важливим і видання вимагає значного доопрацювання. Переглянуте і виправлене п'яте видання «Думки й мови» з'являється у 1926 році.

Проведений аналіз наглядно демонструє, що умовиводи науковців 1920-х років, не втратили своєї актуальності, зважаючи на значущість для вітчизняного наукового дискурсу постаті О. Потебні. Однак дотепер його наукова робота «Думка й мова» перекладена українською мовою лише фрагментарно за виданням 1862 року.

Ключові слова: Віктор Петров, «Думка й мова», опонент, полеміка, рецензія.

На початку 1920 р. у Харкові «склався невеликий гурток молоді-потебнінців» [3, с. 5] з ідеєю «в той чи інший спосіб відзначити 30-ті роковини з дня смерті проф. О. О. Потебні» [3, с. 3], а саме видати «невеликий огляд зробленого для розробки потебніянства за останні 5 років (після 25 роковин з дня смерті)», а також «збірник статтів прихильників та ворогів цієї науки» та перекласти і видати українською мовою кілька «невеликих статтів Потебні загального значіння» [3, с. 5]. Водночас в Українській академії наук «виникла думка» про повне видання творів видатного ученого. З цією метою 16 вересня 1920 року при Українській академії наук та Наркомосвіті утворюється окремий

науковий орган – Редакційний комітет для повного видання творів О. О. Потебні. Унаслідок, 1922 року у Державному видавництві України під редакцією вищезазначеного Редакційного комітету як перший том із запланованого повного зібрання творів виходить друком розвідка «Думка й мова». Всього планувалося видати дев'ятнадцять томів (515 друкованих аркушів) [3, с. 9–10].

Публікація «Думки й мови» 1922 року була уже четвертим виданням наукової роботи вченого. У передмові значилося, що колегія редакторів «пильно спорівляла» всі три попередні – 1862 р., 1892 р. та 1913 р., – «перевірила наведення (цитати); виправила дещо з недоглядів <...>; усталила типовий для Потебні правопис <...>» [13, с. IX].

Тобто це була чергова класична академічна републікація роботи, ставлення до якої за шість десятиліть з моменту першодруку усталилось [про деякі особливості рецепції ідей О. Потебні у 20-х–30-х роках див: 4]. Однак саме це видання зумовило наукову дискусію, яка розгорнулася на шпальтах вітчизняних періодичних видань 1920-х років.

Мета даної розвідки – висвітлити основні аспекти даного наукового полілогу, умовиводи якого не втратили своєї актуальності.

Поштовхом для дискусії «про манеру Потебні цитувати» послужила рецензія Віктора Петрова, чії «революційні заяви» згодом будуть спричинити «суперечки, незгоду і, водночас, захоплення» у діаспорних літературних колах [2, с. 402]. В. Петров – «найзагадковіша постать української гуманітаристики Новітньої доби» [2, с. 2], його ім'я як науковця і письменника вітчизняним науковим дискурсом другої половини ХХ століття легітимізувалось поступово.

Віктор Платонович Петров / В. Домонтович / Віктор Бер (1894–1969) успішно реалізував себе у різних сферах наукової діяльності – антрополог, археолог, етнограф, історик, літературний критик, мистецтвознавець, філолог. У 1919–1920-х рр. В. Петров був ученим секретарем Комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН) для складання історичного словника української мови. Після утворення у квітні 1920-го року Етнографічної комісії ВУАН В. Петров спочатку був її керівником, а з 1927 р. – головою [15]. У цей самий час з 1925 до 1929 року В. Петров є редактором Етнографічного вісника.

Зазначимо, що в означений період інтенсивної роботи у галузі етнографії та фольклористики молодий дослідник виступає «переконаним прибічником» О. Потебні, «поглиблюючи потебнянські принципи» [2, с. 47]. Зокрема, В. Петрову імпонувало застосування вченим у фольклористиці лінгвістичних методів й теза про зумовлення усної народної творчості і пов'язаної з нею обрядовості повсякденними життєвими процесами. Зрозуміло, що у своїх розвідках В. Петров активно апелює до О. Потебні. Серед таких, у тому числі, роботи, що були видані пізніше уже за кордоном, як, наприклад, «Обрядовий фольклор народно-календарного циклу як методологічна проблема» (Мюнхен, 1948) [9], «Методологічно-світоглядіві напрями в українській етнографії ХІХ–ХХ ст.» (1949) [10] або ті, що й досі залишаються у рукописах, як-от: «Український фольклор (заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу)» (Мюнхен, б.р.) [11].

Рецензія В. Петрова із заголовком «Потебня й Лотце» була оприлюднена на шпальтах «Записок історично-філологічного відділу

ВУАН» (кн. 4 за 1923 рік (на обкл. 1924 рік. – В.Б.). Крім даної публікації, у розділі «Критика й бібліографія» надруковані рецензії на підручники «Український язык» О. Синявського (Харків, 1923) та «Український язык: Пособие для курсов и самообразования» М. Йогансена (Київ, 1923). Відгук В. Петрова вирізнявся неперехідною значимістю рецензованого видання і авторитетом його автора. Заголовком «Потебня й Лотце» рецензент означив ключову тему публікації, наповненої для підтвердження висунутих гіпотез розлогими цитатами (В. Харцієв у публікації-відповіді схарактеризує цю авторську особливість як «цитатна манера Петрова» [16, с. 163]). Зауваги, адресовані редакторам, зумовили емоційну відповідь.

Головним опонентом виступив В. Харцієв, автор вступної статті до обговорюваного 4-го видання «Думки й мови». Обурені колеги найменували В. Петрова «лапкознавцем» і «текстолобцем», а його манеру як дослідника О. Потебні пояснили «прислів'ячком» Херсонщини: «ти йому образа, а він тобі луб'я» [16, с. 163–164]. Згодом В. Петров із стенографічною точністю запротоколює усіх учасників цієї дискусії, зазначивши, що його замітка-рецензія викликала жваву дискусію й спричинила появу великої статті В. Харцієва, газетної замітки Ст. Юхимовича, згадки І. Айзенштока в рецензії на розвідку Т. Райнова про О. Потебню і, нарешті, відповіді Редакційної Колегії 5-го видання «Думки і мови» [7, с. 367].

Ключовим питанням, яке ставить молодий дослідник перед колегами-науковцями, є «питання про манеру Потебні цитувати», оскільки, наголошує рецензент, колегія редакторів ставила перед собою «завдання „перевірити цитати”» [8, с. 260]. З передмови першого тому відомо, що перевіреною є більшість цитат із творів В. Гумбольдта, Г. Штейнталя, М. Лацаруса. З посиланням на проф. Б. Ляпунова рецензент фіксує той факт, що не скрізь це вдалося «вследствие спешности корректур и неимения под рукою соответствующих сочинений (напр. не удалось найти в библиотеке Одесской Высшей Школы соч. Гумбольдта „Hermapn u. Dorothea”) (ст. VIII)» [8, с. 260]. Однак, додас В. Петров, неперевіреними лишилися не тільки джерела означені редактором, а й цитати з Р. Г. Лотце. На думку автора рецензії, ця перевірка «аж надто необхідна в редагуванні творів Потебні при тій непевній і нечіткій манері цитувати», що помічається у цьому творі.

В. Петров наголошує, що «звичай не позначати лапками запозичень стає явище постійне і повсякчасне» у автора «Думки й мови», тому це «дрібно, як на перший погляд, питання про манеру письменника цитувати й про манеру його позначати свої цитати лапками», може «нарешті набути кардинальної ваги, ваги питання про самостійність або-ж компілятивність даної праці» [8, с. 260]. На доведення порушеного питання В. Петров

оприлюднює власноруч зроблену перевірку цитат О. Потебні з Р. Г. Лотце (почасти й з Г. Штейнталя), унаслідок чого доводить тезу, що «манера не вводити в лапки чужого тексту, <...> досить характерна для Потебні», тому кожен, хто посилається на «Думку й мову», «стоїть перед небезпекою послатись не на Потебню, а скажемо, на Лотце, якого, не позначивши того, в даному місці процитував був наш лінгвіст» [8, с. 260] (Вислів «наш лінгвіст» на адресу О. Потебні буде сприйнятливим опонентами В. Петрова як такий, що «дхне іронією» [16, с. 11]). Таким чином, вказує В. Петров, цитата з «Думки і мови» може стати цитатою цитати. На доведення факту, що О. Потебня «часом вільно поводився з лапками», що текст його розвідки в багатьох випадках носить «цитатний характер», В. Петров ретельно порівнює сторінки «Думки й мови» з відповідними фрагментами «Мікрокосма» Р. Г. Лотце. І наполягає, що у наведених ним прикладах О. Потебня «подає тільки переклад Лотце, правда, щодо мови й ясності перекладу, то значно кращий од Коршевого перекладу 1867-го року»: «Потебня (М. и Я. ст. 58) йде за Лотце (М. ст. 220) й багато з сторінок в „М. и Я.“ першого виявляють у йому певного „лотцеянця“» [8, с. 262]. В. Петров демонструє, що «од сторінки 57-ої й приблизно аж до 72-ої ми маємо в Потебні ту чи іншу перерібку Лотцевського оригіналу» [8, с. 262]. Оскільки «часом Потебня не так своє першеджерело переробляє, як подає досить близький переклад з „Мікрокосму“», то «чужий» текст, наголошує В. Петров, «необхідно мусить бути відокремлений у дальших виданнях „М. и Я.“» [8, с. 262].

Такий самий аналіз – перевірка «рядок за рядком» – є необхідним, вважає В. Петров, і щодо цитат із Г. Штейнталя, «бо тії розділи, в яких Потебня критикує Бекера, досить виразно наближаються до відповідних розділів з „Grammatik, Logik u. Psychologie“» [8, с. 263]. Проблема є ще глибшою, зауважує В. Петров, бо як О. Потебня користувався Р. Г. Лотце, так само й Г. Штейнталь студіював цього автора. Тим самим, наголошує рецензент, питання про «Потебню й Лотце» «приймає вигляд складнішого питання про взаємовідносини між Штейнталем, Лотце й Потебнею», тільки розв'язавши яке можна «з певністю довести роллю Потебні в розв'язанні світової про походження мови загадки» [8, с. 263].

Як висновок В. Петров висловлює сподівання, що у майбутньому новому, 5-му, виданні «Думки й мови» «перевірку цитат і текстів буде пророблено до кінця, у всій цілості» [8, с. 263]. О. Потебня являється «одним з найбільш авторитетних письменників у питаннях теорії й філософії мови», проте, – констатує В. Петров, – критичні дослідження щодо окремих пунктів його вчення відсутні [8, с. 263].

Текст О. Потебні, зауважує рецензент, дуже важкий для коментування, саме тому для з'ясування того, «що в тексті розвідок Потебні ми мусимо вважати за оснівне й що за другорядне, таке коментування „М. и Я.“ нам уявляється завданням першої черги» [8, с. 263]. Без коментарів, наголошує В. Петров, «текст нашого вченого лишається суперечний» [8, с. 263]. І вкотре для доведення свого твердження звертається до тексту «Думки й мови» [8, с. 263].

Із В. Петровим солідаризувався І. Айзеншток, апелюючи до справедливих зауваг колеги в рецензії на книгу Т. Райнова «Александр Афанасьевич Потебня» (Пг., 1924). Там читаємо, що «потрібним було б вияснення генези творчості Потебні, основних засад його науки», що «посилання на Лотце, Мюллера, Лацаруца, Штейнталя, Гумбольта, врешті нічого не пояснюють» є лише фактом «без жадних спроб означення того чи іншого впливу», межі ж, характер та розміри впливу «інколи бували незвичайно вибачливі й своєрідні» [1, с. 342]. На доведення своєї думки науковець апелює до В. Петрова, який «переконуюче вказав на значні текстуальні запозичення в „Мысли и языке“ з Лотце» [1, с. 342]. І. Айзеншток впевнений, що таким чином можна прослідкувати і вплив В. Гумбольдта і Г. Штейнталя. В результаті подібних досліджень одержали б не «силует Потебні тьмянний і неозначений», а «опуклий, яскравий портрет, щоправда не цілковито відповідав би нашому уявленню за Потебню але зате був би правильний і правдивий» [1, с. 342]. Зазначимо, що І. Айзеншток був призначений Комітетом для видання творів О. П. Потебні складачем біографії ученого і разом з О. Вегуховим, П. Ріттером та О. Синявським входив до складу редколегії «Думки й мови» [3, с. 7].

Однак не всі вчені, дотичні до 4-го видання «Думки й мови», сприйняли зауваги, висловлені молодим науковцем В. Петровим конструктивно.

У п'ятому числі журналу «Червоний шлях» за 1925 рік у порядку обговорення була опублікована стаття «Потебня й „лапки“ (з приводу однієї академічної рецензії)» В. Харцієва, учня О. Потебні і автора вступної статті до 4-го видання. Автор нарікає, що даному виданню «не пощастило»: «По-перше, Харківський комітет видавав книгу в період військового комунізму <...>» [16, с. 158]. За таких умов головний редактор першого тому Б. Ляпунов знаходився в Одесі, де й друкувалася книга, «і не міг дістати усіх матеріалів, щоб остаточно перевірити текст на підставі джерел, якими користувався Потебня <...>» [16, с. 158]. А по-друге, на нещастя, «з приводу редакційних хиб» «появилась критико-бібліографічна замітка В. Петрова», яка «тільки збільшує перші хибі» [16, с. 158]. В. Харцієв звинувачує В. Петрова у «безоглядній критичності», припускаючи, що він «поставив собі завдання переглянути високі оцінки потебнівської наукової творчості» [16, с. 159]. Далі опонентом вимальовується сумний фінал: «Ви

бачите, що від нашого славетного лінгвіста залишиться одно пир'ячко, коли підійти до нього, як слід, з лапками» [16, с. 160]. У результаті, констатує В. Харцієв, «перед нашими очима „Мысль и язык” це якийсь цитатний твір якогось цитатного автора-лотцянина, що використовував якогось маловідомого автора „Мікрокосма”, та й сліди позамітав» [16, с. 160]. Як бачимо, контраргументи емоційні і не зовсім по суті.

Раціональною можна вважати заувагу, що В. Петров порівняв текст О. Потебні не з німецьким текстом «Мікрокосма», а з перекладом, бо інакше, «як дізнався він (В. Петров. – В.Б.), що переклад Потебні кращий від Коршевого, не бачивши оригіналу» [16, с. 160]. Прикметно, що далі В. Харцієв відверто визнає, що і сам у Зінов'ївську цього тексту не зміг дістати, але висновок зробив за рівнобіжно надрукованими В. Петровим цитатами Потебнівського і Коршевого перекладів: «<...> думки Лотце в тих місцях, де В. Петров не знаходить улюблених лапок <...> були у данім разі лише матеріалом для Потебні», який «дуже вільно поводився з чужим текстом, не маючи, мабуть, ніякої рації цитувати слово в слово „Мікрокосм” і вживати лапки» [16, с. 160].

На думку опонента В. Петрова, у О. Потебні не переклад, а «своє власне розуміння Лотце і своє власне висловлення, редагування, і тому вживати тут лапки також негарно, як і видавати чуже за своє, не вживаючи лапок» [16, с. 161]. Надаючи «„лапкам” значіння кардинальної ваги», зауважує В. Харцієв, В. Петрову треба було «між іншим порушити пістет до „нашого лінгвіста” Андрея Белого, Ляпунова, Харцієва <...> і інших» [16, с. 161].

В. Харцієв запально реагує на «відкриття В. Петрова» про те, що Потебня є «лотцянець». До цього знали, що «Потебня, йдучи за В. Гумбольдтом, був також і штейнталіст (Штейнталь теж школи В. Гумбольдта)» [16, с. 162]. Науковець не стримується, спростовуючи висловлену молодим колегою гіпотезу: «Почекайте т-шу Петров, крутіть, та не перекручуйте <...>. Потебня був дуже далеко від тих романтичних, натурфілософських, фантастичних систем Новаліса та інших» [16, с. 162]. В. Харцієв апелює до думки О. Потебні, у результаті чого В. Петров, що дістав «десь, най у Лотце, помазок, тай вимадав дьогтем „нашого лінгвіста”» неочікувано опиняється в одному ряду із видатними попередниками: «Але і Потебня, і Лотце, і ви, т-шу Петров, і взагалі люди мають таку негарну звичку, про яку й каже Потебня <...>» [16, с. 162]. Дана заувага підкріплюється розлогою цитатою з «Думки й мови», де йдеться, зокрема, про те, що у поєднанні звуків і кольорів ми насолоджуємось не нашим особистим почуттям, а тим, що звуки і кольори розташовані так, а не інакше, і тому самі

по собі гарні [14, с. 58]. В. Харцієв наполягає, що це не романтика і фантастика, якої, на думку «лапкознавця Петрова», тримається Р. Г. Лотце. О. Потебня не йде за Лотце, а об'єктивує свої почуття.

Однак В. Харцієв погоджується, що «питання взаємовідношення Штейнтала, Лотце і Потебні дуже важливе», бо «розв'язавши його, можна з певністю довести роллю Потебні в розв'язанні світової загадки про походження мови» [16, с. 163]. Гарним, на думку В. Харцієва, є і намір з'ясувати, у кого вчився молодий Потебня, «на яким ґрунті виростав його науковий погляд на мову <...>» [16, с. 163]. Але для цього необхідно позбавитись «цитатної манери Петрова, це по-перше, а по-друге, треба поставити собі завдання по змозі зрозуміти чужу думку чи то Штейнталева, чи то Лотцева, чи то Потебні» [16, с. 163]. У випадку, коли поставити собі завдання з'ясувати «характерну маніру „нашого лінгвіста”, з певністю довести „цитатний характер” його дослідів, то ми виявимо лише свою характерну маніру і більш нічого» [16, с. 163]. У цілому визнаючи справедливність умовиводів В. Петрова, опонент все ж не втримується від чергових зневажливих зауваг на його адресу: «Петрову невідомо те, що знає кожна письменна людина, хоч і не потебніянець, а саме, що значіння слова змінюються як до контексту», що «тримаючись свого суто філологічного методу, він бере дві цитати у Потебні з різних сторінок, де трапляється слово „зміст” в різних значеннях і визнає текст за суперечливий», що «в тій академії, з якої і В. Петров, вивчали добачати „лапки”, а не добачати „дужок”» [16, с. 163]. Врешті-решт, В. Харцієв називає рецензію «цитатним дослідом», а стандартний підпис під текстом із сарказмом характеризує як «победоносна підпись: В і к т о р П е т р о в» [16, с. 163].

Наостанок В. Харцієв висловлює і своє побажання, «щоб думки і вчення Потебні ввійшли в українську науку та письменство „без лапок” <...>» [16, с. 164]. Для цього редакційній колегії творів О. Потебні треба подбати про те, щоб швидше видати лекції вченого з теорії словесності, але без «того пістету», з яким видано було раніше». Посмертне видання, зізнається, хоч і за його редакцією, але всупереч його волі, «зроблено так, що вимагає дуже великої переробки»: «Тільки з такою умовою „штейнталіст, лотцянець” і т. д. Потебня з'ясується якнайкраще» [16, с. 164].

Сподіване В. Петровим як рецензентом і В. Харцієвим як його опонентом п'яте видання – «переглянуте і виправлене» – з'являється у 1926 році [14]. Перший том, зауважили редактори, розійшовся дуже швидко – менш, ніж за рік, а перевидання тривало так довго, «розуміється, не з вини Редколегії, що за цей час устигла вже виготовити до друку десять томів „Повного собрания сочинений Потебні”» [14, с. VIII].

Серед відгуків [6] на п'яте видання одним із перших очікувано був відгук В. Петрова [7], чие

ім'я згадується у Вступних увагах до даного тому. Редакційна колегія в особах проф. О. Вегухова (прикметно, учня О. Потебні), проф. П. Ріттера, проф. О. Синявського та І. Айзенштока наголошує, що «для цього видання ще раз пильно переглянуто всі цитати», «щоб уникнути непорозуміння на кшталт того, що виявилось у статті В. Петрова „Потебня й Лотце”» [14, с. VII]. Вчені наполягають на безпідставності обвинувачення «нібито Потебня часто, цитуючи Лотце, не ставить лапок», на думку редакторів, видно вже з тих прикладів, що наводить і сам В. Петров: «на них можна вбачати певну залежність Потебні від Лотце, схожість думок у обох, тільки не цитування без лапок» [14, с. VII]. І далі про манеру вченого цитувати зауважується, що О. Потебня взагалі цитує «трохи своєрідно, як щодо своєї ортографії й пунктуації при передаванні чужих текстів», так і щодо «можливого скорочення кількості слів у цитованих текстах», зберігаючи при цьому «якомога ідентичне значіння» [14, с. VII]. До того ж, «і в живій бесіді і в письмі Потебня був лаконічний; розтягливості й ряснослівності не любив», для збереження «духу мови» «дозволяв собі при перекладі, при цитаті, перенести 1–2 рядки наперед, а попередні – на місце їх» [14, с. VII]. Вчені редакційної колегії зазначають, що переклади й цитати О. Потебні можна назвати «вільними», та все ж це «досить вірний переказ думки первотвору»: «Проте, т а к е відношення до чужого тексту помічається лише до того моменту, доки думка Потебні загалом не розходиться з авторовою» [14, с. VII]. Аналізуючи «невподобну для нього думку», що «її він збивав чи змінює», О. Потебня «точний до педантизму; тут форму чужої думки він залишає непорушною» [14, с. VII].

Після виходу 5-го видання «Думки й мови» В. Петров узагальнює результати обговорення порушеного ним питання: «<...> В. І. Харцієв, заперечуючи, <...> висловив такі зауваження, що „думка Лотце були у данім разі лише матеріалом для Потебні” (ст. 160), що „у Потебні не переклад, а своє власне розуміння Лотце і своє власне вилонення, редагування”» [7, с. 367]. Аналогічним є і твердження редколегії

у передмові до нового V видання «Думки й мови» [7, с. 367].

Здавалось би, – пише В. Петров, – «коли так, то нема чого й споритися». Оскільки подальша суперечка тільки «безпідставне непорозуміння», «суперечка про слова: чи в даному місці є „певна залежність Потебні від Лотце”, чи „цитата без лапок”», про те, «що таке певна залежність і де вона кінчається, переходячи в цитатність», «чи не переходить ця певна залежність іноді в повну й чи не наближається схожість до тотожності» [7, с. 367].

Однак, умовно погоджуючись, В. Петров знову вдається до неспростовної аргументації, цього разу порівнюючи текст О. Потебні з оригінальним текстом Лотце – німецькою мовою. І наголошує, якщо редколегія вважає, що це будуть не цитати без лапок, а тільки «певна залежність і „схожість думок”», суть справи не міняється. Питання полягає не в тому, як цю подібність назвати, а в тому, щоб «цю певну залежність» у тексті «Думки і мови» виявити і в дальших виданнях «подавати не просто передрук тексту з попередніх видань розвідки, а текст коментований і опрацьований <...>» [7, с. 368]. Кожен читач повинен мати можливість, «не вдаючись до „Мікрокосму” Лотце», бачити, що належить самому О. Потебні, а що «писано в „певній, як зазначає Редколегія, залежності від Лотце”. Цього вимагає пошана до автора <...>» [7, с. 368].

Проведений аналіз наглядно демонструє, що порушені вітчизняними науковцями 1920-х років питання не втратили своєї актуальності, зважаючи на значущість постаті О. Потебні для вітчизняного наукового дискурсу. Від 1926 року його робота «Думка й мова» не перевидавалася. Дотепер лише почасти реалізована ідея гуртка молодих потебнянців перекласти і видати українською мовою роботи О. Потебні загального значення. Українською перекладені «Естетика і поетика слова» (1985), «Мова, національність, денационалізація» (1992) [5], фрагментарно за виданням 1862 року перекладена «Думка й мова» [12]. Думається, що у повному українськомовному виданні «Думки й мови», яке ще чекає на своїх перекладачів і редакторів, повинні бути взяті до уваги викладені вище розмірковування вчених. До тоді фінал наукової дискусії 1920-х років «про манеру Потебні цитувати» залишається відкритим.

Список використаної літератури

1. Айзеншток І. Я. [Рецензія]. *Червоний шлях*. 1924. № 8–9. С. 340–345. Рец. на кн.: Райнов Т. Александр Афанасьевич Потебня. Пг., 1924. 110 с.
2. Брюховецький В. Віктор Петров у двобій з Левіафаном: Біографічні розвідки й літературознавчі констатації. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2025. 592 с.
3. Бюллетень редакційного Комітету для видання творів О. П. Потебні. Харків: Всеукраїнська академія наук, 1922. ч. 1. 92 с.
4. Звняцьковський В. Потебня та потебнянці у лекціях Р. Якобсона у Масариковому університеті (Брно, 1935). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2023. № 92. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-92-02>

5. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України [офіційний сайт]. URL : <https://www.inmo.org.ua/oleksandr-potebnya.html>
6. Ковалівський А. [Рецензія]. *Червоний шлях*. 1927. № 1. С. 307. Рец. на кн.: Полное собрание сочинений: Т. I. Мысль и язык / Под ред. Комитета по изд. соч. А. А. Потебни при ВУАН; Вступ. ст. 61 В. И. Харциева. 5-е изд., пересмотр. и испр. Одесса: Госиздат Украины, 1926. XXIX, 205 с.
7. Петров В. До питання про Потебню й Лотце. *Записки Історично-філологічного Відділу Української Академії Наук*. Київ. 1926. Кн. 9. С. 367–368.
8. Петров В. Потебня й Лотце. *Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук*. Київ. 1923 (обкл. 1924). Кн. 4. С. 259–263.
9. Петров В. Розвідки. Т. 2. упоряд., передм. та прим.: В. Брюховецький. Київ: Темпора, 2013. 576 с.
10. Петров В. Розвідки. Т. 3. упоряд., передм. та прим.: В. Брюховецький. Київ: Темпора, 2013. 536 с.
11. Петров В. Український фольклор (заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу). Мюнхен: Український вільний університет, б.р. (на правах рукопису). 142 с. URL.: <https://diasporiana.org.ua/folklor/10997-petrov-v-ukrayinskiy-folklor-zagovori-golosinnya-obryadoviy-folklor-narodno-kalendarного-tsiklu/>
12. Потебня О. Думка й мова (фрагменти). *Слово. Знак. Дискурс*. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст., за редакцією Марії Зубрицької. Львів, 1996. С. 23–39.
13. Потебня А. А. Полное собрание сочинений под редакцией комитета по изданию сочинений А. А. Потебни при Всеукраинской Академии Наук. Т. 1. Мысль и Язык. Издание четвертое пересмотренное и исправленное с вводной статьей В. И. Харциева. Государственное Издательство Украины. Одесса. 1922. Ст. XXIX+188.
14. Потебня А. А. Полное собрание сочинений: Т. I. Мысль и язык / Под ред. Комитета по изд. соч. А. А. Потебни при ВУАН; Вступ. ст. В. И. Харциева. 5-е изд., пересмотр. и испр. Одесса: Госиздат Украины, 1926. XXIX, 205 с.
15. Франко О. О., Хомин Н. А. Науково-організаційна діяльність Віктора Петрова (20–30-ті роки ХХ ст.). *Вісн. ін-ту археол.* Львів. ун-ту. 2010. Вип. 5. С. 84–92.
16. Харцієв В. Потебня й «лапки» (з приводу однієї академічної рецензії). *Червоний шлях*. 1925. № 5. С. 158–164.

Надійшла до редакції 10 серпня 2025 р.

Переглянута 05 жовтня 2025 р.

Прийнята до друку 20 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Eisenshtok, I. Ya. (1924). [Review]. *Chervony Shlyakh*, (8–9), 340–345. Review on the book: Raynov T. Alexander Afanasyevich Potebnya. Pg., 110 p. [in Ukrainian]
2. Bryukhovetsky, V. (2025). Viktor Petrov in a duel with Leviathan: Biographical investigations and literary observations. Kyiv: DUKH I LITERA, 592 p. [in Ukrainian]
3. (1922). *Bulletin of the Editorial Committee for the Publication of the Works of O. P. Potebnia*. Kharkiv: All-Ukrainian Academy of Sciences, 1, 92 p. [in Ukrainian]
4. Zvinyatskovsky, V. (2023). Potebnya and his Followers in Roman Jakobson's Lectures at the Masaryk University in Brno (1935). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"*, (92), 15–22. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2023-92-02> [in Ukrainian]
5. O. O. Potebnia Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine [official site]. URL : <https://www.inmo.org.ua/oleksandr-potebnya.html> [in English]
6. Kovalivskiy, A. (1927). [Review]. *Chervony Shlyakh*, (1), 307. [in Ukrainian]
7. Petrov, V. (1926). On the question of Potebnia and Lotze. *Zapysky Istorychno-filolohichnoho Viddilu Ukrainskoi Akademii Nauk*. Kyiv, (9), 367–368. [in Ukrainian]
8. Petrov, V. (1923, reprinted 1924). Potebnya and Lotze. *Zapysky Istorychno-filolohichnoho Viddilu Ukrainskoi Akademii Nauk*. Kyiv. (4), 259–263. [in Ukrainian]
9. Petrov, V. (2013). *Studies* (2). Kyiv: Tempora, 576 p. [in Ukrainian]
10. Petrov, V. (2013). *Studies* (3). Kyiv: Tempora, 536 p. [in Ukrainian]
11. Petrov, V. (without a year). Ukrainian folklore (conspiracies, laments, ritual folklore of the folk calendar cycle). Munich: Ukrainian Free University, (on the rights of the manuscript), 142 p. URL.: <https://diasporiana.org.ua/folklor/10997-petrov-v-ukrayinskiy-folklor-zagovori-golosinnya-obryadoviy-folklor-narodno-kalendarного-tsiklu/> [in Ukrainian]
12. Potebnia, O. (1996). Thought and Language (fragments). *Word. Sign. Discourse*. Anthology of World Literary and Critical Thought of the 20th Century, edited by Maria Zubrytska. Lviv, 23–39. [in Ukrainian]
13. Potebnya, A. (1922). Thought and Language. Odessa: Gosudarstvennoye izdatelstvo Ukrainy. 198 p. [in Russian]
14. Potebnya, A. (1926). Thought and Language. Odessa: Gosudarstvennoye izdatelstvo Ukrainy. 205 p. [in Russian]
15. Franko, O. O., Khomin, N. A. (2010). Scientific and organizational activities of Viktor Petrov (20–30s of the 20th century). *Bulletin of the Institute of Archaeology, Lviv University*, (5), 84–92. [in Ukrainian]

16. Khartsiyev, V. (1925) Potebnya and “Quotes” (Regarding One Academic Review). *Chervony Shlyakh*. (5), 158–164. [in Ukrainian]

Submitted August 10, 2025.

Revised October 05, 2025.

Accepted October 20, 2025.

Published December 30, 2025.

Valentyna Borbuniuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Intercultural Communication in Creative Industries, Kharkiv State Academy of Design and Arts (8, Mystetstv st., Kharkiv, 61002, Ukraine); e-mail: 0969255100v@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0002-1969-620X>

Scientific discussion «On Potebnya’s Manner of Citation» (based on materials from periodicals of the 1920s)

In 1922, Olexander Potebnya’s study «Thought and Language» was published as the first volume of his collected works. This academic publication sparked a scientific debate, initiated by Viktor Petrov’s review «Potebnya and Lotze», which appeared in the «Notes of the Historical and Philological Department of the Ukrainian Academy of Sciences» (1923 issue, cover-dated 1924).

The purpose of this article is to highlight the main aspects of the scholarly dialogue.

It has been established that the key issue of the discussion concerned “Potebnya’s manner of quoting” and the need for careful editorial verification of citations. To demonstrate the scientific significance of the issue, V. Petrov conducted his own verification of Potebnya’s quotations from R. G. Lotze (and partly from H. Steinthal). He found that Potebnya’s characteristic style involved frequently omitting quotation marks when citing others.

It has been shown that I. Aizenshtok agreed with Petrov, while scholars associated with the fourth edition of «Thought and Language» – in particular, V. Khartsiyev, the author of the foreword – opposed him. Khartsiyev’s response article, «Potebnya and ‘Quotes’ (On One Scholarly Review)», published for discussion in «Chervony Shlyakh» in 1925, was analyzed. In it, Khartsiyev calls Petrov an «expert on quotations» and a «text lover», accusing him of attempting to revise the established high evaluations of Potebnya’s scientific legacy. Yet he also admits that the issue raised is important and that the publication required substantial revision. The revised and corrected fifth edition appeared in 1926.

The analysis clearly demonstrates that the conclusions reached by scholars in the 1920s remain relevant today, as Potebnya’s «Thought and Language» has been only partially translated into Ukrainian, and only on the basis of the 1862 edition.

Key words: citation, polemic, review, «Thought and Language», Viktor Petrov.

Як цитувати: Борбунюк, В. (2025). Наукова дискусія «про манеру Потебні цитувати» (за матеріалами періодичних видань 1920-х років). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 119-125. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-18>

In cites: Borbuniuk, V. (2025). Scientific discussion «On Potebnya’s Manner of Citation» (based on materials from periodicals of the 1920s). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 119-125. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-18> [in Ukrainian]

<https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-19>
УДК 821.161.1-31 Сальников

Фікціональність і рутина: тропи відчуженого насильства в романі О. Сальникова «Відділ»

Ксенія Залозна

*аспірантка кафедри історії
зарубіжної літератури і класичної філології,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: ksusha.zaloznaya@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0007-3299-3253>*

Стаття аналізує механізми відчуження й нормалізації насильства в романі О. Сальникова «Відділ», що існує у двох редакціях — журнальній (2015) і книжковій (2018). У центрі уваги - бюрократизація та кінематографічний код у сприйнятті жорстокості.

У сучасних медіадискурсах насильство дедалі частіше набуває форми буденності, що потребує переосмислення його художніх репрезентацій. Роман О. Сальникова «Відділ» поєднує бюрократичні й кінематографічні коди, демонструючи механізми відчуження та рутинізації жорстокості.

Мета статті — з'ясувати, як у тексті реалізуються ці механізми через бюрократичну процедурність, тривіалізацію побутових деталей і фікціоналізацію подій.

Аналізується, як репрезентація вбивств у звітах знижує їхню емоційну значущість, перетворюючи насильство на рутинний процес. Цей аспект розглядається в контексті концепцій Х. Арендт про банальність зла, С. Жижека про системне насильство. Головні герої втрачають здатність до рефлексії, а мова бюрократії, міфологізації та відчуженої каталогізації дійсності виправдовує злочини.

Інший важливий механізм відчуження — кіноштампи. Головний герой сприймає те, що відбувається, через кінематографічні кліше, а відділ, де він працює, рецептивно уподібнюється кінотеатру й знімальному майданчику. Операція «Голлівуд», екфрасисні відсилання до кіно та наративізація подій через звичні сценарії створюють ефект фікціональності того, що відбувається, що перегукується з ідеями С. Жижека щодо сприйняття насильства в масовій культурі та С. Зонтаг про візуальне дистанціювання.

Порівняння редакцій показує, що в журнальній версії боротьба з інопланетянами задає інший фокус інтерпретації насильства. У книжковій версії цей елемент прибрано, а акцент зміщено на владу, контроль і добровільну участь людини в абсурдній системі.

Таким чином, роман демонструє, як бюрократія і поп-культура можуть бути використані для перетворення насильства на буденність, а зла - на соціальну норму.

Ключові слова: репрезентація насильства, бюрократичний дискурс, відчуження насильства, кінематографічні коди, фікціоналізація реальності, системне насильство.

Роман О. Сальникова «Відділ» існує у двох редакціях. Текст «журнальної» було вперше опубліковано 2015 року в журналі «Волга» [4]. Друга — «книжкова», що містить значно перероблений фінал, — вийшла окремим виданням 2018 р. [5]. Фінали різних редакцій відрізняються і докорінно змінюють спектр можливих інтерпретацій загальної проблематики роману та семантики мас-культурної метафорики. Роман О. Сальникова «Відділ» не здобув такої популярності, як «Петрови в грипі та навколо», однак отримав переважно позитивні відгуки критиків. Г. Юзефович відзначає поєднання буденного життя з «крижаним ірраціональним жахом» і проблематизацію банальності зла як універсальної метафори боротьби з абстрактним ворогом [9]. На відміну від неї, А. Снегірьов наголошує на множинності інтерпретацій — від

притчевого антиутопізму до «великого філософського роману» [4]. В. Толстов підкреслює жанрову рухливість твору, який поєднує риси побутового роману, виробничої прози, трилера та сатири про спецслужби; визначення «трилер» особливо показове, бо вказує на кінематографічне походження [7]. М. Шин розглядає роман як мультимодальний текст, де кінематографічні алюзії й цитати з фільмів формують додатковий смисловий рівень і забезпечують динаміку оповіді [8].

Мета статті — дослідити, як у романі «Відділ» функціонують механізми відчуження насильства, що маніфестуються тропами рутинізації (бюрократична процедурність) та тривіалізації (побутова буденність) разом із трансмедіальними (кінематографічними) елементами; а також те, як відмінність між журнальною та книжковою

версіями впливає на прагматику сприйняття цих процесів.

Дослідження є актуальним через зростання ролі трансмедійних практик у мистецтві та постійний інтерес до взаємодії кіно й літератури (через інтермедійну інтертекстуальність і форму екфрасису), а також через значущість фігуративних репрезентацій насильства в сучасних медіа.

«Відділ» цікавий тим, що спочатку інтеріоризує насильство через фокалізацію носія «банального зла» і цим вказує, як цей ракурс несподівано може викликати співчуття і залучати читача до жалю не стільки за вбитими, скільки за вбивцями, а також тим, що в цьому романі досліджується процес переведення події насильницької смерті у буденні модальності через атрактивні переклики з фільмами і бюрократизацію пам'яті.

Вивченню механізмів функціонування насильства як соціального явища присвячена численна література. С. Жижек виділяє суб'єктивне, об'єктивне (символічне і системне) насильство [11]. Об'єктивне насильство невидиме, воно підтримує стандарт нульового рівня, на тлі якого проявляється суб'єктивний акт насильства, що підтримується системою.

Насильство нормалізується через відповідне реконструювання мови, а потім виправдовується через створений цією мовою символічний простір, зокрема за допомогою прийнятної для суспільства нарративізації (принципами добору, ракурсом висвітлюваних подій), ранжування релевантності смертей і міфологізації причин насильства.

Проблеми художньої репрезентації насильства також досліджувалися українськими науковцями Н. Бородіною, О. Перервою, М. Собуцьким тощо [2; 3; 6].

Х. Арндт розглядає вбивства як наслідок імпліцитної вбудованості зла в зовні законну ієрархічну систему з чіткими правилами [1]. Така система оперує бюрократичною мовою, яка блокує моральну оцінку та сумніви, відчужує злочинця від етичної відповідальності. Цьому сприяє і соціально-нормативна рутинізація: спільність злочину розмиває межу відповідальності і, разом із відсутністю внутрішньої рефлексії, створює людину, яка не сумнівається в правильності своїх дій.

В есе С. Зонтаг «Про фотографію» [10] зазначено, що фотографічна інтерпретація подій сприяє дистанціюванню між актором і актом, через що живий досвід стає об'єктивованим, відчуженим.

Кожен із цих поглядів на насильство по-своєму може бути застосований до проблематики «Відділу». У романі функціонує й описується таке системне насильство (С. Жижек), що породжує насильство суб'єктивне і в такому вимірі може залишатися ірраціональною

«різаниною» у гіпотетичному сприйнятті городян. Персонажі «Відділу» мислять поп-культурними штампами, використовують для опису вбивств бюрократичну мову, що знеособлює жертв і розділяє насильство на прийнятне та морально «неоднозначне» (вбивства жінок і дітей). Усередині системи циркулює в якомусь непевно двозначному статусі міфологія про боротьбу відділу проти злочинців-інопланетян, які загрожують державі, а повідомлення цієї міфології співробітникам-неофітам має характер якоїсь ініціації-присяги. У «Відділі» дії персоналу мотивовані вмонтованістю в інституціолізовану структуру, схожу на ті, що описує Х. Арндт і які забезпечували функціонування нищівної машини нацизму; їхні дії позбавлені моральних сумнівів, формалізовані та нормалізовані. Можливість відмови співробітники ігнорують і не розглядають, бо ними керує не страх, а цілковите прийняття нав'язаної логіки як натуралізованого порядку речей. Далі, герої «Відділу» проживають події через відчужувальний фільтр кіноасоціацій і звітів («фотографій», за С. Зонтаг) – переведення дій у фікціональний простір віртуально опосередковує їхнє емоційне залучення естетичною дистанцією вторинності. Розглянемо роботу цих механізмів детальніше.

Питання про відчуження від реальності вперше постає через якусь парадоксальну стійкість фокального героя роману, Ігоря, який, не знаючи причин та усіх мотивуючих обставин, допитує людей перед їхнім убивством у якомусь «відділі» чи то «відділку». Його спокій залишається дивовижним для нього самого і навіть для колег, адже той факт, що після його допиту з невідомої йому причини його нові колеги вб'ють допитуваного, начебто не особливо впливає на Ігоря, що, своєю чергою, змушує перебирати варіанти та зіставляти його емоційні реакції на події, які сліднують одна за одною, і ранжувати їх.

Для Ігоря, як і для всього роману, важлива культурно-семіотична складова кінематографічної та мас-культурної метафорики, він міркує крізь призму мемів: актор і його акт цікавлять його як потенціальні елементи схематичної нарративізації свого досвіду. Кіно стає засобом інтерпретації дійсності, але відповідальність за «сценарій» перекладається на сторонніх осіб. У тексті роману життя Ігоря уподібнюють до фільму не тільки метафорично, а й буквально, адже для начальника Ігор стає одним з акторів, за яким ведуть цілодобове спостереження, а сам начальник, наче режисер, дозволяє собі втручатися в перебіг життя, давати поради щодо виконання сценарію.

Перед скандалом із дружиною Ігор допитує студента в рамках операції «Голлівуд» (опитування з подальшим убивством у котельні). Наступного дня після цього він очікує від себе емоційної реакції під час написання звіту. Під час написання звіту Ігор зауважує власну відстороненість: він пояснює це тим, що минулої ночі алкоголь зробив подію

схожою на сцену з фільму, яку він просто переказує. Під час написання звіту втрачається співпереживання героя завдяки його дистанціюванню від ситуації насильства, оскільки кінематографічна метафора робить її прийнятною.

Метафікціональна мотивація у описі подій корелює із повсякденно-побутовою, складаючись у обопільно функціональний троп. У сварці з дружиною Ігор виражає накопичене напруження: він кидає зім'яту абстрактну картину, яка його дратує. Полотно не має конкретного сюжету і нагадує «кольорову геометричну мішанину», що під час сімейних конфліктів викликає у героя заздрість і ревності (особливо через те, що приятель-художник водив його дружину на сеанси Тарковського). Його турбує, що приятель дружини міг стати відомим режисером: він щоразу вдивлявся в ім'я режисера, дивлячись нові фільми і боячись, що там виявиться ім'я конкурента. Професійний перехід із художника в режисери оцінюється як позитивна кар'єрна динаміка, узяття відповідальності у свої руки, можливість творчої діяльності, якої позбавлений Ігор. Живопис і кіно тут перетинаються, але й протиставляються через постать художника. Кіно Тарковського нібито замудроване, незрозуміле, еквівалентне до абстрактного живопису, епістемологічно непередбачуваного сценарію фільму-життя, підозріло неконвенціонального, тому воно сприймається як небезпечне, таке, що становить конкуренцію. Тоді як жанрово форматна кіномодель, на кшталт голлівудського фантастичного трилера, оцінюється Ігорем як безпечна. Викидання полотна Ігор розігрує як «виставу», стояння на балконі здається йому схожим не стільки на сцену з бондіани, скільки на літературно-фільмовану ж «кумедну історію про голого інженера Ільфа і Петрова» [5, с. 201]. Таким чином, бачимо, що Ігор здійснює внутрішню наративізацію власного життя як певний сублімативний сценарій із набору кінематографічних і поп-культурних метафор та метонімій.

Розставання з дружиною сталося після допиту жінки, в якій фокально ми впізнаємо подобу дружини через сприйняття героя. І хоча сам процес убивства дитини і жінки Ігор не бачить, проєкція на потенційне вбивство власної родини відгукується примарно семантичною тінню.

Резистентність Ігоря до травми співучасті в убивстві забезпечується відстороненим ефектом конвертації перформативної події допиту у репрезентативну кінематографічну картинку, опосередковану інстанціями фікціональних віртуальностей. Його кінематографічна свідомість проявляється постійно: він пропонує синові піти в кіно, вступає в діалог, коли йдеться про фільми, а робочі події оцінює крізь призму

кіножанрів. Так, готуючись до допиту, Ігор співвідносить ситуацію з поліцейським детективом, зазначаючи відсутність «гумових рукавичок» і «крові попередніх жертв», що дозволяє уникнути коннотацій горору та вписати подію у впізнаваний «екранний» формат [5, с. 225]. Під час самого допиту, перебуваючи під дією препаратів, він переживає стан деперсоналізації: бачить себе «з боку», як ніби спостерігач або жінка, що допитується, – візуальна «ракурсна» нарізка, яка поглиблює дистанціювання від реальності.

Щойно вийшовши з кімнати для допиту, Ігор телефонує дружині. Попри дію препарату, він бурхливо реагує на розставання: дзвонить їй коханцю й під час гудків «вистукує по клавіші “Пробіл” розслабленим вказівним пальцем похоронний марш Шопена» [5, с. 244], порушує власну заборону говорити про сім'ю на роботі, ділиться із колегами подробицями особистого життя. Після того, як дія препарату минає, він дивується, чому дружина не повертається, і знову телефонує їй. Водночас про вбиту жінку з дитиною Ігор більше не згадує – сімейна драма витісняє пам'ять про насильство.

Невдовзі в котельні з'являється художник із копією тієї самої абстрактної картини, яку Ігор раніше знищив. Герой купує полотно й залишає його на роботі, перетворюючи котельню на імпровізовану «галерею сучасного мистецтва». Таким чином, художник і його картина стають медіатором між просторами дому та роботи: котельня набуває домашніх ознак, тоді як у дім проникає професійна сфера – туди згодом приїжджає Філ, співробітник «відділу» [5, с. 276].

Спершу котельня протиставлена дому (вдома Ігор не може говорити про роботу, а на роботі – про сім'ю), однак поступово ця працівнича локація повністю замінює дім, перетворюючись на «антидім». «Відділ» має риси спецслужбістської структури – секретність, використання зброї, відставні «силовики» серед співробітників. Котельня, у якій він розташований, є семіотично перенасиченим простором, що втрачає первинні функції: єдине її тепло походить від спалювання тіл убитих, що викликає алюзії на табори смерті. Розмірковуючи про складність допиту жінки, герой зазначає, що «так, напевно, деякі офіцери в концтаборах себе виправдовували» [5, с. 225], – і ця репліка фіксує його спробу перекваліфікувати роль насильника у роль жертви, типову для психологічного механізму самооправдання.

Образ котельні має багатошарове семіотичне навантаження: вона функціонує як урбаністичний аналог пекла – місце очищення через вогонь і смерті. Її відокремленість і непоказність символізують маргінальний статус «відділу», прихованого від зовнішнього світу. Протиставлення «дім» – «антидім» перегукується з архаїчним винесенням лазні за межі житла – лімінальним простором переходу між світами. Котельня як пізній міський еквівалент лазні набуває

інфернального статусу табуованого місця, захищеного від вторгнень доти, доки не карнавалізується і не отримує фікціонально-естетичний статус «галереї сучасного мистецтва».

У радянській і пострадянській контркультурі котельня асоціюється з маргіналізованою інтелігенцією (Й. Бродський, В. Цой). Ці конотації підштовхують Ігоря замаскувати котельню під мистецьку галерею: «залізяки» невідомого призначення співробітника Молодого подаються як арт-об'єкти, а для ролі знавця мистецтва достатньо згадати Е. Воргола. У моторошно-ігровій модальності утилітарний об'єкт отримує естетичну функцію (ефект реді-мейда), відділ втрачає серйозність, а котельня набуває гротескової ролі «музей/галерея», стає популярною і отримує першу картину. Образ простору перегукується з фільмом О. Балабанова «Кочегар», де герой також живе й працює в котельні, а Філ додає кінематографічні асоціації.

Фікціональна та фіктивна природа котельні підсилюється її співвіднесенням із кінематографічною реальністю. Голлівудські фільми, на думку С. Жижека, привчають глядачів сприймати насильство естетизовано; у «відділі» ця ідея реалізується через назву операції «Голлівуд», яка не пояснюється і не має кіноатрибутів у кімнаті для допитів. Лише пізніше реципієнт може пов'язати її з «полюванням на інопланетян», де істоти маскуються під людей – дзеркальне відображення голлівудських акторів, що грають інопланетян. Прямі кінематографічні алюзії: котельня нагадує серіал «Чак», допитну кімнату Ігор називає «кіношною», а залу для нарад описано «як у кінотеатрі» [5, с. 112], проте її партійне призначення підкреслює ідеологічний контекст. Котельня поступово набуває кіноасоціацій, уподібнюється до знімального майданчика та відчужує від убивств через прирівнювання їх до кінематографічного ультранасильства.

Втрату Ігорем відчуття реальності підкреслює поведінка Ігоря Васильовича, який виглядає як актор («ніби запросили актора з ТЮГу зіграти антагоніста» [5, с. 41]) з коміксним обличчям. У журнальній версії він – інопланетянин під прикриттям, у книзі – старий вояка з гіпотетично відкритими мотивами, що підсилює враження психологічного експерименту в кіношній моделі «теорії змови». Деталі нагнітають думку про відділ як постановку, де вбивства «за кулісами зору» й лише одне зафіксоване може бути постановочним, а відсутність міських легенд підкреслює можливу фіктивність. Ігор сприймає весь відділ як психологічний експеримент, що діє заспокійливо, поки напарник не виявляє, що така думка спільна для багатьох співробітників:

«весь відділ – суцільний спектакль для нього одного» [5, с. 231]. Це дозволяє дистанціюватися від насильства і виправдовує власні дії, уявляючи, що влада діє з меншим жорстоким розважальним наміром, ніж спочатку здавалося.

У героя є вибір: позбутися ілюзій або утвердитися в них, торкнувшись дитячого трупа; він обирає психологічний комфорт, а не конкретику [5, с. 231]. Кінематографічні та маскультурні асоціації поступово зміцнюють віру Ігоря у фікційність його роботи, а подібна логіка властива й іншим співробітникам, наприклад, Ігорю Васильовичу, який порівнює відділ із мультфільмами «Американський тато» та «Південний парк». Це дозволяє Ігорю позбутися докорів сумління: він бачить у живій людині майбутній труп і під час останнього вбивства ставиться до ситуації цілком ділово, запам'ятовуючи інтер'єр для звіту, не відволікаючись на «зайві дрібниці» [5, с. 365–373]. Внаслідок цього герой переживає емоційну кататонію та цинізм: вбивство стає буденним, робочим обов'язком, нормативно кодифікованим у жанрі звітної документації.

Поп-культурні асоціації та кінематографічність відділу доповнюються його бюрократизованою організацією, типізованою як непримітна канцелярія провінційного міста. Убивства перегукуються з «Процесом» Кафки: ірраціональні та несподівані, водночас точність опису реакцій допитуваних і інвентаризація речей суворо регламентовані [5, с. 116]. Начальство підтримує порядок через нормативність бюрократичної рутини, а спроби співробітників «виділитися» літературним стилем чи жартами раціоналізуються як бажання «розвіяти удаваний ідіотизм» [5, с. 113]. Контраст між абсурдом убивств і суворою деталізацією звітів та інвентаризацією, а також завзяттям співробітників у виконанні відразливої роботи, створює ілюзію контролю й нормальності.

Інвентаризація та взаємодія з предметами, а не з людьми – основний спосіб відчуження і збереження сім'ї для Рената Йосиповича, який кинув пити. Його самохарактеристика – «людина-канцелярія», діяльність пов'язана не з людьми, а з податливими до впорядкування предметами. Життя «канцелярського щура» [5, с. 20] стає порятунком від мук совісті – але після смерті Філа й у Рената ця захисна оболонка руйнується: він напивається до нестями. За Ганною Арендт, подібні люди відмовляються судити і мислити, повністю занурюються в бюрократичний порядок – абстрактність обов'язків полегшує таку діяльність, але зіткнення з наслідками такого бюрократичного самообману для злочинця неминуче.

Ігор теж рятується в цих звітах. Звіт у відділі – це бюрократизована нейтралізація пам'яті про злочин, переведення її у прийнятну, відповідну для засвоєння форму, нормалізація аномальної подієвості (як частини роботи), і «закриття» справи. Це також зміщення фокусу з людей на об'єктивізовано предметний інтер'єр, – саме

за такими чинниками рухається подальша Ігорева нарративізація подій.

Зацикленість і точне запам'ятовування інтер'єру зрозумілі, коли Ігор когось допитує, але лякають, коли ця діяльність у режимі автоматизму виходить за межі роботи, бо вона несе на собі відбиток звітів про допити перед убивствами. Епізод поїздки до дружини Філа через це виглядає як прелюдія до чергового вбивства і викликає напругу: довгий опис дороги, колега Ігор Васильович у попутниках, а далі – омертвіло інвентаризуючий погляд мовчазного Ігоря, що звертає увагу на всі деталі з моторошною точністю.

До цього додається відчуття, що Ігоря сприймають як убивцю, звинувачують у смерті Філа. У квартирі дружини Філа він раптово зупиняє погляд на бузкових колготках і білих шкарпетках із сірою, забрудненою частиною на п'ятці – і ця різко усвідомлена присутність дитини в будинку стає для читача паралеллю і до речей сина Ігоря в порожній квартирі, і до страху за його життя, і до волоска вбитої дитини на одязі Ігоря Васильовича. Але ця паралель виникає тільки рецептивно, для читача, проте не існує для самого героя і не призводить його до рефлексії. Інвентаризація для нього служить лише способом нейтралізації травматичного переживання смерті Філа, реакції його дружини.

Книжкова та журнальна версії роману по-різному інтерпретують події. У книзі через образи співробітників досліджується ієрархічне підпорядкування, «військові рефлексії» та межі підкорення, тоді як у журнальній версії фокус зміщується на поділ на «своїх» і «чужих», а інопланетне вторгнення сприймається як беззаперечна реальність. У типовій фантастиці контакт із інопланетянами викликає здивування та переосмислення світу, але в журнальній версії Ігор не реагує, і навіть коли з'ясується, що його дружина інопланетянка, його ставлення не змінюється.

Журнальна та книжкова редакції по-різному акцентують ідеї роману. У журнальній версії сюжет зосереджений на питанні «хто є людиною», де винищення «інопланетян» підкреслює хибність межі «свій–чужий» (подібно до людської ксенофобії). Натомість у книжковій версії фантастичний мотив усунено, і увагу зосереджено на соціально-філософських питаннях влади та контролю над людиною. У журнальній версії порівняння з фільмами, книгами та знаками культури – це вгадування Ігорем природи світу, його фікційної примарності, невизначеності, ірреальності, а також зламування стереотипу про те, як могло б виглядати інопланетне вторгнення, і спроба уявити, у що воно могло б реально перетворитися. У книжковій версії все це стає

різними способами відчуження від власного вчиненого насилля.

Мерехтливим від одного варіанта до іншого виявляється образ акули, що з'являється в кінці роману. У журнальній версії вона співвідноситься з катером хлопчика біля лікарні, який гопник описує «як у кіно» [4]. Хлопчик із катером стає «ідеальним», асоційованим із картиною Мадонни Літта [4]. Сцена набуває ідилічного кінематографічного характеру й контрастує з пережитим насильством.

Ігор хоче купити сину катер, але обирає допустимий еквівалент – акулу, яка стає єдиним предметом, очікування від якого збігаються з реальністю [5, с. 417]. У журнальній версії на цьому фоні виникає дзеркальне нашарування ситуацій і дійових осіб (озеро/басейн, хлопчик/син, катер/акула), що набуває кінематографічного осмислення та стилістичного відбитку робочих звітів Ігоря. У книжковій версії акула фокусує увагу сама по собі, без асоціацій із катером, і матеріальність предмета створює оплот спокою та екзистенційну опору на тлі абсурдності інших сфер життя героя.

Таким чином, у романі «Відділ» зло і насильство проживаються як буденний, повсякденний досвід. Банальність зла неодноразово осмислюється в літературі та історії – близький, але не тотожний досвід знаходимо у Ф. Кафки, проте в ньому домінують абсурдистські тенденції винуватості без раціоналізованої провини, інколи трактовані в релігійному ключі: щось подібне відчувається на початку «Відділу», коли фокальному герою невідомо, за що на його роботі вбивають людей, через що твір здається роздумом про абсурдність насильства, яке випадковим чином обирає своїх жертв.

Як зазначено раніше з погляду Арендт, бюрократична система породжує терпимість до насильства; а за Жижеком і Зонтагом ультранасильство стає звичним через його медіафікціоналізацію.

Як наслідок, усі герої «Відділу» вважають себе невинуватими, проте одні оперують непричетністю до безпосереднього процесу вбивства, а інші апелюють до ідеологічної згоди з начальством. Так, наприклад, для Філа та Ігоря Васильовича боротьба з «екстремістами» нічим не відрізняється від боротьби з гіпотетичними інопланетянами, а відсутність доказів вини або загрози замінюються ієрархічною системою та авторитетом начальства.

Деякі наслідки цього очевидні: розлад у родині головного героя, страх за неї та її втрата; цілодобове стеження камер що перетворює Ігоря на параноїка, який готується до смерті в будь-який момент, втрачає відповідальність за своє життя й радиться щодо подальших вчинків з Олегом як із режисером. Самотність призводить до obsesивно-компульсивних реакцій.

До того ж, мова думок Ігоря після численних звітів набуває рис канцеляриту, стає сухою,

документальною, тобто ормальність набуває рис зла, межа між полярностями *родина/робота, насильство/буденність* розмивається.

Порівняння книжкової та журнальної версій показує відмінності у їхній проблематиці. Книжкова версія зосереджена на проблемі залучення людей до системного насильства та способах існування в подібних системах, тоді як

у журнальній версії сильний пафос фікційної, неоднозначно-мерехтливої природи світу – розкривається варіація уявлень про життя як симулякр. Винахідливість цієї трактовки полягає в тому, що гносеологічні уявлення фокального героя, його ставлення до насильства не змінюються під впливом цієї істини, хоча й суперечать тим ідеям і поп-культурним штампам, якими живе герой.

Список використаної літератури

1. Арндт Х. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла. Пер. з англ. А. Котенка. Вид. 2-ге, виправлене. Київ: Дух і Літера, 2021. 376 с.
2. Бородіна Н. Жорстокість в літературі: філософський аспект // Докса. 2021. Вип. 1. С. 8–23.
3. Перерва О. Тематизація насильства в сучасній літературі. // Science and innovations in the 21st century: матеріали I Всеукраїнської Інтернет-конференції студентів та молодих вчених (Мелітополь, 12 травня 2021 р.) Гуманітарні науки. Соціальні та поведінкові науки. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. С. 61.
4. Сальников О. Відділ (журнальний варіант) // Портал «Слов'янська література». URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/salnikov-viddil-magazine> (дата звернення: 29.09.2025).
5. Сальников О. Відділ (книжковий варіант) // Портал «Слов'янська література». URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/salnikov-viddil-book> (дата звернення: 29.09.2025)
6. Собуцький М. Насильство, катарсис і «не-Я» глядача // Наукові записки НаУКМА: Гуманітарні науки. 2003. Т. 22. Ч. 1. С. 119–121.
7. Толстов В. Китайський синдром // Портал «Слов'янська література». URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/tolstov> (дата звернення: 29.09.2025)
8. Шин М. Інтертекстуальні відсилання до кінофільмів у романі О. Б. Сальнікова «Відділ» // Портал «Слов'янська література». URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/shyn> (дата звернення: 29.09.2025)
9. Юзефович Г. Олімпіада, хіп-хоп і кочегарка: три Росії в трьох російських романах – Сальнікова, Архангельського і Немзер // Портал «Слов'янська література». URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/yuzefovich> (дата звернення: 29.09.2025)
10. Sontag S. On Photography. New York: Farrar, Straus and Giroux. 1977. 182 p.
11. Žižek S. Violence: Six Sideways Reflections. New York: Picador, 2008. 270 p.

Надійшла до редакції 05 травня 2025 р.

Переглянута 02 липня 2025 р.

Прийнята до друку 10 серпня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Arendt, H. (2021). Eichmann in Jerusalem: A report on the banality of evil (A. Kotenko, Trans.; 2nd ed., revised). Dukh i Litera. [in Ukrainian]
2. Borodina, N. (2021). Cruelty in literature: A philosophical aspect. Doksa, (1), 8–23. [in Ukrainian]
3. Pererva, O. (2021). Thematization of violence in contemporary literature. In Science and innovations in the 21st century: Proceedings of the First All-Ukrainian Internet Conference of Students and Young Scientists (Melitopol, May 12, 2021). Humanities. Social and Behavioral Sciences (p. 61). TDATU. [in Ukrainian]
4. Salnikov, O. (2015). Department. Portal "Slavic Literature" <https://www.slavicliterature.in.ua/salnikov-viddil-magazine/> [in Ukrainian]
5. Salnikov, O. (2018). Department. Portal "Slavic Literature" URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/salnikov-viddil-book> [in Ukrainian]
6. Sobutskyi, M. (2003). Violence, catharsis, and the "not-I" of the viewer. Naukovi zapysky NaUKMA: Humanitarian Sciences, (22, Ch. 1), 119–121. [in Ukrainian]
7. Tolstov, V. (2016). Chinese syndrome. Portal "Slavic Literature" URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/tolstov> [in Ukrainian]
8. Shyn, M. (2025). Intertextual references to films in A. B. Salnikov's novel. Portal "Slavic Literature". URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/shyn> [in Ukrainian]
9. Yuzefovich, G. (2018, May 20). Olympics, hip-hop, and the boiler room: Three Russias in three Russian novels – Salnikov, Arkhangelsky, and Nemzer. Portal "Slavic Literature". URL: <https://www.slavicliterature.in.ua/yuzefovich> [in Ukrainian]

10. Sontag, S. (1977). On photography. Farrar, Straus and Giroux. [in English]
11. Žižek, S. (2008). Violence: Six sideways reflections. Picador. [in English]

Submitted May 05, 2025.

Revised July 02, 2025.

Accepted August 10, 2025.

Published December 30, 2025.

Kseniya Zalozna, Postgraduate student, Department of History of Foreign Literature and Classical Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: ksusha.zaloznaya@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0007-3299-3253>

Fictionalism and Routine: Tropes of Alienated Violence in A. Salnikov's «The Department»

The article analyzes the mechanisms of alienation and normalization of violence in Alexey Salnikov's novel *The Department* (*Отдел*), which exists in two versions — the magazine version (2015) and the book version (2018). The focus is on the bureaucratization and cinematic code in the perception of cruelty.

In contemporary media discourses, violence increasingly takes on the form of everyday normality, which calls for a rethinking of its artistic representations. Salnikov's *The Department* combines bureaucratic and cinematic codes, demonstrating the mechanisms of alienation and routinization of cruelty.

The aim of the article is to determine how these mechanisms are realized in the text through bureaucratic proceduralism, the trivialization of everyday details, and the fictionalization of events.

The analysis explores how the representation of killings in reports diminishes their emotional significance, turning violence into a routine process. This aspect is examined in the context of Hannah Arendt's concept of the banality of evil and Slavoj Žižek's notion of systemic violence. The main characters lose their capacity for reflection, while the language of bureaucracy, mythologization, and alienated cataloguing of reality serves to justify crimes.

Another important mechanism of alienation is the use of cinematic clichés. The protagonist perceives what happens through film stereotypes, and the department where he works becomes receptively similar to a cinema hall or film set. Operation *Hollywood*, ekphrastic references to cinema, and the narrativization of events through familiar scenarios create the effect of fictionality of what is happening, echoing Žižek's ideas on the perception of violence in mass culture and Susan Sontag's reflections on visual distancing.

A comparison of the versions shows that in the magazine version, the fight against aliens introduces a different interpretative focus on violence. In the book version, this element is removed, shifting the emphasis to power, control, and the individual's voluntary participation in an absurd system.

Thus, the novel demonstrates how bureaucracy and pop culture can be used to transform violence into an everyday norm and evil into a social convention.

Keywords: representation of violence, bureaucracy discourse, estrangement of violence, cinematographic codes, fictionalization of reality, systemic violence.

Як цитувати: Залозна, К. (2025). Фікціональність і рутина: тропи відчуженого насильства в романі О. Сальнікова «Відділ». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (97), 126-132. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-19>

In cites: Zalozna, K. (2025). Fictionalism and Routine: Tropes of Alienated Violence in A. Salnikov's «The Department». *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (97), 126-132. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-19> [in Ukrainian]

Міфологіка оповідання «Німрод» у контексті «Корицевих крамниць» Б. Шульца

Андрій Краснящих

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: krasniashchykh@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0001-7740-0692>

Невелике оповідання «Німрод», яке міститься всередині книги «Корицеві крамниці», рідко привертає увагу шульцознавців, окремих наукових розвідок, присвячених «Німродові», не існує. Шульцознавством «Німрод», як правило, сприймається як ліричний етюд, котрий у загальній сюжеті книги виконує другорядну роль. Водночас саме його центральне розташування у книзі й те, що в ньому навіть не згадується головний герой попередніх оповідань — батько, — потребує більш уважно придивитися до сюжету «Німрода» крізь його міфологіку і шукати там відповіді на питання про зміну героїв у книзі: з батька на сина, - яке відбувається в оповіданнях другої половини «Корицевих крамниць».

Метою статті є з'ясування, як саме міфологіка «Німрода» пов'язана із загальною міфологікою «Корицевих крамниць» і як сюжет цього оповідання вписаний у сюжет книги.

Методологічним підґрунтям дослідження є міфокритика.

Оповідання «Німрод» відіграє у структурі книги «Корицеві крамниці» не допоміжну, а одну з ключових ролей: саме в ньому головний герой не піддається «спокусі формування» матері й природи, залишається її спостерігачем, не йде батьківським шляхом деміургічного експериментування з природою в якості матері. Цуцена Німрод, яке з'являється в домі хлопчика раптом і нізвідки, наче звалилося з неба, і про якого хлопчик каже: «улюбленець богів», — є в міфології оповідання і всієї книги ініціаційним випробуванням хлопчика на готовність до посвяти в таїнства природи і життя, які будуть йому відкриватися у другій половині книги зустрічей із Паном в однойменному оповіданні, народженням нового року з першими проблисками, ще обіцянням, майбутньої весни у різдвяну ніч в оповіданні «Корицеві крамниці», баченням наяву в жителях міста того, що батько розповідав у трактаті про манекени, у «Вулиці Крокодилів».

Ключові слова: випробування, деміургічність, міфологіка, природа, посвята, спостерігач, таїнство.

Невелике оповідання «Німрод», яке міститься всередині книги «Корицеві крамниці», рідко привертає увагу шульцознавців, зосереджених на інших, більш великих і химерних оповіданнях книги або на поетиці книги цілком, і окремих наукових розвідок, присвячених «Німродові», не існує. Шульцознавством «Німрод», як правило, сприймається як ліричний етюд, котрий у загальній сюжеті книги виконує другорядну роль. Водночас саме його центральне розташування у книзі й те, що в ньому навіть не згадується головний герой попередніх оповідань — батько, — потребує більш уважно придивитися до сюжету «Німрода» крізь його міфологіку і шукати там відповіді на питання про зміну героїв у книзі: з батька на сина, — яке відбувається в оповіданнях другої половини «Корицевих крамниць».

Серед вітчизняних шульцознавців до «Німрода» зверталися Н. Колошук [1], Н. Маторіна [4] і Т. Хайдер [5]. У монографії Н. Маторіної «Проза Бруно Шульца. Антропологія. Поетика. Наратологія» (2025), яка є дисертацією на здобуття наукового ступеня доктора

філологічних наук, «Німрод» декілька разів цитується у зв'язку з оніричним простором творів Б. Шульца [4, с. 289–290]. Н. Колошук у статті «Проблеми жанрової цілісності у прозі Бруно Шульца» (2014) характеризує «Німрода» як ліричну новелу, яка доповнює основний сюжет книги і водночас є самостійним у ній твором: «Наступні три складові — “Німрод”, “Пан” та “Кароль” — за сюжетно-композиційною структурою читаються як ліричні новели, котрі доповнюють окремими штрихами картину дитинства героя-оповідача, проте поодиноці можуть сприйматися як завершені й самостійні (показово, що Т. Возняк обрав для свого перекладу саме такі цілісні / сюжетно завершені частини)» [1, с. 441]. Т. Хайдер у статті «Міфопростір “Цинамонових крамниць” Бруно Шульца» (2024) виділяє важливі міфопоетичні риси заголовного героя оповідання: «Шульц населяє сторінки свого твору істотами, які за іронічною авторською інтенцією мають віддзеркалювати міфологічну історію людства — так кумедний песик Немрод [Т. Хайдер використовує оригінальне, польське написання: “Nemrod”, — А. К.] (<...> пов'язаний із акадсько-вавілонською

традицією – Німрод – це бог полювання) є “часточкою життя”, “полем для експериментів та дослідів” – у даному випадку – спостереження дослідником-автором цілої ланки еволюції від народження до зрілості живої природи» [5, с. 597], – і далі доходить висновку, що «І ця “екземпліфікована загадка життя” стосується усієї цивілізації (через проєкцію на життя тварин), оскільки еволюціонує від “macierzyńskieј prajedni” (материнської праєдності) до величі “wielości” (множинності). Через біхевіористичний досвід Немрода ми по-платонівському пізнаємо світ через “упізнавання” усього того, що було багато разів/часів тому» [5, с. 597].

Проте ніхто з дослідників не порушує питання, як саме міфологіка «Німрода» пов’язана із загальною міфологією «Корицевих крамниць» і як сюжет цього оповідання вписаний у сюжет книги. Це й буде метою нашої розвідки, яка продовжує розпочате статтями «Міфологічний підтекст оповідання “Серпень” Б. Шульца» [3] і «Ідейно-сюжетні функції оповідання “Пан Кароль” у книзі “Корицеві крамниці” Б. Шульца» [2] дослідження міфопоетики оповідань «Корицевих крамниць» поштучно. Методологічним підґрунтям дослідження є міфокритика, яка надає можливість виявляти представлений у міфологічних типах, ситуаціях і символах підтекст твору.

Насамперед треба зауважити, що в «Німроді», який є восьмим з п’ятнадцяти оповідань «Корицевих крамниць» й розташований по центру книги, відбувається фабульний збій: це перше оповідання книги, крім «Серпня», де відсутній головний герой – батько. Але в «Серпні» відсутність батька в дії оповідання фабульна і красномовна – зі слів про його від’їзд починається оповідь і надалі показано, що відбувається, коли деміург-батько покидає керований ним світ [3]. У «Німроді» про батька не йдеться зовсім, його наче немає. Натомість у цьому оповіданні вперше діє як головний герой хлопчик-оповідач, який в усіх оповіданнях про батька до цього був другорядним персонажем – лише спостерігачем. І починаючи саме з «Німрода», хлопчик-оповідач стає головним героєм книги – він є центральна дієва особа в оповіданнях «Пан» і «Корицеві крамниці», а в «Тарганах» він вже наче не хлопчик, поводить себе, як голова родини: захищаючи пам’ять про зниклого батька від пліток і брехні, докоряє матері, а вона, приймаючи його новий статус, ніяковіє і намагається кокетувати з ним: «Губи її злегка тремтіли, зінці, уникаючи мого погляду, змістились у куточки очей. – Я не брехала, – сказала вона, а губи їй набухли й одразу поменшали. Я відчув, що вона кокетує зі мною, як жінка з чоловіком» [7, с. 154]. Ця різниця з образом маленького тихого хлопчика-інтроверта, яким він показаний в оповіданнях

першої половини книги, означає, що хлопчик-оповідач пройшов через зміни й відчуває право керувати, виражати своє незадоволення, дорікати.

Між «Німродом» і «Тарганами» чотири оповідання: «Пан», «Пан Кароль», «Корицеві крамниці», «Вулиця Крокодилів», – і важливо встановити, в якому з них відбувається переломний момент змін хлопчика-тишка на повноправного повелителя та підстави цих змін. Якщо йти у зворотному до розгортання сюжету напрямку – від подальших оповідань до попередніх, – то у «Вулиці Крокодилів», яка передує «Тарганам», хлопчик-оповідач вже такий, як у них: мов грізний бог дивиться зверху на жителів міста (це оповідання і починається з мапи міста) і дуже незадоволений їхнім «духом зіпсутості» [7, с. 148] та «банальною вульгарністю» [7, с. 150]: «У цьому місті дешевого людського матеріалу <...>» [7, с. 150]. У «Корицевих крамницях» він, навпаки, милується казковою атмосферою різдвяного міста, йому відкривається таїнство народження нового року – і знову присутній образ мапи: «Ніколи не забуду тієї сяючої поїздки світлої зимової ночі. Кольорова мапа неба перетворилася на величезну баню, на якій громадилися фантастичні материки, океани й моря, помальовані лініями зоряних вирів і течій – сяючими лініями небесної географії. <...> Пахло фіалками. <...> Повітря дихало таємною весною, невимовною чистотою снігу й фіалок» [7, с. 126–127]. Начебто саме тут, у заголовному для всієї книги оповіданні, хлопчик-оповідач посвячується в таїнство природи і набуває сил, могутності, прав, які надалі роблять його таким, котрим бачимо у «Вулиці Крокодилів» і «Тарганах». Але ж оповідання «Корицеві крамниці» не показує передумови для такого перетворення – того, що б пояснювало, завдяки чому він став обраним для посвяти. А щоб стати обраним, йому потрібно було показати, що він готовий до цього внутрішньо – пройти випробування. Це випробування має довести, що природа може довірити йому свої таємниці, що він потурбується про них, а не зіпсує, як ті вульгарні жителі цього міста, котрі є «Сірий безликий натовп <...>» [7, с. 145] з «<...> оспалого хороводу маріонеток» [7, с. 145], яких цікавлять не таємниці природи та життя, а лише «<...> перекупництво – кара божа в нашому місті» [7, с. 147]. В оповіданні «Корицеві крамниці» перед тим, як причаститися до таїнства природи, хлопчик довго блукає чарівними вулицями міста, коридорами будинку, схожого на його гімназію, їде на загадкових джонках садами, парками, лісом, але ж вважати це випробуванням не можна, він там не робить вибір, не проявляє себе – лише йде туди, куди його веде ця ніч. Тому випробування має знаходитися в одному з попередніх оповідань.

У «Пані Каролі» хлопчика-оповідача немає, це оповідання – альтернативна батьковій історія, яка показує, що б ним сталося, якщо б його світ був позбавлений жіночої присутності [2]. У «Пані», що стоїть у книзі між «Німродом» і «Паном Каролем»,

хлопчик, заблукавши хащами дикої частини саду, зустрічає у вигляді волоцюги самого бога-охоронця дикої природи Пана і не лякається його, навпаки, витримує погляд очі в очі, й Пан його не жене і не ввергає в паніку – хлопчик для нього свій, Пан ще відчуває. У статті «Міфологічний підтекст оповідання “Серпень” Б. Шульца» [3] ми це пов’язували з тим, що хлопчик вже бачив Велику Богиню, персоналізовану в навіжену Тлюю, і сприйняв її нелюдський вид природньо, але оповідання «Німрод», що безпосередньо передує «Панові», може додати міфологічному сюжету про становлення юного деміурга нові й суттєво важливі грані.

Головний біограф і дослідник Б. Шульца Є. Фіцовський у «Регіонах великої ересі та околиці: Бруно Шульц і його міфологія» каже, що в «Німроді» хлопчик проявляє себе, відкривається у книзі по-новому: «<...> він буде міф, далекий від поточного бачення світу, не по-сюрреалістичному алогічний, але до певної міри очевидний, який керується – знову живу неологізм – Шульцівською міфологією. <...> Тому історія песика Німрода <...> є настільки мистецьки переконливою і влучною. І ось виявляється, що той інтроверт, занурений у глибини власної індивідуальності, був незрівняним спостерігачем» [6, с. 71]. Власне, спостерігачем-оповідачем хлопчик є в усіх оповіданнях і до «Німрода», Є. Фіцовський має на увазі, що у цьому оповіданні спостерігач набуває нових якостей – дослідника: виходить зі своєї інтровертованості в пряме спілкування зі світом. Цьому сприяє те, що в якості об’єкта дослідження хлопчик отримує того, хто молодше, слабкіше нього: доросли так не піддаються дослідженню. І ще те, що для цього хлопчику не треба переламувати себе і поступатися своєю комфортною інтровертованістю, в якій він відчуває себе захищеним: досліджуючи цуцня, він наче досліджує себе самого – на що дуже слушно вказують автори «Шульцівського словника» у присвяченій «Німродові» статті: «Німрод уособлює дивовижність <...> життя, яке набуло форми пса, хоча так саме могло набути форми людського тіла. <...> Шульц висловлює повторене в багатьох інших місцях переконання про фундаментальну єдність, що пов’язує світ живих істот. <...> спільний для них усіх принцип мусить виявлятися в усьому багатстві набутих ними форм <...>» [8, с. 253]. І далі підкреслюють, що завдяки цуцняті хлопчик отримує можливість дізнатися таємниці життя: «Захват, який Німрод викликає в Юзефа, <...> є захопленням щастям від раптово отриманої нагоди зрозуміти завдяки Німродові таємницю буття, також і власного. Крізь тіло Німрода <...> просвічує таємниця життя. Бажання дізнатися цю таємницю – одна з найсильніших

пристрастей хлопчика та його Батька. Тому Юзеф бачить у Німроді спрощений зразок самого себе» [8, с. 253].

Отже, хлопчик пізнає Німрода як частку природи, буття і асоціює себе з ним, відчуваючи в такий спосіб й себе часткою природи. Ні з ким іншим з утілень природи: ані з Тлуєю – Великою Богинею, ані з волоцюгою – богом Паном, він не зміг би себе асоціювати, – вони надто для нього величезні, божественні фігури, які живуть своїм загадковим природним життям, у той час як життя цуцняті цілком перед хлопчиком. Однак на те, що цуцня як «крупинка життя» [7, с. 85], «крихтина життя» [7, с. 86], «згусток життя» [7, с. 86] для хлопчика теж є втіленням божественного, вказують слова «З якого неба так неждано звалився цей улюбленець богів <...>» [7, с. 85], адресовані до Німрода. І ще більш це – те, що Німрод в одному ряду з Тлуєю і Паном – доводить епізод наприкінці оповідання. І опис спостереження хлопчиком Тлуї, і його зустріч з Паном закінчуються однаково, на що ми вказували у статті «Міфологічний підтекст оповідання “Серпень” Б. Шульца» [3]: обидві істоти проявляють себе голосом: з Тлуї «<...> видістається звирячий поклик, хриплий зойк, видобутий з усіх бронхів і дудок напівзвирячих-напівбожеських грудей» [7, с. 12], Пан заходиться «<...> рикаючим хриплим кашлем сміху» [7, с. 101]. І так саме проявляє себе Німрод: «<...> він раптом припадає на передні лапки й вивергає з себе голос, самому йому ще невідомий, чужий, абсолютно не схожий на його постійне скигнення. Він вивергає його ще і ще раз – тонким дисконтом, який повсякчас зривається» [7, с. 93]. То є голос самого життя, самої природи, яка не розмовляє людською мовою, а загадкова, самотня, виражає себе зойком, риком, гавкотом. І якщо при першій у сюжеті книги зустрічі з дикою природою – у вигляді Тлуї – хлопчик ще не розуміє її мови, то споглядання за цуцням навчає героя-оповідача розуміти й мову природи, її відтінки: «Німрод продовжує гавкати, але сенс гавкату непомітно змінився, перетворився на самопародію, наріжне бажання виразити невимовну удачу приголомшливого цього дійства життя, сповненого пікантності, несподіваного страху й вражаючих пертурбацій» [7, с. 93]. Це розуміння вкладених у голос природи смислів, яке надходить до хлопчика завдяки дослідженню цуцняті, допомагає героєві в наступному оповіданні впізнати у волоцюги Пана, коли той заходиться рикаючим сміхом: «Пан без флейти, що сполошився й подався в рідну пушу» [7, с. 101].

Природа відкривається хлопчикові, вчить себе розуміти, приймає його до свого життя, оскільки дослідницьке ставлення хлопчика до неї зацікавлене і поважне: «Відкривався безмір досвідчень, експериментів, відкриттів! Секрет життя, головна його таємниця, зведена до простої, зручної, іграшкової форми, відкривалася ненаситній допитливості. Було страшенно цікаво стати власником крихтини життя, частки одвічної

таємниці у милому й новому вигляді, здатному викликати нескінченний інтерес і приховану повагу <...>» [7, с. 86]. Хлопчик відчуває себе власником цієї «крихтини життя», але ніде в оповіданні не показаний як його володар: не віддає команд цуценяті, не дресує його, взагалі ніяк не втручається в його життя, лише споглядає. Всі дослідження і експерименти хлопчика щодо цуценяти відбуваються шляхом спостереження – оскільки незважаючи на те, що хлопчик є господарем «крихтини життя», ним керує не почуття власництва, а любов: «Не обтяжене плетивом егоїстичних інтересів, що затьмарюють людські стосунки, серце розкривалося, сповнене симпатії до чужих еманцій вічного життя і любовної помічної цікавості, що була замаскованим голодом самопізнання» [7, с. 86].

У книзі оповідання «Німрод» йде відразу за чотирма оповіданнями про манекени, у трьох з яких батько хлопчика – «<...> Якуб-купец, натхненний маг і напівбожественний ересіарх» [6, с. 70], за визначенням С. Фіцовського – викладає свою космогонічну теорію про живу матерію, з якої деміург творить світ. Матерію батько характеризує як таку, якій «<...> дана <...> невичерпна життєва сила й невідпорна влада спокуси, котра спонукає до формування. <...> Нескінченні можливості бентежать матерію <...>» [7, с. 59], – що перегукується з тим, як хлопчик потім, у «Німроді», сприймає цуценя, називаючи його «еманацією вічного життя» і «<...> раптовою транспозицією згустку життя, котрий ми мали у відмінній від нас звірячий формі» [7, с. 86], – це хлопчик засвоїв з теорії батька. Як і застереження щодо деміургічно неправильного поведіння з матерією – батько розповідав, що вона: «<...> доступна будь-яким спонукам, вона утворила терени, <...> відкрити для шарлатанства і дилетантизму, для всіляких зловживань і сумнівних деміургічних маніпуляцій. Матерія – найпасивніша й найбеззахисніша істота в космосі. Кожен може її тискати, формувати, – вона всіх слухається» [7, с. 59–61]. Саме цього хлопчик і не робить з цуценям – не формує його, не підлаштовує під себе, не втручається в його природне життя – зовсім не має щодо цуценяти деміургічних намірів і не спотворює «крихтину життя» в її самобутньому стані. Тому в наступному оповіданні бог-охоронець дикої природи Пан і не жене, не лякає його.

Батько застерігає відносно людської деміургії, яку він на відміну від справжньої, божої, називає деміургією «тіньовою»: «Ми бажаємо бути творцями у власній нижчій сфері, бажаємо творити, прагнемо творчого розкошування, себто жадаємо деміургії» [7, с. 64], – однак «Нас не цікавлять <...> твори з довгим диханням, перспективні істоти. <...> Ми відверто кажемо, що не будемо наголошувати

на тривалості й майстерності виконання, наші твори будуть радше тимчасовими – для одного виступу. <...> Такий у нас смак, і йому відповідатиме весь світ. <...> Тож <...> ми хочемо вдруге створити людину – за образом і подобою манекена» [7, с. 66–67]. Говорячи про «творців у нижчій сфері», батько каже «ми», розуміючи всіх людей, але ж хлопчик у коментарях до батькової теорії зауважує: «Не знаю, від чийого імені виголошував батько свої постулати. <...> А проте ми були далекі від деміургічних спокус» [7, с. 64–66].

Те, що батько виголошував постулати від власного імені, доводить попереднє до оповідань про манекени оповідання «Птахи», в якому він замовляв з усього світу яйця екзотичних птахів і підкладав їх висиджувати курям, щоб створити в себе вдома пташиний рай та наблизити весну під час тривалої зими. Ці птахи, створені деміургічними зусиллями батька і вигнані у вікна покоївкою, повернуться до батька наприкінці книги у вигляді свого потомства – паперових брудних потвор. Викладаючи свою теорію, батько, ще не знаючи, чим завершиться його експеримент, вже передбачає його результати, принаймні відчуває свою «тіньову» деміургічність. Втім хлопчик, засвоюючи батькову теорію, не намагається експериментувати з матерією і природою, залишається її уважним спостерігачем, а враховуючи, що він є оповідач у книзі, виростає письменником – деміургом слів і художніх засобів. Отже, батько таки проявляє себе як деміург – але не з птахами, а із сином. Недаремно, незважаючи на всі чудацтва батька, він у книзі сина завжди викликає симпатію. І недаремно син робить його немовби співавтором своєї книги, точніше – автором книги всередині своєї книги, – називаючи ключове оповідання з теорією батька «Трактат про манекени, або Інша книга буття» – ця книга належить батькові, він її деміург.

Тож, серединне, восьме з п'ятнадцяти оповідань книги «Корицеві лавки» «Німрод» відіграє у структурі книги не допоміжну, а одну з ключових ролей: саме в ньому головний герой не піддається «спокусі формування» матерії й природи, залишається її спостерігачем, не йде батьківським шляхом деміургічного експериментування з природою в якості матерії. Природа у вигляді цуценя Німрода потрапляє в повну власність хлопчика, але хлопчик не втручається в її життя, лише споглядає і вивчається розуміти. Тому наприкінці оповідання, коли природа подає голос, хлопчик розпізнає вкладені в гавкіт цуценяти смисли. Цуценя Німрод, яке з'являється в домі хлопчика раптом і нізвідки, наче звалилося з неба, і про якого хлопчик каже: «улюблениць богів», – є в міфології оповідання і всієї книги ініціативним випробуванням хлопчика на готовність до посвяти в таїнства природи і життя, які будуть йому відкриватися у другій половині книги зустріччю із Паном в однойменному оповіданні, народженням

нового року з першими проблисками, ще обіцанням, майбутньої весни в різдвяну ніч в оповіданні «Корицеві крамниці», баченням наяву в жителях міста того, що батько розповідав у трактаті про манекени, у «Вулиці Крокодилів».

Перспективою подальших розвідок у напрямку поштучного дослідження міфопоетики оповідань «Корицевих крамниць» може бути міфоаналіз оповідання «Таргани».

Список використаної літератури

1. Колошук Н. Проблеми жанрової цілісності у прозі Бруно Шульца // Бруно Шульц як філософ і теоретик літератури: матеріали V Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / ред. В. Меньок; Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич: Коло, 2014. С. 433–450.
2. Краснящих А. Ідейно-сюжетні функції оповідання «Пан Кароль» у книзі «Корицеві крамниці» Б. Шульца // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2025. № 214. Т. 2. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-4>
3. Краснящих А. Міфологічний підтекст оповідання «Серпень» Б. Шульца // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2025. № 213. С. 278–283. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-39>
4. Маторіна Н. Проза Бруно Шульца. Антропологія. Поетика. Наратологія: монографія. Київ: Талком, 2025. 538 с.
5. Хайдер Т. Міфопростір «Динамонових крамниць» Бруно Шульца // Київські полоністичні студії. 2024. Т. 40. С. 585–601. DOI: <https://doi.org/10.17721/psk.2024.40.585-601>
6. Фіцовський Є. Регіони великої ересі та околиці: Бруно Шульц і його міфологія / пер. з польс. А. Павлишина. Київ: Дух і Літера, 2010. 544 с.
7. Шульц Б. Корицеві крамниці / пер. з польс. Л. Герасимчука. Харків: Фоліо, 2022. 189 с.
8. Шульцівський словник / за ред. В. Болецького, Є. Яжембського, С. Росека; пер. з польс. А. Павлишина. Київ: Дух і Літера, 2022. 504 с.

Надійшла до редакції 20 серпня 2025 р.

Переглянута 15 жовтня 2025 р.

Прийнята до друку 22 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Koloshuk, N. (2014). The problem of genre integrity in Bruno Schulz' prose. *Bruno Schulz as a Philosopher and Literary Theorist: Proceedings of the 5th International Festival of Bruno Schulz in Drohobych* / V. Meniok (ed); Igor Meniok Polish Studies Research and Information Centre of Ivan Franko DSPU. Drohobych: Kolo. P. 433–450. [in Ukrainian].
2. Krasniashchych, A. (2025). Conceptual and plot functions of «Mr. Charles» story in *The Cinnamon Shops* book by Bruno Schulz. *Research Bulletin. Series: Philological Sciences*. № 214. Vol. 2. P. 37–43. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-4>
3. Krasniashchych, A. (2025). Mythological subtext of B. Schultz's story «August». *Research Bulletin. Series: Philological Sciences*. № 213. P. 278–283. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-39>
4. Matorina, N. (2025). *The Prose of Bruno Schulz. Anthropology. Poetics. Narratology: Monograph*. Kyiv: Talkom. 538 p. [in Ukrainian].
5. Hajder, T. (2024). Bruno Schultz's mythospace of «The Cinnamon Shops». *Polish Studies of Kyiv*. Vol. 40. P. 585–601. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.17721/psk.2024.40.585-601>
6. Ficowski, J. (2010). *Regions of the Great Heresy: Bruno Schultz and his mythology* / trans. from Polish A. Pavlyshyn. Kyiv: Dukh i Litera. 544 p. [in Ukrainian]
7. Schultz, B. (2022). *The Cinnamon Shops* / trans. from Polish L. Gerasimchuk. Kharkiv: Folio. 189 p. [in Ukrainian].
8. Schulz's Dictionary. (2022) / ed. by V. Boletsky, E. Yazhembsky, S. Rosek; trans. from Polish A. Pavlyshyn. Kyiv: Dukh i Litera. 504 p. [in Ukrainian].

Submitted August 20, 2025.

Revised October 15, 2025.

Accepted October 22, 2025.

Published December 30, 2025.

Andrii Krasniashchych, Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of the Foreign Literature and Classic Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: krasniashchych@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0001-7740-0692>

The Mythologies of the Story «Nimrod» in the Context of B. Schulz's «The Cinnamon Shops»

The short story «Nimrod», located in the middle of B. Schulz's book «The Cinnamon Shops», rarely attracts the attention of Schulz scholars, and there are no separate scholarly researches dedicated to «Nimrod». Schulz scholars usually perceive «Nimrod» as a lyrical etude, which plays a secondary role in the general plot of the collection. At the same time, its central location in the book and the fact that it does not even mention the main character of the previous stories, the Father, require a closer look at the plot of «Nimrod» through its mythologies. This approach could be the key to changing characters (from Father to Son) in the second half of «The Cinnamon Shops».

The aim of the article is to find out how the mythologies of «Nimrod» is connected with the general mythologies of «The Cinnamon Shops» and how the plot of this story is inscribed in the plot of the book.

The methodological basis of the study is mythocriticism.

The story «Nimrod» plays not a supporting role in the structure of the collection «The Cinnamon Shops», but one of the key roles. Its protagonist neither succumbs to the «temptation of forming» matter and nature, nor follows the paternal path of demiurgic experimentation with nature as matter, but remains its observer. The puppy Nimrod that appears in the boy's house suddenly and out of nowhere, as if it had fallen from the sky, and about whom the boy says: «the favourite of the gods», is in the mythologies of the story and the entire book a test of the boy's readiness for initiation into the mysteries of nature and life. These mysteries will be revealed to the boy in the second half of the book when he meets Pan in the story of the same name, or feels the birth of a new year with the first glimpses, still a promise, of the coming spring on Christmas Eve in the story «The Cinnamon Shops», or sees in reality in the inhabitants of the city what his father told in his treatise on mannequins, in «The Street of Crocodiles».

Key words: demiurgicity, initiation, mystery, mythologies, nature, observer, trial.

Як цитувати: Краснящих, А. (2025). Міфологіка оповідання «Німрод» у контексті «Корицевих крамниць» Б. Шульца. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія», (97), 133-138.* <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-20>

In cites: Krasniashchykh, A. (2025). The Mythologies of the Story «Nimrod» in the Context of B. Schulz's «The Cinnamon Shops». *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology, (97), 133-138.* <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-20> [in Ukrainian]

Еволюція жіночих персонажів в історичній прозі А. Кащенко

Ганна Плетньова

*аспірантка кафедри історії української літератури,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна);
e-mail: ganna.pletnyova@student.karazin.ua; <https://orcid.org/0009-0003-5790-3227>*

Стаття пропонує простежити розвиток жіночих персонажів в історичній прозі українського письменника А. Кащенко (1858-1921 рр.). Досліджені твори — історичні оповідання «Запорозька слава» (1906), «Славні побратими» (1913), історичні повісті «Під Корсунем» (1913), «Борці за правду» (1913), «У запалі боротьби» (1914), «З Дніпра на Дунай» (1914), «Зруйноване гніздо» (1914) — відображують стан українського жіноцтва під час військових агресій із боку Османської імперії, Речі Посполитої та Російської імперії.

Проаналізовано історію написання, жанрові особливості досліджуваних історичних оповідань і повістей, їх сюжетно-композиційні елементи, з метою визначення місця жіночих персонажів у конкретних історичних обставинах і їх ролі в розвитку подій. Зафіксовано принципові стилістичні засоби, до яких звернувся А. Кащенко для створення цих персонажів (портрети, діалоги, монологи тощо).

Запропоновано порівняльний аналіз центральних жіночих персонажів досліджуваних творів, який надає можливість зробити висновки про застосування єдиної моделі для їх створення, натхненної романтичною прозою другої половини XIX століття, а також впливу традиційних конструкцій жіночих образів у колективній пам'яті українського народу — матері-берегині, дівчини-бранки, жінки-борчині тощо. Наголошено й на ідеологічному навантаженні деяких жіночих образів, які стали носіями не лише авторської історіософської позиції, а й утіленням сподівань українського суспільства 1910–1920 років.

Зроблено спробу розглянути особливості зародження й розвитку чоловічого простору, який ототожнюється в історичній прозі А. Кащенко з українським козацтвом, і взаємоіснування цього простору із жіночим, що є актуальною темою сучасних літературознавчих досліджень.

Ключові слова: історична проза, жіночі персонажі, українське козацтво, чоловічий і жіночий простори.

Здобуток А. Кащенко, визнаного автора белетризованих творів про історію козаччини, був стертий зі сторінок української літератури після встановлення більшовицької диктатури. Прізвище письменника або не згадувалося за радянських часів, або використовувалося в словосполученні «контрреволюційна кащенківна» [13, с. 07]. Але А. Кащенко читали, читали й зберігали книги в Україні, навіть якщо це було небезпечно. А. Кащенко читали та видавали в українській діаспорі, адже його твори надихали борців за українську незалежність. Літературознавці почали звертатися до спадщини письменника лише на початку 1990-х років. 1991 року з'являються дві збірки: «Оповідання про славне військо запорозьке низове» — у дніпропетровському видавництві «Січ» і «Зруйноване гніздо. Історичні повісті і оповідання» — у київському видавництві «Дніпро» в серії «Бібліотека історичної прози», заснованій 1988 року.

Постановка проблеми. Тематичний простір історичної прози А. Кащенко майже повністю чоловічий, адже всі його оповідання і повісті присвячені українському козацтву — озброєній

боротьбі, звичаям і діяльності в мирні часи, яких було не так багато. Жіночі персонажі в досліджених нами художніх текстах є центральними сюжетно-композиційними елементами в розвитку дії та створюють жіночий простір. Ми простежимо еволюцію жіночих персонажів від перших історичних творів прозаїка, написаних 1906 року, до останніх, опублікованих 1914 року.

Огляд праць із досліджуваної проблематики. Талант і вагомий внесок у розвиток української літератури А. Кащенко зазначали вже його сучасники (П. Єфремов [14]). Одним із перших, хто ознайомив читачів із життєвим і творчим шляхом митця був брат письменника М. Кащенко [8]. Дослідники 1990-х років В. Беляєв [2], М. Шудря [15] запропонували системний аналіз його художніх здобутків прозаїка. Сучасні науковці звертаються до окремих аспектів творчості письменника, як-от: жанрові особливості (Є. Іванчукова [3]), проблематика й поетика (Г. Корницька [10], Л. Кулакевич [11]).

Специфіку жіночих образів в українській літературі досліджують О. Башкирова [1], О. Кирильчук [9], О. Шульга [16] та інші науковці.

Завданням статті є аналіз еволюції жіночих персонажів письменника з метою простежити особливості у їх створенні, використанні тощо.

Виклад основного матеріалу. Після першої прозової спроби (неопубліковане оповідання «Сіркова слава», 1903) А. Кашенко друкує у віці 46 років перше історичне оповідання «Запорозька слава» (1906). Лірико-містичне оповідання («ліричне есе», за визначенням В. Беляєва [2, с.°603]) «На руїнах Січі» (1907) створює разом із попереднім перший цикл історичної прози, присвячений періоду спротиву Османській імперії на початку XVI століття.

В оповіданні «Запорозька слава¹» любовна інтрига є однією з принципових сюжетно-композиційних ліній. Попри це, зустріч між чоловічим і жіночим персонажами – початок інтриги. У композиційній структурі оповідання автор створює дві паралельні сюжетно-композиційні лінії: кохання козачки Сані Чміль і селянина Гриця Зачепа та козачки Марійки Шкандиби й сина козака Івана Шевчика.

А. Кашенко створює традиційні портрети українських жінок. Саня «моторно працює [...] весь день, допомагаючи матері, а увечері весело співає з подругами на вулиці пісень, грає у гуси, у горидуба і, мов метелик, крутиться поміж молоддю...» [4, с.°7]. Марійка «розквітчалася дівочою красою, мов квітка степова під теплим промінням весняного сонця. Гнучка, кароока, з рожевими губоньками і веселим поглядом, вона скрашала батькову хату, як промінь сонця скрашає блакитне небо» [4, с.°21]. Мати Сані «господарювала сама біля свого хазяйства та ростила, як квіточку, дочку Саню, яка зосталася після батька на десятому році» [4, с.°7].

Попри те, що жіночі персонажі створені за традиційною романтичною схемою, письменник не ідеалізує їх. Так, Сані не вдається протистояти залицянню свого викрадача Джумалі Аги, адже «молоде дівоче серце жадало милування і життя» [4, с.°33]. Саня настільки пристосовується до нового життя, що навіть не воліє повертатися до України, коли козаки заходять до Ахмечеті дорогою до Бахчисараю. Вона навіть закликає чоловіка «збирати швидше орду і вертатися відібрати» [4, с.°61] її з сином від козаків.

Від наруги над власним тілом Марійку рятує романтичний мотив спротиву. Коли старий хан Мурат-Гирей наближався до неї із сексуальними домаганнями, «мов кішка вкусила Марійка хана за руку і знову, випручавшись, відбігла до другого кутка» [4, с.°57]. За відмову хану на дівчину чекають льох і батоги. За кілька годин до власного звільнення розмірковує вона про «те, яку б собі смерть заподіяти, щоб врятуватися і від лютого катування, і

від знуцання над своєю душею і дівочим тілом» [4, с.°70].

Через зраду коханому, країні, християнській вірі сюжетно-композиційна лінія Саня – Грицько завершується трагічно-романтичною кульмінацією: Грицько вбиває себе, коли усвідомлює зраду коханої. Саню вбивають козаки в сцені знищення потурнаків. Паралельна сюжетно-композиційна лінія Марійка – Іван завершується оптимістично. Зазначимо, що в перших творах А. Кашенко намагається емансипувати жіночі персонажі, надати їм право самим вирішувати власну долю, але не оминає й соціального контексту, через який можливості вільного вибору в жінок практично немає.

В оповіданні «На руїнах Січі» (1907) письменник створює майже виключно чоловічий простір – спільноту козаків, яка видається ліричному герою ідеальним суспільством, у якому «не було ні панів, ні мужиків, ні старців, ні дуків» [6, с.°3]. Як відомо, жінки не мали права перебувати на Січі. Жіноча присутність у творі втілена в традиційних образах «знівченої необороненої» [6, с.°3] України та бранок: «дівчат, краси України, найкращих з дівчат усього світу» [6, с.°4]. Нагадаємо, що 1916 року А. Кашенко присвятив літературознавче дослідження «Неволя басурманська в українській народній поезії» відбитку татаро-турецьких нападів другої половини XVII століття в народній творчості» [7].

У 1913–1914 роках письменник опублікував оповідання «Славні побратими» (1913) і повісті «Під Корсунем» (1913) та «У запалі боротьби» (1914), які створюють другий цикл його історичної прози, присвячений Національно-визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького. Попри єдину часову площину, прозаїк моделює різні за тональністю твори. Можливо, тому, що оповідання «Славні побратими» було розпочате раніше й авторське світоуявлення змінилося, функції жіночих персонажів у цих текстах також різні. Зазначимо, що перші твори історичної прози А. Кашенка продовжують романтичну традицію української літератури другої половини XIX століття, у якій, як зазначав О. Кирильчук, «орієнтація на постать козака як виразника мілітарної могутності українства привносить в українську історичну прозу патріархальну систему цінностей, у якій жінка набуває маргінальних означень» [9, с. 196].

В оповіданні «Славні побратими» кохана сотника Данила Нечая залишається скутим у певній романтичній схемі й позбавленим ґрунтовної психологічної характеристики. Прися Мельничиха, молода вдова, була викрадена поляками та утримувалася в замку в місті Красне, як й інші українські селянки. «Живим скарбом» стали «дівчата і молодіці, що на своє лихо породилися на світ вродливими» [5, с.°108]. З ролі бранки, жертви вона стає легковажною спокусницею, яка спричиняє загибель героя. Визволена Данилом Нечаєм, Прися

¹ «Запорозька слава» у перших діаспорних виданнях.

намагається втримати козака поруч себе під час їхньої нової зустрічі, він втрачає пильність й опиняється в польському оточенні. Після його смерті Прися потрапила до польського пана Калиновського, який передав жінку в дарунок Іванові Богу. Здається, автор використовує цей жіночий персонаж для того, щоб наголосити на важливості побратимства серед козаків і негативній ролі жіноцтва в цьому закритому чоловічому просторі. Персонаж Прісі допомагає створити інтригу, але автор не знає, що з ним робити після смерті одного з двох головних героїв (побратимів Нечая і Богу). Він «відпускає» Прісі доглядати стару Нечаїху. Жіноцтво, отже, не має жодної можливості висловити власні бажання та уявлення про омріяне життя.

У повісті «Під Корсунем» жіночий персонаж Прісі Галаган є одним із центральних і формується разом із розгортанням подій. На початку і мати Прісі, і сама дівчина стурбовані козацьким повстанням Богдана Хмельницького, адже син Данила та Ганни Цимбалюків служить у польському війську. Прися вмовляє чоловіка, Микиту Галагана, не приєднуватися до козаків. Вона погоджується й на те, щоби польські війська зайняли її хату. Навіть коли польський офіцер намагається її згвалтувати, вона вагається, чи розповісти все чоловікові, через страх більшого горя: «Сказати страшно: Микита такий запальний, – він уб'є пана і тоді загине сам на шибениці...» [5, с.°28]. Знавець і дослідник української історії та народної творчості, А. Кашенко переказує, як народний співець, усі особливості стану українських жінок XVII століття: ранні одруження і вдовування, економічна залежність від батьків чи чоловіків, фізична незахищеність проти чоловічої, фізіологічно сильнішої частини населення, низький соціальний статус тощо. Жіноче існування самі жінки вважають за прокляття: і собі горе, і близьким. Тому, коли Микита вбиває польського хорунжого, що домагався Прісі, вона розуміє, що їхньому спокійному життю настав кінець.

Письменник не використовував евфемізмів, коли змальовував домагання поляків до Прісі. Хорунжий Квіцинський мріє оволодіти тілом Прісі: «Обурений, мов звір, що стеряв здобич, шляхтич пішов вулицею. По жилах його напружено буяла кров, а серце гулко колотилося. Гнучке тіло молодиці, що тільки оце тріпотіло в його обіймах, збудило у ньому звірячу похоть до неї, і він завзявся, щоб хоч як, а досягти своєї мети» [5, с.°28]. Ставлення до українських жінок як до сексуальних об'єктів характеризує польську шляхту у творах письменника. «Чи розумно ж помирати за хлопку, коли ми можемо мати їх цілі десятки...» [5, с.°35], – хизується полковник Друцький. Польського гетьмана Стефана Потоцького збуджує розхристана Прися,

вкрадена йому на потіху: «Рука молодиці тремтіла, як і весь її стан, і те тремтіння зразу збудило у поляка п'яну похоть» [5, с.°37]. Згадаймо польського пана Калиновського з оповідання «Славні побратими», який «возив з собою» [5, с.°121] Прісію Мельничиху, немов здобич, скарб, який передавався, мов яка-небудь річ. Викриття такого гендерного насильства не було завданням письменника, але згадка, короткі та влучні описи сприяли відтворенню цього феномена.

Як порівняти з персонажем Прісі Мельничихи, персонаж Прісі Галаган має більш виразні психологічні контури, залишаючись у такій самій романтичній схемі. Попри психологічні вагання на початку оповіді, у Прісі Галаган перемагає бунтарська частина характеру, яку оповідач пов'язує з її козацьким походженням. Вона не піддається насильству коронного гетьмана Потоцького й навіть намагається його задушити: «... в Прісіному серці заклекотіла козака кров, і вона зважилася ліпше вмерти, а не датися в наругу» [5, с.°38]. Молода жінка вирішує порізати власне обличчя, аби не дістатися полковнику Друцькому, який здивований її «шляхетним» вчинком: «Чи гадав же я, що знайду у хлопки таку душу й таку волю!» [5, с.°57]. За допомогою цієї сюжетної колізії письменник наголошує на своєрідному подвійному покаранні українських жінок: низький соціальний статус (донька чи жінка козака, кріпачка) і їхня фізична слабкість проти чоловіків роблять їх потенційними жертвами тогочасного патріархального суспільства.

Після кривди, завданої польськими панами, Прися краще розуміє запал свого чоловіка, який долучився до армії Хмельницького. Коли вона гадала, що в замку Корсунського її ведуть до страти, так подумки прощалася із чоловіком: «Дай же, Боже, тобі, мій любий, за твою ласку, щоб тебе ворожа шабля й куля не брала, щоб сталося те, про що ти все життя мріяв і про що дбав: щоб перемогли козаки ляхів, ворогів наших, і щоб діждав ти волі на Україні...» [5, с.°39]. З великою ймовірністю можна стверджувати, що неосвічена українська жінка середини XVII століття бажала смерті «ляхам», але сумнівно, щоб вона сподівалася на свободу України. Поряд із авторською позицією (у цьому творі – політичні прагнення української державності, яка асоціюється з козацтвом) А. Кашенко робить жіночі персонажі динамічнішими, більш видимими, надаючи тим самим власним політичним ідеям загальнолюдського й національного характеру.

На думку дослідника В. Беляєва, Прися Галаган – «типово романтична ідеальна постать, програма побутової поведінки, що в будь-яких ситуаціях демонструє зразки найвищої моральності, жіночої чистоти» [5, с.°614]. Додамо, що попри романтичний схематизм, Прися є активним типом жіночого персонажа, який не тільки в думках протистоїть загарбникам, але й долучається до виру подій. Звільнена з польського полону, Прися йде

пішки до козацького війська, щоб знайти батька та чоловіка. Вона наздоганяє військо наприкінці Корсунської битви, яка тривала впродовж 25–26 травня 1648 року. Прися знаходить батька з відрубаною головою й пораненого чоловіка. З неабиякою ніжністю змальовує письменник радість жінки від зустрічі з коханим: «Ластівкою підлетіла Прися до козаків» [5, с.°95], щоб вони допомогли їй винести Микиту з поля бою.

Образ Присі в повісті «Під Корсунем» є чи не найдивовижнішим і найбільш структурованим з жіночих персонажів Кащенко, навіть якщо він «скутий» у романтичній схемі через відсутність психологічного розвитку (важко уявити жінку, яка пройшла шлях від сполоханої істоти, яка дорікає чоловікові на початку повісті: «Ти ж воював уже десять років, а чого досягнув? Що здобув для України?» [5, с.°21], до свідомої козачки, яка розуміє, що не може «сидіти спокійно під той час, коли ті, для кого тільки й годиться тепер жити, пішли, щоб пролити за рідний край свою кров» [5, с.°88]). Письменник змушує Присю пройти через низку драматичних подій за кілька днів чи тижнів: викрадення, спроба звалтування, самокалічення, смерть матері, втрата рідної хати, убивство батька й важке поранення чоловіка. Власними руками копала вона могилу для матері. Власними руками «оббанила скривавлену голову й шию свого страдника батька й притулила голову до тіла» [5, с.°97]. Таке трагічне накопичення подій є характерним для малої прози А. Кащенко.

На початку повісті «У запалі боротьби» (1914), яка хронологічно продовжує повість «Під Корсунем», жіночі персонажі доньки польського пана Януша Галини і її годувальниці, української селянки Христини, є також жертвами не лише озброєного протистояння між чоловіками (паном Янушем і козацьким ватажком Вовгурою), але й жертвами чоловічого патріархального суспільства. Молоду селянку Христину відтягнули від власного немовляти для того, щоб вигодувала вона панську сироту, мати якої померла під час пологів. «Як цуценя, відірвали від її лона рідну дитину і, кинувши її до рук стоявшого у нестямі батька, виволокли нещасну матір з хати силою і привели до горниць» [5, с.°127]. Стала вона матір'ю Галині, яка, попри виховання у Львівському монастирі кармеліток, не забула «хлопської» мови, якої її навчила Христина.

До авторського вимислу вдається письменник, змальовуючи неймовірне врятування польської панни Галини від розправи українського отамана Вовгури. Важко уявити, що, захопивши доньку польського шляхтича, який закатавав два десятки українських селян після польських поразок під Жовтими Водами й під Корсунем, а також після втрати власних синів, чоловіки не тільки не звалтували її, а ще

й залишили живою. Романтичне врятування Галини козацьким полковником Іваном Чорнотою стає початком головної сюжетно-композиційної лінії повісті. Мотив урятування є невіддільною частиною багатьох текстів художньої літератури на історичну тему, А. Кащенко використовує його майже в усіх своїх творах.

Персонаж Галини виходить за рамки романтичної схеми дівчини-жертви; йому притаманні психологічні вагання, сумніви, ухвалення неоднозначних рішень. З одного боку, вона благає батька не вбивати українських селян, а з іншого – не спроможна зупинити його, коли він утікає з нею з козацького полону. Здається, що її лояльність до батька, віри, робить неможливим кохання до «ворога»: «впустивши козака у своє серце, вона вчинила не тільки великий гріх, а ще й зраду батьківщині» [5, с.°151]. Автор виправдовує цю зраду, адже козаки, у художньому просторі його історичної прози, на відміну від польських чоловіків-загарбників, є носіями позитивних ідеологічних ідей.

Така характеристика жіночої натури, як вагання, розривання між двома полюсами змальована зрозумілою, неминучою, виправданою слабкістю, яка робить слабкими й чоловіків і призводить до нових трагічних подій. Так, коханий Сані втрачає життя («Запорозька слава»), батько Галини втікає з козацького полону, попереджає польську армію про наміри козаків («Під Корсунем»). Цікавим є той факт, що жіночим персонажам бракує підтримки для того, щоб дотримуватися моральних орієнтирів. Вони «слабшають», коли залишаються наодинці. На чужині в Сані немає «неньки, щоб приголубила свою рідну дитину, немає милого, щоб пригорнув свою кохану і пригрів коло свого серця...», і немає біля неї ні одної прихильної до неї людини, окрім Джумалі [...]» [4, с.°83], в обіймах якого вона й опиняється. Чим далі Галя від Івана, тим більше піддається вона впливу утопічної ідеї про мирне приєднання українського народу до Речі Посполитої. Насильство українських козаків проти польського населення в Збаражі, усвідомлення існування двох різних світів і неможливості їх співіснування, вірність родині – ці вагання дівчини є однією із частин її історії з козаком Іваном Чорнотою. Галина та Іван кохають одне одного, але не наважуються зробити вирішальний крок: «Дівчині здавалося, що коли б козацький полковник справді палко кохав її, то він не зрікся б її так спокійно, взяв би до себе бранкою. Вона не мала сили зректися батька своєю волею, але у таємних куточках її серця жеврілося бажання, щоб Чорнота взяв її мимо її волі і тим заспокоїв її сумління» [5, с.°249]. У патріархальному польському католицькому суспільстві XVII століття бачимо, що жінка не мала жодного рефлексу незалежності й залежала тільки від волі та бажання чоловіків. Лише екстремальна ситуація (поранення коханого) і поради годувальниці змушують дівчину вдатися до дії.

Не оминемо й важливості образів батьків загалом, зокрема матерів, в історичній прозі А. Кащенко. На початку творів одна або дві батьківські постаті супроводжують жіночі персонажі. В оповіданні «Запорозька слава» матір Сані захищає свою доньку від набігу татар: «зубами, мов вовчиця, вкусила невірною за руку [...]» [4, с.°8]. У повісті «Під Корсунем» Прися росте в оточенні батька та матері. У повісті «У запалі боротьби» роль матері-порадниці відіграє персонаж Христини, який є вирішальним у сюжетно-композиційній структурі твору, адже жінка попереджає Галину про поранення коханого й переконує у чистоті його почуттів. Символічно моральна доброчесність Галини пов'язана з переходом її до українського стану, знову ж таки, завдяки Христині. Коли Христина дала дівчині вбрання української селянки для того, щоб вийти непоміченою із замку, «Галина почала цілувати ту одежу, що їй подала мамка. – Серед людей у такій одежі я зростала, нехай же вона буде рідною мені одежею довіку!» [5, с.°251]. Персонаж Христини виявляється вирішальним в усвідомленні Галиною сенсу власного існування. Сирота по матері, вона не мала моральної підтримки в протистоянні з батьком, носієм негативних характеристик польської шляхти. Христина ж є представницею українського народу, який її виховав. «Спасибі тобі, мамо, що ти визволила мене з неволі» [5, с.°252] – перехід від статуту годувальниці (матері не за родом) до статусу справжньої матері відбувається через переосмислення національної належності, що було важливим у письменницькому світогляді А. Кащенко.

З другорядного персонажа на початку повісті Христина стає ключовим у її кульмінаційній частині. Позбавлена власної дитини, вона все життя присвятила іншій, виховала її як власну. Кожного разу, коли її дитині загрожувала небезпека, вона її захищала, робила все для того, щоб вона була жива й щаслива, забуваючи про власне існування. Отже, персонаж Христини є прикладом класичного персонажа матері-берегині.

Такою ж моральною підтримкою стає для головного жіночого персонажа в повісті «Борці за правду» (1913) персонаж служниці Астари. У цьому творі персонаж Марини Михнюківни, нареченої полковника Івана Богуна, є багатогранним: вона і бранка, і свідомо патріотка, коли звинувачує хана Іслам-Гірея: «Ви, татари, одвіку тільки пили нашу кров, жили працею наших невольників і втішалися нами, дочками України. [...] Як же я можу покохати тебе, ворога моєї рідної землі?» [5, с.°286]. Марина благає хана погодитися на допомогу українським козакам і погоджується бути його дружиною. Тримавши власну обіцянку, вона не зраджує чоловіка, навіть коли зустрічається

з Богуном, і використовує особисту позицію порадниці Іслам-Гірея для допомоги козацькому війську. В. Беляк пише про «мораль категоричного імперативу» [5, с.°629] Марини. Її дії спрямовані на допомогу визволення України. Коли Іслам-Гірея зраджує власну обіцянку, Марина отрує його.

Пізно стає вона дружиною полковника і його порадицею – вона висловлює авторський аналіз історії, до якого персонаж Івана Богуна, завзятого козака-воїна, ще не здатний, адже перебуває у вирі подій. Історично Марина – сучасниця А. Кащенко, адже аналізує історичний контекст із погляду історіософської концепції автора початку ХХ століття. Наприкінці повісті письменник створює опозицію між чоловічим і жіночим дискурсами. Чоловічий персонаж утілює образ козака – вільного, але вірного новому гетьману Павлу Тетері. Жіночий персонаж Марини відмовляє його: «Воля козацтва – ти говориш? Розпитай козаків, що прибули з Чигирина... Вони скажуть тобі, чия то була воля... Воля тієї горілки, що Тетеря викочував козакам десятками кувачів, та тих грошей, що він роздавав» [5, с.°379]. Смерть Марини асоціюється з кінцем існування козацької держави. Лист від гетьмана про приєднання України до Польщі вбиває хвору жінку. У повісті «У запалі боротьби» персонаж Галини також набуває месіаністичних рис, коли письменник її устами проголошує власні роздуми про майбутнє України. Але художній вимисел підпорядковується історичній реальності, у якій автор змушений убити цих двох жіночих персонажів.

Третім тематичним циклом історичної прози А. Кащенко є твори про період руйнування останньої Запорозької Січі, опубліковані 1914 року: «З Дніпра на Дунай» і «Зруйноване гніздо». Перша повість – яскравий приклад чоловічої прози, у якій усі персонажі – чоловічої статі. Автор описав романтичний світ козацтва, у якому традиційні цінності передаються не матір'ю, а старшими чоловіками (дідом Очеретом). Для створення такого переконливого чоловічого світу батьки козака Петра Рогози помирають, і він доручає виховання своїх молодших братів новій матері – Запорозькій Січі. Коли чутки про неминуче руйнування Січі доходять до братів, один із них, Демко, відмовляється йти на Дунай, «бо знайшов собі до пари дівчину й хоче одружитися» [5, с.°400].

У повісті «Зруйноване гніздо» Демко Рогоза одружується з донькою козака-зимовника Дмитра Балана Галею. Попри те, що портретний опис козачки є частиною романтичної схеми, на відміну від описів у попередніх творах письменника, він більш детальний і персоналізований: «Кругленьке та рум'яне її обличчя, з блакитними, як ранкове небо, очима, чорними вузькими бровами та червоними, як коралі, губоньками, що мимохіть все склалися в усмішку, дихало весною й радістю життя; ясний же погляд глибоких її очей, здавалося, виявляв щирю, як сама правда, душу дівчини й натякав на щастя її кохання» [5, с.°455].

Через привласнення російським поміщиком рідної землі Галя переймається за життя чоловіка, який, і вона це добре знає, не підкориться панській волі. Коли Демко дає відсіч прикажчику, персонаж Галі реагує так само, як і персонаж Прісі Галаган («Під Корсунем»): «Галю обхопив страх, що вчинок Демка не минеться йому дурно, і вона жажливо скрикнула: – Господи милосердний, що ж тепер буде?» [5, с. 484]. Попри свій страх, вона заступається за чоловіка й батька. Але коли Демко шкодує про неможливість втекти на Дунай із братом Галини, бо «крила приборкани» [5, с. 488], ображається на чоловіка: «Ти шкодуєш, Демку, що побрався зо мною? Це я [...] приборкала тобі крила?» [5, с. 488]. І навіть якщо чоловік заспокоює дружину, цей епізод свідчить про нестабільність жіночої позиції в суспільстві, крихкість і вразливість її психологічного стану.

Попри соціальну неповноту, саме цей жіночий персонаж стає центральним у повісті, коли Галя вирішує, як врятувати життя чоловіку, який відмовляється йти на панщину: «Благаю тебе, Демку, коли вже тобі несила перетерпіти, то нащо ж тобі себе погубити... Івась досі десь у плавні живе [...]. Утечи до нього! Урятуєшся від цього життя, а там удвох, може, надумає, як і мене зрятувати» [5, с. 492]. Самопожертва жінки за традиційною патріархальною схемою не викликає ні в чоловіка, ні в оповідача жодного відчуття протесту чи альтернативного рішення. Пропозиція залишити домівку й піти разом за Дунай навіть не озвучується. Галині не залишається нічого іншого, ніж скоритися, адже чоловік не погодився б на це: «Покинута чоловіком Галя стала кріпачкою. Вона в усьому корилася й робила все, що б їй не наказували» [5, с. 493]. Робила це вона для того, щоб врятувати маленького сина. Можна зазначити, що в цьому епізоді свобода, яка асоціюється з козацтвом, ризиком і чоловічим світом, протистоїть поневоленню, яке асоціюється з кріпацтвом і жіночим світом. В обох – щасливе мирне життя неможливе, а смерть можлива кожної миті. Про це каже Галя: «Наша доля жіноча: ми звикли з дитячих літ коритися всім, козаки ж не звикли коритися неправді» [5, с. 531].

А. Кашенко проблематизує відсутність вибору в жінок: Галя не може навіть вкоротити собі віку, адже не може залишити маленького сина. Ця відсутність вибору змушує жінку його шукати. Вона категорично відмовляється одружитися з новим панським прикажчиком і вирішує втопитися разом із маленькою дитиною. Письменник змальовує її межовий стан, надаючи останнім сторінкам повісті містичної атмосфери.

Так звертається Галя до сина: «Не бійся серце, що вода холодна, я пригорну тебе до лона й зогрію тебе й у хвилях. А там, під водою, кажуть, єсть чарівне царство, [...], дерева самоцвітами блищать, а по деревах золоті яблучка ростуть, – буде тобі чим бавитись» [5, с. 534]. Як і в повісті «Під Корсунем», письменник створює складні, трагічні обставини, що надає жіночому персонажеві певного, навіть якщо не завжди вірогідного, історичного рельєфу.

Як і у творах інших письменників на історичну тематику, у творах А. Кашенка присутні «прояви колективної пам'яті, й конструкти індивідуальної фантазії, що надихаються комунікативною пам'яттю попередніх поколінь», які характерні творам історичної прози [12, с. 92]. Попри різні історичні контексти, жіночі персонажі історичної прози є носіями таких традиційних рис характеру, як-от милосердя, християнське прощення образ. Так, Прісія Галаган і надає допомогу пораненому поляку Блясю, який був автором її викрадення, і прощає йому («Під Корсунем»): «Вся лютість її на поляків, гнобителів рідного краю, і на свого насильника зокрема, відлинули кудись далеко, і болючий жаль до молодого життя, що на її очах боролось зі смертю, охопив серце жінки» [5, с. 92]. У повісті «Зруйноване гніздо» Галя Рогоза надає допомогу кріпачкам із Калузької губернії нового поміщика, який панував тепер на її землі: «не тільки не сварилася з жінками, а навіть віддавала їм з своєї скрині сповивачі, рушники, хустки й всяке шмаття» [5, с. 482].

Жіночі персонажі є невіддільною частиною історичної прози письменника, навіть якщо ця проза прославляє чоловічий світ. З історії, домінованої чоловіками, жіночі персонажі виділяють це домінування в прозі письменника, який не має можливості надати їм більшої ролі, адже його ідеал козацтва – суто чоловічий. Попри цю «маргінальність», жінки є невралгічними центрами розвитку подій, їх генераторами й драйверами, підґрунтям сюжетно-композиційних ліній.

Висновки. Дослідження еволюції жіночих персонажів в історичній прозі А. Кашенка дає змогу стверджувати, що вони побудовані за однією моделлю, яка, натхненна романтичною традицією історичної прози другої половини XIX століття, ускладнюється, набуває більш психологічного рельєфу. Вони є ідеологічними атрибутами авторської позиції й беруть участь у створенні образу української жінки як носії позитивних моральних рис матері-берегині, дружини-захисниці тощо. Жіночі образи не виходять за межі жанру історичного оповідання та історичної повісті, обґрунтовуючи там самим їх жанрову специфіку. Вважаємо перспективним дослідження співіснування та взаємодії чоловічого і жіночого просторів в інших творах історичної прози першої половини XIX століття.

Список використаної літератури

1. Башкирова О. Художня репрезентація жіночості в сучасній українській романістиці. *Слово і Час*. 2020. № 6 (714). С. 72–86. URL: <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.06.72-86> (дата звернення: 20.06.2025).
2. Беляєв В. «... Україна стоїть повсякчас перед очима» (Історична проза Адріана Кашченка). *Кашченко А. Зруйноване гніздо. Історичні повісті та оповідання*. Київ: Дніпро, 1991. С. 597–644.
3. Іванчукова Є. Повість А. Кашченка «Зруйноване гніздо»: новаторський дискурс пригодницької домінанти. *Філологічні семінари*. Київ, 2013. Вип. 16. С. 320–330.
4. Кашченко А. Запорозька слава. Оповідання. Нью-Йорк: Січовий базар, 1919. 88 с.
5. Кашченко А. Зруйноване гніздо. Історичні повісті та оповідання. Київ: Дніпро, 1991. 656 с.
6. Кашченко А. На руїнах Січі. Катеринослав: Просвещение, 1907. 20 с.
7. Кашченко А. Неволя бусурманська в українській народній поезії. Катеринослав: Друк. І. Вісьман та І. Мордхилевич, 1917. 64 с.
8. Кашченко М. Працелюб (спогади про рідного брата). *Оповідання про славне військо запорозьке низове*. Дніпропетровськ: Січ, 1991. С. 5–14.
9. Кирилчук О. Жінка в українській історичній белетристиці 1880–1890-х років. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia*, 2015. С. 195–205. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/journals/12/98/1288> (дата звернення 20.05.2025).
10. Корицька Г. Творчість А. Кашченка: проблематика і поетика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 – українська література. Дніпропетровськ, 2006. 26 с.
11. Кулакевич Л. Художні особливості повісті про український фронт: «Зруйноване гніздо» А. Кашченка. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*, 2019. С. 61–65.
12. Набитович І. Пам'ять, історична проза та формування національної ідентичності. *Слово і Час*. 2022. № 4 (724). С. 45–57. URL: <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.04.45-57> (дата звернення 19.06.2025).
13. Символ єднання та волі українського народу. Адріан Фефанович Кашченко (1858–1921). До 150-річчя від дня народження: Бібліографічне видання. Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2009. 36 с.
14. Юноша В. (Єфремов П.) Белетрист-романтик. З приводу 60 літ народження і 35 літ літературної праці Адріана Кашченка. *Книгар*. 1918. № 16. С. 942–948. URL: <https://libraria.ua/issues/1214/98176/> (дата звернення 19.05.2025).
15. Шудря М. Співець козацького ордену. *Кашченко А. Оповідання про славне військо запорозьке низове*. Дніпропетровськ: Січ, 1991. С. 482–490.
16. Шульга О. Типи жіночих образів у романі «Фортеця на Борисфені» В. Чемериса. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. Вип. 23. С. 242–249. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_2/47.pdf (дата звернення 19.05.2025).

Надійшла до редакції 03 серпня 2025 р.

Переглянута 25 вересня 2025 р.

Прийнята до друку 12 жовтня 2025 р.

Опублікована 30 грудня 2025 р.

References

1. Bashkirova, O. (2020). Artistic representation of femininity in contemporary Ukrainian fiction. In *Word and Time*. 2020. №. 6 (714). (pp. 72–86). Retrieved from <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.06.72-86> [in Ukrainian].
2. Belyaev, V. (1991). Ukraine is always before our eyes (Historical prose by Adrian Kaschenko). In: *Kaschenko A. The Destroyed Nest. Historical novels and short stories*. Kyiv. Dnipro. (pp. 599–644). [in Ukrainian].
3. Ivanchukova, Ye. (2013). A. Kaschenko's story "The Destroyed Nest": an innovative discourse of adventure dominance. In *Philological seminars*. Kyiv. Issue 16. (pp. 320–330.)
4. Kashchenko, A. (1919). *Zaporizhzhia Glory. Short Stories*. New York, Sich Bazaar. [in Ukrainian].
5. Kashchenko, A. (1991). *The Destroyed Nest. Historical Novels and Short Stories*. Kyiv. Dnipro. [in Ukrainian].
6. Kashchenko, A. (1907). *On the Ruins of Sich*. Katerynoslav. Prosveshchenie. [in Ukrainian].
7. Kashchenko, A. (1917). *Muslim Slavery in Ukrainian Folk Poetry*. Katerynoslav: Printed by I. Vismann and I. Mordkhilevich. [in Ukrainian].
8. Kashchenko, M. (1991). *Hard Worker (Memories of My Brother)*. In: *Kashchenko A. Stories about the Glorious Zaporizhzhia Army*. Dnipropetrovsk. Sich. (pp. 7–14.) [in Ukrainian].
9. Kurylchuk, O. (2015). Women in Ukrainian Historical Fiction of the 1880s–1890s. In *Pomiędzy. Polish and Ukrainian Studies*. (pp. 195–205.) Retrieved from URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10-15804/pomi/1683-pomi201513> [in Ukrainian].
10. Korytska, H. (2006). The works of A. Kaschenko: issues and poetics. (Extended abstract of a candidate's thesis). Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
11. Kulakevych, L. (2019). Artistic features of the story about the Ukrainian frontier: A. Kaschenko's "The Destroyed Nest." In *Scientific Works. Philology. Literary Studies*. (pp. 61–65.) [in Ukrainian].
12. Nabytoch, I. (2022). Memory, historical prose, and the formation of national identity. In *Word and Time*. №. 4 (724). (pp. 45–57). Retrieved from URL: <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.04.45-57> [in Ukrainian].
13. (2009). *Symbol of Unity and Freedom of the Ukrainian People. Adrian Feofanovich Kashchenko (1858–1921). On the 150th Anniversary of His Birth: Bibliographic Publication*. Dnipropetrovsk, DOUNB. [in Ukrainian].

14. Yunosh V. (Yefremov, P.) (1918). Romantic fiction writer. On the occasion of the 60th anniversary of the birth and 35 years of literary work of Adrian Kashchenko. In Bookstore. № 16. (pp. 942–948.) Retrieved from URL: <https://libraria.ua/issues/1214/98176/> [in Ukrainian].
15. Shudria, M. (1991). Singer of the Cossack Order. In Kashchenko, A. Stories about the glorious Zaporizhzhia Cossack Army. Dnipropetrovsk. (pp. 482–490.)
16. Shulga, O. (2022). Types of female characters in V. Chemerys' novel "The Fortress on the Borysthenes." In Transcarpathian Philological Studies. Uzhhorod. Publishing House "Helvetica." Vol. 2. Issue 23. (pp. 242–249.) Retrieved from URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_2/47.pdf [in Ukrainian].

Submitted August 03, 2025.

Revised September 25, 2025.

Accepted October 12, 2025.

Published December 30, 2025.

Ganna Pletnyova, Postgraduate student at the Department of History of Foreign Literature and Classical Philology, V. N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Square, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: ganna.pletnyova@student.karazin.ua; <http://orcid.org/0009-0003-5790-3227>

The evolution of female characters in the historical prose of A. Kaschenko

The article traces the development of female characters in the historical prose of the Ukrainian writer A. Kaschenko (1858–1921). The studied – the historical stories "Zaporizhska Slava" (1906), "Slavni Pobratymy" (1913), the historical novels "Pid Korsunem" (1913), "Borci za Pravdu" (1913), "U Zapali Boroty" (1914), "From the Dniepr to the Danube" (1914), "The Destroyed Nest" (1914) – reflect the situation of Ukrainian women during military aggressions by the Ottoman Empire, the Polish-Lithuanian Commonwealth, and the Russian Empire.

The history of the creation of the analyzed works, the genre features of these historical stories and novels, and the plot and compositional elements of the works were analyzed in order to determine the place of female characters in specific historical circumstances and their role in the development of events. The fundamental stylistic devices used by the writer in creating these characters (portraits, dialogues, monologues, etc.) are recorded.

A comparative analysis of the central female characters in the studied works is proposed, which makes it possible to draw conclusions about the use of a single model for their creation, inspired by the romantic prose of the second half of the 19th century, as well as the influence of traditional constructions of female images in the collective memory of the Ukrainian people – the mother-guardian, captive girl, woman-fighter, etc. The ideological significance of some female characters is also emphasized, as they became not only the bearers of the author's historiophilosophical position, but also the embodiment of the hopes of the Ukrainian society in the 1910s and 1920s.

An attempt is made to examine the peculiarities of the emergence and development of the male space, which is identified in A. Kaschenko's historical prose with the Ukrainian Cossacks, and the coexistence of this space with the female space, which is a typical subject of contemporary literary studies.

Keywords: historical prose, female characters, Ukrainian Cossacks, male and female spaces.

Як цитувати: Плетньова, Г. (2025). Еволюція жіночих персонажів в історичній прозі А. Кащенко. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія», (97), 139-146.* <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-21>

In cites: Pletnyova, G. (2025). The evolution of female characters in the historical prose of A. Kaschenko. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology, (97), 139-146.* <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2025-97-21> [in Ukrainian]